D. Chantepie
de la Saussaye

Al de Leerredenen

DEEL 3

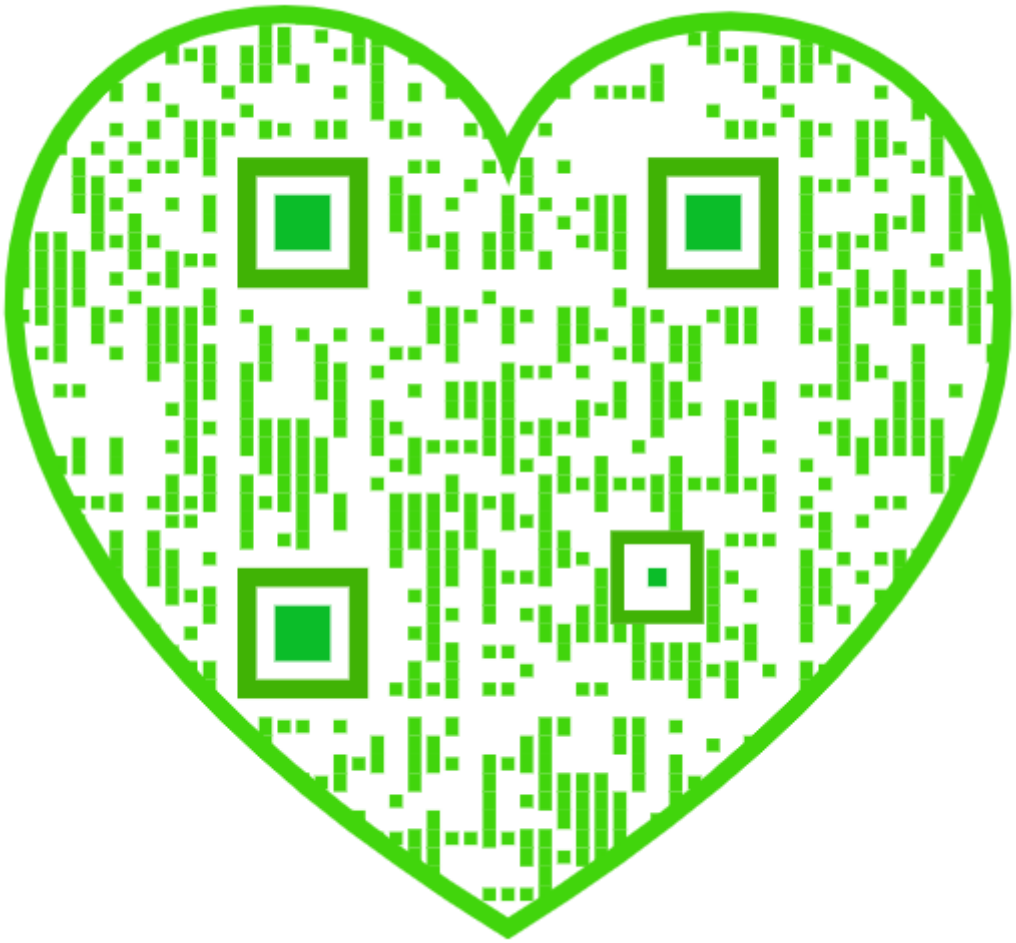

AL DE LEERREDENEN

VAN

Dr. D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE.

DEEL III.

AL DE LEERREDENEN

VAN

Dr. D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE,

IN LEVEN HOOGLEERAAR TE GRONINGEN,

UITGEGEVEN ONDER TOEZICHT VAN

Dr. P. D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE,

Hoogleeraar te Leiden.

DEEL III.

NIJMEGEN. — FIRMA H. TEN HOET.

Neerbosch. — Snelpersdruk der Weesinrichting.

INHOUD.

DEEL III.

VERVOLG LEERREDENEN (1e—5e bundel).

	Bladz.
God is licht.	1
De wijsheid, die van boven is	20
Maria de moeder des Heeren	40
Middernacht	57
De wedergeboorte I.	74
„ „ II.	95
De opperzaal	111
Het doel der openbaring van den Zoon van God	126
Paulus te Athene.	144
Vreugde in verzoekingen	165
Verscheidenheid in de eenheid, de roem der Gemeente	179
De weg der vrijheid.	197
De troost des Christens in tijden van afval	216
„Loof den Heer, mijne ziel"	237
„Dwaalt niet"	259
De gebondenen, door Jezus ontbonden	280
De tempelreiniging	299
Bij gelegenheid der inzegening van nieuwe leden te Rotterdam	318
Wien wij verwachten	338

GOD IS LICHT.

> En dit is de verkondiging, die wij van hem gehoord hebben en wij u verkondigen, dat God licht is en gansch geen duisternis in hem is.
>
> 1 JOHANNES 1 ; 5.

Vaak treft men in de H. Schrift eenige korte gezegden aan die men hare kernspreuken zou kunnen noemen, gezegden, die eene reeks van gedachten samenvatten en als in eene spits vereenigen, hetzij dat zij de uiteenzetting dier gedachten besluiten of, zooals hier, inleiden. Sommige nu van die spreuken behelzen als eene geheele evangelieprediking. Waarheden, die niet zoozeer uit het evangelie zijn afgeleid of er mede in verband staan, als veeleer het evangelie zelf, de blijde boodschap der zaligheid uitdrukken, en wel gelijk het zich, van eene bijzondere zijde beschouwd, aan onze oogen voordoet.

Zoo wordt b.v. het evangelie in zijnen oorsprong, de liefde Gods, voorgesteld in het bekende woord des Heeren Joh. III : 16: *God heeft alzoo lief de wereld gehad, dat Hij zijnen eeniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat een iegelijk, die in Hem gelooft, niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe.* Het feit, waardoor het tot stand is gekomen, wordt vermeld in deze uitspraak van den apostel Paulus: *Christus is overgeleverd om onze zonden en opgewekt om onze rechtvaardigmaking* (Rom. IV : 25). Nu eens wordt het evangelie beschreven als tegenstelling van zonde en ellende: *De bezoldiging der zonde is de dood, maar de genadegifte Gods is het eeuwige leven* (Rom. VI : 23); dan weder als

heilsweg: *Wij besluiten, dan dat de mensch door het geloof gerechtvaardigd wordt, zonder de werken der wet* (Rom. III : 28). Soms, voornamelijk in de woorden des Heeren, wordt het gansche werk Gods beschreven met een naam, die het ons doet kennen, zooals het zich in de wereld openbaart, namelijk als *koninkrijk der hemelen;* dan weder met een naam, die het beschrijft, zooals het de ervaring wordt des geloovigen: *het leven is geopenbaard* (1 Joh. 1 : 2). Gemakkelijk ware het, deze lijst van kernspreuken, die het gansche evangelie bevatten, te vergrooten.

Dat wij nu ook in onzen tekst eene kernspreuk vóór ons hebben, die eene reeks van gedachten behelst en waaruit zich eene gansche redeneering kan ontspinnen, gelijk ook in de volgende verzen geschiedt, ligt voor de hand. Maar vreemd is het, dat wij deze uitspraak niet alleen als zulk eene kernspreuk te beschouwen hebben, maar bepaaldelijk als eene zoodanige, waarin het gansche evangelie is uitgedrukt. Dit toch is de bedoeling des apostels, als hij zegt: *Dit is de verkondiging, die wij van Hem* (nam. van God in de verschijning van Jezus Christus) *gehoord hebben, dat God licht is en gansch geene duisternis in Hem is.*

Hoe, — zouden wij zeggen — is dit dan eigenlijk de inhoud des evangelies: eene beschouwing over Gods wezen, een Godsbegrip, en nog wel zulk een, dat in beeldspraak gegeven wordt, welke noodzakelijk iets zwevends heeft en waarvan het dus moeilijk is den juisten zin te bepalen?

Wellicht hebben wij geleerd, de beschrijving van Gods wezen als nog min of meer tot den natuurlijken, althans tot den oudtestamentischen godsdienst behoorende te beschouwen, en dientengevolge als het eigenaardig christelijke aan te merken, niet de beschrijving van hetgeen God is, maar van hetgeen Hij doet.

Voorzeker moet toegestemd worden: indien wij deze spreuk tot uitgangspunt der evangelieprediking namen, of ook terstond zonder nadere verklaring als hoofdinhoud daarvan voorstelden, zouden wij gevaar loopen, misverstaan te worden. Maar de Apostel spreekt in onzen tekst ook niet tot de zoodanigen, die het

evangelie nog moesten leeren kennen, of nog moesten aannemen: het is hier geene aanbieding des evangelies; neen, hij spreekt tot dezulken, die het reeds hadden aangenomen, die de apostolische verkondiging van hetgeen openbaar was geworden, van hetgeen gehoord, gezien, aanschouwd, getast was van het woord des levens geloofden, en aan dezen stelt hij als kort begrip (als *quintessens)* des evangelies voor, als slotsom en einddoel dier verkondiging, deze spreuk: dat God licht is en in Hem gansch geene duisternis is.

Niet minder waar is het, dat hij hier eene beschrijving geeft van Gods wezen, die zonder de feiten, waarop het evangelie rust en waarin het bestaat niet zou kunnen gegeven worden en waarvan dan ook de waarheid door niemand kan begrepen worden, tenzij hij die feiten reeds door het geloof hebbe aangenomen. Deze beschrijving van Gods wezen is dus volstrekt niet een stuk van den natuurlijken, of ook den oud-testamentischen godsdienst, op zich zelf beschouwd, maar de volkomen uitdrukking van het christelijke godsbegrip, behoudens de waarheid, dat de volkomen nieuw-testamentische openbaring in het O. T. in kiem aanwezig is, en ook volkomen samenstemt met de uitspraken der geheiligde menschelijke rede.

Een Godsbegrip, zeiden wij. Gij denkt toch niet, dat wij daarmede willen zeggen, dat God zou kunnen begrepen worden. Neen, maar Gods wezen kan worden beschreven, in zooverre als het in zijne werken openbaar is; en deze werken voeren ons altijd terug tot het ondoorgrondelijke van dat wezen zelf. Die werken nu zijn, ja, ook wel die der natuur en der geschiedenis, maar alleen omdat en voor zoover deze beide in het licht des evangelies, der verschijning van Jezus Christus, eerst recht erkend worden. Het is dus voornamelijk het verlossingswerk, dat ons God als zoodanig doet kennen. Dit verlossingswerk nu voert ons tot de diepten van het wezen Gods. En daarom juist wordt deze beschrijving van Gods wezen in beeldspraak gegeven, omdat Gods wezen in zich zelf ondoorgrondelijk en onbeschrijfelijk is. Het

beeld spiegelt die diepten van het goddelijk wezen af, maar doet ons voorwaar den grond daarvan niet peilen.

Om dan de meening des apostels goed te vatten, hebben wij ons bij het beeld te bepalen, en dit beeld niet op te lossen in eene afgetrokken algemeenheid. Doorgaans zegt men, en niet zonder eenige waarheid, dat licht het zinnebeeld is van heiligheid, en dat de apostolische uitspraak dus alzoo zou kunnen vertolkt worden: God is heiligheid. Maar ik vraag u: wat hebben wij daarmede gewonnen? Begrijpen wij dan, wat dat woord heiligheid eigenlijk beteekent? Is heiligheid niet juist in onze gangbare godgeleerdheid, die van eene reeks van goddelijke deugden of eigenschappen weet te spreken, die eigenschap of die deugd, waarop de bepalingen der godgeleerdheid het meest schipbreuk lijden? De menschelijke taal is begonnen met heilig te noemen al datgene, wat met God en zijn dienst in verband staat, al wat men van het gemeene afgezonderd houdt, om toch God niet te verwarren met de veelheid der wereldsche dingen. Maar als men nu God zelf heilig noemt, wat zegt men dan anders dan dit: „God is God; wij aanbidden Hem, maar begrijpen Hem niet."

Wij houden ons dus streng aan het beeld door den Apostel gebruikt, en gelooven, dat hij onder de leiding des H. Geestes dit beeld niet als een redekunstig sieraad heeft gebruikt, maar als de meest juiste uitdrukking van hetgeen hij wil zeggen. Zijne aanwijzing volgen wij, als wij de natuur raadplegen, om in haar het beeld van haren maker te zien, en dan te leeren verstaan, hoe de geschiedenis Gods, dat is zijne openbaring in den mensch, ons Hem alzoo doet kennen als Hij zich reeds omhuld in het kleed der zichtbare natuur heeft getoond. Wij vragen dan, wat het licht is in de natuur om daaruit te erkennen, hoe de apostolische verkondiging van hetgeen geschied is, door menschen gehoord, gezien, aanschouwd, getast, ons Hem alzoo doet kennen, dat wij in Hem het wezen vinden van datgene, waarvan het licht het afbeeldsel is.

Ik spreek tot degenen, die er belang in stellen, te weten, wie en wat God is. Deze opmerking is niet overbodig. Er zijn er

toch velen, ook onder de vromen, die daarin geen belang stellen, die ook in den godsdienst God niet zoeken, maar zich zelve. Doch alleen door God te vinden, vinden wij ons zelf, en dit is het eeuwige leven, dat wij God, den eenigen waarachtige, kennen, en Jezus Christus, dien hij gezonden heeft.

Wat is dan het licht in de natuur? en hoe leert het evangelie ons God alzoo kennen, dat wij van Hem zeggen kunnen, dat Hij licht is en dat gansch geen duisternis is in Hem? In deze twee vragen beweegt zich onze geheele rede, niet alzoo dat wij ze achtereenvolgens trachten te beantwoorden, maar alzoo dat wij de eigenschappen des lichts, naarmate wij die ontdekken, zullen beschouwen als kenmerken van hetgeen God is naar het evangelie.

I.

Alhoewel, naar het oordeel der natuurkundigen, het licht voor geene bepaling vatbaar is, zoo is het toch mogelijk het licht uit zijne eigenschappen te kennen. Gij begrijpt, dat het ons hier niet te doen is om eene natuurkundige beschrijving van de eigenschappen des lichts, daartoe komen wij niet te zamen in onze bedehuizen, maar wat voor allen toegankelijk is en verstaanbaar in het woord licht hebben wij na te gaan om daaruit de gedachte van den apostel, die toch ook niet voor natuurkundigen schreef, op te helderen.

En dan brengt ons reeds aanstonds het spraakgebruik van alle volken en in alle tijden op den weg. Immers welke taal is er, die niet, in de poëtische spraak althans, licht vereenzelvigt met leven? Welk volk kent deze beeldspraak niet, die zoo natuurlijk is, dat zij het karakter van beeldspraak bijna verliest, om in het licht het zinnebeeld van leven, in de duisternis het zinnebeeld van dood te aanschouwen? Nu zijn de begrippen omtrent hetgeen leven is wederom zeer verschillend; ja, dit woord zelf is wederom tot een beeld geworden, om velerlei zaken uit te drukken.

Daar zijn er, die onder leven voornamelijk verstaan geluk, zaligheid, en voor wie dus het licht boven alles daarvan het beeld is; daar zijn er, en dezen komen het naast aan de waarheid en drukken het meest de bijbelsche levensbeschouwing uit, die het leven zoeken in de gemeenschap met God, in gelijkvormigheid aan God en voor wie het licht dus bovenal beeld is van deugd, heiligheid, godzaligheid. Daar zijn er eindelijk — helaas, dat zij nog zoo velen zijn, zij die het verst afstaan van de waarheid Gods — die, het leven bovenal in verstandelijke ontwikkeling, in de wetenschap der eindige dingen of der ervaring, zooals zij het noemen, zoekende, onder licht verstandelijke kennis verstaan, en voor wie een verlicht man is een zoodanige, die aan het bovennatuurlijke en oneindige zoo min mogelijk gelooft, die het gebied des geloofs steeds meer als een gebied des bijgeloofs ter zijde schuift, om niets over te houden dan den kleinen tuin en de welbekende paden der waargenomen voorwerpen. Zulk een licht is als dat der heldere maan bij vriezende winternachten, niet, gelijk zij het noemen, de dageraad der opgaande zon.

Maar, hoe het ook zij, welke verkeerde begrippen men zich ook over het leven vorme, dit is zeker, dat een instinctmatig gevoel bij alle menschen het licht als het beeld van het leven beschouwt.

Ik kan niet nalaten om u te wijzen op de treffende overeenstemming van de gegevens der natuurwetenschap met dit natuurlijk gevoel des menschen. Dezer dagen kwam mij een boek in handen van een der jongste natuurvorschers, een man, helaas, die bij uitgebreide kennis van de natuur en een hart vol bewondering voor hare schoonheid en rijkdommen, echter geen levenden, persoonlijken God in haar vindt; hetgeen ons noch van hem, noch van zoovele anderen moet verwonderen, omdat men om God te vinden in de natuur Hem eerst moet gevonden hebben in eigen hart, waar Hij zich het naast, het onmiddellijkst openbaart en men Hem dus niet vinden kan buiten zich in de natuur, wanneer men begonnen is met zich zelven als een natuurprodukt te beschouwen, als den mensch uit de aarde en niet als geest uit geest geboren. Welnu, zie hier

hoe deze materialistische natuurkundige spreekt over het licht 1).

„Zonder licht geen leven. Zonder licht zou de aarde een doode donkere klomp zijn, in plaats van de lachende woonplaats van tallooze schepselen in staat om het leven te genieten. Zooals het eerste licht, dat voor millioenen en nog eens millioenen van jaren zich een weg baande door die dichte nevelen, die de wordende aarde omringden, zooals dit eerste licht ook het eerste leven op hare oppervlakte wekte, zoo is daarna het licht de standvastige metgezel gebleven des levens en de voornaamste oorzaak van den rusteloozen cirkelloop der stofwisseling, welke in eeuwige wiegeling tallooze wezens en gestalten van allerlei aard aan zijnen oever werpt en dan na een kort bestaan weder verslindt."

Ik haal deze woorden aan, niet omdat zij eene onwillekeurige bevestiging bevatten van hetgeen de H. Schrift ons vermeldt omtrent de wording der aarde, als veeleer om u in dit ééne voorbeeld te doen zien, dat de strijd tusschen geloof en ongeloof niet zoozeer is, gelijk men dit tot groote schade der gemeente vaak verbreidt, een strijd tusschen wetenschap en openbaring, als veeleer een strijd tusschen christelijke en heidensche levensbeschouwing. Het geldt de vraag: is de natuur God of is het de geest (want ook de materialisten erkennen, dat er geest is); wilt gij liever: is God natuur, d. i. noodzakelijkheid, of geest, d. i. vrijheid?

Eene heidensche en eene christelijke levensbeschouwing, zeide ik. Ziet, de heiden is niet blind voor de almachtige, onbeschrijfelijke, aldoordringende werkzaamheid des lichts; en ziende, dat er geen leven is zonder licht, zegt hij: het licht is God. Het oudste, meest oorspronkelijke heidendom is lichtdienst. Licht is leven, zegt de heiden; duisternis is dood. En hij bedriegt zich niet, als hij alzoo spreekt.

Neen, hij bedriegt zich niet. Wij kunnen het waarnemen. Hoe het licht leven is en de duisternis dood, 't wordt ons iederen dag als voor oogen gesteld. Onbeweeglijk, koud, gevoelloos is

1) Büchner. *Aus Natur und Wissenschaft.*

de duisternis, het duistere lichaam, de duistere aarde. Daalt de nacht op aarde, dan is het alsof met een tooverstaf stilte, stilstand wordt geboden. De rijkdom des levens verdwijnt; hemel en aarde vloeien ineen tot één ongevormden klomp. En dit is niet alleen beeld; neen, het is zoo, gelijk het zich aan de oogen voordoet. Verrees het licht niet meer, het zou zoo zijn en blijven: planten en dieren zouden sterven, alle stofdeelen zouden versteend aan dezelfde plaats blijven, zonder samenhang met elkander, onbeweeglijk. Maar nu is het zoo niet; ziet, de nachtelijke wind verkondigt beweging en de sterren des hemels profeteeren het licht. De nacht in de natuur is wat de dood is in de hand des levenden Gods: eigenlijk geen dood, maar een terugtrekken der levenskracht, die tot nieuwe formatiën zich bereidt. Het licht keert weder en daarmede ontluikt de natuur. Dat de duisternis wijkt, blijkt uit hare verdubbelde kracht: zij trekt zich terug. Een oogenblik wordt de koude feller, de nachtwind scherper, maar dat oogenblik is het aanbreken van den dageraad, het is de morgenkoelte en de *wind des daags*. En nu worden de lijnen zichtbaar, hemel en aarde scheiden zich weder; als een rijke en schoone en onmetelijke schilderij strekt zich de schepping uit, tot nieuw leven ontwaken dier en mensch.

Welnu... „*Waar is de weg, waar het licht woont? en de duisternis, waar is hare plaats?.... Waar is de weg, waar het licht verdeeld wordt en de oostenwind zich verstrooit op de aarde?* (Job XXXVIII: 19, 24). Het licht heeft geen weg, zal u de materialist zeggen, het standpunt des heidendoms, dat nog zwevende was tusschen geest en natuur en niet wist, of het licht kleed of wezen was, voltooiende; het licht heeft geen weg, het komt, men weet niet hoe, het gaat, men weet niet waarheen. Neen, zegt de israëlietische profeet en met hem de Christen: het komt van Hem, die het gezonden heeft en zijn weg gebaand, van Hem, die gezegd heeft: *daar zij licht;* niet het licht is God, maar: *God is licht.*

Met hem de Christen. Maar wat is het, dat ons beweegt,

om die israëlietische, die profetische levensbeschouwing over te nemen, met Israëls profeten te gelooven aan een God, Schepper van hemel en aarde, aan een God, *die zich met het licht bedekt als met een kleed en die den hemel uitstrekt als een gordijn?* (Ps. LIV). Is het alleen de onmiskenbare schoonheid en verhevenheid dier wereldbeschouwing? Neen, wie den bijbel alleen lief heeft en prijst, omdat hij de schoonste poëzie bevat, begrijpt den ernst dier poëzie niet en is met hart en geweten even ver van den inhond des bijbels verwijderd als hij er met zijn verbeelding in verdoold is. Neen, de ervaringen des levens zijn te ernstig en de heerschappij des doods is te machtig, dan dat schoone voorstellingen ons zouden kunnen vertroosten en bevredigen. Ziet, weldadig is het licht en het leven is zoet; maar wat is ons levenslicht anders dan een wanhopige strijd tegen de duisternis des doods? Uit den donkeren schoot der aarde komen wij, en daarheen keeren wij weder. Wat is ons leven anders dan eene poging om te leven, een haken, een verlangen en zich uitstrekken naar het leven? Maar ach, onze arm is te kort om het te bereiken; wij putten ons uit, wij matten ons af; ons streven zelf is ons sterven. *Onze geest is verdorven, onze dagen worden uitgebluscht, en de graven zijn voor ons* (Job XVII : 1). *„Indien de mensch vele jaren leeft en verblijdt zich in die alle, zoo laat hem ook gedenken aan de dagen der duisternis, want die zullen vele zijn; en al wat gekomen is, is ijdelheid,"* zoo spreekt een wijze in Israël (Pred. XI : 8). Is het niet waar, dat deze stem der wijsheid veel juister schijnt te spreken dan de hoogheerlijke poëzie der profeten? Dit is het onderscheid tusschen de wijsheid in Israël en den geest der profetie, vertegenwoordigd de eerste in de salomonische, de laatste in de profetische boeken, dat de eerste ons de werkelijkheid des levens toont, de andere de eeuwige ideale waarheid. Men zoude het, naar hedendaagschen trant, kunnen noemen de wijsbegeerte der ervaring en die der bespiegeling. Maar wij vragen: wat is het eind uwer ervaring, o wijzen? Wat, o profeten, de grond uwer bespiegeling? Gij, som-

bere Prediker, gij zegt toch, dat het eind van uwe redeneering is: *Vrees God en houd Zijne geboden.* Waarom spreekt gij alzoo? En gij, triomfeerende profeet, die mij het eeuwige Godsrijk doet aanschouwen als licht en heerlijkheid, gij ziet uwen God toch niet anders dan in donkerheid, wolken omgeven zijn troon, en gij begrijpt zijne wegen niet op aarde, zijn pad is in de donkerheid, als gij let op de geschiedenis der wereld. Daarentegen, is het u soms gegeven, in heilige geestverrukking zijne lichtgestalte te aanschouwen, dan ligt wederom de wereld voor u in het donkere; gij ziet niets meer om u heen, de hemel verbergt voor u de aarde. Waar is de verzoening van hemel en aarde? Wat recht hebben wij om te zeggen, niet: licht en duister strijden een eeuwigen strijd; maar: *God is licht en in Hem is gansch geene duisternis?*

Dit is de verkondiging, zegt de Apostel des N. Verbonds, *dat God licht is en dat in Hem gansch geene duisternis is.* Niet op gezag van de profetenstemmen in Israël, hoe heerlijk en hoog verheven zij ook zijn, zegt hij dit; neen, hij verkondigt, wat hij zelf gehoord en gezien en aanschouwd en getast heeft van het woord des levens, *want het leven is geopenbaard.* Hij heeft het gezien, dat God licht is en geene duisternis in Hem: enkel leven, dat niets van den dood der wereld, — in welken zin gij ook het woord dood neemt, als natuurlijke, als geestelijke, oneigenaardig alzoo genoemd, altijd als ellende, onmacht, gebrek, ontbinding, — dat niets daarvan tot God behoort. Hoe heeft hij het gezien? Wat doet hem zeggen, dat juist dit *de verkondiging*, de eigenaardig apostolische verkondiging is, het evangelie des koninkrijks? Wat? Niet, dat er een mensch uit de dooden is opgestaan. Dit is gevolg, vrucht, maar geenszins beginsel en kiem; want, al ware hij ook uit de dooden opgestaan, gesteld de mogelijkheid en denkbaarheid daarvan, maar hij had den dood niet inwendig overwonnen, dat wat dood tot dood maakt, het zwichten van den geest voor de natuur, de versaagdheid, het ongeloof, hetwelk onmacht is, hij zoude niet zijn, wat hij is, de overwinnaar van den dood, het leven, het licht der wereld. Neen, maar dat er een mensch is

opgestaan in de wereld, die niet uit de wereld was, wiens verschijning niet is een nieuwe vorm van denzelfden rusteloozen en wanhopigen strijd van licht en duisternis, waaruit de wereld bestaat; een mensch, wiens streven geen sterven was; een mensch, wiens woord was, niet: ik zoek, ik vraag, ik streef, maar: ik heb, ik geef, ik daal af, ik heb God, ik geef het leven, ik daal uit den hemel; een mensch, die in het licht was en die zich het licht der wereld noemen kon en moest: daarom kunnen en moeten wij zeggen: *God is licht en er is in Hem gansch geene duisternis.* Zijne opstanding uit de dooden is de noodzakelijke vrucht, de natuurlijke en onverwelkelijke kroon van zijne overwinning over alle machten des doods, allen lust en schrik der wereld in hem en buiten hem. Hij, die enkel leven was, kon niet door den dood, kon door geen dood gehouden worden. In hem, door de opstanding uit de dooden blijkt het, niet alleen dat de geest bestaat en geen kind, noch slaaf der natuur is, maar dat de natuur aan den geest is onderworpen, dat zij de vrucht, zij de dienende is. De oplossing van het wereldraadsel is dus evenmin tweespalt tusschen licht en duisternis, leven en dood, als heerschappij van den dood over het leven. Strijd is niet het laatste woord; de duisternis is niet even goed als het licht, de dood niet als het leven. Boven onzen strijd, ons lijden, onzen dood is er een God, die enkel leven is, die geen dood in zich toelaat, die geen lijden kent en in wien geen strijd is. Is de wereld opvolging van licht en duister, leven en dood, is dit, ja, gelijk de materialisten zeggen, de kringloop des levens: het is niet het eeuwige. Geene eindelooze zelfvernietiging is het geheim der beweging, maar eindelooze schepping uit het eeuwige. Boven de schepping, als haar licht, haar kracht, haar leven, leeft en regeert Hij, die enkel licht is, de heilige, de levende God. Dit is in Christus openbaar geworden. *Dit is de verkondiging*, die wij met goddelijke taal, de taal der geschiedenis, die wij dus van God zelven gehoord hebben, in zijn woord, dat vleesch is geworden, *dat God licht is en dat geene duisternis is in Hem.*

II.

Reeds dit is vertroostend en verkwikkend te midden der stormen des levens en als het nacht is om ons heen: de oogen ten hemel te kunnen heffen en te kunnen aanbidden, alzoo te kunnen spreken: „O God, Gij zijt groot en wij begrijpen u niet, ondoorgrondelijk zijn uwe wegen en in de diepte verborgen uwe paden; maar Gij zelf, Gij zijt niets dan licht; ons lijden en onze strijd raken niet tot U, onze dood sterft in U; al moest het gansch heelal bezwijken, Gij leeft, Gij leeft in eeuwigheid!"

Maar toch, hoe zwak is die troost, hoe ras verdwijnt die verkwikking! Onze vleugelen zijn te zwak, om ons ten hemel op te voeren; onze oogen te duister, om op te zien tot het eeuwige licht. Hoe weldadig is de zon, dat zij hare stralen zendt op de aarde, dat men haar licht niet behoeft te rooven van den hemel, dat het nederdaalt in duizend afgeleide beken door de kanalen der lucht, oneindig sneller en volkomener dan de nederstortende bergstroomen. Het licht, dringt het niet tot alles door? Is het niet onwederstaanbaar in zijne werking? Het laat zich leiden, binden, uitbreiden, maar niet vernietigen, of ook maar bezoedelen; waar het komt, daar is het licht; en het is aan de natuur der zon ontleend, wat een heilige schrijver van God getuigt: *Bij uw licht zien wij het licht.*

Ja, het licht verspreidt zich over alle voorwerpen. Dit is eene tweede eigenschap: licht is zinnebeeld van waarheid, want, zonder de natuur der voorwerpen, waarop het valt, aan te nemen, doet het ze kennen in hun eigen natuur.

God is licht en in Hem is geene duisternis. Ziet, daar staat eene duistere wereld tegen Hem over, een woest en ledig, dat in zich zelf geen licht heeft. Dit woest en ledig is niet de natuur, het is uw verduisterd hart, o mensch, uw hart gebannen in den toovercirkel van begeerlijkheid en vrees, van lust en angst. Gij kent den weg des lichts niet, maar kent gij uw eigen weg?

Weet gij, van waar gij komt en waar gij heengaat? Ach, hoe donker zijn de paden der menschheid en die van den enkelen mensch! Der menschheid: want onoplosbaar is het raadsel der geschiedenis. Nu eens schijnen wij samenhang, orde, voortgang te ontwaren, een weg is gebaand; maar plotseling sluit zich de weg, daar is het weder woestenij, waarin geen pad aanschouwd, geen spoor ontdekt wordt. Heerlijke brokstukken liggen daar neder, als de pyramiden in de woestijn; maar waartoe dienen zij? Zijn het ruïnen? Zijn het nieuwe constructiën? Wie zegt het ons? Van den enkelen mensch: edele drijfveeren sporen ons aan en tot enkele groote daden zijn wij in staat, maar daar naast staan laaghartige beweegredenen. Wij mogen aan hemel en hel twijfelen, maar wij vinden ze beide naast, wat zeg ik? in ons hart dooreen geward. Wat beteekent die tweespalt? Waar is de oplossing van het raadsel van ons hart?

Ziet: *God is licht en in Hem is geene duisternis.* Dat is gebleken in de duisternis zelve. Het licht schijnt in de duisternis, maar het blijft licht. Het woord des levens is vleesch geworden, maar het is het woord des levens gebleven. De duisternis overheert het licht niet en doet het niet wijken, maar het licht overwint de duisternis en doet het wijken. Aanmerkt Jezus Christus en ziet op hem. Hij komt in de duistere wereld en overwint haar door zijn licht. Eene ure heeft zij, maar die ure is haar laatste: de vorst dezer wereld komt, maar vindt niets aan hem. In het oogenblik zelf, dat hij schijnt te overwinnen, wordt hij uitgeworpen. Het licht is gekomen in de wereld tot een oordeel. Er geschiedt eene *crisis*, eene scheiding tusschen de kinderen des lichts, die het licht liefhebben, en de kinderen der duisternis, die de duisternis liever hebben dan het licht. Tot hiertoe waren zij vermengd. Waar Jezus verschijnt, daar komt ieder mensch in het licht, iedere ziel geeft haren eigenaardigen toon: een toon van haat, den wanklank der inwendige tweespalt, der vijandschap tegen God en mensch, in de kinderen der duisternis; een toon der smeeking, een klank des gebeds, in degenen, die het licht zoeken. Zoo is het in Israël: de laatsten worden de eersten, de eersten de laatsten.

Zoo is het in de heidenwereld, alomme waar hij komt in het evangelie der verzoening. Waar aan verzoening behoefte is, aan verzoening met God en mensch, daar vormt zich de heilige gemeente; waar geen verzoening gezocht wordt, daar openbaart zich de vijandschap en de wereld ontleent aan de werking des lichts is haar midden de kracht om zich op te maken en eene laatste, wanhopige poging te wagen, om het licht uit te dooven. Een vuur is hij komen aansteken in de wereld, en dat vuur kan niet meer gebluscht worden. Waar hij komt, daar is strijd, daar scheidt zich het licht van de duisternis, de eenvormige massa beweegt zich, een legerschaar der hel vormt zich en een heirmacht des levenden Gods. Een bad der wedergeboorte is zijn woord, doodend voor het ten doode gewijde, de vaten des toorns, leven gevend voor het ten leven gewijde en het levensvatbare, de vaten der barmhartigheid en der heerlijkheid.

Maar niet alleen over de geestelijke wereld, de wereld der menschen verspreidt zich het licht door Jezus' komst in haar midden; ook over de zichtbare wereld, de natuur. De dingen, verborgen van de grondlegging der wereld af, worden openbaar. Wat in Gods rijke schepping besloten lag, komt in het licht; de zin der natuur wordt uitgelegd. Wat het zaad beteekent en de boomen des wouds, waarvan de vogelen des hemels of de schapen der weide de afbeelding zijn, wat zee en akker beduiden en waarop 's menschen arbeid in natuur en maatschappij en huis is aangelegd, wordt openbaar in 's Heeren woord en werk. De betrekking des menschen tot de natuurlijke wereld wordt verklaard in zijn woord, aanschouwd in zijn persoon, hersteld door zijn werk. Zijne opstanding uit de dooden en verheerlijking aan Gods rechterhand zijn voorwaar geene van buiten komende bevestiging van dat werk, zij behooren tot dat werk en doen ons in zijn eigen persoon aanschouwen de nieuwe schepping, die zich in de oude voorbereidt, den nieuwen hemel en de nieuwe aarde, door zijn geest zich vormende in de oude. Voorwaar, het licht is gekomen in de wereld en wij kunnen wandelen in het licht; de

duisternis is geworden tot beweeglijke schaduwen, opgewekt door het licht, dat in de duisternis is gekomen. *Dit is de verkondiging, dat God licht is en gansch geene duisternis in Hem is.*

III.

Maar dit is niet alles. Nog zoude het ons weinig baten, indien het licht slechts nederdaalde van den hemel en op de verschillende voorwerpen viel in de wereld om die in het licht te stellen, hunne ware natuur aan den dag te brengen, maar indien tevens die voorwerpen zelve duister bleven, het licht niet konden ontvangen, indien de wereld duisternis was en bleef en geen licht werd. Wij zouden allen door het licht geoordeeld worden en veroordeeld, zoo wij zelven geen *kinderen des lichts* konden worden. Maar — het ligt reeds in het voorafgaande opgesloten — zoo is het niet; zoo is het niet in de zichtbare wereld, in de natuur, zoo is het niet in de onzichtbare, waarvan de natuur het afbeeldsel is; het licht toch, dat op de voorwerpen valt en ze doet uitkomen, deelt zich ook aan die voorwerpen mede.

Zoo is het niet, zeiden wij, in de natuur. Ziet onnaspeurlijk, maar onwederstaanbaar tevens is de werking des lichts, en het geheim der schepping verklaart zich door die werking. Nog altijd geschiedt hetzelfde wonder, waarvan gesproken is bij de wording der wereld: *duisternis was over den afgrond, maar de Geest Gods zweefde over de wateren.* De in zich zelve duistere en doode stof wordt bezield door die werking. Door het licht ademen dier en mensch; door het licht ontkiemen uit de donkere aarde de talloos vele voortbrengselen van het plantenrijk en door het licht ontvangen zij, eens ontstaan, de haar bewarende en voedende lucht. Ja, tot in de diepten der aarde en de afgronden der zee weet het licht zich een weg te banen, en de donkere en onvruchtbare stofdeelen worden tot goud of zilver of edelgesteenten, en in de schelp der waterdieren vormt zich de schitterende

parel. Thans is nog, door welke oorzaken dan ook, de werkzaamheid des lichts niet voltooid op de aarde, de duisternis is niet overwonnen, ja, zij schijnt te overwinnen in den dood, die al het levende overheert. Maar indien daar eenige waarheid ligt in die beschrijvingen van eene heerlijke toekomst, die de aarde wacht, indien de profetische geest, die reeds eenmaal zijn recht van als kenbron der waarheid te gelden bewezen heeft, toen hij den toekomstigen godmensch aankondigde, den gezalfde Gods en der menschen, zich niet bedrogen heeft ook in de verkondiging van zijne tweede komst in heerlijkheid, dan is er nog eene nieuwe lichtperiode aanstaande voor de natuur, eene periode, waarin het licht de duisternis ganschelijk zal hebben overwonnen. In het nieuwe Jeruzalem is geen nacht. *De stad behoeft de zon en de maan niet, dat zij in haar zouden schijnen; want de heerlijkheid Gods heeft ze verlicht. En het Lam is haar kaars.* Ook is de stad van *zuiver goud, gelijk doorluchtig glas.* En *hare fondamenten zijn van kostelijke edelgesteenten en hare twaalf poorten zijn twaalf paarlen* (Openb. XXI).

Maar zoo is het, zoo zal het zijn in de natuur, omdat het zoo is en zoo zal zijn in de geestelijke wereld. Wij hebben niet alleen het licht aanschouwd, maar om het te aanschouwen, moesten wij zelve het ontvangen. Het oog, dat geen licht heeft, ziet geen licht. Zoo ook kan niemand het koninkrijk Gods aanschouwen dan die er zelf binnengaat, niemand de heerlijkheid des eengeborenen Zoons erkennen dan door zelf een kind Gods te worden. Ziet op de eerste discipelen des Heeren. Zijn zij, toen zij zijne heerlijkheid aanschouwden, gebleven wat zij waren? Heeft hij hun niet het recht en de macht verworven, kinderen Gods te worden? Eerst het recht: eerst worden zij in de atmosfeer des lichts geplaatst, uit de duisternis overgeplaatst in zijn wonderbaar licht. Maar dan ook de macht: zij worden kinderen des lichts, het licht gaat in hen over en ook zij schijnen als lichten in de wereld. Ziet den vermetelen Petrus: is hij niet de bij uitstek leidzame dienaar geworden, en heeft zijn van natuur krijgszuchtige

geest zich niet vooral daarin getoond, dat hij in de oorlogen Gods voornamelijk heeft geleerd, wat krijgstucht beteekent? En de zonen des donders, die geene wraak der menschen, maar wrake Gods verlangden tot handhaving der eer des Meesters, zijn zij niet geworden, de één de getrouwe martelaar, toonende in zijnen dood, waarin de wrake Gods bestaat, dat het eene wraak der liefde is, de ander, ja de ander, de apostel der liefde, werd hij niet, *als het licht des morgens zonder wolken, wanneer van den glans na den regen de grasscheutjes uit de aarde voortkomen*, de profeet des dageraads, de verkondiger des eeuwigen lichts? Behoef ik u verder te herinneren, welke verandering de naam alleen van Magdalena aanduidt, en hoe de Maria's zich met de Martha's en de Martha's zich met de Maria's verrijken?

Maar wat spreek ik van het verleden? Zulke wonderen, geschieden zij niet dagelijks? Geschieden zij ook niet in ons midden? Wonderen van bekeering, waardoor de zondaar, die God ontvlood, zijn toevlucht neemt tot den Vader, en de Geest in zijn hart roept: Abba, Vader. Kinderen Gods, dat zijn kinderen des lichts, die den dood ontkomen, nu de zonde haten met een volkomen haat en haar vervolgen ten bloede toe, haar den verdelgingskrijg aandoen, gedost in de machtige wapenrusting Gods. Voorwaar, zooals het licht de duisternis overwint, zoo overwint de Geest Gods den geest dezer wereld en menigeen — ook onder ons niet waar? — weet het uit ervaring te zeggen: *Dit is de verkondiging, dat God licht is en gansch geene duisternis in Hem is.*

Laat ons thans kortelijk samenvatten, wat in het voorafgaande ontwikkeld is.

God is licht, licht boven de wereld, een leven, dat zijn oorsprong niet heeft in de wereld, maar dat de oorsprong is van het leven der wereld. *Dit is de verkondiging*, omdat Jezus Christus niet te verklaren is uit de wereld.

God is licht, licht in de wereld, de waarheid der wereld, in haar levende. De wereld wordt in haar eigen wezen openbaar, de geestelijke zoowel als de natuurlijke, door Hem, die in haar leeft. *Dit is de verkondiging*, omdat door Jezus Christus de menschenwereld en de natuur en beider betrekkingen tot elkander openbaar worden.

God is licht, het licht der wereld, zijn leven deelt zich aan de wereld mede en zijne schepselen worden kinderen Gods. *Dit is de verkondiging*, omdat Jezus Christus zich aan de wereld geeft en de zijnen zijne goddelijke natuur deelachtig maakt.

Zoo is God de *Vader der lichten*, de *Vader van allen*, die daar is *boven allen*, als Vader, *door allen*, als Woord, *in allen* als Geest.

In Hem is gansch geene duisternis. De duisternis is in de wereld als van God afgevallen, in ons zoolang wij buiten God zijn.

Laat ons dan:

Vooreerst, het licht zoeken en niet de duisternis. Dat is: wenden wij ons af van de wereld en bekeeren wij ons tot God. Eer de wereld in Gods licht door ons gekend kan worden, moeten wij Hem als licht kennen.

De sleutel der kennis is Jezus Christus. Aanschouwen wij Hem. Al kennen wij de eigenschappen des lichts niet in de natuur, Hem, die het licht der wereld is, kunnen wij kennen. Geene geleerdheid wordt daartoe vereischt, niets dan een eenvoudig oog, dat op hem ziet. De blik gevestigd op Jezus Christus doet zijn licht in ons overgaan en maakt ons tot kinderen des lichts.

Ten tweede: laat ons Hem beschouwende de wereld in zijn licht beschouwen. Eerst keeren wij ons af van de wereld en bekeeren wij ons tot God; dan hervinden wij de wereld in Hem, en leeren haar kennen in Hem. Natuur, geschiedenis, maatschappij, wetenschap, kunst, huiselijk leven, alles wordt geheiligd door de kennis Gods, en in al deze dingen wordt God openbaar.

Eindelijk: laat ons wandelen als kinderen des lichts. Ook van ons moet het licht, dat in Jezus is, uitgaan, ook door ons

zich verbreiden in de wereld. Niet alleen door prediking en zending, maar door onze werken. Vooreerst door afstand te doen van de werken der duisternis. „*Hebt geene gemeenschap met de onvruchtbare werken der duisternis, maar bestraft ze veelmeer.*" Bestraft ze door uwen wandel in het licht. (Eph. V : 11). Wandelt in het licht, dat is het tweede. Want „*indien wij zeggen, dat wij gemeenschap met Hem hebben, en wij in de duisternis wandelen, zoo liegen wij en doen de waarheid niet.*" (1 Joh. I : 6). Zoo wij gemeenschap met Hem hebben. *Zoo zijn wij niet des nachts, noch der duisternis: Laat ons dan niet slapen gelijk als de anderen, maar laat ons waken en nuchteren zijn* (1 Thess. V : 5, 6). Amen.

DE WIJSHEID, DIE VAN BOVEN IS.

Maar de wijsheid, die van boven is, die is ten eerste zuiver, daarna vreedzaam, bescheiden, gezeglijk, vol van barmhartigheid en van goede vruchten, niet partijdig oordeelende en ongeveinsd. Jac. III : 17.

De voorgelezen tekst wordt, wel niet door godgeleerden. maar door velen in de gemeente, op eene wijze verklaard, die niet alleen met den zin van deze uitspraak evenals met den geest van dezen gewijden schrijver in strijd is, maar die tevens eene noodlottige dwaling omtrent den aard van het geestelijk leven bevordert, gelijk zij daaruit voorkomt. De eigenaardigheid van den stijl van Jacobus miskennende, begrijpt men de uitdrukking *wijsheid* niet, verstaat daaronder *waarheid* en onder *waarheid* dan wederom *leer der waarheid.* Zoo zou dan hier gestreden worden tegen verkeerde leeringen, en daartegenover gesteld de van God geopenbaarde leer en deze zoude dan vervolgens genoemd worden *zuiver* en wat daar verder volgt.

Ik zeide, dat dit vooreerst eene geheele miskenning is van den zin der uitdrukking en van den geest van dezen gewijden schrijver.

De apostel Jacobus (ik noem hem alzoo, omdat de redenen, die voor de meening pleiten, dat Jacobus, de broeder des Heeren, in welken zin dan ook alzoo genoemd, dezelfde is als de apostel van dien naam, Jacobus de kleine, de zoon van Alpheüs, mij voorkomen krachtiger te zijn dan de bedenkingen daartegen geopperd), de apostel Jacobus vertegenwoordigt onder de nieuw-testa-

mentische schrijvers den salomonischen geest en den salomonischen stijl. *Wijsheid* is hem hetzelfde, wat zij is in het boek der Spreuken: niet iets verstandelijks, iets leerstelligs, maar iets zedelijks en praktisch; meer eene kunst dan eene wetenschap, de kunst namelijk van *wel te leven*, mits men dit woord kunst opvatte in christelijken zin, en er onder versta niet eene aangeleerde vaardigheid, maar eene genadegave. Ziet hoe hij oordeelt over de wijsheid dergenen, die daar meenen, dat verstandelijk inzicht in de waarheid bovenal het kenmerk is van een zuiver en levendig geloof: *Wie is wijs en verstandig onder u? Die bewijze uit zijnen goeden wandel zijne werken in zachtmoedige wijsheid. Maar indien gij bitteren nijd en twistgierigheid hebt in uw hart, zoo roemt en liegt niet tegen de waarheid* (namelijk door te zeggen, dat gij de waarheid hebt). *Deze is de wijsheid niet, die van boven afkomt, maar is aardsch, natuurlijk, duivelsch.* Het oordeel luidt niet zacht, maar de zachtmoedigheid, die tot het wezen der ware wijsheid behoort, wel verre van een zeer bepaald en streng oordeel over alle onwaarheid en schijnheiligheid uit te sluiten, vereischt die veeleer. Het anathema worde uitgesproken over de zonde, niet over den zondigenden mensch.

Deze dwaling nu, waartegen Jacobus den ganschen brief door ijvert, die den zetel des geloofs bovenal in het verstand stelt, zoodat het wezen des geloofs hoofdzakelijk, althans aanvankelijk, gelegen zou zijn in verstandelijke kennis, deze dwaling is zij niet algemeen, algemeen zoowel onder rechtzinnigen als onder vrijzinnigen? Ook zij bij wie overigens in waarheid het zwaartepunt des geloofs in het hart gelegen is, verkeeren zij niet vaak in dezelfde dwaling, al is het ook, dat zij volkomen beamen, dat het geloof zonder de werken dood is? Achten zij de heiligmaking niet eer te zijn een toevoegsel tot, dan de openbaring van het geloof? En wanneer zij zeggen, dat het geloof zich in het leven moet toonen, vergeten zij dan niet meest, dat het geloof zelf leven is?

Deze dwaling nu, niet eenige leer op zich zelve; want de leerstellige uitdrukking des geloofs veracht ook Jacobus niet;

deze dwaling, dat in het leerstellige het wezen en de kracht des geloofs zou bestaan, wordt door Jacobus bestreden, en de wijsheid dergenen, die naar dien maatstaf over menschen en zaken oordeelen, noemt hij *aardsch*, *natuurlijk*, *duivelsch*.

Aan deze wijsheid stelt hij *de wijsheid, die van boven is* over. Want ook voor den practischen Jacobus is er iets, dat *van boven* heet, iets bovennatuurlijks, tegenovergesteld aan hetgeen *van beneden* is, en dat hij *aardsch*, *natuurlijk*, *duivelsch* noemt. Het is een *van boven* en een *van beneden*, dat wel allereerst van zedelijken aard is, maar dit zedelijke sluit alles in: het verstandelijke en het zinnelijke. Omdat er op zedelijk gebied een van boven en een van beneden is, is er ook een zoodanig onderscheid op verstandelijk gebied; eene leer der waarheid en eene leugenleer, en op zinnelijk gebied: een hemel en een hel; en niet omgekeerd, niet eerst het zinnelijke, dan het verstandelijke, eindelijk het zedelijke.

Wij willen *de wijsheid, die van boven is*, eerst beschrijven in de trekken, waarmede zij hier geteekend is, dan haar bovennatuurlijk karakter trachten aan te toonen, en eindelijk onderzoeken, hoe zij natuurlijk wordt. Met andere woorden: de wijsheid, die van boven is, in haar *wezen*, in haar *oorsprong*, in hare *kracht* zal het onderwerp zijn onzer rede.

I.

Wanneer de wijsheid, die van boven is, vooreerst *zuiver* heet, dan wordt de bedoeling van onzen schrijver met dit woord in de vertaling slechts onvolkomen teruggegeven. Beter ware het te vertalen *heilig*, of nog liever *gewijd*. De wijsheid, die van boven is, heeft een gewijd karakter; zij heeft eene *wijding* van boven ontvangen.

Behoef ik u te zeggen, wat daarmede bedoeld wordt? Al wat wij uit ons zelve hebben, hetgeen wij zelve gevonden

of bereikt hebben, of meenen gevonden of bereikt te hebben, draagt het stempel onzer eigenliefde. Wij roemen daarin, wij pronken daarmede, wij ijveren daarvoor; wij leggen het anderen op, duiden het anderen euvel, zoo zij het verwerpen. Alzoo niet de wijsheid, die van boven is. Zij stemt ons tot *ootmoed*. Zij werpt ons neder in onze geringheid. Wij volgen haar op de knieën. Hoe verschilt niet de houding van hem, die een gids volgt van de houding van hem, die zich zelf tot gids is? Het oog des eenen is gevestigd op den gids, die voor hem uitgaat; het oog des anderen blikt hoogmoedig om zich heen. En wanneer die gids eene lichtgestalte is, zoo zal het oog, dat op hem ziet, verlicht worden door zijn licht. Het zal zijn licht weerkaatsen. En wanneer die gids een weg bewandelt, die opwaarts gaat, zoo zal dat oog naar boven gericht zijn. Zoo is de discipel der wijsheid, die van boven is. Te midden der vele nevelgestalten hier op aarde ziet hij die eene lichtgedaante, die voor hem uitgaat, en zijn oog is verhelderd door het licht, dat op hem afdaalt. Te midden der vele zich kruisende en naar beneden voerende wegen, merkt hij aan de beweging der lichtgestalte het smalle pad, dat naar boven voert. Zijn weg gaat opwaarts en hij struikelt niet. Te midden der vele menschen staart zijn oog op éénen, dien de velen niet zien. In de veelheid der voorwerpen onderscheidt zijn oog het verborgen doel. Zoo wandelt hij *als ziende den onzienlijke*. Zijn ademen is in de vreeze Gods, want God is hem nabij, en de hemellucht komt hem reeds tegemoet. Een gewijd karakter draagt hij; priester is hij des levenden Gods in de wereld. De wijsheid, die van boven is, is ten eerste *gewijd*.

Daarna vreedzaam. Daar is veel strijd in de wereld. Daar is een goede en edele strijd. Ook de discipel der wijsheid, die van boven is, is een strijder, een krijgsknecht des Heeren, gedost in de wapenrusting Gods, voerende het zwaard zijns woords. Maar die strijd is gericht tegen den valschen strijd der wereld. Het is de strijd, die vrede aanbrengt. Daar is een strijd, die geen vrede aanbrengt, een eindelooze strijd, een verdelgingsstrijd, die

eindigt met den dood der strijdenden aan beide zijden. Dat is de strijd der zelfzucht. Ach, behoef ik het u te zeggen, hoe de menschen gewapend staan tegen elkander, ik zeg niet gewapend als volk tegen volk, maar, in het genot van alle maatschappelijke welvaart en rust, gewapend de een tegen den ander; gewapend met wantrouwen als borstharnas, gewapend met list als tweesnijdenden dolk, gewapend met achterdocht en veinzerij als gesloten helm? Wie is er, die over zijnen naaste, zijnen vriend altijd zoo spreekt, dat hij het hooren kan? En indien hij het niet doet, wat is dan zijn omgang met hem anders dan een geheime strijd? Deze strijd nu, uit zelfzucht geboren en waarvan het doel is eigen eer, eigen genot, eigen voordeel, deze strijd is vreemd aan de wijsheid, die van boven is. Zij leert al die wapenen afleggen, wegwerpen. In dit opzicht is zij, de gewapende, naakt. Zij valt niet aan en verdedigt zich niet. Zij spreekt van vrede en zoekt vrede te stichten. Het groote einddoel, waarop zij de oogen heeft gevestigd, verhindert haar een lager doel te willen bereiken en daarvoor te strijden. Zij vindt dien strijd harer onwaardig. En niet mede strijdende in den strijd dezer wereld is zij *vreedzaam*.

Bescheiden: geene hooge eischen stellende aan het leven, aan de menschen. Die toch zelf bevredigd is, heeft niet veel te eischen. Die de wereld lief heeft, verwacht veel van de wereld, veel van de menschen. Onwillekeurig stelt hij zich hen voor als eigenlijk voor hem bestaande: zij moeten zijn geluk maken. Vindt hij zich teleurgesteld, zooals dit altijd geschiedt, dan wijt hij het aan de menschen, die niet beantwoord hebben aan zijne onbillijke eischen en te hoog gespannen verwachtingen. Hij wordt verdrietig en verbergt alleen onder uitwendige vormen, zoo hij die heeft, zijn verholen wrok. Maar die zijn schat elders heeft dan in deze wereld, leert de menschen verdragen. Hij weet, dat men van doornen geen druiven, van distelen geene vijgen kan lezen, dat deze aarde, die met doornen en distelen bezaaid is, geen paradijs is, noch zijn kan. Waar er druiven en vijgen te lezen zijn, zal hij het doen met dankzegging, maar die boven bidden en denken

bevoorrecht is met eeuwige goederen, heeft niets meer te eischen van deze wereld, die voorbij gaat. Hij die een God heeft voor zijn hart, behoeft geene bevrediging te zoeken bij menschen. De wijsheid, die van boven is, is *bescheiden.*

Bescheiden en *gezeglijk:* voor overtuiging vatbaar. Als men niet veel eischt, is men in staat om veel te zien, veel goeds op te merken, dat niet dadelijk voor oogen lag. Ziet, gij vormt u van dezen of dien mensch eene bepaalde meening, gij hebt een model, waarmede gij hem vergelijkt; hij valt u tegen, nu ziet gij ook niets goeds meer in hem. Omdat hij niet is, wat gij verwacht had, zal hij ook niets meer zijn. Maar wanneer gij weet, dat *gij* niets zijt, verwacht gij ook niets; en wanneer *u* de bron geopend is om alles te ontvangen, verwondert het u ook niet om te zien, wat anderen ontvangen hebben. Uw oog is geopend om het waar te nemen. Zijn u de schatten Gods ontsloten, gij weet, dat de rijke God ook anderen verrijkt. En gij erkent zijne schatten, zijne genadegaven in anderen. Verre is het van u te spreken van eene *vervloekte menigte, die de wet niet weet.* Ieder mensch is u het voorwerp van Gods werkende, reddende liefde. Gij hoort gaarne, gij leert gaarne, gij laat u gaarne overtuigen; gij bewondert gaarne, waar gij kunt; het is u een genot, eenige meerderheid te erkennen, iets bij anderen te vinden, dat gij zelf niet hebt. Eene menschelijke ziel is u iets kostelijks, en wat die ziel tot u spreekt, wordt licht tot een woord Gods in de uwe. De deuren van uw hart zijn geopend om van anderen te ontvangen, wat in hen uit God is. De wijsheid, die van boven is, is *gezeglijk.*

Ook *vol van barmhartigheid en goede vruchten.* Indien zij veel heeft ontvangen, zij heeft ook veel te geven. Is zij niet de afgetrokken wijsheid des verstands, die slechts leerbepalingen, meestal ontkenningen, te geven heeft, is zij de wijsheid des levens, des harten, zij heeft dan in de eerste plaats een hart te geven, medegevoel, medelijden. De wijsheid, die van boven is, geeft het ware verstand: zij geeft te verstaan het lijden der menschheid.

Het oog door die wijsheid verlicht, dringt door in het verborgene des harten en ziet de geheime drijfveeren der menschelijke daden, der menschelijke zonden. Zij leert dat verborgen harteleed kennen, dat onbewust op den bodem ligt van 's menschen wezen en dat veel, ja alles, verklaart, wat anders onverklaarbaar blijft. Zij leert de ontembare kracht der onvervulde behoefte, den onverzadelijken dorst van het ledige hart verstaan, en verklaart daaruit den woesten drang der hartstochten en de geslepen list der boosheid. En waar men op den bodem des harten eene gapende wonde ontdekt, daar zal men, al verspreidt ook die wonde pestwalmen, den genezenden balsem niet achterhouden, zoo men dien bezit. Op den onvruchtbaren, door de zonde verwoesten grond der wereld komt de wijsheid, die van boven is, vruchtbaar zaad zaaien, en dat zaad kan ook in dien grond ontkiemen. Het deelt zijne vruchtbaarheid mede aan den grond, en goede vruchten worden nog gekweekt van de verdorde wortelen en den uitgeleefden stam. De wijsheid, die van boven is, zweeft dus niet boven de aarde, maar zij heeft er hare tente opgeslagen en bouwt er haren akker. Zij is *vol van barmhartigheid en van goede vruchten.*

Niet partijdig oordeelende, eigenlijk: *geen onderscheid makende.* Zij zoekt hare discipelen onder allen, en haar deren de menschelijke onderscheidingen niet. Allen kunnen hare uitverkorenen worden, kinderen der wijsheid en hare dienaren. Willekeurige, partijdige uitverkiezing bestaat bij haar niet. Zij, dochter des hemels, handelt niet als de kinderen der menschen, die niet anders kunnen dan hunne uitverkorenen hebben en die daarin bestierd worden door omstandigheden en persoonlijke genegenheden, door die voorliefde des harten, die dikwerf even onwederstaanbaar als onverklaarbaar is. De wijsheid, die van boven is, draagt het merk der goddelijke liefde aan het voorhoofd; zij kent, ja ook die voorliefde en heeft hare uitverkorenen, maar die voorliefde is bepaald door gemeenschap aan haar zelve. Hare uitverkorenen zijn die haar het best verstaan en het meest vatbaar zijn, haar te ontvangen. Maar zij stelt zich geene perken, hare liefde is niet

begrensd. De gansche aarde, die woest en ledig is, kan door haar bebouwd worden, en geen plekje gronds, d. i. geen menschelijk hart, acht zij onder den vloek te staan en onbekwaam te zijn, goede vrucht voort te brengen. Want het is haar ernst met haar woning maken in het midden der menschen. Is zij *zonder partijschap*, zij is ook *ongeveinsd.*

Ongeveinsd. Hiermede keert de beschrijving terug tot haar uitgangspunt en de cirkel voltooit zich. Het gewijde draagt het merkteeken der eeuwige waarheid, en drukt den stempel Gods op al zijne openbaringen. De wijsheid, die van boven is, neemt het hart, waarin zij intreedt, geheel in. Zij kan zich niet vergenoegen met eene plaats in dat hart, zij moet daar heerschen als koningin. Alle duisternis moet wijken voor haar licht, en waar men de duisternis liever heeft dan het licht, daar moet deze lichtgestalte des hemels wijken. Zij eischt overgegeven discipelen, die zich geheel stellen in hare leer en onder hare tucht. Zoo treedt zij op in de wereld als de eenige heilige, als de priesteres Gods. De wereld is vol van geveinsdheid en leugen. Zij, die niet van de wereld is, maar van boven, toont aan de wereld het beeld van het onvergankelijke licht. Die op haar staart, ziet geene vlekken en wordt van zijne vlekken rein. Zoo ontvangt de wereld van haar hare wijding, als zij daar optreedt: vreedzaam, bescheiden, gezeglijk, vol van barmhartigheid en van goede vruchten, zonder partijschap, ongeveinsd.

II.

Is zij alzoo opgetreden? Ziet, de wijze koning van Israël, hij die voor het eerst de ervaring maakte, dat de vreeze Gods het beginsel is van alle wijsheid in het maatschappelijk leven, Salomo, van wien gezegd is, dat zijne wijsheid grooter was dan de wijsheid van al die van het Oosten en dan alle wijsheid der Egyptenaren, ja, dat hij wijzer was dan alle menschen, Salomo zag de

openbaringen der wijsheid in het midden der menschen, in hunne daden en lotgevallen. Maar zij waren hem als flikkerende spelingen des lichts te midden der duisternis. Zijne spreuken zijn als goudkorrels gezocht aan den oever te midden van het zand der rivier. Haar zelve aanschouwde hij niet op aarde, maar in den hemel bij God. Hij sprak weliswaar van eene wijsheid, die van boven komt, om hier te wonen. Wel heeft zij *haar huis gebouwd en hare pilaren gehouwen* (Spr. IX : 1), wel hoort hij *hare stem op de straten, op de spits der hooge plaatsen, aan den weg, ter plaatse, waar paden zijn* (VIII : 1); maar hij ziet haar daar staan als eene vreemdelinge, die roept en het is te vergeefs, die smeekt en zij vindt geen gehoor. Hare verschijning is als die eens engels, die nederdaalt, maar die, geene plaats vindende voor zijn voet, weder opwaarts stijgt ten hooge. Nog is de wijsheid niet in het vleesch verschenen, en ook hij, de wijze koning, heeft haar niet blijvende in zich, en zijn einde is als dat des dwazen.

Deze apostel des nieuwen Verbonds spreekt van de wijsheid, die van boven is als van eene, die hier beneden woont, en hij maalt haar met trekken, waaraan het duidelijk te zien is, dat hij haar heeft aanschouwd en opmerkzaam gade geslagen.

Geen wonder, want hij heeft haar aanschouwd. Hij heeft den mensch gezien, wiens ademen was in de vreeze Gods, laat mij liever zeggen: wiens spijs het was, den wil Gods te doen, die waar hij verscheen, den naam Gods bracht als een heiligen naam. Al zijne woorden waren woorden des levens, waarvan leven uitstroomde, en in zijne tegenwoordigheid zeide ook de goddelooze niet in zijn hart: daar is geen God. Hij kon zich wagen in het midden der onheiligen, hunne onheiligheid won hem niet, en zijne heiligheid deed het lichtzinnige woord verstommen en sloeg den blik van den lust ter neder. De gastmalen der tollenaren werden door zijne tegenwoordigheid tot offermalen en de onreine vrouw werd de boetvaardige smeekelinge aan zijne voeten. Die hem het naast omgaven, vergaten alles, om hem te volgen, want boven wet en instelling voelden zij, dat waar hij ging, daar was de tempel

Gods en zijne tegenwoordigheid was hun als de tegenwoordigheid Gods. Zoo sterk was de indruk, dien hij hun gaf van den Vader, die in hem was en door hem sprak, dat de schijnbaar ongerijmde vraag uit hun hart kon opwellen: *Heer, toon ons den Vader.* En hoe luidde zijn antwoord? *Die Mij gezien heeft, heeft den Vader gezien.* Was het, dat hij niet onderscheidde tusschen zich en den Vader? Neen; want hij noemde zich zelven Zoon en sprak tot den Vader als tot een ander. Hij aanschouwde den Vader en hoorde zijne stem; ja hij sprak van Hem, als van eenen meerdere. Maar hoe aanschouwde hij den Vader en hoorde hij Hem? Als eenen, die altijd met hem was, ja in hem. De Vader, *die in mij blijft, dezelve doet de werken,* (Joh. XIV : 10). In het midden der wereld, die in het booze ligt, den Vader te hooren, te aanschouwen, te bezitten, dat was zijne wijsheid. Daarom is in hem de wijsheid openbaar geworden, want de wijsheid is de glans van het wezen Gods. Eenswezend met God is hij, die God altijd hoort en altijd aanschouwt. Licht is hij uit licht, God uit God: die wijsheid is het *uitgedrukte beeld van Gods zelfstandigheid en het afschijnsel zijner heerlijkheid.* Die wijsheid is Jezus Christus zelf. Zij is niet buiten God, niet tot hem opstijgende uit de wereld. Zij is in Hem, en uit Hem. De wijsheid, die van boven is, is ten eerste *gewijd,* vol van God. Jezus Christus is de gezalfde priester der menschheid; hij, die naar de menschelijke ordening geen priester was, hij is de ware priester naar de ordeninge Gods, gezalfd met den Heiligen Geest zonder mate.

De priester heeft zegen te brengen aan het volk, dat hij vertegenwoordigt bij God. De wijsheid, die van boven is, is ten tweede *vreedzaam.* De heilige priester der menschheid brengt haar den vrede. *Vrede laat ik u,* sprak hij, *mijnen vrede geef ik u, niet gelijkerwijs de wereld dien geeft* (Joh. XIV : 27). En hij had recht, om dat woord te spreken, al dringt ook zijn vrede door als een tweesnijdend zwaard in de ziel, al moet ook die vrede verkregen worden door het zwaard. Hij had recht van *zijnen* vrede te spreken. Wel komen stormen op in zijne ziel, en hoog,

hoog rijzen de wateren. Zij komen tot de lippen ja tot over het hoofd. Ware het niet alzoo geweest, hij zou niet beneden gekomen zijn, niet gedaald zijn op de aarde. De wijsheid, die van boven is, zoude boven onze hoofden geschitterd hebben, maar niet gewoond in ons midden. Maar bedolven onder de wateren, blijft zijne overdenking de liefelijkheid der woningen Gods, en, wie hem ook van God verlaten achte, vrede ademen zijne woorden, ook in de bange Gethsémané-ure, ook in den snijdenden angstkreet zijner ziele: mijn God, mijn God, waarom? Dien vrede geeft hij. Al heeft hij ook in volle mate ondervonden, wat alle dienaren Gods in hunne mate ervaren: *Ik ben vreedzaam, maar zij zijn aan den oorlog* (Ps. CXX: 7), toch weten de zijnen, dat hij vrede geeft. Zij weten het, die zijn woord gehoord hebben: *uwe zonden zijn u vergeven.* Zij weten het, die hem het evangelie des koninkrijks hoorden verkondigen, en die zijn woord bewaarden in hunne harten. Ja, ook zijne vijanden weten het; want wat verklaart hun bitteren haat, hun onverzoenlijken wrok, dan dat zij zijnen vrede verwerpen. Zijn vredewoord slaat hem aan het kruis. Het zwaard der wereld weert hij niet af, maar laat het nedervallen op zijn hoofd. *Als hij gescholden wordt, scheldt hij niet weder, en als hij lijdt, dreigt hij niet, maar geeft het over aan dien, die rechtvaardiglijk oordeelt* (1 Petr. II: 23). Zoo zag de wereld in hem het beeld der wijsheid, die van boven is, die eerst is gewijd en daarna *vreedzaam.*

Hij, die recht had over alle dingen, hij deed dat recht niet gelden. Zijne bescheidenheid was aan alle menschen bekend. Hij stelde geene eischen aan het leven. Geboren in armoede en verdrukking nam hij dien toestand aan en verdroeg ontbering en vervolging. *De vossen hebben holen,* zeide hij met weemoed, *en de vogelen des hemels nesten; maar de Zoon des menschen heeft niet, waar hij het hoofd nederlegge* (Matth. VIII: 20). Maar die harde grond, die aan zijn voet geen rust gunde, bleef hem toch de geliefde bakermat, Israëls heilig erfdeel, en hij ging niet tot de Heidenen, om zich eene plaats te zoeken. Hij, die de stormen

stilde en aan de wateren gebood, verachtte de schamele bescherming niet van de galileesche visschersschuit; hij, die de brooden vermenigvuldigde, werd onderhouden van de aalmoezen eeniger vrouwen. Om zich den heiligen familiekring zijner discipelen te vormen, vreesde hij niet, hen af te roepen van eigen haard en nering, en hij zond hen uit zonder goud, noch zilver, noch koper, noch male tot den weg, wetende, dat de arbeider zijn loon waardig is en dat dit loon zou gevonden worden op de verborgen wegen van hem, die *het vee zijn voeder geeft, aan de jonge raven, als zij roepen* (Ps. CXLVII : 9). Geene klacht kwam over zijne lippen, als de wereld hem alles weigerde, tot de laatste rust voor het hoofd. *Hij verhief zijne stem niet, noch liet zijne stem hooren op de straat* (Jes. XLII : 2). Hij nam den waterdronk aan van de Samaritaansche en het brood van den tollenaar en den Farizeër, gelijk als dat van de liefhebbende Martha. En dat brood brak hij met dankzegging; maar dat hij brood behoefde en water, en liefde daarbij, dat moest men raden, want ook zijn vragen: *geef mij te drinken, mij dorst*, was een geven. De wijsheid, die van boven is, is bescheiden. De apostel des N. Verbonds getuigt, wat hij heeft gezien.

De wijsheid, die van boven is, is *gezeglijk*, voor overtuiging vatbaar. Hij, die de wijsheid zelve is, behoefde voorwaar niet overtuigd te worden. Wat zoude de getuigenis van menschen hem kunnen geven, wiens blik tot den bodem van ieder hart doordrong? *Hij had niet van noode, dat iemand getuigen zou van den mensch; want hij zelf wist, wat in den mensch was* (Joh. II : 25). Maar juist omdat hij het wist, was hij zachtmoedig in zijn oordeelen en liet gaarne gelden, wat de mensch in waarheid van zich zelven getuigen kon. Hij ging teeder om met den kranken mensch en vreesde iets in hem te onderdrukken, te verdooven of te kwetsen. *Het gekrookte riet verbrak hij niet, noch bluschte uit de rookende vlaswiek* (Matth. XII : 20). Beeld van dien God, die den gevallen mensch zich laat uitspreken en alles aanvoeren, wat tot zijne verontschuldiging kan dienen, laat ook Jezus van Nazareth zich door

den bitteren haat, dien hij ondervindt, niet benevelen, dat hij minder welwillend en zachtmoedig, dat is minder waarachtig en rechtvaardig zou oordeelen. Den dwependen ijveraar, slaaf van kerkelijk gezag, die meent Gode een dienst te doen, wanneer hij den veroordeelde des hoogepriesters in het aangezicht slaat, vraagt hij het *waarom. Indien ik kwalijk gesproken heb, betuig van het kwade; en indien wel, waarom slaat gij mij?* (Joh. XVIII: 23), Aan den trotschen Romein opent hij het ongekende gebied des gewetens en daarmede het uitzicht op verzoening: „*Gij zoudt geen macht hebben tegen mij, indien het u niet van boven gegeven ware; daarom, die mij aan u heeft overgeleverd, heeft grooter zonde*" (XIX: II). Genageld aan het kruis doorziet zijn blik nog eens de grondelooze ellende van het menschelijk geslacht, dat hem kruisigt, en nu, uit de hoogte van zijnen triomf, ziet hij in de grootste schuld de diepste onwetendheid en daarmee de grootste ellende: *Vader, vergeef het hun, want zij weten niet, wat zij doen* (Luk. XXIII: 34).

En hoe zal ik u *de volheid van barmhartigheid en van goede vruchten* beschrijven, die in Jezus gebleken is tot het wezen der wijsheid, die van boven is, te behooren? Ziet, het evangelie der verzoening is eene dwaasheid voor het menschelijk verstand. Dat verstand predikt ons, ja eenen God, die boven de wereld is, maar ook eene wereld der eindige dingen. Maar dat die wereld der eindige dingen den Oneindige kan ontvangen, dat God kan nederdalen in de menschheid, dat een mensch Gode gelijk kan zijn, dat God was in Christus de wereld met zich zelven verzoenende: dat is eene ongerijmdheid voor het eindige verstand, dat is de geheimenis dier wijsheid, die van boven is, die vol is van barmhartigheid en van goede vruchten. Barmhartigheid, ontfermende liefde is het beginsel van het leven van den Zoon Gods, ik zeg niet van zijne verschijning alleen in het vleesch, maar van het eeuwige leven, dat in hem is geopenbaard. Is het waar, wat deze Jacobus, wat de apostelen alle van hem verkondigd hebben, en wat de christelijke kerk heeft geloofd en beleden, dat

deze Jezus, de rechtvaardige, is de Zoon Gods, die niet van beneden is gekomen, maar van boven, niet uit de menschheid ontstaan, maar in de menschheid geplant, als de groene loot geënt op den wegstervenden stam: wat beteekent dan zijn priesterlijk karakter, wat zijne vreedzamheid en bescheidenheid en zachtmoedigheid anders dan barmhartigheid? Was het geene barmhartigheid, die hem bewoog, ons gelijkvormig te zijn, in onze smarten te deelen, ons lijden te kennen, onzen dood te smaken, zich aan onzen onreinen, afgevallen, met God twistenden geest te vermaagschappen, ten einde ons zijn reinheid mede te deelen, ons op te heffen en met God te verzoenen, ons tot een bruidegom te worden, die de ontrouwe bruid heiligt en verlost en zich voor eeuwig verbindt? Dit is de wijsheid, die van boven is, eene wijsheid, die niet gevonden is door de wijzen dezer eeuw, eene wijsheid, die het verstand der verstandigen te niet maakt en de wijsheid dezer wereld tot dwaasheid, dat zeg ik: ontfermende liefde, erbarming en nog eens erbarming. Ja, dat is wijsheid, want die erbarming is kracht en kracht is leven en leven is licht. Geene fantazie hebben wij voor oogen, geen beeld, zooals Salomo toen hij de wijsheid zag, haar huis bouwende op de hoogten; maar werkelijkheid, louter werkelijkheid. Dat getuigen alle verlosten. De wijsheid, die van boven is, aanschouwen wij niet slechts, maar wij ervaren haar. Zij is ons ten leven; zij draagt vrucht in ons. Wij kennen de liefde; wij zijn verlost.

Dat getuigen alle verlosten. Zij zijn velen. Want de wijsheid, die van boven is, is zonder partijschap. Zij heeft hare uitverkorenen onder allen, onder alle geslachten en standen en volken, bevoorrechten of verstootenen der wereld. Want zij onttrekt zich aan niemand. Zij wordt aan allen openbaar. Drie jaren waren genoegzaam om hare verschijning te openbaren aan het geheele volk van Israël, van het Galilea der Heidenen af tot aan Jeruzalem en de bergen van Juda. Daar ging als eene trilling des levens door alle aderen des joodschen volks, en evenmin tollenaars en zondaars als Farizeën en schriftgeleerden, evenmin de

wulpsche Idumeër op den troon als de onverschillige Romein op zijnen rechterstoel konden zich onttrekken aan de macht van haar beeld. En de discipelen der wijsheid, ziet zij waren, ja, wel vele armen en lijdenden, — daartoe behooren ook de meeste menschen, — maar toch bevonden zij zich ook aan het hof van Herodes en in den raad der schriftgeleerden en ouderlingen en overpriesteren. Daar ontstaat door hare verschijning eene nieuwe rangschikking in de menschheid, en deze wordt de hoogste, die alle andere beheerscht, eene rangschikking in twee klassen, die, ja, wel onzichtbaar blijft voor de oogen der wereld, en alleen zichtbaar voor de oogen der wijsheid zelve, die van boven is, maar die niettemin zich alomme in hare werkingen openbaart. Daar ontstaat een volk Gods, eene school der discipelen, die de wijsheid hooren en volgen; en die kinderen der wijsheid zijn één in hunne verstrooiïng, en hunne eenheid wordt openbaar in de eenheid der wereld, die hen bestrijdt. Daar is eene heirmacht des hemels, eene gemeente des levenden Gods, kenbaar aan het kruis, dat zij draagt, eene gemeente, die altijd is als stervende en toch zij leeft, altijd als getuchtigd en toch zij is niet gedood, als droevig en toch altijd blijde, als arm en toch velen rijk makende, als niets hebbende en nochtans alles bezittende (2 Cor. VI : 9, 10).

Zij wordt erkend aan haar kruis. De dood nu openbaart de verborgen dingen des harten. De wijsheid, die van boven is, is aan het kruis van Christus gebleken *ongeveinsd* te zijn. Het kruis van Christus, wat was het naar de wereld anders dan een volstrekte nederlaag, het bewijs, dat de opoffering van dat leven te vergeefsch geweest was, dat de wijsheid, die van boven is, hier beneden geen wortel kan schieten? Het kruis van Christus, wat was het dan de uitgesproken, schijnbaar onherstelbare breuk tusschen hem en de wereld, de triomf van die wijsheid, die *aardsch is, natuurlijk en duivelsch*, die *nijd en twistgierigheid* baart, *verwarring en allen boozen handel*, de triomf van eene maatschappij, die den band van Gods wet verscheurt, van eene kerk van priesters, die den Geest des levenden Gods verwerpt? Wat was er van het

werk der wijsheid, die van boven is overgebleven, en waar waren zij, die dat werk konden opnemen en voltooien? Waren zij zelve, de discipelen, niet gereed om die wijsheid de aardsche te noemen en het oordeel der wereld voor het oordeel Gods aan te zien? En toch, toen vierde die wijsheid haren triomf. Toen zijn de wijzen dezer wereld gevangen genomen in hunne raadslagen, en is het gebleken, dat ook in den donkeren doodsnacht het licht Gods niet kan worden uitgebluscht. Wie en wat ook bezwijke, niet de gekruisigde, niet zijn geloof, niet zijne hoop, niet zijne liefde. De wijsheid, die van boven is, ontleende aan de wereld niet haren luister; de wereld kan dien dus niet doen tanen. Waar alle schijn vergaat, daar blijft het wezen. Met ongeveinsde liefde heeft hij ons lief gehad tot aan het einde (Joh. XIII:1). De dood verandert niets aan de liefde, integendeel doet haar eerst recht uitkomen en verbreidt haar in de wereld. Aan het kruis volbrengt de ware hoogepriester zijn eeuwig offer, zijn werk is volbracht en zijne wijsheid blijkt te zijn de eenig waarachtige, de blijvende, want zij is zonder dubbelhartigheid, zij is *ongeveinsd.*

III.

En nu, schijnt die wijsheid u begeerlijk toe? Schijnt het u toe, eene begeerlijke zaak te zijn, niet meer van beneden te zijn, uit de aarde aardsch; maar van boven, hemelsch, uit God geboren? Welnu, die weg is u geopend. Priesterlijk is de dienst der opperste wijsheid geweest op de aarde. Heeft zij *haar huis gebouwd en hare zeven pilaren gehouwen*, dat huis was een tempel. Heeft zij *haar slachtvee geslacht en haren wijn gemengd en hare tafel toegericht*, het was een offer, dat zij bracht, het eeuwig geldend en blijvend offer, het is een offermaal, waaraan zij ons noodt, een vreugdemaal, het is de beker der dankzegging, dien zij ons toereikt, de beker des Nieuwen testaments. Ja, toegan-

kelijk, bereikbaar voor ons allen, voor ons, die uit de aarde aardsch zijn, is de wijsheid, die van boven is. Onder haren priesterlijken zegen worden wij geboren, haar lichtgestalte teekent zich af voor onze oogen te midden der nevelen. Onze hoogepriester heeft deze wereld gemaakt tot den voorhof des tempels, en de deuren, die naar het heilige en naar het heilige der heiligen leiden, zijn geopend. De liefelijke reuk der wierookoffers stijgt niet alleen op naar den troon, maar verbreidt zich heinde en ver door de wereld, verdrijvende den rook des bloeds, die opstijgt uit de aarde. Wilt gij die wijsheid bezitten, die van boven is, gij behoeft niet op te stijgen naar den hemel, en haar als het vuur des hemels te rooven, zij is daar voor uwe oogen verschenen in Jezus Christus, den gekruisigde, den eeuwig levende. Volgt hem! Bestaat het gewijd karakter der wijsheid daarin, dat zij uit God is, dat zij God volgt, is hij alleen de wijze, die ootmoedig en aanbiddend den onfeilbaren gids volgt, welnu, *niemand heeft ooit God gezien, maar de eengeboren Zoon, die in den schoot des Vaders is, heeft Hem ons verklaard.* Hij is uw gids. Hij heeft u geheiligd als uw priester door het bloed des kruises, en nu verhindert niets u meer om hem te volgen. Ziet, ziet op hem, den gekruisigde en gij zelve wordt heilig, zijne eeuwige wijding wordt uw deel. Gezalfd wordt gij met en door hem van den Heiligen Geest, die van hem uitgaat; en priester wordt gij met en door hem in de wereld. De ware wijze, wiens beeld de Heidenen vruchteloos hebben gezocht, ziet, hij is het, die Jezus Christus volgt, want met God verzoend is hij boven de wereld, verstaat haar en is haar ten zegen. Die wijze, die priester is des levenden Gods, is een vrije, een heerscher, hij is een koning.

Een koning, *die vrede geeft. Zalig zijn de vreedzamen,* heeft de wijsheid, die van boven is, gesproken, *want zij zullen Gods kinderen genaamd worden* (Matth. V : 9). Ik zal niet herhalen, wat ik reeds gezegd heb over den vrede, dien Jezus Christus ons geeft; maar hebt gij dien vrede, zoekt gij dien vrede? Dat moet blijken uit uw leven, blijken niet daaruit, dat gij over dien vrede

als buiten u liggende en over den weg, hoe die verworven is, veel weet te spreken met eene wijsheid, die vaak aardsch is, natuurlijk en duivelsch, als zij namelijk een hart openbaart, waarin nog bittere nijd en twistgierigheid aanwezig is; maar daaruit, dat gij dien vrede openbaart in uwen wandel, namelijk door *zachtmoedige wijsheid.* Is de waarheid kwetsend, niet gij moet kwetsen, maar de waarheid in u, dat is uw vrede. Deze wonden zijn heilzaam, zij zijn door God geslagen, door God, die geneest, wat gij niet kunt.

Gij, die den vrede des Heeren kent, weest dan verder *bescheiden en gezeglijk.* Geroepen zijt gij tot heerschen en och of gij allen heerschtet!.... maar de weg der heerschappij is de bescheidenheid der zelfverloochening. *De zachtmoedigen beërven het aardrijk.* Zijt gij discipel der wijsheid, die van boven is, zoo gij nog aanspraak maakt op vele dingen, veeleischend zijt in de wereld en van de menschen, kwalijk nemend, achterdochtig, lichtgeraakt, wraakzuchtig, vol geheimen wrok en wrevel? Ach, kinderen Gods, wordt toch als kinderen, immer eenvoudiger, leerzamer, nederiger en stiller. Eischt niets en gelooft veel. Dat is liefde, en het is ook wijsheid: zij is *bescheiden* en *gezeglijk.*

Maar niet alleen om uwen weg rein te houden van de besmetting der wereld hebt gij hem leeren kennen, die *de weg* is, en *de waarheid* en *het leven.* Die weg, waarop hij u leidt en gij hem volgt, moet ook zegen verspreiden om u heen. Niet alleen van doornen en distelen moet hij gezuiverd worden, maar ook bloeien moet hij als een tuin, beplant zijn met de *eikeboomen der gerechtigheid.* De wijsheid, die van boven is, *is vol van barmhartigheid en goede vruchten.* Zijt gij uit God geboren, vruchten moet gij dragen, hemelsche vruchten, vruchten der barmhartigheid. Valt het u moeilijk, te moeilijk? Maar dan hebt gij Jezus Christus niet gekend, noch zijne barmhartigheid ervaren. Dan verstaat gij het nog niet, wat het zegt, dat hij een Zaligmaker is van zondaren. Maar, zoo gij het verstaat, dan weet en verstaat gij ook, dat hij zijn verlossingswerk thans verricht door u, dat gij, gij, verlosten, kinderen des koninkrijks, thans de goede reuk

zijner kennis moet verbreiden in de wereld en zijn koninkrijk vestigen. Welnu, dat geschiedt niet door handhaving van kerkelijke leerbepalingen of van overgeleverde instellingen; dat geschiedt door het werk der liefde, der erbarmende reddende liefde. Hoe rijk wordt het leven van den Christen, als hij dit als zijne levenstaak beschouwt: barmhartigheid te bewijzen. Want daartoe bestaat altijd gelegenheid, gelegenheid jegens allen. Immers gij begrijpt, dat ik, van barmhartigheid sprekende, niet alleen aan armen denk of van aalmoezen gewaag. Ja, toch wel aan armen denk ik, namelijk zooals wij allen arm zijn, arm aan liefde, behoefte hebbende om haar te ontvangen en haar te geven.

Dat werk nu der barmhartigheid zij zonder aanziens des persoons. De wijsheid, die van boven is, is *onpartijdig*. Niet alsof de liefde bestond in het onpersoonlijke, ononderscheidene, alsof de wijsheid, die van boven is, zulk eene algemeene menschenliefde leerde, die in de lucht zweeft, en den enkelen mensch uit het oog verliest voor de idee der menschheid. Niets is persoonlijker dan liefde. Maar persoonlijkheid is geene partijdigheid. Tot het vormen van den graad en het bepalen van de mate der liefde, die een mensch recht heeft van ons te eischen, werken zoovele oorzaken samen, die alle haar betrekkelijk recht hebben, tot de persoonlijke, meestal onverklaarbare voorliefde toe; mits slechts al die oorzaken beschouwd worden in het licht der eeuwige waarheid en gerechtigheid, en de barmhartigheid van Christus de maatstaf zij, waarnaar haar recht worde bepaald. Zoo ontstaat er een waarlijk onpartijdig oordeel, eene onpartijdige liefde, die wel verre van de schakeeringen uit te wisschen, integendeel daarin openbaar wordt. Want de liefde is veerkrachtig en is onbegrensd. Daarom, hebt uwen naaste lief en uwen broeder, maar omtuint het gebied uwer liefde niet, sluit de deuren uws harten niet en laat niet uit denzelfden mond voortkomen zegening en vervloeking.

Eindelijk: of gij in waarheid uit God geboren zijt, of de wijsheid, die van boven is, in waarheid in u is geplant, of gij in schijn haar hebt toebehoord dan wel met een geheel hart *onge-*

veinsd, dat zal de dag uws doods, de dag der eeuwigheid openbaren. Maar toch behoeft gij niet in het onzekere te verkeeren tot op dien dag, of het alzoo is. De *wijsheid, die van boven is*, is in u ongeveinsd, zoo gij haar van boven zoekt, niet van de menschen, noch van u zelven, maar van den Vader der lichten, bij wien geene verandering is, noch schaduwe van omkeering. Van Hem is alle goede gave en alle volmaakte gifte. Begeeren wij van Hem de wijsheid, die van boven is. Hij geeft een iegelijk mildelijk en verwijt niet. Zij zal hem gegeven worden. Amen.

MARIA DE MOEDER DES HEEREN.

En in de zesde maand werd de engel Gabriël van God gezonden naar eene stad in Galilea genaamd Nazareth, tot eene maagd, die ondertrouwd was met eenen man, wiens naam was Jozef, uit den huize Davids; en de naam der maagd was Maria. En de engel tot haar ingekomen zijnde, zeide: Wees gegroet, gij begenadigde; de Heere [*is*] met u, gij [*zijt*] gezegend onder de vrouwen. En als zij [*hem*] zag, werd zij zeer ontroerd over dit zijn woord, en overleide, hoedanig deze groetenis mocht zijn. En de engel zeide tot haar: Vrees niet, Maria, want gij hebt genade bij God gevonden. En zie, gij zult bevrucht worden, en eenen zoon baren, en zult zijnen naam heeten Jezus. Deze zal groot zijn en de Zoon des Allerhoogsten genaamd worden; en God de Heer zal hem den troon zijns vaders Davids geven; en hij zal over het huis Jakobs koning zijn in eeuwigheid, en zijns koninkrijks zal geen einde zijn. En Maria zeide tot den engel: Hoe zal dat wezen, dewijl ik geenen man beken? En de engel antwoordende, zeide tot haar: de Heilige Geest zal over u komen, en de kracht des Allerhoogsten zal u overschaduwen: daarom ook dat heilige, dat uit u geboren zal worden, zal Gods Zoon genaamd worden. En zie, Elizabet, uwe nicht, is ook zelve bevrucht met eenen zoon in haren ouderdom en deze maand is haar, die onvruchtbaar genaamd was, de zesde; want geen ding zal bij God onmogelijk zijn. En Maria zeide: Zie de dienstmaagd des Heeren: mij geschiede naar uw woord. En de engel ging weg van haar.

LUKAS I: 26 – 28.

„*Als ik zwak ben, dan ben ik machtig.*" Dit woord, waarmede de Apostel Paulus zijne persoonlijke ervaring uitspreekt, is tevens de uitdrukking van eene algemeene wet in het koninkrijk

der hemelen. Als de mensch onmachtig is en krachteloos, dan is God krachtig in hem; als naar den mensch alles verloren is, dan begint het heil Gods te dagen.

Deze tegenstelling van machteloosheid en kracht is bij den christen gemoedservaring. In het O. Verbond is zij meer op te merken, zoo niet uitsluitend dan toch hoofdzakelijk, in de uitwendige levensomstandigheden van het volk Gods. De christen is voor zich alleen eene wereld, waarin zich al de wetten van het koninkrijk der hemelen afspiegelen; de Israëliet behoorde tot dat koninkrijk door zijne nationale afstamming. Als het volk des Heeren door de heidenen vertreden wordt, dan daagt de redding, en die redding is eene nationale; de arm des Heeren strekt zich uit en verheft Israël in aanzien en macht. In het huis der dienstbaarheid in Egypte ging het gekerm en geroep op om den harden dienst, en reeds is God nedergedaald in Midians velden en de verlosser Israëls is geroepen. Verre van Jeruzalem is het volk des Heeren verstrooid over Babylons vlakten en Perzië's bergen, en reeds is de engel des Heeren, de held Gods, verschenen aan den koninklijken ziener te Susan, om hem de naderende verlossing te verkondigen.

In Maria, de maagd van Nazareth, de koningsdochter, vereenigt zich de ervaring van O. en N. Verbond beide. Zij staat op den drempel tusschen beide en vormt den overgang van het Oude in het Nieuwe. In hare zwakheid is God machtig, maar hare zwakheid is die haars volks, van dat Israël Gods, dat in haar verheven wordt tot de grootste eere. Ja, wat haar boven allen in staat stelt om die hooge eere te ontvangen is dit, dat zij die zwakheid haars volks persoonlijk ervaart en gevoelt, dat de smaadheid van Israël hare smaadheid is. Wij willen haar in dit licht beschouwen en in hetgeen ons in ons tekstverhaal van haar vermeld wordt, aantoonen, hoe God de Heer eene afgesneden zaak doet en machtig is in de zwakheid der zijnen. Wij letten daartoe:

I. op het *bezoek*, dat zij ontvangt (26—28);
II. op de *stemming*, waarin zij het ontvangt (29);
III. op de *belofte*, die haar wordt gedaan (30—33);

IV. op de *uitlegging*, die zij vraagt en verkrijgt van die belofte (34—35);

V. op de *geloofsdaad*, die zij verricht (36—38).

I.

Toen Israël in ballingschap van tempeldienst en koningschap beroofd was, werd voor het eerst aan den koninklijken lijder, aan het hof van Perzië's monarch, de Vorst van het heir des hemels, de beschermengel Israëls, onder den naam van *Gabriël, held Gods*, geopenbaard. Daarna zwijgen de oorkonden der openbaring van dien hemelschen beschermer. Thans wordt hij wederom genoemd. Andermaal wordt de engel Gabriël gezonden tot het volk, dat hij voorstaat. Hij wordt gezonden eerst in den tempel van Jehova te Jeruzalem tot den man uit het priesterlijk geslacht Zacharias, en heeft een woord voor hem naar aanleiding van zijne priesterlijke voorbede. Evenwel is met dit woord aan Zacharias den priester zijne zending niet afgeloopen. In den tempel te Jeruzalem heeft hij de plaats niet gevonden waar Israëls troon kon worden opgericht, in het priesterlijk hart de plaats niet om den vollen zegen des naderenden koninkrijks mede te deelen. De priester wordt met sprakeloosheid geslagen, omdat het woord der wet, dat hij verkondigt eerst sterven moet, eer het woord des evangelies uit 's menschen mond kan worden vernomen, en als zijne tong ontboeid zal worden, zal het zijn om als profeet des Allerhoogsten de komst van den Koning der eere aan te kondigen. Niet in het priesterlijk geslacht is de geest der profetie bewaard, die geest, die thans in vervulling zal komen. Hij is bewaard in het koninklijk geslacht van den koning-profeet, bewaard in het hart van Maria, de dochter Davids. „*In de zesde maand werd de engel Gabriël van God gezonden naar eene stad in Galilea, genaamd Nazareth.*"

Eene stad in Galilea, genaamd Nazareth. Nazareth, waarvan gezegd wordt: *„kan iets goeds komen uit Nazareth?"* In Galilea, van oudsher het land der heidensche duisternis genoemd. Daar, te Nazareth in Galilea, schuilt de laatste schemering van Davids heerlijkheid. Zij schuilt in het hart eener arme jonkvrouw, en in dat van den vromen man, aan wien zij haar trouw verpand heeft. De engel wordt gezonden *„tot eene maagd, die ondertrouwd was met eenen man, wiens naam was Jozef, uit den huize Davids; en de naam der maagd was Maria."* Geen glans van Davids luister omhulde nog hun voorhoofd; gebogen gingen zij onder den smaad der Idumeesche heerschappij en der vergetelheid huns volks. Wel had de profeet mogen profeteeren, zeggende: *„Een rijsje zal voortkomen uit den afgehouwen tronk van Isaï en eene scheut uit zijne wortelen zal vrucht voortbrengen."*

En wie is die jonkvrouw, in wier hart het huis van David nog zijne verborgen wortelen schiet? De engel Israëls zal het ons leeren. Hij komt niet om haar zegen te brengen, maar om haar den zegen, dien zij bezit, te verklaren. De engel is geen God, die de harten buigt; hij doet de taak niet des H. Geestes: de engelen zijn *„gedienstige geesten, tot dienst uitgezonden om dergenen wil, die de zaligheid beërven"* (Hebr. I : 14). De engel Israëls erkent en eert den zegen Israëls in de uitverkorene maagd: hij brengt haar de groete des hemels voor de uitgelezen genade, die zij bezit. Zooals de engelen Gods juichten, toen de grondvesten der aarde nederzonken en de hoeksteen der aarde werd gelegd, zoo verzamelen zich ook thans reeds de heirmachten des hemels, om weldra het nieuwe lied te doen hooren, dat eene nieuwe aarde begroet. Hun voorlooper en wegbereider is deze Gabriël, die in deze Davidsspruit Davids heerlijkheid, in deze Eva's dochter den erfzegen der paradijsbelofte erkent. *„Wees gegroet, gij begenadigde,"* zoo luidt zijn woord, *„de Heere is met u; gij zijt gezegend onder de vrouwen."*

Geene genade brengt hij haar, maar de genade, die in haar is, erkent hij en spreekt hij uit. En waarin die genade bestaat, ver-

klaart hij zelf met het woord: „*De Heer is met u.*" „*De Heer is met u.*" Ziet, sinds het paradijs gesloten is en het vlammend zwaard des cherubs den toegang tot den boom des levens verspert, wordt de Heer voorgesteld als wonende in den hemel en de aarde is de voetbank zijner voeten. Zijne tegenwoordigheid op aarde is eene zinnebeeldige, eene omhulde, als in de wolk der heerlijkheid en over de arke des verbonds, of wel eene tijdelijke verschijning en als eene aanblazing des Geestes, als bij de aartsvaderen en profeten. Maar nu was ook dit weggenomen. Daar stond geene arke des verbonds meer in het heilige der heiligen, en sinds Maleachi, den profeet, vier à vijf eeuwen lang, was het woord Gods niet meer geschied tot Israël. Slechts in den hemel dachten zich de joodsche leeraren den God hunner vaderen: voorheen had hij gesproken tot de vaderen, thans zweeg zijne stem. Maar wat de wijzen in Israël niet hadden opgemerkt, dat was niet verborgen gebleven voor de heilige wachters van Israël in het hemelsche heiligdom. De Geest des Heeren was niet weggenomen, noch zijn arm verkort. Een overblijfsel was er op aarde naar de verkiezing der genade, eenige weinigen, in wier hart de Geest des Heeren eene plaats zocht en vond. Zij behoorden niet tot de machthebbers, noch tot de officieele woordvoerders in Israël. Zij waren slechts eenvoudigen, die in hunne harten het woord Gods bewaarden en het heil van Israël verwachtten. De uitnemendste van hen was Maria van Nazareth. De Heer, de God Israëls, was met haar. Hij, die in de hemelen woont, woonde bij deze nederige en stille in den lande. Dit was haar eer en koninklijke luister; dit stempelde haar tot dochter Davids, meer dan hare koninklijke afkomst. Deze heerlijkheid nu, deze woning Gods, nog niet *in* haar, — want nog is de volle dag des nieuwen Verbonds niet gekomen — maar *bij* haar, wordt door den Engel Gabriël tot eer van God geprezen; „*wees gegroet, gij begenadigde, de Heer is met u, gij zijt gezegend onder de vrouwen.*"

Gezegend onder de vrouwen. De meest gezegende der vrouwen. Wel draagt de vrouw den vloek der overtreding, en meer nog

dan de man is zij onder het juk gesteld der dienstbaarheid. De keten harer slavernij heeft zij in de oude wereld voortgesleept van geslacht tot geslacht, en ter nauwernood is in Israël door de genade des H. Geestes iets behouden, laat mij liever zeggen iets voorspeld geworden van hare oorspronkelijke heerlijke bestemming. Maar toch is in Israël het profetisch woord bewaard gebleven van *het zaad der vrouw, dat de slang den kop zal vermorzelen*, en draagt naar Israëls heilige oorkonden, de eerste vrouw, al is zij de moeder der zonde, den toekomstvollen naam van *Eva, de levende*. Welnu, die zegen, dien de vrouw door hare liefde, door hare trouw, door haren kuischen wandel, door haren stillen zachtmoedigen geest te brengen heeft over de wereld, die zegen, die haar tot de heerlijke roeping der moeder voorbeschikt en voorbereidt, die zegen in Israël niet uitgestorven, wordt door den engel Gabriël erkend in Maria, de maagd uit Nazareth in Galilea. Dien zegen, vrucht der bijwoning Gods en openbaring zijner genade, dien zegen prijst hij in zijn lied: „*Wees gegroet o begenadigde, de Heer is met u. Gij zijt gezegend onder de vrouwen.*"

In welke stemming ontvangt zij zijn woord?

II.

Hare stemming openbaart den zegen, dien zij bezit. Ook zij leent het oor aan de fluisterende stem van den geest, evenals Eva, de moeder der levenden en ook de hare. Maar hoe geheel anders spreekt deze geest. Hoe anders luidt die taal dan die, welke Eva hoorde. Daar wordt de twijfel aan Gods woord gewekt, de heilige voor onheilig verklaard en het uitzicht geopend op eene heerschappij tegenover de zijne. Hier wordt, ja, ook eene heerlijkheid uitgesproken en hooglijk wordt Maria vereerd door het woord van den hemelbode. Maar niet van God af, maar tot God leidt dat woord. Genade heeft zij ontvangen; hare zaligheid is het, dat God met haar is; geen

zegen moet zij zoeken buiten hetgeen zij heeft, den zegen, dien zij bezit, moet zij erkennen.

Voorzeker, het past Maria om te luisteren naar deze stem en onbekommerd mag zij toegeven aan de bekoring van dit liefelijke woord. En toch, veel geloof had zij noodig om daaraan toe te geven. Hoemeer zij eene dienstmaagd des Heeren was, des te verwonderlijker moest haar dit woord zijn. Of vindt de dienaar Gods den toestand van geringheid en vernedering, waarin hij verkeert, niet natuurlijk, rechtmatig, billijk? Zoo de werelddienaar haakt naar eer en lof, weet de vrome niet, hoe giftig die vrucht is, en leert hij het kruis, dat hij draagt, niet liefhebben, omdat het hem de staf is op den levensweg? Voegde Maria zich niet stil en gewillig in de geringheid van haar lot, in de vernedering van haar geslacht, in het lijden haars volks? En nu hoog wordt zij geëerd, geëerd niet naar de wereld — zij zou het zoo groote eer niet geacht hebben — maar geëerd in den hemel, geëerd door den koning Israëls, geëerd in zijn paleis. Hoe, zij, de behoeftige Nazarethane, zij de verweesde, zij, die geene andere roeping kende, noch begeerde dan om de trouwe hulp te zijn des mans, dien Gods beschikking haar had toegevoerd en eene vrome moeder zijner kinderen, zij zou de hoog begenadigde zijn, de boven alle vrouwen gezegende. Scheen niet alles haar te raden, ja te gebieden, om die stem, die zij hoorde, voor die der fantazie, eener booze en hoogmoedige fantazie te houden? Is zij niet de speelbal harer verbeelding of fluistert haar een booze demon het tooverlied in van eigen grootheid en macht, dat reeds zoovele grooten en machtigen in Israël duizelend had doen nedervallen van hunnen troon? Er is veel noodig om aan persoonlijke genade te gelooven, aan die genade niet in de toekomst, maar in het heden. Toen Sara de boodschap des engels hoorde, die den lang verwachten zegen kwam aankondigen, was zij ongeloovig en zij lachte. Toen deze zelfde Gabriël aan Zacharias den priester de verhooring aankondigde zijner bede, vroeg hij een teeken, want hij kon niet gelooven. Wat doet Maria? Hoe ontvangt zij de boodschap des hemels?

„*Als zij dit hoorde*, zoo moeten wij lezen, *werd zij zeer*

ontroerd, en overlegde, hoedanig deze groetenis mocht zijn." Ook Zacharias, de priester, was ontroerd geworden op het gezicht der hemelsche verschijning, maar de vrees had hem alle bezinning benomen. „*Vreeze was op hem gevallen.*" Maria wordt tot het diepste harer ziel geschokt door hetgeen zij hoort, maar toch verliest zij hare tegenwoordigheid van geest niet. *Zij overlegt, hoedanig deze groetenis mocht zijn.* Zij kan nadenken en peinzen. De diepe wateren harer ziel worden tot op den bodem toe bewogen, maar zij gaat niet onder, het evenwicht wordt niet verbroken; nadenken toch is het teeken van evenwicht. De overgang van het oude verbond tot het nieuwe, van de belofte tot de vervulling geschiedt in haar gemoed op gelijkmatige wijze, zonder afbreking, noch wederaanknooping. Daar is geen tusschentijdperk van zwichten en zwijgen, gelijk bij allen, ook bij de apostelen tusschen het kruis en de opstanding. Waar de wateren ganschelijk schijnen weg te vloeien van schrik, daar stijgen zij terstond weder; waar de zon neigt, daar rijst zij weder. In haar gemoed gaat de belofte over in de vervulling en voltooit zich het verbond der belofte, overgaande in dat der vervulling. Het blijkt in haar, dat de gouden draad der openbaringen Gods en van het leven des Geestes in de wereld nimmer wordt afgebroken, dat hij altijd wordt voortgesponnen, zij het ook diep verholen, voor het oog des menschen onzichtbaar. Maria is de tweede Eva, de moeder der levenden. Erfgenaam van de zonde der eerste, is zij het ook van de gerechtigheid des geloofs. Zij is voorbereid en voorbeschikt om de moeder te zijn van den waren Zoon der belofte, die het bloed van Abel zal wreken, en wiens bloed betere dingen zal spreken dan Abel. Zoo staat zij daar in de kracht des geloofs voor den engel Gods, zooals eenmaal Mozes voor het aangezicht des Heeren, terwijl het geheele volk sidderde, wel ontroerd, maar niet verbrijzeld, wel overleggende, maar niet twijfelende. Voorwaar, zij is wel de begenadigde met wie de Heer is, zij is wel de gezegende onder de vrouwen! Zij is in staat om de belofte te ontvangen, die zij thans zal vernemen.

III.

Toch heeft dit geloof nog eerst behoefte aan versterking. Niet in de gespannen verwachting, noch in de heilige geestverrukking ligt de kracht des geloofs, maar in het klare inzicht. Hoe zou de peinzende Maria tot het rechte verstand van het hemelsche woord hebben kunnen komen zonder duidelijke verklaring? Het nadenken, zoo het geen licht bracht, zoude ras in verbijsterende vrees ontaard zijn. Daarom luidt andermaal het woord des engels tot haar alzoo: „*Vrees niet, Maria, want gij hebt genade bij God gevonden.*" En nu de belofte: „*En zie, gij zult bevrucht worden, en eenen zoon baren, en zijnen naam heeten Jezus. Deze zal groot zijn en de Zoon des Allerhoogsten genaamd worden; en God de Heer zal hem den troon van zijnen vader David geven; en hij zal over het huis Jakobs koning zijn in eeuwigheid, en zijns koninkrijks zal geen einde zijn.*" Het woord des engels is een antwoord op onuitgesproken gedachten van Maria. Als zoodanig alleen willen wij het beschouwen.

Als zij zich de *begenadigde* en *gezegende onder de vrouwen* hoort noemen, dan deinst zij niet aanstonds terug, wij zagen het, alsof een verleidende geest tot haar sprak; zij vermoedt geen gif in de bekoring, die zij ondergaat, maar zij overlegt in haar zelve. Maar, zijn daar strijdige stemmen in haar hart, de vrees voor misleiding wordt weggenomen door het woord: „*Vrees niet,*" en de verklaring aan dat woord gegeven.

Het is geene influistering van hoogmoed, zoo zij de begenadigde heet, want die genade is van God: zij heeft *genade bij God* gevonden, zij is de uitverkorene, op wie Gods welgevallen rust te midden van Israëls diepen val. Zooals, toen de aarde *vol was met wrevel en de Heere zag dat de boosheid des menschen menigvuldig was op de aarde en het Hem berouwde, dat Hij den mensch op de aarde gemaakt had, Noach genade gevonden* had in de oogen des Heeren; zooals, toen Sems geslacht den God

zijner vaderen vergat en de afgoden begon te dienen, Abraham werd uitverkoren te midden van zijne afvallige broederen; zooals, toen Israëls eerste koning den levenden God verliet en het volk verstrooid was als eene kudde zonder herder, de Heer een man zocht naar zijn hart om zijn volk Israël te weiden en dien vond in Isaï's jongsten zoon; zoo ook thans. Weldra zal door des Doopers vurige stem de ban des Heeren worden uitgesproken over het gansche volk, maar eer nog het gansche volk tot bekeering geroepen wordt door zijnen dienst, is het eeuwige verbond Gods als verzegeld in het hart van Maria: *zij heeft genade gevonden in de oogen des Heeren.*

En welke genade? Wat werkt des Heeren woord en Geest bij haar uit? Waarin is zij *gezegend onder alle vrouwen* en wordt zij tot een zegen voor allen? Niet in zich zelve, maar door de vrucht van haar schoot, omdat zij moeder zal worden van hem, die tot zegen zal zijn voor allen, van den hooggezegende, moeder van den Messias. Daarom kan zij de zaligspreking aannemen. Moeder zal zij worden van eenen *Zoon*, en aan dien zoon zal zij, niet alleen om het thans ontvangen bevel — in dien vorm wordt het niet gegeven — maar gedreven door het profetisch instinct van het moederhart, den liefelijksten naam geven dien Israël kent, den naam van *Jozua* of *Jezus*, *Verlosser*. Die zoon, in hare nederigheid geboren en dragende de smaadheid van haar geslacht, zal niettemin *groot* zijn, en weigert men hem den aardschen koningstitel, waarop hij recht heeft, hooger en heerlijker zal zijn naam zijn in hemel en op aarde: *Zoon des Allerhoogsten zal hij genaamd worden.* De eeretitel, dien Israël droeg, maar waaraan Israël niet beantwoordde, zal in hem tot eene werkelijkheid worden. De roeping van Israël, om Gods beeld te dragen op aarde, zal in en door hem bereikt worden op aarde: *Zoon des Allerhoogsten zal hij genaamd worden.*

Geen koninklijke wieg zal hem ontvangen, geen feestdagen zullen worden uitgeschreven bij zijne geboorte; zijn volk zal niet juichen om den geboren vorstenzoon, maar *God de Heer* zelf zal hem niettemin *den troon geven van zijnen vader David en hij*

zal over het huis Jakobs koning zijn in der eeuwigheid, en zijns Koninkrijks zal geen einde wezen. Die troon van David is niet een der ineenstortende tronen der wereldrijken, het is de troon door den strijd des lijdens veroverd, de troon der gerechtigheid en der waarheid, der barmhartigheid en des vredes. Koningen waren gevallen van den troon, maar die troon is onwrikbaar als Gods troon; niet vaster staan de hemelen in hunne ordeningen dan het rijk der waarheid en der gerechtigheid, der genade en des vredes gevestigd is op de aarde. De troon heeft zijn bestijger gevonden, die daarop kan zetelen *van eeuwigheid tot eeuwigheid.* De ware koning, voor dien troon bestemd, staat geboren te worden, geboren uit Maria. Tot haar zoon, den koning Israëls, zal zich het lijdende volk verzamelen en het zal vrede van hem ontvangen. „*Hij zal nederdalen als een regen op het nagras, als de druppelen, die de aarde bevochtigen. Den nooddruftige zal hij redden, die daar roept, mitsgaders den ellendige, die geen helper heeft*" (Ps. LXXII). *Aan dat koninkrijk zal geen einde komen,* want aan de kracht diens konings komt geen einde, noch aan de behoefte aan zijn vrede.

O hoe heerlijk is deze belofte! Hoe zullen al de geslachten der aarde zalig spreken haar, die dezen zoon zal gebaard hebben! Hoe heerlijk is haar voorrecht! Hoe verdient zij begroet te worden door den bode des hemels als de *begenadigde, met wie de Heer is,* als *de gezegende onder de vrouwen!*

Maar hoe zal dit geschieden? De belofte des hemels behoeft eene verklaring.

IV.

Letten wij eerst op hetgeen die verklaring uitlokt. In het woord des engels is niets, dat op zich zelf en onmiddellijk het antwoord vereischt, dat thans door Maria gegeven wordt: *Hoe zal dat wezen, dewijl ik geenen man bekenne?* Van eene *bovennatuur-*

lijke geboorte was niet gesproken, noch was de eisch gesteld om den band te verbreken, die haar aan haren bruidegom verbond. Kon het woord des engels niet beteekenen, dat haar aanstaande echt met Jozef dezen uitstekenden zegen zou ontvangen? Was hij in de oogen zijner bruid dien zegen minder waardig dan zij zelve, en was ook hij geen Davidszoon? Wat verklaart dan de verwonderde vraag van Maria: „*Hoe zal dat wezen, dewijl ik geenen man bekenne?*"

Die vraag verklaart zich uit de heilige stemming, waarin thans Maria verkeert. De natuurlijke fijnheid van het vrouwelijk gevoel, die wij ons bij haar als in de hoogste mate reeds van nature aanwezig denken moeten, is thans onder den invloed, dien zij ondervindt van de verschijning en het woord des engels, tot de hoogste ontwikkeling gerijpt. Zij gevoelt, zonder dat zij zich de reden daarvan bewust is of bewust kan zijn, of dat die zich ook onder woorden zou kunnen laten brengen, dat hare betrekking tot Jozef, hoe heilig ook, en hare maatschappelijke roeping om zijne gezellin te zijn, hoe eerlijk ook, de voorwaarden mist, die tot deze geboorte vereischt worden. Het woord des engels duidt, in al zijne slechts aanduidende donkerheid, op iets zoo verhevens, zoo eenigs, zoo heerlijks, dat zij niet denken kan, dat hier ook zelfs de geboorte van eenen Godsgezant op natuurlijken weg wordt bedoeld. Vandaar haar geloovige, zoekende en biddende vraag: „*Hoe zal dat wezen, dewijl ik geenen man bekenne?*"

Deze vraag, die toont, hoe diep het hemelsche woord in haar gemoed was ingegaan, is tevens het teeken, dat zij thans in staat is om de nadere verklaring der raadselachtige belofte te ontvangen. Immer dieper voren snijdt het woord Gods in hare ziel, en hoe ontvankelijker zij wordt om dat woord in al zijne diepten te ontvangen en in zich op te nemen, des te vatbaarder wordt zij om de scheppende kracht van dat woord te ondervinden. Haar geloof doet haar rijpen tot moeder; want dit is de groote geheimenis, in haar het eerst vervuld: de geest Gods in de oude schepping de nieuwe werkende; de nieuwe mensch, de tweede Adam,

door Gods kracht geboren uit het vleesch der zonde, maar dat geheiligd was door den Geest.

De verklaring, die Maria ontvangt van de belofte haar geschied, is geene verstandelijke, maar eene geestelijke, dat is, zij wordt dieper ingeleid in de geheimenissen Gods. Want de verklaring des Geestes bestaat niet daarin, dat het goddelijke binnen de perken van het eindige verstand worde gebracht en uit de verschijnselen der ervaringswereld opgehelderd, maar dat het oog verlicht worde om de verborgen wegen Gods te aanschouwen.

„*De heilige Geest zal over u komen* — zoo luidt die verklaring — *en de kracht des Allerhoogsten zal u overschaduwen: daarom ook dat heilige, dat uit u geboren zal worden, zal Gods Zoon genaamd worden.*

Haar gevoel heeft haar dus niet bedrogen. Te recht heeft zij begrepen, dat het woord des engels op iets hoogers doelde dan uit den natuurlijken samenhang der dingen kan ontstaan. Maar toch, hoe ontzettend is dit woord! Reeds was haar de vrees nabij geweest, toen zij den engel aanschouwde en in hooge spanning des geestes had zij het woord Gods vernomen. Maar nu geldt het niet meer alleen het vernemen van het woord Gods, dat niet kan vernomen worden zonder de diepste ontroering, snijdend als het is gelijk een tweesnijdend zwaard; niet meer alleen het aanblazen zijns Geestes, dat reeds menigen profeet als dood had doen nedervallen ter aarde. Neen, meer dan wat ooit profeten en martelaars hadden ontvangen en ondervonden, zal haar deel zijn. Haar geheele wezen zal als eene herschepping ondergaan; alles in haar zal geheiligd worden door den H. Geest en moeder zal zij worden van Gods Zoon. De vrucht van haar schoot zal *heilig* zijn. Niet alleen dat die Spruit des Heeren *vervuld zal zijn met den H. Geest van zijner moeders schoot aan*, zooals van Johannes den Dooper gezegd wordt, maar heilig zal hij zijn, alhoewel uit eene vrouw geboren: zijn vleesch en bloed zal heilig zijn, alhoewel het vleesch en bloed is van eene Eva's dochter. Die vrucht, die zij onder het hart zal dragen, dat kindeke, dat zij zal baren, dat

zelfs, *dat heilige zal Gods Zoon genaamd worden.* Eens menschen zoon zal Gods zoon zijn, Gods zoon, niet bij wijze van overdrachtelijken titel, noch van ontvangen genade, maar uit kracht van zijn eigen eeuwig wezen. En die zoon zal haar zoon zijn. Voorwaar, ontzettend is dit woord. Zal zij gelooven?

Wij letten ten slotte op hare geloofsdaad.

V.

Zal zij gelooven?

Wel wordt haar een teeken gegeven, een teeken, dat zij niet gevraagd had, maar dat — evenals het woord: *Vrees niet, Maria*, dienen moest om haar te wapenen tegen opkomende vrees — bestemd is om haar blijvend te sterken in den geloofsstrijd, dien zij tot aan de geboorte haars zoons zal hebben te strijden.

„*En zie Elisabet, uwe nicht, is ook zelve bevrucht met eenen zoon in haren ouderdom; en deze maand is haar, die onvruchtbaar genaamd was, de zesde.*" Dit woord wijst haar op de wonderbare leidingen Gods in het O. Verbond, op die reeks van mannen Gods, die reeds bij de geboorte het merkteeken des doods droegen en toch de genade des levens ontvangen hebben voor zich en voor hun volk: op den eersteling der belofte, op Isaäk, geboren uit de verstorven moeder van Sara; op de tweelingen geboren uit den onvruchtbaren schoot van Rebekka, omdat de Heer zich liet verbidden; op de zonen van Rachel, waarvan de eene mede een afgebedene was, en de andere door zijn leven den dood gaf aan zijne moeder; op den wonderbaar geredden Mozes, op Simson en Samuel, op den laten zegen van Ruth, op Davids grootsten zoon, den jongstgeborene, maar voorbestemden troonopvolger; eindelijk op het wonderbare teeken in Jesaja's huis.

Welnu, deze profetische teekenen schijnen zich te hernieuwen;

God schijnt zijn volk opnieuw te bezoeken. *Deze maand is haar, die onvruchtbaar genaamd was, de zesde.* Elisabet, wier vroom gemoed, wier levendige verwachting van de verlossing Israëls, wier levenssmart aan Maria wel bekend is, *Elisabet is bevrucht met eenen zoon in haren ouderdom.*

Voorzeker, wel geschikt was dit teeken om Maria's geloof te ondersteunen en haar in de haar omgevende wereld de sporen te doen waarnemen van Gods genadige bezoeking. Maar toch, hoe geheel anders is hetgeen haar wordt toegezegd. Hoe onvergelijkelijk met al die vroegere leidingen en bezoekingen. Alleen als bewijzen van Gods wonderbaar bestuur en tegenwoordige kracht konden al die teekenen, en nu dit laatste van Elisabet gelden, niet als verklaringen van het woord dat zij ontvangt. Om dit woord te gelooven moet zij gewezen worden op nog verborgene werkingen der almacht, gewezen op die eenvoudige, maar zoo ongeloofelijke waarheid: „*Want geen ding zal bij God onmogelijk zijn.*

Geen ding zal bij God onmogelijk zijn. Daar staat eigenlijk, — en ik hoop dat gij gevoelen zult welke schoone en zinvolle wijziging daardoor de beteekenis dezer uitdrukking erlangt —: *geen woord zal bij God onmogelijk zijn.* Niet eene afgetrokken voorstelling van Gods almacht, door het verstand zoo lichtelijk omhelsd en onnadenkend nagesproken door den mond, maar voor het hart zoo arm aan troost, neen, eene levende waarheid, door Israëls gansche geschiedenis bevestigd en die thans eerst ten volle vervuld zoude worden, wordt hier uitgesproken. *Geen woord*, geen door God gesproken woord, is onmogelijk, of kan door iets onmogelijk gemaakt worden. *Hij spreekt en het is er, Hij gebiedt en het staat er.* De gedachte Gods is werkelijkheid, louter werkelijkheid, en niets ter wereld, noch zoogenaamde natuurwet, noch, wat meer beteekent, 's menschen wil kan zijn woord vernietigen. Welnu, wat bedoelen al die teekenen van kinderen der belofte schijnbaar tegen de natuurwet in geboren? Waarop duiden zij? Is het niet op de vervulling dier ééne belofte: *het zaad der*

vrouwe zal de slang den kop vermorzelen; de overwinning van dood en zonde in de menschelijke natuur door de menschelijke natuur? Maar waaraan dan zou die menschelijke natuur, gebannen in den toovercirkel van dood en zonde, de kracht ontleenen om die overwinning te behalen en dien cirkel te verbreken? Eene scheppende daad moet in haar plaats grijpen, een nieuwe loot haar worden ingeënt; eene dochter Eva's moet ontvangen en bevrucht worden uit den H. Geest. Dat is het woord Gods; en geen woord zal bij God mogelijk zijn.

Zal Maria gelooven? Ja, zij gelooft; dat is haar daad, waarvan het geheim even onverklaarbaar is als het toegeven aan de stem des verleiders onverklaarbaar is in Eva. Zij is haar tegenbeeld en herwint, wat deze heeft verloren. Deze had de stem van den zelfzuchtigen lust gevolgd, en haar eerstgeborene, dien zij haar rijkdom noemde, was Kaïn, die uit den booze was. Maria luistert naar de stem Gods en brengt haar wezen ten offer op zijn heilig altaar. Zij wijdt zich den Heere als zijn heilige dienstmaagd en wordt moeder van den Heilige, die Gods Zoon genaamd is.

Zie, de dienstmaagd des Heeren, mij geschiede naar uw woord. Dat is haar offerwoord; dat is hare geloofsdaad; de krachtigste geloofsdaad, die op aarde is geschied; het reinste offerwoord, dat daar is gesproken; want het is de heilige eerstelinge van eene reeks van geloofsdaden en offerwoorden, die thans op het altaar der liefde in de gemeente van Jezus Christus tot den Heere zullen opstijgen als een liefelijke wierook. De Christelijke kunst stelt ons deze offerdaad van Maria voor als een door het heilige altaarvuur brandend, maar niet verteerd hart. Zij heeft zich niet bedrogen. In Maria wijdt zich de oude menschheid, die onder den vloek der zonde lag, aan den haar zoekenden en naderenden God; en zij wordt door Hem niet verteerd, maar behouden. De vrucht dier wijding is de geboorte van den menschenzoon, die Gods zoon wordt genaamd, en in wien het Woord, dat bij God was, vleesch wordt.

„Als ik zwak ben, dan ben ik machtig." Dat blijkt, zoo ooit, uit deze geschiedenis waarheid te zijn in Maria van Nazareth. De arme Nazarethane wordt als de uitverkorene Israëlietin door Israëls engel bezocht. De nederige en stille heeft God met zich, en haar vergeten schuilhoek is meer dan het tempelhuis, een heilige der heiligen. De ontluisterde Davidsdochter wordt de erfgename zijner heerlijkheid. De eenzame maagd wordt de heilige moeder. De zwakke vrouw doet de krachtigste geloofsdaad.

Veel stof tot toepasselijke aanwending zou dit geschiedverhaal ons kunnen aanbieden; ik hoop door mijne voorstelling uw nadenken gewekt te hebben en u stof te hebben gegeven tot leering en inkeer in u zelve. De tijd verbiedt mij, alles uit te werken. Tot ééne opmerking wil ik mij bepalen.

De Zoon van Maria moet ook in ons geboren worden. Daartoe is hij geboren in de wereld, dat hij in ons leve. Het wonder der menschwording is de grondslag en de voorwaarde van het wonder der wedergeboorte. Zoo dit wonder niet in ons geschiedt, is hij te vergeefs voor ons geboren. Welnu, het voorbeeld van Maria toont ons, hoe dat wonder in ons kan geschieden. Toen zij zwak was, werd zij krachtig. Ook wij moeten alzoo zwak worden en onzen smaad dragen. De zonde der wereld moet ons tot lijden worden, en onze zonde tot schuld; de eere der wereld moeten wij verachten en in de stilte onzen God zoeken. Hij zal komen. De engel Gabriël zal ons niet verschijnen, maar nu Hij, dien de engel verkondigde, gekomen is in het vleesch, zal Hij zelf tot ons komen in den geest en wij zullen zijne komst bespeuren en Hem te gemoet gaan met het woord des geloofs: Zie den dienstknecht, zie de dienstmaagd des Heeren; *mij geschiede naar uw woord.* Mogen wij alzoo Kerstfeest vieren. Amen.

MIDDERNACHT.

En te middernacht geschiedde een geroep: Ziet, de bruidegom komt, gaat uit hem te gemoet. MATTHEÜS XXV. 6.

De middernachtelijke ure heeft iets plechtigs en ernstigs, dat te allen tijde door alle volken gevoeld is, en waarvan zelfs de meest verfijnde beschaving, die den nacht in dag herschept, den indruk niet geheel uitwischt. Het uur van middernacht stelt ons een einde voor, het einde van een dag; en de vraag rijst op in ons hart: wat is die dag geweest? welke beteekenis heeft hij gehad in ons leven? Het uur van middernacht is het uur der diepste duisternis, even verwijderd van den opgang als van den ondergang der zon; duisternis nu stemt tot somberen weemoed, wij beminnen het licht en niet de duisternis. Het uur van middernacht is het uur van rust: alles sluimert in de natuur, en in de menschelijke maatschappij heerscht stilte, alleen afgebroken door het gekerm der lijdenden en door de doffe schreden der misdaad. Kunnen wij rusten? Is onze dagtaak volbracht? Het uur van middernacht eindelijk is het uur van gevaar. Wie waakt over ons en beschermt ons onder zijn schild?

Dubbel plechtig en ernstig is die ure, wanneer zij niet alleen het einde verkondigt van een dag, maar van een jaarkring. Al de ernst van het leven schijnt zich saam te vatten in die stonde van overgang van het oude jaar in het nieuwe. Teekent ons die ure een einde, hier slaan wij den blik achterwaarts, niet op een enkelen dag, maar op een jaar. Wat is dat jaar geweest voor ons? Welke beteekenis heeft het gehad voor ons leven?

Stelt deze ure ons de diepste duisternis voor, in het midden van den winterslaap der natuur, als de wending van de zonneschijf nog niet merkbaar is, in onze korte dagen en lange nachten, gaan wij den nieuwen tijdkring in; zullen wij de volgende wending van den langsten tot den kortsten dag beleven? Dichter staan wij bij den eindpaal van ons leven; kunnen wij de eeuwige rust ingaan? Nog zijn wij omringd van gevaren, gevaren van allerlei aard; is er één, die over ons waakt en die ons beschermt?

Verschillend zullen de antwoorden zijn, die het geweten geeft op die vragen, en de Alwetende alleen kan het persoonlijke antwoord geven aan een iegelijk van ons in het bijzonder. Toch is er één antwoord, dat ook de evangeliedienaar, die geen onfeilbaren blik kan slaan in ieders bijzonderen toestand, aan allen kan geven; en dat antwoord moge voor een ieder de toetssteen zijn om Gods stem te erkennen, zooals die persoonlijk tot hem spreekt. Wat de enkele mensch is, spiegelt zich af in het leven der gemeente, der gemeente van Jezus Christus, waarin het leven der menschheid en van den enkele verklaard wordt. Die gemeente heeft ook hare middernachtelijke uren; uren, die een einde schijnen aan te duiden, uren, waarin de duisternis haar schijnt te overheeren, uren, dat de slaap haar schijnt te overvallen en het gevaar van alle zijden haar te omringen. Van schijn spreek ik, omdat zij in den grond van haar wezen, in Hem, die haar hoofd en hart, haar levenskracht is, aan geene wisseling van tijden onderworpen, maar eeuwig is. Indien wij nu de beteekenis van die middernachtelijke uren der gemeente weten te verstaan, dan hebben wij ook den sleutel gevonden om ons eigen leven te verstaan, en kunnen wij het antwoord vinden op de vele vragen, die in het raadsel van ons persoonlijk bestaan liggen opgesloten. Maar leven wij dan in zulk een middernachtelijk uur voor de gemeente, d. i. voor de menschheid? Velen zullen voetstoots zeggen: neen. Zij spreken slechts van het licht der negentiende eeuw; in een duister voorgevoel, dat het einde niet kan zijn duisternis, maar moet zijn licht, verwarren zij den tegenwoordigen toestand der

gemeente of der menschheid met hare ideale bestemming. Ik bid hen te bedenken, dat ik niet minder dan zij aan die bestemming geloof, en alleen daarom den moed heb om van een middernachtelijk uur te spreken, omdat ik weet, dat de zon eigenlijk niet ondergaat, maar blijft. Ik bid hen, mij dus zonder vooroordeel aan te hooren, wanneer ik vraag: Is het middernacht? Welke stem wordt te middernacht gehoord?

I.

Middernacht is het einde van een dag, het verste punt van den opgang der zon af. De zon is opgegaan in Bethlehems velden, de zon der gerechtigheid over de wereld, over Israël en de volken. Maar is zij niet weder ondergegaan? Wat bracht zij mede in hare stralen? Wat kracht oefende zij uit in haren vollen gloed? Was het niet eene nieuwe maatschappij in de oude, eene gemeente, waarvan getuigd wordt, dat zij waren *één hart en ééne ziel?* Gemeenschap is geboren in de vrijheid, gemeenschap des geloofs, der liefde, der hoop. De vrede met God stichtte vrede onder de menschen, ja, meer dan vrede, welgevallen in elkander, waardeering van elkander, mededeeling aan elkander van ieders persoonlijke gaven.

Wat is er van die eendracht geworden? Zijn wij niet verre, verre af van dien morgenstond; ja, is de zon niet ondergegaan? Eendracht: ja, dat zij aanwezig moet zijn, dat zij de voorwaarde is van het leven der gemeente, dat is niet vergeten. Daarom belijden nog alle christelijke kerken te gelooven aan *ééne algemeene christelijke kerk.* Maar waar is die ééne algemeene christelijke kerk? Wat zegt het, dat wij van vele kerken, kerkgenootschappen, secten, partijen spreken? Is het niet zoo ver gekomen, dat het bijna een algemeene stelling is geworden der openbare meening, dat, indien er nog eenige eendracht of althans vrede

onder de menschen mogelijk is, die gezocht moet worden buiten de kerk, buiten haar, die bestemd was vrede te brengen, dat de eenige voorwaarde om in vrede te leven op aarde hierin bestaat, dat men zich met de kerk, hare leerstellingen, inrichtingen, werkzaamheden niet inlate?

Eenheid... 't is waar, wel heeft men niet vergeten, dat zij het kenmerkend karakter is der christelijke kerk; maar wat men vergeten heeft, of liever, wat de gemeente in haar ongeloof voor niet mogelijk heeft gehouden, is dit, dat de eenheid vrucht is der vrijheid en buiten haar niet kan bestaan. En daarom is wel een heerlijke tempel, symmetrisch ineengevoegd, opgebouwd — wien boezemt de majestueuze bouw der Katholieke kerk geen ontzag in? — maar die tempel bleek te zijn een graftombe: het ontbreekt er aan lucht om te ademen, de menschelijke geest verkwijnt in dien tempel, een doodsslaap overvalt hem.

Maar gij wijst mij op de hervorming. Immers zijn wij, Protestanten, kinderen der vrijheid. Immers weten wij, dat er geen geloof bestaat dan een geloof des harten, een geloof uit vrijheid geboren en in vrijheid bewaard. Ja, wel weten wij, dat wij kinderen der vrije zijn; maar weten wij wat vrijheid is, waarin zij bestaat, waaruit zij ontstaat? Ach, de Hervorming! Hoe schoon was haar uitgang als de zon bij haren opgang: hoe liep zij wel! Maar is zij niet moede en mat geworden? Heeft zij niet, om toch te kunnen rusten, zich zelve kluisters gesmeed en gehunkerd naar den valschen roem harer mededingster, den roem van uitwendige, opgelegde eenheid? En toen zij die kluisters als spinrag heeft verbroken; kluisters, die men haar, helaas, in het land, dat haar bakermat was, weder op nieuw zoekt aan te leggen; toen de zoo weinig begrepen en zoo veel belasterde achttiende eeuw, het juk der valsche rechtzinnigheid moede, dat juk heeft afgeworpen, toen een duister besef, dat de menschheid in Christus tot vrijheid is geroepen, zoovele gemoederen ontvlamde, ach, heeft zij toen die vrijheid begrepen? Is het niet dat zij, als uit zwaren slaap ontwaakt, in bedwelming voortholt, woest en wild naar wapenen

grijpt, die zij niet weet te hanteeren en dolzinnig tegen zich zelve keert? Vrijheid: is dit woord niet geworden, niet het symbool van rustige kracht, van kalmen vrede, maar van dronken overmoed, van blinden eigenwaan? *Waar twee of drie vereenigd zijn in mijnen naam, daar ben ik in het midden van hen,* sprak de stichter en de koning van het Godsrijk op aarde. Maar, wel verre dat de kerk, ook de protestantsche, het beeld draagt dier eenheid in Hem, zijn zij vaak verre te zoeken die twee of drie, die in Hem vereenigd zijn. Is het niet zoo: wij zijn verre, verre van den morgenstond der gemeente verwijderd? De dag is gekomen, maar weder is het nacht. Het is eene middernachtelijke ure in de geschiedenis der kerk.

Middernacht is de ure der diepste d u i s t e r n i s. De kerk.... het zij zoo, zegt gij; het licht verduisterd in de kerk, schijnt in vollen glans in de menschelijke maatschappij.

In de menschelijke maatschappij: alsof zij kon bloeien, waar aan de wortels, die zij heeft in de eeuwigheid, de worm knaagt, alsof, waar de kanalen verstopt zijn, die het goddelijk licht tot haar moeten brengen, nog het licht in haar midden helder zou kunnen schijnen!

Maar het zij zoo. Wij willen niet redeneeren, maar onderzoeken.

De maatschappij: gij verstaat er onder, niet waar? staatkundig, burgerlijk, huiselijk leven, de verhouding der volkeren onder elkander, der burgers van een zelfde land, der huisgenooten.

De verhouding der volkeren onder elkander. Het is een schoone vrucht des christendoms, dat men van eene c h r i s t e n h e i d spreekt, dat de christelijke volkeren gevoelen verplichtingen jegens elkander te hebben, ja, straks ook gemeenschappelijke verplichtingen erkend hebben jegens de overigen, Heidenen, Joden, Mahomedanen. Het volkenrecht is een vrucht des christendoms, evenals het natuurrecht. Men is begonnen te spreken in de christelijke maatschappij van het recht Gods, later ook van de rechten des menschen. Maar is het niet zoo, dat, terwijl de laatste in het

eerste behoorden geworteld te zijn, om in hunnen omvang, hunne grenzen, hunne toepassingen te worden erkend, zij eenvoudig gesteld zijn in de plaats van het recht Gods, zoodat het mede eene bijna algemeen aangenomen stelling is geworden der openbare meening, dat er niet te gelijk van goddelijk recht en van rechten van den mensch kan worden gesproken? Met welk gevolg? Het ligt voor oogen; de geschiedenis van iederen dag predikt het luide. Er is geen volkenrecht meer behalve in de boeken der geleerden; het is niet alleen praktijk, maar theorie geworden, dat verbonden alleen geldig zijn, zoolang men het goed vindt, en dat eeden slechts wijden, wat op den dag van heden is geschied, maar niet binden voor den dag van morgen. Wat blijft er over, waar geen heilige band de aardsche maatschappij meer bindt aan de hemelsche, wat anders dan het recht van den sterkste, de ijzeren vuist, te vergeefs met bloemen getooid, de ijzeren vuist des gewelds?

De verbreking der heiligste banden, die volkeren aan volkeren verbinden, kan niet nalaten, terug te werken op de burgerlijke maatschappij. Waar de eerbied voor vorsten en machtigen verdwijnt, daar is ook geen vertrouwen meer op eenig gezag. In de duizend verhoudingen van meerderheid en minderheid, waarin de menschen onder elkander verkeeren, is vertrouwen noodig, vertrouwen van de meerderen op de minderen, van de minderen op de meerderen, vertrouwen op de heiligheid van aangegane verbintenissen, vertrouwen op het ingeschapen beginsel van vreeze Gods, waaruit de eed is ontsproten. Zonder dat vertrouwen is geene maatschappij denkbaar. Welnu, is dat vertrouwen nog de ziel der maatschappij? Ik wil geen al te donker tafereel schetsen: bestond dat vertrouwen volstrekt niet meer, er zoude geen maatschappij meer aanwezig zijn, wij verkeerden in barbaarschheid. Maar toch vrees ik niet, te veel te zeggen, als ik beweer, dat de grondslagen der maatschappij langzaam, maar zeker ondermijnd worden, wanneer alle onderscheidingen meer en meer dreigen zich op te lossen in deze ééne: armen en rijken; wanneer geldelijk vermogen

de eenige maatstaf wordt van beschaving en macht, van maatschappelijken invloed en burgerlijke rechten. Dan stelt men zich in de maatschappij slechts één doel voor — en helaas, dat zoovelen, die belijden betere dingen te zoeken, die voor de toekomst besparen en op aarde intusschen naar de beginselen der wereld leven! — het ééne doel, zeg ik, om rijk te worden, en kunde en zedelijkheid worden beoordeeld naar den voorspoed, dien men geniet.

En wat zal ik zeggen van het huiselijk leven? Ik weet, dat althans onder ons, daar nog bij velen bewaard worden de kiemen eener betere maatschappij, dat de huwelijksband nog voor heilig wordt gehouden, dat het woord Gods uit de huizen niet is gebannen, en de opvoeding der jeugd naar de leer en vermaning des Heeren nog niet geheel tot de zeldzaamheden behoort, al is zij ook geen eisch meer der publieke consciëntie. Maar toch durf ik vragen, hoe het beginsel van scheiding van kerk en staat, dat de tegenwoordige maatschappij beheerscht, door velen wordt verstaan? Is het niet als scheiding van maatschappij en godsdienst? En verder, zoo die scheiding medebrengt eene godsdienstlooze school, volgt dan daaruit niet eene even noodlottige, ja, veel noodlottiger scheiding: die van zedelijkheid en godsdienst? De nationale opvoeding zal zedelijk zijn, maar niet godsdienstig, althans niet voorzoover godsdienst iets anders beteekent dan zedelijkheid. Men losse het probleem op, zoo men kan; ik vrees, dat de poging ons volk duur te staan zal komen. Wat ziet men thans reeds? Het zijn geene geïsoleerde stemmen meer, maar zij vinden weerklank bij duizenden, die daar prediken: kennis alleen is het doel der opvoeding, kennis is macht, kennis is geld, en geld is macht; en, zoo voegt men er fluisterend bij, macht is zedelijkheid en godsdienst te gelijk, het overige is schijn.

Ik stipte slechts aan; de verstandigen onder u, zij, die niet bij den dag leven, maar opmerken en nadenken, zullen met alle voorbehoud, dat onze traagheid gewoon is te maken; — als daar zijn woorden als deze: het is toch zoo erg niet, het is alleen

de schaduwzijde, men zou niet gerust kunnen leven, als het zoo was, dus het zal zoo niet zijn, het is de eigenaardigheid van predikers, althans van sommige, om alles donker te kleuren; — zij zullen toch, zeg ik, moeten toestemmen: er is wel iets van aan; en zij zullen mij dan, als prediker, toegeven dat ik spreek van een uur van duisternis, van een middernachtelijk uur in de geschiedenis.

Middernacht is het uur der r u s t. *Zoo de heer des huizes geweten had, in welke nachtwake de dief komen zou, hij zou waken en zijn huis niet laten doorgraven* (Matth. XXIV : 43). Wij moesten waken: de mannen der kerk waken over het huis des Heeren, de mannen van den staat waken, opdat de fondamenten der maatschappij niet omvergeworpen worden, ja, ieder, ik zeg niet ieder christen, maar ieder lid der christelijke maatschappij, waken, dat behouden worde wat behouden, gereinigd wat gereinigd, omvergeworpen wat omvergeworpen moet worden, dat het wegstervende herleve en het wankelende bevestigd worde. Maar waken wij? Wij stellen het antwoord nog uit. Alleen thans worde gevraagd: zijn er niet velen, ja zeer velen, die slapen, velen der machtigsten, der invloedrijksten? Is er niet vreeze gekomen over de koningen der wereld? Heeft niet eene siddering de vorsten der wereld aangegrepen, en zijn ook de wijzen en zieners der wereld niet als met blindheid geslagen? Het is hier de plaats niet, om in bijzonderheden te treden: licht zouden wij afdalen tot het gebied der dagelijksche kroniek, waarboven Gods woord ons verheft. Maar wel mag ik wijzen op hetgeen zoo duidelijk schijnt te zijn, want het wordt zooveel gezegd, namelijk dit, dat de tijd, dien wij beleven te groot is om door de menschen gekend en beheerscht te worden, hetgeen eigenlijk beteekent, dat de menschen te klein zijn om dien tijd te begrijpen en te beheerschen. Wij drijven voort op den stroom der gebeurtenissen van iederen dag, maar thans minder dan ooit zijn die gebeurtenissen te voorzien, te voorkomen of te stuiten. Oorlogen ontbranden, men weet dikwerf niet hoe, en op plaatsen, waar zij niet verwacht worden.

En indien de geschillen worden bijgelegd en de vrede gesloten, het is niet omdat de vraagstukken, die ze hadden doen ontstaan, zijn opgelost; neen, maar omdat men den oorlog moede wordt en de financiëele krachten te kort schieten. Intusschen blijven al die vraagstukken even brandend en eene enkele vonk is genoeg om de brandstof weder in lichtelaaie vlam te doen uitslaan. Intusschen wat verklaart die afmatting? Het is behoefte aan rust en aan genot. De arme vraagt om brood, de rijke om genot. De machtige wil de met zooveel moeite en arbeid verkregen plaats bewaren en er zich en de zijnen in nestelen; de eerzuchtige, die nog het doel niet bereikt heeft, verkoopt eer en overtuiging, om het te kunnen bereiken en te kunnen heerschen. Op de oppervlakte der maatschappij heerscht een koortsachtig jagen en woelen en drijven. Maar het is de koorts der afmatting. De jongen worden moede en mat en de jongelingen vallen. Waar is de krachtige hand, die hen opheft? Waar de ster, die hen geleidt? Is het niet als voor onzen tijd geschreven, wat de profeet in Israël sprak: *De Heere heeft over ulieden uitgegoten eenen geest des diepen slaaps, en Hij heeft uwe oogen toegesloten; de profeten en uwe hoofden en de zieners heeft Hij verblind* (Jes. XXIX : 10).

Waar de mensch slaapt, daar waakt God. Maar zijn waken is tot schrik voor de kinderen der menschen. Het uur van middernacht is een uur van g e v a a r. De Heer komt als *de dief in den nacht.* Ja, reeds zijn zijne gerichten op aarde, zijne gerichten, zoowel in de natuurlijke wereld als in de maatschappelijke. In de natuur; want hij komt in aardbevingen en watervloeden, in hongersnood en pest en vuurbrand. Al zijn wij dit jaar genadig behoed geworden, al is het over het algemeen een jaar van stilte in de natuurlijke wereld geweest en van terugkeer tot hetgeen wij de orde der natuur noemen, toch heeft de Heer gewenkt om ons te herinneren de gevaren van vroeger jaren, die altijd voor de deur staan. Maar voorwaar, in de maatschappelijke wereld is het ook zonder europeeschen oorlog toch geen jaar van stilstand geweest. Van stilstand, zoo gij wilt; maar dan als van

eenen vóór den orkaan, vóór de uitbarsting des vulkaans. Ziet, wij spraken van onopgeloste vraagstukken, die altijd als zooveel brandbare stof aanwezig blijven. Zij spelen met de beraadslagingen der vorsten, met de wijze staatkunde der staatslieden, en de tijd is voorbij, dat de wereld met congressen geregeerd werd en de volkeren en de landen met onderling overleg verdeeld. Die tijd wreekt zich thans. God, de Heer, heeft de lont geworpen in die brandstof en alom smeult het vuur, nu uitbarstende in vlammen, dan onder bedrieglijke asch verholen. Ziet het machtige keizerrijk van het Oosten, dat te vergeefs de ontwaakte volkswraak van het broedervolk, door zijn ijzeren arm gebonden, tracht te verzoenen, en dat inwendig, verzwakt geen kracht meer heeft om dien arm uit te strekken naar de lang begeerde buit van het Zuiden. Ziet het rijk van den Islam, in woede ontbrand tegen den christennaam, en, aan inwendige regeeringloosheid ten prooi, door de naijverige machten van het Westen niet geleid, noch beteugeld, maar getrokken in alle richtingen, als een speelbal, dien de een den ander niet gunt. Ziet, in dat Oosten, een christelijk koninkrijk den koning zijner keuze, zonder bloed, kroon en land ontzeggen, en een koning zoeken, maar niet vinden. Ziet het schiereiland, dat zoo vele verwachtingen inboezemde, den kanker van zijn oorsprong openbaren in den kogel, dien het over had voor zijnen bevrijder, en dat koninkrijk van drie jaren weder in een toestand gebracht, dat men vraagt: zal het nog bestaan aan het einde van den nieuwen jaarkring? Zal ik u vragen, wat te denken van de eenheid en kracht van het machtige keizerrijk van het Westen, wat van den broederkrijg, neen broedermoord, in het verre Amerika? Zal ik u wijzen op de inwendige verdeeldheid onder de volken van germaanschen stam, die Europa's oog en hart verdient genaamd te worden? Of zult gij op dit alles antwoorden: wij, Nederlanders, hebben geen gevaar te vreezen, wij zijn een gelukkig en tevreden en eensgezind volk? Alsof ons maatschappelijk bestaan niet op het innigst ware saamgegroeid met de lotgevallen der ons omringende volken? Alsof het

ook hier niet gold, gold in iederen zin: als één lid lijdt, lijden zij allen? Wij kunnen voorzeker — want ook kleine landen hebben hunne roeping en heerlijkheid — als een Israël Gods zijn, door God bewaard en beschermd ook als gevaren ons omringen: maar daartoe wordt vereischt eene nationale bekeering tot den God onzer vaderen, vereischt dat wij een volk Gods zijn op aarde. Zijn wij het? Waar zijn die teekenen eener nationale bekeering? Ach, ik vrees — het is meer gebeurd in onze geschiedenis — dat het gevaar nog veel meer moet nijpen, eer wij zullen begrijpen, dat ons volksbestaan geworteld is in het woord Gods, dat het eene vrucht is der Hervorming. Tot zoo lang vrees ik niet te zeggen, ook met het oog op ons: het is een ure des gevaars, het is een middernachtelijk uur in de geschiedenis. Toch zijn er sterren aan het firmament.

Welke stem doet zich hooren in zulk een uur.

II.

Ja, daar lichten sterren in den nacht. *Te middernacht geschiedt een geroep, zeggende: de bruidegom komt, gaat uit hem te gemoet.* Vraagt gij: van waar dat geroep? Vraagt evenzeer, van waar het geluid van den wind? *Gij hoort dat geluid, maar gij weet niet, van waar hij komt en waar hij henen gaat* (Joh. III: 8).

Die stem komt niet van de wachters. Helaas, er wordt zooveel gestreden over de vastheid der muren, waarop zij staan, dat bij velen het oog te beneveld is, om in de verte te zien. Die stem komt niet uit het verleden, van de geloofsgetuigenissen der ouden: die stem zoude geen *geroep* zijn; des menschen stem reikt niet zoo ver. Die stem komt niet van de mannen des behouds als zoodanig; zij sluimeren in, gerust op hunne brandende lampen. Zij komt niet van de mannen van den vooruitgang als zoodanig:

zij gaan te snel voort om te kunnen stijgen, en alleen uit de hoogte ziet men de verte.

Het is de stem des Geestes in de gemeente. De stem des Geestes. Wat verstaat gij daaronder? vraagt gij mij.

Ik versta daaronder in de eerste plaats de stem des geprangden boezems, die naar lucht hijgt, de stem des beangstigden gewetens, dat vrede zoekt; de stem der verlorenen, die om redding roepen. Is er niet onder al ons jagen en drijven en werken een onbeschrijfelijke angst in de harten der menschen, een nameloos gevoel van onvrede, van rampzaligheid, van hopeloosheid? Geniet de tegenwoordige eeuw; de natuur vloeit mildelijk voor u, laaft u aan hare bron, gij kinderen der negentiende eeuw, zoo luidt de stem der wereld in onze ooren. Maar ach, hoe meer men hun gebiedt, de tegenwoordige eeuw te genieten, hoe meer zij verlangend uitzien naar de toekomstige. Hoe meer men ons toeroept: de natuur is mild, laaft u aan hare bron, baadt u in hare wellusten; des te meer brandt ons hart van dorst naar het bovennatuurlijke, dat men zegt, dat een hersenschim is.

En die angst des gewetens, die dorst des harten, lang, lang kan hij verborgen blijven, door de vrees der wereld in 't hart gebonden en besloten, en hoe velen wellicht onder u, die, zoo zij het geheim hunner harten durfden openbaren, zouden uitroepen: ik heb geen vrede, mij is bange, mij is bange! Maar toch als een stormwind gaat de Geest over de volkeren en wel hoort men zijn geluid. Wat beteekenen die opwekkingen, gelijk men ze noemt, die, als in alle tijden van gevaar en ontbinding in de geschiedenis, ook thans worden opgemerkt? Leggen zij, wat men ook daartegen moge inbrengen, geene getuigenis af van onuitwischbare behoeften der menschelijke natuur en van de onvergankelijke kracht van het woord Gods? Ziet, hier komen zij op als watervloeden, eerst als uit de verte, maar al luider en luider verheft zich hare stem, en alle dammen en dijken breken zij door. Daar vallen zij neder als een orkaan, en aanvankelijk schijnen zij niets dan verwoesting aan te richten, verwoesting van eeuwenoude instellingen, van de

ordeningen van kerk en staat, en het woord Gods uitzendende als een vuur, dat alles verteert op zijnen weg. De wijsgeerige beschouwer moge van die opwekkingen al het gebrekkige, kranke overspannene opmerken en breed uitmeten; hij vergete niet, dat evenmin als de wind zijnen weg neemt naar de voorschriften des natuurkundigen, evenmin de Geest zich stoort aan het bestek door onze wetenschap hem gesteld. De wereldling moge lichtzinnig spotten en hooghartig met de dwaasheid van onbeschaafde menschen lachen, de kracht van den revolutiegeest loochent hij niet in den staat, zij is al te zichtbaar; welnu, die kracht is het tegenbeeld van die, welke de Geest Gods werkt in hen, die Hij verbrijzelt. Te loochenen is zij niet, op alle punten der aarde breekt zij door, in katholieke en protestantsche landen. Aan de twee uiteinden der christelijke wereld, in het katholieke Spanje en het protestantsche Zweden zijn haar de kerkers reeds ontsloten geweest; reeds is de kerk, die haar de deuren sloot, bedacht geweest op zelfbehoud, reeds zijn vele staatsmachten voor haar uit den weg gegaan. Wat vraagt zij? Vrijheid. In die vrijheid ligt wanorde, het is zoo; maar eer de Heer komt, die orde en harmonie sticht, gaat de wervelwind hem voor en deze verwoest. *Een vuur gaat voor zijn aangezicht henen, en het steekt zijne wederpartijen rondom aan brand. Zijne bliksemen verlichten de wereld, het aardrijk ziet ze en het beeft. De bergen smelten als was voor het aanschijn des Heeren, voor het aanschijn des Heeren der gansche aarde. De hemelen verkondigen zijne gerechtigheid, en alle volken zien Zijne eer.* (Ps. XCVII: 3—6). Machtiger dan alle gezag der menschen is de schrik des Heeren; machtiger dan alle stemmen der menschen, de stem des Geestes, die daar roept: *De bruidegom komt, gaat uit hem te gemoet.*

De bruidegom komt, gaat uit hem te gemoet. Deze stem zelve is nog niet de komst des Heeren; deze opwekkingen zijn nog niet dat, waarvoor zij door velen gehouden worden: de bekeering, het uitgaan den Heer te gemoet. Ik vermeld ze als tee-

kenen der tijden, als bewijzen dat de middernachtelijke ure geen ure is van volkomen stilstand, maar eene ure van profetie des lichts. Is middernacht een einde, dat einde is een begin; de nieuwe dag breekt aan, reeds doet zich het hanengekraai hooren. Is het eene ure van diepe duisternis, die diepe duisternis heeft haar keerpunt. Weldra verbleeken de sterren en de dageraad breekt aan. Is het eene ure van rust, die rust is vol angstige droomen, die een ontwaken voorspellen, al is het ook in schrik. Is het eene ure des gevaars, dat gevaar, hoe hoog geklommen, brengt de redding aan.

De bruidegom komt. Hoe lieflijk klinkt dat woord. De bruidegom! Hij komt zijne bruid zoeken. Gemeente, die u naar Jezus Christus noemt, gij zijt de bruid des Heeren. Maar vindt de stem, die daar roept: de Bruidegom komt, u niet slapende aan de deur zijns huizes? Zijt gij niet allen, ja allen zoovelen wij zijn, zijn wij niet medegesleept door de bekoringen der wereld, bevangen in haren schijn? Hebben wij niet gezegd: „de Heer vertoeft te komen, laat ons eten en drinken en vroolijk zijn?" Maar ziet, de tijden, die wij beleven, zijn wel geschikt ons uit den slaap te wekken. Zij zijn zoo plechtig, zoo ernstig. Bloedrood ging de zon van 1861 onder; oorlog scheen te dreigen aan alle zijden; wel is de orkaan niet boven onze hoofden uitgebarsten, maar is de hemel minder donker, de lucht minder drukkend, aan het einde van 1862? Is het niet, alsof de wolken zich immer dichter samenpakken en van tijd tot tijd hooren wij in de verte de doffe donderslagen, en bliksemschichten doorklieven het zwerk. Op niets, op niets kan men bouwen, op geene kerkelijke, noch maatschappelijke orde, op geen staatsmacht, op geen raad der machtigen, noch der wijzen: alles is onzeker, alle samenvoegselen der maatschappij zijn ontbonden. Neen; op iets kan men steunen: op de nabijheid des Heeren. Eén grond bezwijkt niet: de rotsgrond der gemeente, Jezus Christus en die gekruisigd. Hoe liefelijk klinkt die stem: *de bruidegom komt.* De Bruidegom: hij komt om zijne bruid te zoeken. 'Bruid des Heeren,

zoo u de slaap had overvallen in de middernachtelijke ure, geen wonder, dat die stem u met schrik doet ontwaken en gij niet weet, waarheen u te wenden. Indien gij maar ontwaakt, indien gij maar ontwakende niet terstond weder den slaapdrank zoekt, en u gerust laat stellen met het woord: Vrede, vrede, daar is geen gevaar. Door den schrik heen zult gij den vrede vinden; niet indien gij den schrik ontwijkt; dan slaapt gij in ten doode. *De Bruidegom komt.* Wel moogt gij vreezen. Want ziet: als hij zijne bruid komt zoeken, dan moogt gij u wel afvragen: is zijne bruid bereid? Zijt gij de reine bruid des Heeren? Zijt gij gewasschen en gereinigd in zijn bloed, en kunt gij hem te gemoet treden zonder vlek noch rimpel, getooid en gesierd voor de eeuwige bruiloft des lams? *Gaat uit hem te gemoet.* Geldt dit woord u allen? Wij bepalen ons nog eenige oogenblikken bij deze vraag.

Gaat uit hem te gemoet. Het is om den bruidegom te gemoet te gaan: het is dus een blijmoedig en feestelijk uitgaan; een uitgaan in jubelende reien en met brandende fakkels om hem in te halen. Met andere woorden: komt de Heer tot ons in de middernachtelijke ure, zijne gemeente weet het, dat Hij het is, die komt, zij verheugt zich in die komst, zij staat op om hem te ontvangen en verwacht zijnen zegen.

Uitgaan hem te gemoet: het is alleen mogelijk, als onze fakkels brandende zijn, als ons licht niet uitgegaan is in den nacht, maar onderhouden, omdat er olie is in onze lamp. Te middernacht moet dit blijken. Dan blijkt het, of ons licht aan anderen is ontleend, of dat wij zelve licht hebben.

Het is middernacht: de ontbinding der kerkelijke toestanden predikte het ons. Wee hun, wier geloof van kerk en kerkinrichting afhankelijk is, die daar zeggen: *Ziet hoedanige steenen en hoedanige gebouwen.* Als die gebouwen ineenstorten, als de steenen zich losmaken, d. i. als de kerkvorm ontbonden is of der ontbinding nabij, dan is hun fondament weggezonken. Hun licht gaat uit: zij kunnen den bruidegom niet te gemoet gaan, zij tasten rond in duisternis en weten hunnen weg niet. *Gij* kunt Hem te gemoet

gaan, schoon Hem nog niet ziende, gij kunt psalmen aanheffen in den nacht, gij die in de kerk niet de kerk, maar Hem gezocht hebt en gevonden, die door zijn woord en Geest zich eene heilige gemeente vormt op aarde, eene gemeente, die Hij gereinigd heeft met zijn bloed en wier koning en Hoogepriester Hij is in eeuwigheid. Geloovige gemeente, u geldt het woord: *de Bruidegom komt, gaat uit hem te gemoet;* want uw licht gaat niet uit, het schijnt helder in den nacht.

Het is middernacht: het wankelen der maatschappelijke orde, het ondergraven harer grondslagen, zichtbaar reeds in menige verzakking en instorting predikte het ons. Wee hun, wier afgod is de wereld en die zich de openbare meening tot wet en regel stellen. Hun licht gaat uit in den nacht, zij kunnen den Bruidegom niet te gemoet gaan, zij tasten rond in de duisternis en weten hunnen weg niet. *Gij* kunt Hem te gemoet gaan, schoon hem nog niet ziende, gij kunt psalmen aanheffen in den nacht, gij wier geloof zich openbaart in krachtige en moedige belijdenis zijns naams in de wereld, gij die den moed hebt, ja wier eer en roem het is, te blijven getuigen van het licht, dat komt, niet van het licht als iets zwevends, onbestemds, onpersoonlijks, waardoor niets verlicht wordt, maar van Hem, die het licht is, van zijne komst ten gerichte en ter verlossing. U, belijdende gemeente, geldt het woord: *de Bruidegom komt, gaat uit hem te gemoet;* want uw licht gaat niet uit, helder schijnt het in den nacht.

Het is middernacht: de valsche rust van zoovelen, die aan de radeloosheid en hopeloosheid van hun hart zoeken te ontkomen door zingenot en grootschheid des levens, predikte het ons. Wee hun! Ach, hoe ras ontwaken zij uit den bedwelmenden slaap: in het vleesch hebben zij gezaaid, uit het vleesch zullen zij maaien verderfenis. Zij kunnen den bruidegom niet te gemoet gaan, zij tasten rond in de duisternis en weten hunnen weg niet. *Gij* kunt Hem te gemoet gaan, schoon Hem nog niet ziende, gij kunt psalmen aanheffen in den nacht, gij die het doel des levens hebt begrepen en aangegrepen, uwe heerlijke roeping hebt gezien en gevolgd,

gij, die thans leeft, niet om uwen wil te doen, maar den wil desgenen, die u geroepen heeft, en zijn wil is uwe heiligmaking. U, strijdende gemeente, die de heiligmaking najaagt zooals de wereld het genot, u geldt het woord: *de Bruidegom komt, gaat uit hem te gemoet;* want uw licht gaat niet uit, het schijnt helder in den nacht.

Nog eens: het is middernacht: de immer toenemende onzekerheid der toekomst, het onberekenbare der naaste gebeurtenissen en der uitkomsten, de gevaren, die ons omringen, predikten het ons. Wee hun, die vleesch tot hun arm stellen en op prinsen vertrouwen. Hun licht gaat uit. Zij kunnen den bruidegom niet te gemoet gaan, zij tasten rond in de duisternis en weten hunnen weg niet. *Gij* kunt Hem tegemoet gaan, schoon Hem nog niet ziende, gij kunt psalmen aanheffen in den nacht, gij, die naar boven ziet, waar Jezus Christus is gezeten aan Gods rechterhand, gij, wien het dus geene afgetrokken stelling des verstands, maar eene levenswaarheid is: *De Heer regeert. De Heer regeert, de aarde verheuge zich.* Ach, hoe blijmoedig gaat gij de toekomst te gemoet, uw vrede wordt niet gestoord, al wankelen de fundamenten der aarde, Gods troon wankelt niet. U, biddende en hopende gemeente, geldt het woord: *gaat uit hem te gemoet.* Want uw licht gaat niet uit, het schijnt helder in den nacht.

Hier zou ik kunnen eindigen: te veel reeds heb ik gezegd. Deze ure is een bid- en dankstond. Toch perst mij nog ééne gedachte, ik moet haar uitspreken. Troostrijk was mijn woord, of liever het woord des Heeren, voor hen, die gelooven, belijden, strijden, bidden. Troosteloos voor hen, die niet gelooven, belijden, strijden, noch bidden. Ach, wellicht is er één onder hen, die getroost wil worden, één, die vertwijfeld uitroept: is er dan voor mij geen troost? Ja, een woord aan de gelijkenis van onzen tekst ontleend. Het is dit: vraagt niet aan degenen, wier lampen brandende zijn: geeft ons van uwe olie; maar gaat gij zelve en koopt; nog is de deur niet gesloten, nog is het tijd, vóór de deur gesloten is. Die ooren heeft om te hooren, die hoore. Amen.

DE WEDERGEBOORTE.

En daar was een mensch uit de Farizeërs, wiens naam was Nicodemus, een overste der Joden: deze kwam des nachts tot Jezus, en zeide tot hem: Rabbi, wij weten, dat gij zijt een leeraar van God gekomen; want niemand kan deze teekenen doen, die gij doet, zoo God niet met hem is. Jezus antwoordde en zeide tot hem: Voorwaar, voorwaar zeg ik u, tenzij dat iemand wederom geboren worde, hij kan het koninkrijk Gods niet zien. Nicodemus zeide tot hem: Hoe kan een mensch geboren worden, (nu) oud zijnde? kan hij ook andermaal in zijner moeders schoot ingaan en geboren worden? Jezus antwoordde: Voorwaar, voorwaar zegge ik u, zoo iemand niet geboren wordt uit water en Geest, hij kan in het koninkrijk Gods niet ingaan. Hetgeen uit het vleesch geboren is, (dat) is vleesch en hetgeen uit den geest geboren is, (dat) is geest. Verwondert u niet, dat ik u gezegd heb: Gijlieden moet wederom geboren worden. De wind blaast, waarhenen hij wil, en gij hoort zijn geluid, maar gij weet niet, van waar hij komt en waar hij henen gaat; alzoo is een iegelijk, die uit den Geest geboren is. Nicodemus antwoordde en zeide tot hem: Hoe kunnen deze dingen geschieden? Jezus antwoordde en zeide tot hem: Zijt gij een leeraar Israëls en weet gij deze dingen niet? Voorwaar, voorwaar zegge ik u, wij spreken, wat wij weten, en getuigen, wat wij gezien hebben, en gijlieden neemt onze getuigenis niet aan. Indien ik ulieden de aardsche dingen gezegd heb en gij niet gelooft, hoe zult gij gelooven, indien ik ulieden de hemelsche zoude zeggen? JOHANNES III: 1—12.

I.

Daar heeft te allen tijd strijd bestaan tusschen het persoonlijke, vrije geestesleven en het kerkelijk gezag. Dit laatste heeft de schoone roeping te vervullen om het wettig verworven geestelijk erfgoed van den voortijd te bewaren en te handhaven; te bewaren en te handelen, niet door halsstarrig af te wijzen alle

eischen, die zich in den tegenwoordigen tijd doen gelden, alle behoeften, die zich daarin openbaren, maar door in die eischen en behoeften het wettige van het onwettige, hetgeen uit den geest is van hetgeen uit het vleesch is te onderscheiden, en alzoo het verworvene te ontwikkelen, het nieuwe daaraan vast te knoopen, den verledenen en den tegenwoordigen tijd te verbinden. Zelden evenwel begrijpt het die roeping. Meestal mist het kerkelijk gezag zoowel den rechten maatstaf als het juiste oog om te onderzoeken en te scheiden. Op tweeërlei wijze kan het zijne roeping miskennen. Het kan òf eenvoudig, door den stroom der openbare meening medegesleept, zijne schoone taak verwaarloozen, het erfgoed des verledens prijsgeven, zich tot gedienstigen woordvoerder stellen van al wat vooruitgang en verlichting heet, voortdobberen alzoo op de baren eener onstuimige zee, allen winden ten prooi. Waar dit het geval is, daar vereenigen zich de hoogste belangen der menschheid in de protesteerende, onkerkelijke partij, en deze vertegenwoordigt behoud en vooruitgang beide. Maar het kan ook — en hiervan geeft de geschiedenis verscheidene voorbeelden — de overlevering willen handhaven als een onaantastbaar heiligdom, en ergens in het verleden, op willekeurige wijze, het rustpunt stellen der kerk. De waarheid wordt alsdan in het versteende leerstuk tot een doode reliek, het kerkelijk gezag keert zich vijandig tegen alle vrijheid en zelfstandigheid des geestes.

Dit laatste streven is tot eene sombere macht in de geschiedenis geworden, zoo zelfs dat aan het denkbeeld kerkgezag de herinnering zich vastknoopt der donkerste bladzijden in de geschiedrollen der menschheid. Uit het onzinnig en ongeloovig streven om de overlevering gelijk zij is te handhaven, zijn de kettergerichten ontstaan met hare pijnbanken en brandstapels. Op de politieke machten der wereld heeft dit kerkgezag loodzwaar gedrukt: koningen en vorsten zijn daarvoor bezweken, en sterker dan alle gezag van wetten en overheid is gebleken te zijn het gezag der kerk.

Geen wonder: het is het gezag, dat de gewetens bindt. En,

onderdrukt of vrij, het geweten beheerscht de menschheid. Waar de heilzame en genezende band, de tucht des H. Geestes, die het geweten vrij maakt, ontbreekt, daar onstaat onvermijdelijk blinde en dweepzieke ijver voor de onfeilbare kerk. Door het zwaard des geestes wordt men zelf gewond en gedood ten leven; maar voor de kerk grijpt men in koortsachtige woede naar het vleeschelijk zwaard om zijnen naaste te wonden en te dooden; te dooden ten doode.

In duizend verhoudingen en vormen openbaart zich die strijd. In de Heidenwereld was het de strijd tusschen den overgeleverden godsdienst en de wijsbegeerte, en Socrates, de godsdienstigste der oude wijzen, heeft den giftbeker geledigd, omdat hij de voorvaderlijke goden niet eerde. In Israël bestond een zelfde strijd tusschen profeten en priesters: zooals de eersten het zwaard des woords slingerden tegen ontrouwe priesters en koningen, zoo zijn zij zelve, in naam van het valsche behoud, *gesteenigd geworden, in stukken gezaagd, door het zwaard ter dood gebracht* (Hebr. XI : 37).

In al zijn omvang is die strijd gevoerd, in al zijne bitterheid aanschouwd, ja als gericht over de afgevallen kerk openbaar geworden in den strijd tusschen den Profeet van Nazareth en de kerkelijke macht van zijnen tijd, van zijn volk. Het kruis van Christus is het opgericht teeken van het oordeel Gods over alle priesterlijke heerschappij en onderdrukking des geestes. Jezus is ter dood veroordeeld in naam der goddelijke wet, door de hoogste geestelijke overheid, de vertegenwoordigers van het gezag Gods, de voorgangers van zijn uitverkoren volk.

Dit einde was lang voorbereid. Bij zijne geboorte was het reeds voorzien en voorspeld door den ervaren en diepdenkenden Simeon. En nauwelijks is de Messias te Jeruzalem in den tempel en heeft hij eene daad verricht, waartoe hij niet alleen als Messias, maar reeds als Israëliet het recht had, namelijk de uitdrijving uit den tempel van hetgeen dien ontheiligde, of tegenover den heiligen ijver voor het huis des Heeren staat de onheilige, zelf-

zuchtige ijver van eigen macht en kerkelijk gezag, en de onheilspellende vraag wordt hem gedaan: *Wat teeken toont gij ons, dat gij deze dingen doet?*

Onheilspellend was dit woord: het was het eerste teeken van de immer wijder wordende klove tusschen Jezus en de kerkelijke partij, wier slachtoffer hij eindelijk geworden is.

Die klove is thans evenwel nog niet meer dan als eene enge spleet, ternauwernood zichtbaar. Het doordringend oog van Jezus heeft haar ontdekt en gepeild. Vele welgezinden, die later met Jezus zullen zijn, zien haar niet en droomen van verzoening.

In dit licht willen wij thans het eerste gedeelte van het gesprek des Heeren met een dier welgezinden beschouwen. Het zal ons leeren, welke banden verbroken moeten worden, om tot dat ware geestelijke leven te komen, dat ons onderdaan doet zijn van Jezus en burger van zijn koninkrijk. Die banden toch zijn zoo machtig! Nooit dienen wij de wereld geruster dan wanneer wij het doen onder den schijn van de kerk te dienen. Wij volgen het bericht van Johannes op den voet en stellen u de *wedergeboorte* voor, als *noodzakelijke* en als *mogelijke* voorwaarde van deelgenootschap aan het koninkrijk der hemelen.

I.

Doch daar was een mensch uit de Farizeërs, wiens naam was Nicodemus, een overste der Joden. Van de velen, die in Jezus' naam geloofden, *ziende de teekenen, die hij deed,* was gezegd, dat Jezus *zich zelf hun niet betrouwde* (II : 23, 24), dat is, zijn hart hun niet kon openen. Geen wonder. Geloof om teekenen mist allen waarborg van in het hart geworteld en uit de behoeften des harten ontstaan te zijn. Een hunner evenwel maakte eene uitzondering. Jezus betrouwt zich hem toe. Hij was een *overste der*

Joden, waarschijnlijk schriftgeleerde (vs. 10), lid van den hoogen raad. Uit de Farizeërs was hij, uit de geleerdste en nauwgezetste school der leeraren, maar hij was niet alleen een Farizeër, hij had voor zijne school en richting zijne menschelijke natuur niet afgelegd. Niet zonder nadruk wordt hij genoemd *een mensch uit de Farizeërs.*

Voorwaar, dat hij tot den jeugdigen Rabbi, die uit Nazareth in Galilea was, die niet in hunne scholen was onderwezen, die geen Farizeër was, noch schriftgeleerde, die zich aanstelde als profeet en daarvoor door velen gehouden werd, dat hij tot hem komt en hem *rabbi* noemt, dat toont wel, dat deze Nicodemus niet alleen een Farizeër was, maar een mensch. De onuitdelgbare behoeften der menschelijke natuur, het streven naar God, dat op den bodem des harten verholen ligt, dat dreef hem naar Jezus. Hij voelde den trek des Vaders naar den Zoon, en sterker dan alle overwegingen aan zijn leeftijd, waardigheid, ambtelijk karakter ontleend, is de begeerte om dien leeraar, die van God gekomen is, te spreken, alleen te spreken.

Hij komt *des nachts*, maar hij komt.

Hoe komt hij? Om als een discipel aan Jezus' voeten te zitten, zijne inwendige onrust hem te openbaren, eene bevrediging van hem te vragen, die — hij kon het zich niet ontveinzen — hem tot hiertoe ontbrak? Geenszins. Hoe zou hij kunnen? Al had geene valsche schaamte voor zich zelven hem daarvan teruggehouden, had hij immers de waardigheid van zijn ambt, de eer zijner ambtgenooten op te houden. Hoe kon een leeraar van Israël aan de voeten zitten van een Rabbi uit Nazareth? Wat behoeft hij inlichting? Zij zijn de leeraars: hoe kunnen zij leerlingen zijn: *Wij weten* — zegt Nicodemus, zich in den geest niet van zijne ambtgenooten scheidende, en dezen in het geloof beschouwende als even welwillend gezind jegens den Nazarener als hij zelf was. *Rabbi, wij weten, dat gij zijt een leeraar van God gekomen: want niemand kan deze teekenen doen, die gij doet, zoo God met hem niet is.*

Hooren wij hier niet den ernstigen, vredelievenden man, den ervaren grijsaard, die met leede oogen een nieuwen twistappel te midden van het volk, dat hij lief heeft, geworpen ziet, en die zoo gaarne het even eerst ontbrandende twistvuur gebluscht zou zien, eer het in lichtelaaie vlam opschiet? De stemming in Israëls raad jegens den Nazarener is eenigszins ongunstig: men voelt zich gekrenkt door zijn moed, zijne zelfstandigheid, zijne onafhankelijkheid. Maar ook, geeft hij niet wel aanleiding tot die min gunstige stemming? Waarom niet wat voorzichtiger gehandeld? Waarom zoo stout opgetreden? Waarom wellicht vijandschap verondersteld, en daardoor gewekt, waar zij niet aanwezig is? Nog kan alles worden voorkomen. *Rabbi*, wij zijn niet tegen u; wij keuren goed, wat gij doet, hoe zouden wij anders? Gij doet zulke teekenen, dat het blijkbaar is, dat God met u is. Hoe zouden wij dan tegen u kunnen zijn? *Wij weten, dat gij zijt een leeraar van God gekomen; want niemand kan deze teekenen doen, die gij doet, zoo God met hem niet is.*

Wij weten dit! Toch bedroog hij zich in dit zijn weten, De wet toch had alzoo gesproken: *Wanneer een profeet of droomdroomer in het midden van u zal opstaan en u geven een teeken of wonder, en dat teeken of wonder komt, dat hij tot u gesproken had, zeggende: laat ons andere goden, die gij niet gekend hebt, navolgen en hen dienen: — gij zult naar de woorden van dien profeet of dien droomdroomer niet hooren; want de Heer uw God verzoekt ulieden, om te weten, of gij den Heer uwen God liefhebt met uw gansche hart en met uw gansche ziel, en diezelve profeet of droomdroomer zal gedood worden* (Deut. XIII: 1—3, 5). Voorwaar, zij wisten niet veel, die leeraren in Israël, die zoo ijverig de wet uitlegden en onderzochten met al de hulpmiddelen hunner schriftgeleerdheid. Zij verstonden iets niet, en dat iets is alles. Dat iets spreekt Jezus uit in zijn antwoord.

Als een plechtig beroep op de eeuwige waarheid, en in het volkomen besef van die waarheid te bezitten, spreekt Jezus zijn dubbel voorwaar uit: *Voorwaar, voorwaar zeg ik u, tenzij*

dat iemand wederom geboren worde, hij kan het koninkrijk Gods niet zien. Tegenover het *wij weten*, stelt Jezus — en hij alleen heeft alzoo gesproken en kon alzoo spreken — zijn onfeilbaar *Ik: Ik zeg u.* Tegenover het *weten* stelt hij het *zien.* Van het koninkrijk Gods wisten de schrifgeleerden vele dingen naar de letter der Schrift. Zij wisten die en leerden die. Maar het koninkrijk Gods is geene wetenschap, die aangeleerd kan worden. Eene beschrijving van zijn wezen, kracht en openbaringen doet het niet kennen. Niet geweten moet het worden, maar gezien. Voorwaar, dat God is, hoe Hij werkt, welke de wetten zijn zijner heerschappij, hoe Hij regeert, hoedanig de aard is van zijn koninkrijk, het kan niet gelezen, het moet ervaren worden. Het koninkrijk Gods moet worden gezien. Het is geene leer, maar wezen en kracht.

Maar niemand kan het zien, tenzij hij wederom, en wel van boven, geboren worde.

Verpletterend was dit woord voor den Joodschen leeraar. Is dan het koninkrijk Gods niet het volk Israël? Is dit niet Gods heilig erfdeel, zijn uitverkoren volk? Welk Israëliet kan zeggen, dat hij het niet voor oogen heeft? Heeft het niet zijn hoofdzetel te Jeruzalem, in den tempel, in het Sanhedrin? Zijn de schriftgeleerden en overpriesters en ouderlingen niet de hooge raad Gods? Welk Israëliet, welk leeraar van Israël twijfelt er aan? Wie van hen meent nog in den hemel te moeten opstijgen of in den afgrond te moeten nederdalen om het koninkrijk Gods te zien?

Neen, zegt Jezus; om het te zitn, moet men een nieuwe mensch worden. De oude mensch gelooft aan het verleden, weet van eene beschrijving van het koninkrijk Gods, maar ziet het niet in het heden. Hij verwacht het van de toekomst. Het koninkrijk Gods nu is eeuwig, het bestaat dus ook in tegenwoordige daden Gods, verlossingen en oordeelen. Niet van God moet men *komen*, maar uit God geboren worden, om het te zien.

Dit denkbeeld nu van nieuwe geboorte, van eene geboorte

uit God, is voor Nicodemus niets nieuws en vreemds. Ook de Farizeërs toch noemden de proselyten uit de heidenen nieuw geborenen, die als kinderkens moesten opgevoed worden. Doch hebben zij ooit de kracht dier uitdrukking gevoeld? Was zij ernstig gemeend in hunnen mond? Wel ligt aan die uitdrukking een duister en schemerachtig besef ten grondslag, dat de godsdienst leven is, dat den waren God te kennen een leven is uit de dooden; maar toch, hoe overdrachtelijk en overdreven is die uitdrukking, als zij wordt gebezigd van den overgang uit de heidenwereld tot den israëlietischen eeredienst! Immers, het heidendom af te zweren en in den tempel van Jeruzalem den onzichtbaren God te komen aanbidden, wiens woord profetisch wijst op de toekomst, maar in het heden zoo weinig kracht schijnt uit te oefenen, wat is het anders dan de overgang van den eenen uitwendigen toestand in den anderen, een overgang bewerkt en verkregen door menschelijke middelen, verstandelijk nadenken en vergelijkend onderzoek, wat is het anders dan eene keuze van het betere voor het min goede, althans ongenoegzame?

Maar deze Rabbi uit Nazareth schijnt het woord niet in overdrachtelijken zin te gebruiken, niet als beeldspraak. De nieuwe geboorte predikt hij als iets zeer waarachtigs en wezenlijks. Dat verstaat Nicodemus niet. Wat zal hij doen? Zijn onverstand bebelijden? Maar dat verbiedt hem zijne waardigheid: hij heeft het ambtelijk gewaad, waarin hij zich voor Jezus vertoont, nog niet afgelegd. Wat zal hij doen? De krachtige verzekering des Heeren in den wind slaan, den Rabbi van Nazareth voor een uitzinnigen dweper houden en zich met hooghartige minachting verwijderen? Maar daarvoor is hem de indruk, dien zijne persoonlijkheid op hem maakt, te machtig. Onwederstaanbaar boeit hem Jezus' woord, stem, houding. Hij verbergt zijne verlegenheid onder schijnbare scherts; schijnbaar, want onder die scherts klopt zijn hart angstig en zijn blik verraadt het vurig verlangen zijner ziel naar meer licht.

Hoe kan een mensch geboren worden, nu oud zijnde? Kan

hij ook andermaal in zijner moeders schoot ingaan en geboren worden? De eerste vraag is nog half ernstig gemeend, zij kan geestelijk verstaan worden. Een mensch, nu oud zijnde, hoe kan hij van standpunt veranderen, andere gedachten, gevoelens en begeerten gaan koesteren dan die tot hiertoe de zijne waren? Hoe kan men eene levensbeschouwing, waarin men door jarenlange ervaring geworteld is, opgeven om eene andere te omhelzen, die ons geheel vreemd was? Is de mensch niet het kind van zijnen aanleg, van zijne omgevingen en ervaringen? Zich zelven kan hij toch niet afbreken, het gedane ongedaan maken, het ondervondene als niet ondervonden beschouwen en zijn leven op nieuw aanvangen? Hoe kan dit vooral een die oud geworden is, en die in Israël geboren is en den waren God kent? Hoe kan het een oudste in Israël, een schriftgeleerde? Dit is immers even onmogelijk in het geestelijke als in het natuurlijke; *kan hij ook andermaal in zijner moeders schoot ingaan en geboren worden?*

En nu luidt het antwoord nog eens met het plechtige dubbele voorwaar: *Voorwaar, voorwaar zeg ik u, zoo iemand niet geboren wordt uit water en Geest, hij kan in het koninkrijk Gods niet ingaan.*

Om het koninkrijk Gods te zien is het noodig, dat men daar persoonlijk deel aan hebbe. Men moet in het koninkrijk Gods ingaan. Alleen wie daar binnen is, ziet het: het wordt niet van buiten aanschouwd. Het is niet in de eerste plaats eene instelling, waarin men wordt opgenomen, het is niet eene wet, die van buiten wordt opgelegd: het komt niet met uiterlijk gelaat. Allereerst is het ervaring, persoonlijk leven. Wie er alzoo ingaat, die ziet het.

Maar is nu dat ingaan iets onvoorbereids, iets tijdelijks en werktuiglijks? Hoe geschiedt die geboorte?

Het is eene geboorte uit water en Geest. Blijkbaar is het laatste hier het voornaamste, waarop al de nadruk valt van des Heeren woord. Dit blijkt uit de bijgevoegde verklaring: *Wat uit het vleesch geboren is, is vleesch, wat uit den geest geboren is, is geest.* De Geest is dus het werkzame, het scheppende. Het

water beteekent het ontvankelijke, het lijdelijke in de geboorte.

De Geest schept, maar Hij schept uit het water. Wat zegt dit? Wel was die symboliek des waters in zijne verhouding tot den Geest den leeraar in Israël niet onbekend. Las hij het toch niet in zijne heilige oorkonde dat, toen God hemel en aarde schiep, de Geest Gods was zwevende over de wateren? De wateren des afgronds worden hier voorgesteld als de onbewerktuigde, levenlooze materie: opdat daar leven inkome en bewerktuiging, opdat veelheid van levende wezens uit het ruwe en ongevormde ééne ontsta, moest de Geest Gods dien afgrond bevruchten, zweven over de wateren. Door den terugkeer der wateren van den afgrond is andermaal de dood terug gekomen, het leven verstoord en zoude, zonder de arke, waarin de erfgenamen der belofte behouden worden, Gods schepping zijn vernietigd. Zoo moest Israël door de Roode zee gaan: de wateren dier zee waren hem als een doop, dien hij moest ondergaan, waardoor het oude leven van het huis der dienstbaarheid vernietigd en het nieuwe, het koninklijke en priesterlijke van het volk Gods, zou geboren worden.

Het water is zinnebeeld des doods, der vernietigende oordeelen Gods en, omdat die oordeelen wedergeboorte bedoelen, daarom ook zinnebeeld der reiniging. Deze symboliek ligt aan den doop ten grondslag, zoowel aan den proselyten-doop bij de Joden en den daaruit ontstanen Johannes-doop, als aan den lateren christelijken doop, die de vervulling is des Oud-testamentischen. Uit het water alzoo, uit den dood moet het leven ontstaan; uit den dood van den ouden mensch de nieuwe geboren worden. De Geest Gods verandert niet slechts en vernieuwt, hij wijzigt, noch verbetert; hij schept leven uit de dooden. Zoo diep is de zonde ingedrongen, zoo in den grond bedorven is de menschelijke natuur, dat daar geen herstellen aan is, dan door vernietiging van den ouden levensgrond. Die oude levensgrond is het vleesch: vleeschelijk is de mensch, als vleesch uit vleesch geboren; geestelijk moet hij worden, als geest uit geest geboren. Dan eerst kan de nieuwe grond gelegd worden, als de oude sterft. Die zijn

oude leven wil behouden, kan geen nieuw mensch worden. Die niet uit het water, uit den dood wil geboren worden, kan niet uit den Geest geboren worden. Maar evenmin kan men uit het water geboren worden, zonder uit den Geest geboren te worden. Het zou geene geboorte zijn, maar een dood. Door den Geest Gods worden de wateren bewogen, en zoo werken zij ontbindend, maar reinigen. De oude mensch wordt ten doode gewijd door de kiem des nieuwen, die reeds aanwezig is. *Voorwaar, voorwaar zeg ik u: zoo iemand niet geboren wordt uit water en Geest, hij kan in het koninkrijk Gods niet ingaan. Ik zeg u.* Zoo kon Hij spreken, Hij alleen, die gekomen was, naar des Doopers getuigenis, om te doopen met den Heiligen Geest en met vuur.

Eene geboorte alzoo wordt bedoeld, die niet op natuurlijken weg geschiedt, niet door natuurlijke middelen bereikt wordt, die de eene mensch den anderen niet kan geven, die niet overgang is van den eenen aardschen toestand in den anderen, maar een overgang uit de aarde in den hemel. Dit alles is nog vleesch en blijft vleesch. Wat uit den Geest geboren is, is Geest, geheel geest, Geest in al zijne openbaringen en werkingen, tot aan de opstanding des vleesches toe. Niets minder is er noodig om in het koninkrijk Gods in te gaan en het te zien.

Wel weet Nicodemus, de schriftgeleerde, iets van deze symboliek van water en geest. Toch verwondert hij zich. Hij ziet voor het eerst zijne leer, die hij predikt tot werkelijkheid geworden in het woord en in den persoon van hem, die tot hem spreekt. Hoe begeeft hem nu zijn kalme houding, zijne ambtelijke waardigheid, zijn ietwat beschermende toon. Hoe openbaart zich de onrust zijns harten al meer en meer in de verwondering, die zich teekent op zijne gelaatstrekken, in zijnen vragenden blik. Hoe rijst die Rabbi uit Nazareth in zijne oogen: hoe klein gevoelt hij zich zelven in diens tegenwoordigheid. Hier is niet alleen de mensch, die van water en Geest leert, maar die weet, wat de geboorte uit water en Geest is, de mensch niet alleen van God gekomen, maar die uit God geboren is. Hij heeft niets meer te vragen.

Als leergierig discipel, laat mij never zeggen als heilbegeerig zondaar, zit hij aan Jezus' voeten en wacht op een woord, dat hem zal verklaren, wat hij vermoedt, wat hij hoopt, wat hij noodzakelijk acht, maar waarvan hij het hoe niet weet.

Die verwondering leest Jezus op zijn gelaat, dat verlangen leest hij in zijn hart, en om hem op de hoogte, waarop hij hem gevoerd heeft, staande te houden en hem ook daar het kalme nadenken terug te geven, dat noodig is om den Geest te ontvangen, spreekt de Heer het woord, dat hem op den levenden God wijst, op den Schepper van hemel en aarde, Israëls God, aan wiens macht de leeraar van Israël immers niet twijfelt: *Verwonder u niet, dat ik u gezegd heb: Gijlieden moet wederom geboren worden. De wind blaast, waarhenen hij wil, en gij hoort zijn geluid; maar gij weet niet, van waar hij komt en waar hij henengaat; alzoo is een iegelijk, die uit den Geest geboren is.*

De wind — het is hetzelfde woord als *de geest* — de wind is het symbool des Geestes. In de zichtbare wereld spiegelt zich de onzichtbare af. De natuur openbaart God, maar alleen voor hem, die het woord Gods verstaat. Hem is het water het symbool der vernietigende macht des Geestes, het vuur het symbool der louterende kracht des Geestes, de wind het symbool van de alles bezielende en de doordringende werking des Geestes. Deze Rabbi uit Nazareth verstaat die taal der natuur, meer dan de schriftgeleerde uit Israël. Wat in de zichtbare wereld wordt waargenomen, schoon niet begrepen, bestaat evenzeer in de onzichtbare, al wordt het ook daar niet begrepen. Ook hier geldt niet het weten, maar de ervaring. Gij twijfelt niet aan de kracht van den wind, schoon gij haar niet weet te beschrijven. Is het tot het zien van het koninkrijk Gods noodzakelijk, dat de mensch op nieuw geboren worde, die tweede geboorte, die geboorte van boven is mogelijk. Dit getuigt Hij, die het weet. Hooren wij verder naar die getuigenis.

II.

De wind blaast, waarhenen hij wil, en gij hoort zijn geluid, maar gij weet niet van waar hij komt, noch waar hij henengaat; alzoo is een iegelijk, die uit den Geest geboren is. Dit woord bevat evenmin eene loochening als eene afkeuring van de ontwikkeling van de natuurwetenschap, die de wegen des winds doet kennen en de stormen leert voorspellen. Maar, hoe groot ook die vooruitgang zij, niets wordt daardoor benomen aan de waarheid van 's Heeren getuigenis. Elke vooruitgang der menschelijke wetenschap is betrekkelijk; het is slechts de vraag van meer of minder. Niets leert de wetenschap van den oorsprong der dingen: het geheim des levens blijft ons heden ten dage even onbekend als in de dagen der kindsheid van ons geslacht. Zich naar den wind te voegen, hem zich dienstbaar te maken door zijne bewegingen te volgen, dat kan de wetenschap leeren, niet zijnen weg te veranderen. Zijne wegen na te speuren leert zij, niet zijnen oorsprong; zijne werkingen te beschrijven, niet te bepalen. De menschelijke wetenschap beweegt zich op het gebied der ervaring: het *hoe*, het *waarom*, het *waaruit* der dingen blijft haar verborgen.

Het blijft dus ook waar nog in de negentiende eeuw, ondanks al den vooruitgang op het gebied der natuurwetenschappen: *De wind blaast, waarhenen hij wil, en gij weet niet van waar hij komt en waar hij henen gaat.*

De wind toch — wat is hij? Geheimzinnige en geweldige kracht; wie zal haar beschrijven? Is hij stoffelijk, onstoffelijk? Gehoord wordt hij, maar niet gezien; zijne kracht wordt gemeten naar de drukking, die hij oefent, maar niet als een samengesteld voorwerp scheikundig ontleed. Gekend wordt de wind aan zijne werkingen, niet in zijne natuur, en hoe geducht zijn die werkingen! Ziet, daar steekt de stormwind op en de wateren vloeien of worden tot vloeibare bergen opgezweept en de burchten van den oceaan worden verbrijzeld als pottenbakkersvaten! Daar steekt

de stormwind op, en de aarde davert op hare fondamenten: *De koperen deuren worden gebroken en de ijzeren grendels in stukken gehouwen* (Ps. CVII : 16). Daar steekt de stormwind op, en het zand der woestijn wordt tot eene golvende zee en steden worden tot puin. Wie kan de kracht des winds bepalen? Wie zijne werkingen voorspellen? Wie zijnen oorsprong verklaren? Wie het geheim peilen van Hem, die den wind verzamelt in zijne vuisten?

Welnu, de wind is het beeld van den Geest. *Zoo is een iegelijk, die uit den Geest geboren is.* Weet hij het van waar hij komt en waar hij henengaat? Weet iemand het van hem? Heeft hij, heeft iemand waargenomen de eerste, bijna onmerkbare bewegingen des Geestes in zijn binnenste? Is het niet eerst als het suizen van een zachten wind? Het wordt ternauwernood gehoord. Maar hoe sterk zal die wind worden? Waar zal die wind hem voeren? Weet hij het, of hij niet op de vleugelen van den storm zal gedragen worden ter plaatse, waar hij thans niet wil henengaan, in het onbekende land, welks bestaan hij zelfs niet vermoedt!

Ziet, tot Elia wordt gezegd door zijnen dienaar: *de Geest des Heeren zal u wegnemen, ik weet niet waarhenen.* (1 Kon. XVIII : 12). Van Philippus, den Evangelist, heet het dat *de Geest des Heeren hem wegnam* van de zijde van den Ethiopischen kamerling en hij werd gevonden te Azote. Zoo wordt de leiding des Geestes beschreven. De mensch, die zijne leiding volgt, maakt zich niet meer zelf zijn weg, hij kiest dien niet, hij volgt; zijn weg is gebaand, zijne werkzaamheid is bepaald, hij doet de werken, waartoe God hem heeft voorbestemd. Zijn weg is onzeker en toch zoo zeker. Hij weet niets en hij weet alles. Hij weet niets van het hoe en waarom zijns leven; maar hij weet alles, want hij weet, dat God hem leidt en dat Gods weg zeker is.

Mogelijk is dus de wedergeboorte des menschen vanwege de almachtige, alomtegenwoordige werking des Geestes.

Maar ook mogelijk vanwege 's menschen vatbaarheid om dien Geest te ontvangen en zijne werking te ondervinden. Ziet,

dit is eene andere zijde van het beeld van den wind, eene zijde niet minder gewichtig, even te veronachtzamen.

Wat is de wind? Is hij van eene andere natuur dan de lucht, die hij beweegt? Werkt hij in het ondenkbare luchtledig? Bestaat er volkomen windstilte? Wij zouden sterven. Windstilte is niet anders dan een flauw en onmerkbaar bewogen lucht. De storm, wat is hij dan eene honderdvoud, duizendvoud versnelde beweging van de lucht? Volkomen windstilte is in het geestelijke leven even ondenkbaar, even ongerijmd als in het natuurlijke. Daar is in ons altijd eenige beweging, hoe flauw ook en onmerkbaar; de dood is eigenlijk geen dood, het is een gebonden zijn van de levenskracht, ook ontbinding toch is nog leven. Ook in de drukkende atmosfeer der wereld, als haar heete gloed ons schijnt te verteren, is de levenskiem niet ganschelijk vernietigd. Wij lijden, wij lijden altijd, het meest, wanneer wij beweren niet te lijden; wij lijden, dus wij leven. O, merkt haar op, die lispelende stem in uw binnenste, gij, die in de wereld u zelve tracht te vergeten. Let op de woorden uwer lippen; zij verraden uwe inwendige kwelling, die te vergeefs geloochende en onderdrukte onrust uws harten. Merkt op, merkt op de bewegingen des winds, al schijnt gij ternauwernood eenig ruischen te vernemen. Merkt ze op: wat gij voor windstilte hieldt, is beweging geweest, en die beweging neemt toe, de stilte is verbroken; reeds steekt de koelte op, straks verheft zich de storm. Ontwijkt den wind niet, die u aanblaast, die uw binnenste beroert. Geeft u over. Het is de adem des Heeren. Geeft u over. Vertrouwt u toe aan de kracht, die u beweegt, al vermoedt gij het ook, dat zij u zal ter aarde werpen, dat zij u zal ontwortelen. Gij zult ontworteld worden aan eene wereld, die vergaat; en de zee der eeuwigheid, waarin gij wordt overgeplant, ziet, zij is een vaste grond.

Aanschouwt dien Nicodemus. Hoe gerust is hij gekomen in de nachtelijke ure tot Jezus, hoe zeker schijnt hij te zijn van zich zelven, van zijn heden en van zijne toekomst. Is hij niet overste der Joden, leeraar van Israël, hebbende het beeld der

volmaaktheid in de wet? Behoort hij niet tot het uitverkoren volk, tot het zaad van Abraham? Het koninkrijk Gods kan hem niet ontgaan, reeds is hij daarvan onderdaan, ja staatsdienaar. Maar, daar hoort hij het woord en ziet de teekenen van hem, die gezalfd is met den H. Geest zonder mate, en sneller klopt zijn hart, zijne rust is gestoord, hij denkt na. Hij denkt na, hij volgt den zachten, nauw merkbaren trek; hij weet niet, dat het de trek des Vaders is naar den Zoon. Het is nog slechts als het suizen van den wind, maar in de richting naar Jezus heen geschiedt de beweging en hij gaat mede, hij komt tot hem, al is het in den nacht. Waarheen zal hem de wind leiden? Nu terug in zijne eenzaamheid, in de eenzaamheid, ook te midden zijner ambtgenooten en ambtelijke werkzaamheden. Het zal hem hoe langer zoo eenzamer worden in de wereld. Eindelijk waagt hij het schuchtere, en toch zoo moedige woord, — het is het eerste stamelen des Geestes uit hem — het woord, dat te midden van het geroep der dweepzieke ijveraars als eene menschelijke stem is tegen de donderslagen. *Veroordeelt onze wet ook iemand zonder hem gehoord te hebben?* Genoeg: dat woord teekent hem; van nu aan draagt hij een kruis. Het is vernomen, vernomen van de menschen, die hem van nu aan gaan schuwen en wantrouwen als een verrader, vernomen van de Engegelen Gods, die hem van nu aan op den weg des hemels vergezellen en beschermen. De koelte is opgestoken, uit de gloeiende atmosfeer der wereld is hij gered, hij ademt vrijer, al zij het ook nog in de koude lucht der eenzaamheid. Nog een korten tijd, en zie, de koelte wordt feller, de storm loeit en voert hem mede, voert hem, den overste der Joden, den leeraar Israëls, niet meer aan de voeten van een rabbi uit Nazareth in den stillen nacht, maar in de feestelijke middagstonde aan den voet van een kruis. Discipel belijdt hij zich, hij de leeraar, discipel van een gekruisigden, van eenen gestorven Messias. Voorwaar, *de wind blaast, waar hij wil, en gij hoort zijn geluid, maar gij weet niet van waar hij komt en waar hij henengaat; alzoo is een iegelijk, die uit den Geest geboren is.*

Thans zit hij daar aan de voeten van den galileeschen leeraar en denkt na. Nog eenmaal verbreekt hij het stilzwijgen om dan verder enkel gehoor te zijn. Zijn antwoord is eene vraag, eene vraag, die hij thans niet meer op half schertsenden toon doet, maar waarmede hij, uitgelokt door des Heeren stilzwijgen, zijne leergierigheid, zijne begeerte om zich verder te zien uitgelegd de wegen des geestes, openbaart. *Nicodemus antwoordde en zeide tot hem: Hoe kunnen deze dingen 'geschieden?* Niet meer schertsend, maar vorschend, angstig vragend is dit woord. De noodzakelijkheid der wedergeboorte ziet hij in; en hare mogelijkheid begint hij te gelooven. Maar toch wenscht hij zich den weg om daartoe te geraken nader te zien aangewezen. Reeds heeft hij het ambtelijk gewaad van leeraar in Israël afgelegd; maar zoo hij niet op andere wijze bekleed wordt, zoo hij voor hetgeen hij wil prijs geven geene vergoeding vindt in iets anders, iets grooters, iets heerlijkers, hoe zou hij anders kunnen dan het weder aantrekken? Hij ziet niet in, dat reeds nu de Geest bezig is zijne naaktheid te bedekken, dat reeds nu de geboorte uit water en Geest in hem begint te geschieden.

Doch dit geschiedt niet zonder 's Heeren woord. Nog een streng woord moet hij hooren: kan hij dat verdragen, dan is hij geheel voorbereid om de waarheid, de volle waarheid, de hemelsche dingen te ontvangen.

Dit woord luidt aldus: *Zijt gij een leeraar van Israël en weet gij deze dingen niet? Voorwaar, voorwaar zeg ik u: wij spreken, wat wij weten en getuigen, wat wij gezien hebben, en gijlieden neemt onze getuigenis niet aan.*

Op zijn weten had hij zich beroemd: hoe weet een leeraar van Israël deze dingen niet? Hadden dan de profeten, die hij kent, wier schriften hij aan anderen uitlegt, niet duidelijk het nieuwe verbond aangekondigd als een nieuw leven, een leven uit de dooden? Was dat niet, onder alle verschil van vormen, de grondtoon geweest hunner beloften, vertroostingen en vermaningen? Hadden zij dat nieuwe leven niet voorgesteld als verbonden aan

de verschijning van den Messias, gegeven in zijnen persoon en van hem uitstroomende over zijn volk? Had Jesaja van zich zelven gesproken of iemand anders bedoeld, toen hij geprofeteerd had: *De Geest des Heeren is op mij, omdat de Heer mij gezalfd heeft om eene blijde boodschap te brengen den zachtmoedigen; hij heeft mij gezonden om te verbinden de gebrokenen van hart, om den gevangenen vrijheid uit te roepen, en den gebondenen opening der gevangenis, om uit te roepen het jaar van het welbehagen des Heeren, en den dag der wraak onzes Gods; om alle treurigen te vertroosten* (LXI : 1, 2) . . . .? Had Jeremia niet de stem des Heeren doen hooren: *Ik zal mijne wet in hun binnenste geven en zal die in hun hart schrijven* (XXXI : 33)? en Ezechiël: *Dan zal ik rein water op u sprengen en gij zult rein worden, van al uwe onreinheden en van de drekgoden zal Ik u reinigen. En Ik zal u een nieuw hart geven, en zal eenen nieuwen geest in uw binnenste geven; en Ik zal het steenen hart uit uw vleesch wegnemen, en u een vleeschen hart geven* (XXXVI : 15, 26)? En Joël: *Ik zal mijnen Geest uitgieten over alle vleesch* (II : 28)? en Zacharia: *Doch over het huis Davids en over de inwoners van Jeruzalem zal ik uitstorten den Geest der genade en der gebeden, en zij zullen mij aanschouwen, dien zij doorstoken hebben,* (XII : 10)? De Messias komt en zijn komst brengt zegen aan, den zegen des levens, den zegen des H. Geestes. Om dien zegen te geven, om den H. Geest uit te storten over alle vleesch, daartoe komt hij in het vleesch. Dat is de hoofdinhoud der profetie. Hoe weet Nicodemus het niet, hij, de leeraar van Israël?

Zijt gij niet een leeraar van Israël en weet gij deze dingen niet? Met dit woord valt de eene hoogte, die nog in zijn hart weerstand biedt aan Jezus' woord en geest, de hoogte zijner schoolgeleerdheid, van zijn lettergeloof, van zijn wettisch Godsbegrip.

Maar nu moet ook de andere hoogte vallen, die van zijne ambtelijke waardigheid. De ambtelijke band, die hem aan hoogmoedige en vijandige ambtgenooten bindt en die hem mede in hun naam had doen betuigen: *Wij weten*, die band moet — voor

zoover zijn hart daardoor gebonden is — verbroken worden, Zoo lang hij hun toebehoort, behoort hij Jezus niet toe, want de klove is onherstelbaar. *Voorwaar, voorwaar zeg ik u: wij spreken, wat wij weten en getuigen, wat wij gezien hebben en gijlieden neemt onze getuigenis niet aan.*

Voor de derde maal getuigt de Heer met zijn dubbel *voorwaar*, maar nu getuigt hij niet alleen van hetgeen reeds in de Schrift verkondigd en afgeschaduwd is, maar van hetgeen de ervaring zal worden van al de zijnen, niet meer het verleden alleen, maar de toekomst ligt bloot voor zijn blik als een heden. Tegenover deze partij der Farizeërs, die hem verwerpt, die hem zal kruisigen, de partij der wetenden, stelt de Heer zijne partij, dat is de gemeente, de gemeente, die uit ervaring spreekt, de gemeente, die belijdt, wat zij gezien heeft, wat zij uit ervaring weet. *Wij spreken, wat wij weten.* Nog is deze profeet uit Nazareth slechts de eenige, die weet, de eenige, die gezien heeft, maar hij zal de oogen openen der blinden, en ook zij zullen zien en weten, en spreken, wat zij weten, getuigen, wat zij gezien hebben. Gijlieden, zoolang gij daar zegt, steunende op een gezag, dat geen waarheid is geworden in uw binnenste: *wij weten; gijlieden neemt onze getuigenis niet aan.* Die klove, die ternauwernood zichtbaar is, tusschen den leeraar uit Nazareth en de leeraren van Israël, ziet, zij is profetisch. Zij is en blijft de klove der wereldgeschiedenis, de tweespalt der menschheid, de oorzaak van haar lijden en van haren strijd. Het afvallige Israël is het type der ongeloovige, valschelijk wetende wereld; Jezus is het hoofd der geloovige, de waarheid kennende gemeente. *Ik zal vijandschap zetten tusschen u en deze vrouw, tusschen uw zaad en haar zaad.*

En nu, zal Nicodemus blijven, zal hij heengaan? Zoo hij blijft, dan zijn de hoogten gevallen in zijn hart en is hij ontvankelijk voor het woord Gods, het zaad des hemels. *Indien ik ulieden de aardsche dingen gezegd heb en gij gelooft niet, hoe zult gij gelooven, indien ik ulieden de hemelsche zou zeggen?*

De aardsche dingen, het zijn de stemmen des gewetens, de

openbaringen der voorbereidende en trekkende genade Gods. Beide zijn in het profetisch woord van Israël, ja, in het gansche Israelietische volksbestaan, dat als ééne aanhoudende profetie is, als belichaamd geworden. De wet, in de ruimste beteekenis van dat woord, is de tuchtmeester tot Christus. Maar ook de heidenen hebben die wet, geschreven in hunne conscientiën. Haar laatste woord is de behoefte, die zij wekt aan een nieuw leven. Het is de openbaring der noodzakelijkheid eener nieuwe geboorte om het koninkrijk Gods te zien, maar ook — want immers spreekt ons het geweten van een levenden God — die harer mogelijkheid. Hoort men deze stemmen niet, gelooft men deze aardsche dingen niet, nimmer zal men de hemelsche verstaan. Zonder ontvankelijkheid des harten geene mededeeling van hooger leven. De Zoon des menschen, die uit den hemel is, openbaart zich alleen aan hen, die naar den hemel verlangen.

Behoort gij tot dezulken? Verlangt gij naar den hemel, d. i. begeert gij te verstaan de dingen des hemels?

Ik zoude u ook kunnen vragen: verstaat gij reeds de dingen des hemels. Niet meer van leeraren Israëls wordt gij geleerd, maar uw leeraar is de H. Geest. Heeft hij u reeds geleerd, wat de Heer thans aan Nicodemus gaat openbaren?

Wellicht belijdt gij deze dingen, spreekt gij ze na; maar dit is geen verstaan. Ze aan te nemen op gezag brengt u nooit tot de belijdenis des harten, tot de getuigenis van hetgeen gij weet en gezien hebt.

Maar zoo gij begeert te weten en te zien, o, ziet op Nicodemus en doet, wat hij gedaan heeft. Als hij alzoo verootmoedigd is en al de hoogten van zijn hart ziet nedergeworpen, dan blijft hij toch zitten aan de voeten van Jezus en verneemt de dingen des hemels, hoort ze zwijgende aan en bewaart ze in zijn hart. Gij ook alzoo. Zet u neder aan de voeten van Jezus en laat u

leeren en leiden. Reeds is de Geest over u en Hij leidt u, waarheen Hij wil, gij weet nog niet waarheen.

Zoo willen wij ook andermaal samen komen en van Jezus vernemen de hemelsche dingen. Mogen wij thans de aardsche verstaan hebben! Amen.

DE WEDERGEBOORTE.

En niemand is opgevaren in den hemel, dan die uit den hemel nedergekomen is, [*namelijk*] de Zoon des menschen, die in den hemel is. En gelijk Mozes de slang in de woestijn verhoogd heeft alzoo moet de Zoon des menschen verhoogd worden, opdat een iegelijk, die in hem gelooft, niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe. Want alzoo lief heeft God de wereld gehad, dat hij zijnen eeniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat een iegelijk, die in hem gelooft, niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe. Want God heeft zijnen Zoon niet gezonden in de wereld, opdat hij de wereld veroordeelen zoude, maar opdat de wereld door hem zoude behouden worden. Die in hem gelooft, wordt niet veroordeeld, maar die niet gelooft, is alreede veroordeeld, dewijl hij niet heeft geloofd in den naam des eeniggeboren Zoons van God. En dit is het oordeel, dat het licht in de wereld gekomen is, en de menschen hebben de duisternis liever gehad dan het licht; want hunne werken waren boos. Want een iegelijk, die kwaad doet, haat het licht, en komt tot het licht niet, opdat zijne werken niet bestraft worden; maar die de waarheid doet, komt tot het licht, opdat zijne werken openbaar worden, dat zij in God gedaan zijn.

JOHANNES III : 13—21.

II.

De wedergeboorte, als eene geboorte van boven, eene geboorte *uit water en Geest*, eene geboorte, waardoor de gestorvene, die zijn ouden mensch in den dood gegeven heeft, opstaat uit het graf, bezield met een nieuw en eeuwig leven, deze wedergeboorte was door den Heer tot onderwerp gemaakt van zijn gesprek met den wijzen leeraar uit Israël, die, door ongekende behoeften

gedreven, des nachts tot Hem was gekomen, den schijn aannemende eerder van eenen beschermer dan van eenen discipel. Noodzakelijk is die wedergeboorte om in het koninkrijk Gods in te gaan, ja, om het te zien, — want alleen die daarin is ingegaan, ziet het, — dat koninkrijk, dat Israël meende te aanschouwen in zijn nationaal volksbestaan en waaraan het meende door zijne afkomst uit Abraham rechtens deel te hebben. Noodzakelijk is zij, omdat al wat uit het vleesch geboren is, vleesch is. Geene vleeschelijke afkomst van den vader der geloovigen waarborgt dus de geboorte uit den Geest. De Geest deelt zich niet mede op den weg van natuurlijke afstamming. De wegen des Geestes zijn verborgen, verborgen als die van den wind, maar niet minder werkelijk, en openbaar in die werkingen. Is de wedergeboorte noodzakelijk om het koninkrijk Gods in te gaan, evenzeer is zij mogelijk, mogelijk vanwege de almacht Gods, mogelijk vanwege de vatbaarheid des menschen om den Geest te ontvangen. De leeraar in Israël althans, wien de Geest reeds uit de redenen en handelingen der profeten des O. Verbonds geopenbaard was geworden, mocht aan die mogelijkheid niet twijfelen. Maar niet alleen hij. Neen, wat is de profetische rede anders dan de uitdrukking van de diepste behoeften en heerlijkste verwachtingen der menschelijke natuur? Daarom stemt het geweten des menschen in met de openbaring, omdat haar daardoor haar eigen wezen is geopenbaard. De noodzakelijkheid en de mogelijkheid der wedergeboorte kan door den natuurlijken mensch, die zijn geweten hoort, worden toegestemd. Zij behooren tot de aardsche dingen, die de aardsche mensch kan verstaan en dient te verstaan, eer hij de hemelsche kan vernemen. Die hemelsche zullen ons thans worden medegedeeld, indien wij althans zooals Nicodemus naar de aardsche gehoord hebben en aan de voeten des Heeren zitten als leerzame, heilbegeerige discipelen, en niet meer in onze hoogheid tegenover Hem staan om Hem te beschermen.

De kracht (vs. 13—15), de grond (vs. 16—18), de vrucht (vs. 19—21) der wedergeboorte is het gedeelte van

's Heeren onderwijs aan Nicodemus dat wij thans overdenken zullen.

I.

De kracht der wedergeboorte ligt niet in den mensch, die van de aarde is, maar in Hem, die van den hemel komt. *En niemand is opgevaren in den hemel* — zoo vervolgt de Heer zijne rede, deze raadselachtige spreuk onmiddellijk aanknoopende aan het voorafgaande woord, dat hij, hij, de Rabbi van Nazareth, de hemelsche dingen te openbaren had aan de leeraren van Israël, — *niemand is opgevaren in den hemel, dan die uit den hemel nedergekomen is, namelijk de Zoon des menschen, die in den hemel is.*

Ten hemel opgevaren, is dit niet het noodzakelijk vereischte om het koninkrijk Gods te zien, om het geheim van het Godsbestuur te peilen en Gods raad te doorgronden? *Wie is ten hemel opgeklommen en nedergedaald?* vraagt Salomo, de wijze koning (Spr. XXX : 4), in het besef van 's menschen geringheid en onkunde, *wie heeft den wind in zijne vuisten verzameld! Wie heeft de wateren in een kleed gebonden? Wie heeft al de einden der aarde gesteld? Hoe is zijn naam, en hoe is de naam zijns zoons, zoo gij het weet?* Hij vraagt het ten opzichte van het bestuur der zichtbare wereld, van de zoo raadselachtige en menigmaal zoo onverklaarbare verschijnselen der natuur. Maar hoe zouden die kunnen begrepen worden uit zich zelve, hoe anders dan door haar samenhang en verband met de onzichtbare wereld, de wereld des geestes? En wie zal deze geheimen doorzien? Wie in den chaos der menschelijke denkbeelden en drijfveeren, in het verwarde raderwerk der geschiedenis de leidende hand der opperste wijsheid opmerken? *De wijsheid,* vraagt Job (XXVIII : 12), *van waar zal zij gevonden worden? En waar is de plaats des verstands? De mensch weet hare waarde niet, en zij wordt niet*

gevonden in het land der levenden.... God verstaat haren weg en Hij weet hare plaats.

Voorwaar niemand heeft den weg gevonden, *niemand is opgevaren in den hemel;* niemand, geen wijze, geen wetgever, geen profeet, ook Mozes niet, de man, met wien God sprak *van aangezicht tot aangezicht, gelijk een man met zijnen vriend spreekt*, tot wien God nederdaalde om al zijne goedigheid voorbij zijn aangezicht te laten gaan, maar van wien toch gezegd wordt, dat hij slechts de achterste deelen van den Heere God aanschouwde, maar niet zijn aangezicht, „*Want Mij zal geen mensch zien en leven*" (Ex. XXXIII : 19—23). Niemand ..., tenzij dan één. Die één is de uit den hemel nedergedaalde. *Niemand is opgevaren in den hemel, dan die uit den hemel nedergekomen is.* Niemand uit de schepselen kan zich naar boven verheffen en plaats nemen op den troon Gods, in den hemel zijner heerlijkheid. Daar is tusschen het eindige en het oneindige eene breede, onmetelijke kloof, die van de zijde der eindige wereld niet kan worden gedempt, maar alleen van die der oneindigheid. Opvaren ten hemel, van de banden en kluisters der eindigheid bevrijd worden, met God en in God zijn: is het niet het vurig verlangen, de onmiskenbare behoefte der menschelijke natuur, die naar Gods beeld geschapen is? Maar onbevredigd schijnt die behoefte te zullen blijven. Immers, wie kan die banden en kluisters verbreken? Wie ten hemel opstijgen van de aarde? Wie de zon in het aangezicht aanschouwen? Is hier niet van toepassing de zinrijke fabel der oudheid, dat de vleugelen van hem, die van de aarde wil opstijgen ten hemel, vleugelen zijn van was, welke de zonnegloed verteert? Indien men om ten hemel te varen, eerst van den hemel moet zijn nedergedaald, indien niemand tot den Vader kan henengaan anders dan door terug te keeren, anders dan omdat hij van den Vader is uitgegaan (Joh. XVI : 28), ach, de gestelde voorwaarde schijnt slechts de troostelooze onmogelijkheid voor goed, voor eeuwig te staven. Immers welke aardbewoner is van den hemel nedergekomen? Zijn zij niet allen vleesch, uit vleesch geboren?

Toch, niet om de onmogelijkheid uit te drukken, dat aan die voorwaarde voldaan worde, wordt zij gesteld, maar om op hare vervulling te wijzen. Ja, daar is een aardbewoner, die ten hemel kan opvaren, omdat hij uit den hemel is nedergekomen: het is *de Zoon des menschen, die in den hemel is.* Het is die Zoon des menschen, dien de profeet in heilige geestvervoering had zien komen op de wolken des hemels (Dan. VII : 13), maar die toch niet op die wijze gekomen is, alsof eene andere menschheid in de plaats zouden komen der aardsche, of dat eene voorbijgaande verschijning van zijn onbereikbaar ideaal voor 's menschen oog plotseling zou opgaan, maar weder verdwijnen. Neen, hij is in waarheid zoon des menschen. Zijn komen op de wolken is slechts het zinrijke symbool der hemelsche heerlijkheid, die met hem gekomen is in het vleesch; maar in het vleesch is hij gekomen, vleesch en bloed der kinderen deelachtig geworden: eene dochter van Eva noemt hij zijne moeder. In waarheid is hij zoon des menschen. Hij leeft, hij ademt op aarde, hij spreekt daar met den leeraar van Israël, als de rabbi uit Nazareth; en dat hij met ons gevoelt, met ons lijdt, ja, dat al het lijden der menschheid het meest innige persoonlijke lijden wordt zijns harten, dat zal zijn leven openbaren. Toch kan hij den hemel niet verzaken, niet verlaten; daalt hij neder van den hemel op de aarde, hij brengt er den hemel. Ook als hij daar spreekt, ook als hij lijdt en sterft, is hij in den hemel. *De Zoon des menschen is in den hemel.* Zijn nederdalen uit den hemel is geen verliezen van den hemel; dien hemel bewaart hij in zich zelven, daarom kan hij er ook weder opvaren, nadat hij dien hemel op aarde zal gebracht hebben. De klove tusschen aarde en hemel, die van de zijde der aarde niet kon gedempt worden, is gedempt van de zijde des hemels. De Zoon des menschen, die in den hemel is, vaart op in den hemel, omdat hij uit den hemel nederdaalt.

Nu is zij dan ook niet troosteloos meer, de gestelde, schijnbaar zoo onmogelijke voorwaarde om in den hemel op te varen, namelijk dat men eerst uit den hemel zij nedergedaald. Is de Zoon des

menschen ook op aarde in den hemel, welnu, o sterveling, o zondige aardbewoner, in hem, uw naaste, uw broeder, vindt gij den hemel. Zooals hij tot u gekomen is, zoo kom tot hem, en gij zijt in den hemel, en gij daalt er mede uit af, om er weder in op te varen, gij brengt mede in uw hart den ontvangen hemel op aarde, en die hellevaart der liefde wordt tevens uw hemelvaart in de kennis. Gij ziet het koninkrijk Gods, want gij zijt er ingegaan en het vestigt zich mede door u op aarde.

Zooals hij tot u gekomen is. Maar is hij wel tot ons gekomen? Heeft hij zich wel volkomen met ons vereenigd? Is er niet iets in ons, dat hij niet in zich heeft opgenomen? En kan dit ééne niet de onoverkomelijke hinderpaal worden, die ons verhindert, tot hem te komen. En wat, indien dit ééne ons geheele wezen is, indien in dit ééne al onze krachten opgaan, indien dit ééne ons leven beheerscht, indien dit ééne de zonde is? De zonde! De zonde, die scheiding maakt tusschen God en ons, maakt zij ook geene scheiding tusschen ons en den menschenzoon, den heilige? O, hoort het verwonderlijke woord. Verneemt wat dat zegt, dat hij uit den hemel nederdaalt. *En gelijk Mozes de slang in de woestijn verhoogd heeft, alzoo moet de Zoon des menschen verhoogd worden, opdat een iegelijk, die in hem gelooft, het eeuwige leven hebbe.*

Het behoort tot de treurigste ervaringen van Mozes, den man Gods, en het is een der onwedersprekelijkste bewijzen van de kracht der zonde in het uitverkoren geslacht en van de daaruit voortvloeiende onmacht van Israël om in waarheid het volk Gods te zijn op aarde, dat zelfs het tweede geslacht, dat Egypte ter nauwernood kende of in de woestijn geboren was, nog aan den drempel van het beloofde land terug wilde keeren naar het land der slavernij. De vurige slangen, waarmede het volk bezocht werd, zijn als het zinnebeeldig teeken van de giftige wonde, die aan het hart des volks knaagde. Maar zinrijk en vol profetische aanduidingen van den weg Gods tot verlossing is het teeken, waaraan thans de verlossing wordt vastgeknoopt. Israëls krijgsbanier zal de drager moeten

worden van de koperen slang, en in die koperen slang is de genezing; de gewonde, die opziet naar het opgerichte teeken is behouden. Israëls veldteeken, het sein der behoudende en verlossende tegenwoordigheid van Jehova, is dus gelegen in datgene zelf waardoor het verderf over Israël was gekomen, ja, in het beeld van den verderver bij uitnemendheid, de slang. Treffend zinnebeeld! In de gelijkenis des verdervers is het behoud gelegen. Het zaad der vrouwe moet komen in de gelijkenis van het zaad der slang, om de slang den kop te verbrijzelen. *De zoon des menschen moet verhoogd worden*, verhoogd worden door de menschen aan het vloekhout, verhoogd worden als het anathema, dat voor het aangezicht Gods wordt weggenomen, ten einde zijn toorn te verzoenen, verhoogd worden alsof de aarde slechts rein wierd, wanneer deze vloek uit haar midden zal zijn weggedaan, verhoogd worden gelijk Mozes *de slang* in de woestijn verhoogd heeft. Zoo wordt hij ons gelijk, laat mij liever zeggen: zoo treedt hij in onze plaats; want wie zijn de vloek- en doemwaardigen, tenzij dan wij, die zondaren zijn. Maar onze zonde komt op hem, onzen vloek draagt hij, als ware hij de giftige slang, die ons leven doodt, zoo wordt hij uit ons midden weggedaan. Maar ziet, zóó wordt hij het opgerichte heilteeken. Die verhooging is toch in waarheid eene verhooging, een wederopvaren ten hemel, een wederopvaren met ons. Want alzoo vloek voor ons geworden zijnde, heeft hij toch den hemel, zijn hemel in zich zelven bewaard, en dien ons nagelaten. In zich zelven heeft hij de menschheid behouden en gered, toen hij voor ons leed en stierf. En nu is in hem de hemel nedergedaald in 't midden van al onze ellenden en jammeren. Door de giftige slangen onzer zonden doorwond, zien wij in het beeld zelf van onzen vloek onze behoudenis. *Een iegelijk, die in hem gelooft, heeft het eeuwige leven. Een iegelijk*, wie hij zij, hoe gewond hij zij, hoe onmachtig hij daar ook nederligge. *Een iegelijk*, hij zij dan leeraar van Israël of een blinde Heiden. *Een iegelijk:* het is eene persoonlijke daad, door geen ander voor ons te verrichten, en waartoe alleen de ervaring van

onzen doodelijken, onherstelbaren toestand ons kan drijven. Een iegelijk, *die in hem gelooft*, gelooft ook, als hij de verworpene is, ja, dan eerst en omdat hij de verworpene is, die zich niet aan hem ergert, maar als Nicodemus in den door de wereld verworpene den door God verhoogden Zoon erkent en belijdt. Ziet, dat gelooven is de geheime magneet, waardoor hij tot ons gebracht wordt. Trekt hij alzoo verhoogd zijnde allen tot zich; die zich laten trekken, die den blik niet afwenden, ontvangen uit den levensblik des verhoogden, die erbarmend en vergevend op hen daalt, nieuw leven, eeuwig leven, zijn eeuwig leven, dat in den dood niet sterft. En in die nieuwe, eeuwige levenskracht bezitten zij de genezing; geene wonde is meer doodelijk, gif heeft zich door hunne aderen verspreid, maar het wordt afgescheiden en uitgeworpen, zij sterven niet, maar leven in eeuwigheid.

II.

En nu, hoe is hij gekomen, die Menschenzoon, in wien de kracht ter behoudenis, de kracht der wedergeboorte des menschen gelegen is? Wat verklaart zijne verschijning? Is hij de kracht onzer wedergeboorte, waaruit ontspruit zij, welke is haar grond? Het wordt ons verklaard in de volgende woorden: *Want alzoo lief heeft God de wereld gehad, dat Hij zijnen eeniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat een iegelijk, die in hem gelooft, niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe. Want God heeft zijnen Zoon niet gezonden in de wereld, opdat Hij de wereld veroordeelen zoude, maar opdat de wereld door hem zoude behouden worden. Die in hem gelooft, wordt niet veroordeeld, maar die niet gelooft, is alreede veroordeeld, dewijl hij niet heeft geloofd in den naam des eeniggeboren Zoons van God.*

De liefde Gods tot de wereld, dat is de eeuwige grond der wedergeboorte des zondigen menschen; niet dat wij God hebben

liefgehad, maar dat God ons heeft liefgehad, liefgehad, toen wij vijanden waren. Hoort het verwonderlijke woord: *Alzoo lief heeft God de wereld gehad,* de wereld, de afvallige: de menschheid in haar afval van God, de menschheid in den ban der natuur gebannen, haar niet beheerschende, maar door haar beheerscht, haar gebruikende tot doeleinden, die in strijd zijn met die, welke God haar heeft gesteld en in dit misbruik door haar overweldigd en ten doode gedoemd. Die menschheid, verstrikt in de banden der natuur en zelve tot natuur geworden, die menschheid is in dien toestand het voorwerp van Gods liefde. Zij zelve, met het gansche gebied, dat haar toebehoort en dat zij door hare zonde verworven heeft, is het voorwerp der verlossing. Niet buiten de wereld wordt zij geplaatst — hoe zoude dat mogelijk zijn geweest zonder dat zij zelve, gebonden als zij is aan de wereld, hadde opgehouden te bestaan? — niet in eene nieuwe wereld overgeplant; maar in de wereld gezocht en met de wereld gered. *God was in Christus de wereld met zich zelven verzoenende. Alzoo lief heeft God de wereld gehad, dat hij zijnen eeniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat een iegelijk, die in hem gelooft, niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe.*

Zoo hij, die in den hemel is, uit den hemel is nedergedaald, het was niet tengevolge van een natuurproces, van eenige blinde wet der noodzakelijkheid, waardoor de Zoon in die levensfeer moest optreden om zich zelven te ontwikkelen en tot een hooger graad van zelfbewustzijn te komen. Maar wat zeggen ook die woorden: natuurproces en wet der noodzakelijkheid ten opzichte van den Geest? De Geest is geen natuur, tenzij men natuur noeme, wat geest is. De wet der noodzakelijkheid in de wereld des Geestes is de vrijheid, en alleen wat door de vrijheid gesteld wordt, is noodzakelijk; de natuur wordt door den Geest, niet de Geest door de natuur gebonden. Eene vrije daad Gods is de overgave zijns Zoons geweest. De liefde Gods is niet een eeuwig eenerlei: zij heeft hare hoogten en diepten, hare uitstekende punten, hare terugtrekkende bewegingen; zij beweegt zich in de atmosfeer

der vrijheid: zij heeft hare daden. De daad bij uitnemendheid der goddelijke liefde is de gave zijns Zoons aan de wereld. Hij heeft haar zijnen Zoon *gegeven;* gegeven, niet hem aan haar vertoond, maar hem gegeven, opdat hij het eigendom der wereld zoude worden, het onverliesbare, der wereld zou toebehooren even onverbrekelijk, als hij Gode toebehoort. Daarna mocht de wereld hare schijnvrijheid tegen hem botvieren, daarom mocht zij hem vervolgen, martelen, dooden, verhoogen aan het kruis. Dat is het waagstuk der goddelijke liefde; dat is, laat mij het stamelend alzoo noemen: de vermetelheid dier liefde, dat op het gevaar af, dat de wereld den Zoon zoude overweldigen, de Zoon aan de wereld moest gegeven worden. Maar wat spreek ik van gevaar? Ja, wel heeft hij gewandeld te midden der gevaren, wel is de wereld met al hare aanlokselen en al hare verschrikkingen tegen hem komen aandruischen, wel is hij vezocht geweest in alle dingen, verzocht zooals geen onzer, wel was zijn strijd een strijd ten bloede met den vorst dezer wereld; maar wat nood? Is hij niet de Zoon? Kan hij bezwijken? Kan hij overwonnen worden? Is hij niet voorbestemd ter overwinning? Staat die overwinning niet vast, vast, omdat hij is, die hij is, reeds vóór den strijd? Is zijn hellevaart niet reeds zijn hemelvaart? Zeker is de verlossing, eer zij geschied is. Zeker, omdat hij de Zoon is; maar ook zeker, omdat er voor dien Zoon nog weerklank is in de wereld. Als hij gestorven zal zijn, zal de wereld weeklagen en roepen; en voor zijne wederkomst in de opstanding is de plaats bereid. Er zijn er, die gelooven, die gelooven zullen, nadat zij hem gekruisigd hebben, en een iegelijk, die in hem gelooft, verderft niet, hij is aan het verderf der wereld onttrokken, hij heeft door en in den Zoon het eeuwige leven.

Dat is het eeuwige raadsbesluit Gods, het vast beraamde plan der verlossing, het doel der verlossende daad van de goddelijke liefde, de daad van de overgave des Zoons. Daarom was de wereld behouden gebleven; daarom was er vijandschap gesteld tusschen het zaad der vrouwe en het zaad der slang. De strijd tusschen goed en kwaad is in de wereld bestendigd geworden, en

het geweten is blijven spreken, omdat er overwinning en verlossing zou komen. De vorige zonden zijn *voorbij gezien*, met het oog op het lam, dat geslacht is. De wereld is aangelegd op den Zoon, behouden om den Zoon, bewaard voor den Zoon. *Want God heeft zijnen Zoon niet gezonden in de wereld, opdat Hij de wereld veroordeelen zoude, maar opdat de wereld door Hem zoude behouden worden.*

Ach, geene verlossing, maar oordeel verwachtten de hoogmoedige Farizeërs van den Messias. Dit oordeel, meenden zij, zou hen verlossen, verlossen van de macht der verdrukking, van het uitwendig geweld, verlossen van de onrechtvaardigheid Gods, en hunne gerechtigheid doen schitteren. Maar, zoo hij de wereld was komen oordeelen, wie zou bestaan hebben in de hitte des gerichts, in den dag van zijnen toorn? Zijn kruis is haar oordeel. Aan het kruis is de menschheid veroordeeld: zij hebben den rechtvaardige overgeleverd in den dood. Ware daar geen antwoord Gods geweest op de daad des menschen, de wereld ware veroordeeld. Maar nu is hij gekomen, de Zoon is gezonden in de wereld, niet opdat de wereld geoordeeld zoude worden, maar behouden. Daarom is hij opgestaan uit de dooden en wedergekomen met het eeuwig evangelie, het woord der verzoening. Zoo hij sterft, hij is van de wereld niet gescheiden, hij blijft haar toebehooren, maar nu niet meer als haar martelaar, nu niet meer in de gestaltenis eens dienstknechts, maar als haar overwinnaar en Heer. *De overheden en de machten uitgetogen hebbende, heeft hij die in het openbaar ten toon gesteld, en heeft door het kruis over hen getriomfeerd* (Col. II : 15). De wereld is door hem behouden, want in de wereld heeft hij de levenskiem gelegd, die het verderf weert en overwint, zijn eigen levensbeginsel, en dit is de kracht harer wedergeboorte.

Maar die behoudenis der wereld geschiedt in overeenstemming met haar oorspronkelijken aard en hare bestemming. De verlossing verbreekt de wetten der schepping niet, maar herstelt ze. Daarom geschiedt die verlossing der wereld op den langzamen weg der ontwikkeling. Van het geloof van den enkelen mensch

uit verspreidt zich de verlossende macht over de gansche wereld. *Die in hem gelooft, wordt niet veroordeeld, maar die niet gelooft, is alreede veroordeeld, dewijl hij niet heeft geloofd in den naam des eeniggeboren Zoons van God.* De verhouding is omgekeerd. Vóór het nederdalen uit den hemel van den Zoon des menschen was de natuurlijke toestand der menschheid een toestand van toorn. Van nature zijn wij kinderen des toorns. Als profetische teekenen voor de toekomst werden mannen Gods gewekt, die het komende licht spelden en op verlossing deden hopen. Sinds die nederdaling is de natuurlijke toestand der menschheid een toestand van verlossing. Daarom worden onze kleine kinderen gedoopt in Christus, omdat zij het verbond zijner genade deelachtig zijn. Nu is wel het geloof nooit en in geen enkel opzicht iets lijdelijks, maar de krachtige daad des geloofs, het aangrijpen van den Zoon, die zich aan ons geeft, wordt voorbereid op natuurlijken weg en geschiedt op natuurlijke wijze; het is eene daad van zelfbewustzijn, eene daad, waarin het verlichte verstand en het bewogen hart samenkomen in den vrijgemaakten en zich vrij makenden wil. Het ongeloof is niet meer alleen een lijden, een toestand van onmacht, het is mede eene daad van den wil, van den wil, die de vrijheid verwerpt en de verbroken ketenen zich op nieuw aanlegt. Daarom wordt van het ongeloof in den Zoon gesproken als van eene volbrachte daad. *Die niet gelooft, is alreede veroordeeld, dewijl hij niet heeft geloofd in den naam des eeniggeboren Zoons van God.* Die naam is de kracht tot gelooven. De openbaring van den Zoon aan het kruis is toereikende om het verstand te verlichten, het gemoed te reinigen, den wil over te buigen. Die niet gelooft, heeft het licht uitgedoofd, de reinigende kracht afgewezen, zijn wil vrijwillig in de ketenen der zonde laten staan. Zijn oordeel is rechtvaardig. Geen ander oordeel is er dan dit. *Die niet gelooft, is alreede veroordeeld.* De hoop is in hem uitgestorven, het oordeel heeft zich in hem gevestigd, hij leeft in de schrikkelijke verwachting der openbaring van dat oordeel (Hebr. X : 27).

III.

Alzoo toch een oordeel! Ja, in de genade ligt de rechtvaardigheid. De genade is richtende, zij alleen.

Dit is de eeuwige vrucht der wedergeboorte, waarvan de kracht ligt in den Zoon des menschen, nederdalende uit den hemel en door het kruis weder opvarende in den hemel, en waarvan de grond is de liefde Gods tot de wereld; dit is hare vrucht, niet dat de wereld in haar afval van God behouden worde, maar dat uit die wereld eene nieuwe wereld ontsta, die met God verzoend is. *En dit is het oordeel, dat het licht in de wereld gekomen is, en de menschen hebben de duisternis liever gehad dan het licht; want hunne werken waren boos. Want een iegelijk, die kwaad doet, haat het licht en komt tot het licht niet, opdat zijne werken niet bestraft worden; maar die de waarheid doet, komt tot het licht, opdat zijne werken openbaar worden, dat zij in God gedaan zijn.*

Duisternis heerscht in de wereld: de wereld ligt in duisternis, in de duisternis harer onkunde, harer zonde, harer vervreemding van God. *De heidenen wandelen in de ijdelheid huns gemoeds, verduisterd in het verstand, vervreemd zijnde van het leven Gods, door de onwetendheid, die in hen is, door de verharding huns harten* (Ef. IV: 17, 18). Alleen de Heidenen? neen, voorwaar: ook de Joden, *want er is geen onderscheid. Zij hebben allen gezondigd en derven de heerlijkheid Gods* (Rom. III: 23).

Maar ziet, daar rijst een licht op in de duisternis. Dat licht is het licht der wereld. Niet een licht des verstands alleen; wat is het licht des verstands anders dan de heiligheid des gemoeds? De Zoon des menschen, die in den hemel is, brengt den hemel in de duisternis der wereld en gelijk de rijzende zon de nevelen optrekt, gelijk door het zich verspreidende licht kleuren, lijnen, afstanden, de rijke natuur in de oneindige verscheidenheid harer vormen, zichtbaar wordt en alle voorwerpen zich afteekenen, zoo

komen de duistere gestalten der wereld alle te voorschijn in het licht, dat opgaat. De menschen verschijnen in hun ware licht, maar ach, zij zijn allen duisternis, zij haten het licht, hunne werken waren boos, daarom hebben zij de duisternis liever gehad dan het licht, en zij hebben getracht, het licht uit te dooven; zij hebben Hem gedood, die het licht der wereld is.

Zoo gaat dan eerst een zelfde oordeel over allen. Het blijkt aan het kruis van Christus, dat er *niemand rechtvaardig is, ook niet een*; *niemand, die verstandig is, niemand, die God zoekt; allen zijn zij afgeweken, te zamen zijn zij onnut geworden, er is niemand, die goed doet, er is ook niet tot één toe* (Rom. III: 10—12).

Ja, hunne werken waren boos, daarom hebben zij de duisternis liever gehad dan het licht: *want een iegelijk, die kwaad doet, haat het licht en komt tot het licht niet, opdat zijne werken niet bestraft worden.* Niet alleen lijdelijke afkeer, maar werkzame vijandschap wordt gewekt door de verschijning des lichts. De wereld raapt hare krachten samen; voor een oogenblik vergeet zij haar inwendigen strijd, de anders vijandig tegen elkander gekeerde krachten verzoenen zich in gemeenschappelijken haat en tot den gemeenschappelijken moord, waarin de haat zich voltooit. Zij meenen overwonnen te hebben.

Maar ziet, zij doen het niet allen met even groote gerustheid. Daar worden kloppingen des gewetens gevoeld, en de bevredigde wereld, die haren haat heeft bot gevierd, vereenigt zich in sidderenden angst in de aanschouwing van haar slachtoffer. Daar zijn er, die weten, dat zij hun eigen doodvonnis teekenen, als zij het zijne vellen. Daar zijn Nicodemussen, die door het kruis bewogen wordende, tot het licht komen, daar zijn discipelen, die het kruis uit hunne verstrooiïng verzamelt, daar is eene menigte, die den kruisberg verlaat, zich slaande op de borst. Daar zijn er in één woord in de duistere wereld, *die de waarheid doen.*

De waarheid doen. Wat zegt dat? Is het zich in het licht baden, het licht bezitten en verspreiden? Dan zoude het niet

waar zijn, dat *de menschen* de duisternis liever gehad hebben dan het licht. Neen het beteekent: die liefde tot de duisternis te veroordeelen, bij de pijnlijke openbaring van het licht verwijlen en stilstaan op zijnen weg. Het beteekent: de kloppingen des gewetens niet te onderdrukken, maar zich te laten veroordeelen door het licht. Het beteekent de altijd opnieuw opstijgende behoeften des harten naar de verzoening en heiligheid niet te onderdrukken, zijne ellenden te gevoelen en tot God te komen, al zij het, om door God veroordeeld te worden. Het beteekent: van verre te staan en zich slaande op de borst te roepen: *O God, wees mij zondaar genadig.* Het beteekent: tot Jezus te komen om van Hem te leeren, al zij het, dat men in Hem nog slechts den Rabbi ziet, die van God gekomen is en wien men zich toevertrouwt om de teekenen, die Hij doet: tot Jezus te komen, al zij het bij nacht.

Ja, in de duisternis van den nacht was hij tot Jezus gekomen deze leeraar uit Israël, uit vreeze der Joden; en toch was zijn komen een komen tot het licht. Hij deed de waarheid, toen hij tot Jezus kwam, hij had te midden der verleidende stemmen van zijnen hoogmoed en eener vleiende wereld de roepende stem Gods onderscheiden, die hem naar Jezus wees en nog onbewust had hij zich door den Vader laten trekken tot den Zoon. Eene daad van waarheid was zijn komen tot Jezus. Welnu, die de waarheid doet, zij het bij aanvang, zij het schoorvoetend, zij het bij nacht, hij komt tot het licht. Het licht wint hem en hij zal zich baden in het licht. In zijne ziel geschiedt, wat in de wereld geschiedt door de verschijning des lichts. De nevelen klaren op en verdwijnen, de duistere grond des harten wordt licht; weldra, — snel in dit werk of langzaam, maar zeker, — weldra is hij aan zijne oude wereld ontworteld en overgeplant in de wereld des lichts. Eenige jaren nog dobbert Nicodemus tusschen licht en duisternis, maar ziet, het kruis van Christus is ook zijn kruis, daar wordt zijn oude mensch gekruisigd en de nieuwe leeft, leeft voor eeuwig. *Die de waarheid doet, komt tot het licht, opdat zijne werken openbaar worden, dat zij in God gedaan zijn.*

Zijne werken... dat zij in God gedaan zijn. Hoe, vragen wij, die werken, die boos waren, in God gedaan? Ziet, werken in God gedaan, zijn niet, voorwaar, de zonden, maar de droefheid, door de zonde gewekt. Groot is het verschil tusschen hen, die in gerustheid, met zelfgenoegzaamheid en tevredenheid leven naar de inspraak der begeerlijkheden huns harten, en hen, die bij alle zonden, die zij bedrijven, onvoldaanheid gevoelen en die onvoldaanheid willen gevoelen en dat gevoel niet onderdrukken, maar begeerig uitzien naar verlossing, al is het dat zij niet weten, hoe duur hun die verlossing zal te staan komen. Voorwaar daar is een werk Gods in de blinde Heidenen, een werk Gods in den natuurlijken mensch, eer hij tot bekeering gebracht is, en de bekeering is de vrucht van dit werk Gods. Te vergeefs zou het zaad gestrooid, het evangelie van het koninkrijk Gods verkondigd worden, zoo daar geen toebereide grond ware om dat woord te ontvangen. Dat verborgen werk Gods wordt openbaar, wanneer Hij openbaar wordt, in wien dat werk is voltooid, de Christus Gods, in wien het woord vleesch is geworden. Alle verspreide lichtspranken, die het verduisterd oog des zondaars bevat, worden gewekt en aangetrokken en verbinden zich door het licht der wereld, wanneer het is opgegaan. In Christus blijkt het, dat ook zij, die de duisternis liever hadden dan het licht, toch voor licht geschapen zijn en eerst in het licht zich tehuis gevoelen. Ware dit niet alzoo, te vergeefs ware Hij gekomen, te vergeefs ware het licht opgegaan in de wereld: de wereld zoude gebleven zijn in de duisternis.

Daarom, merkt op, wat in u zelve omgaat; luistert naar de fluisterende Godsstem in uw binnenste; hoort, hoe zij u roept en maant en trekt tot Christus. Volgt die stem, en komt tot Hem, die het licht is der wereld, en in wiens licht gij het licht zult zien. Amen.

DE OPPERZAAL.

> En als zij ingekomen waren, gingen zij op in de opperzaal, waar zij bleven, [*namelijk*] Petrus en Jakobus, Johannes en Andreas, Filippus en Thomas, Bartholomeüs en Mattheüs, Jakobus [*de zoon*] van Alpheüs, en Simon Zelotes, en Judas [*de broeder*] van Jakobus. Deze allen waren eendrachtelijk volhardende in het bidden en smeeken, met de vrouwen, en Maria de moeder van Jezus, en met zijne broeders.
>
> HAND. I : 13 en 14.

De Zondag tusschen Hemelvaart en Pinksteren draagt een eigenaardig karakter. De rij der christelijke feesten schijnt met Hemelvaartsdag gesloten: wij hebben op onze gezette hoogtijden den Verlosser der wereld gevolgd op zijnen weg van lijden tot heerlijkheid. Wij gedachten zijner menschwording, zijner komst in de wereld in de gelijkenis eens dienstknechts; wij gingen hem na op den kruisweg, wij waren getuigen van zijne smarten, wij zagen hem sterven; in het geloof aanschouwen wij hem verheerlijkt, overwinnaar van den dood, gezeten aan Gods rechterhand in majesteit. Wat blijft er over? Wat is er nog meer feest te vieren, nu wij den menschenzoon gekroond zien met macht en heerlijkheid in den hemel? Toch wacht ons nog het laatste, in menig opzicht het grootste feest der christenheid. Het is het feest van de openbaring dier macht en heerlijkheid op aarde, het feest, daarom het laatste, omdat het ons het werk des Heeren voorstelt als een eeuwig werk, in dit opzicht het grootste, dat het dus door dat feest is en in den geest van dat feest, dat wij onze overige feesten kunnen vieren. De Pinkster-

stemming wordt vereischt tot rechte viering van Kerstmis en Paschen, van Goeden Vrijdag en Hemelvaart. Toch, ware die stemming reeds volkomen, wij zouden geene feestdagen meer vieren, wij hadden éénen eeuwigen feestdag, het zou een eeuwig Pinksteren zijn. Thans hebben wij nog Pinksterdagen noodig. Mogen het ons slechts rechte Pinksterdagen zijn, dagen van uitstorting des Heiligen Geestes!

Nu ligt tusschen hemelvaart en Pinksteren deze zondag in, een zondag eenig in het kerkjaar, een zondag, ik herhaal het, die eene eigenaardige beteekenis heeft. Of is deze zondag niet bijzonder het zinnebeeld van het christelijk leven? Staan wij niet allen op aarde, voor zoovelen wij gelooven, als tusschen Hemelvaart en Pinksteren? Is deze vergadering der biddende Galileërs in de opperzaal te Jeruzalem dus niet het beeld van ons leven, ons voorbeeld althans? Achter ons de Olijfberg, de Olijfberg met Gethsémané aan den voet en de wolke der heerlijkheid op de kruin. Achter ons de heerlijkheid der aardsche verschijning van den Zone Gods, alzoo overgaande in de hemelsche. Vóór ons een nieuw feest, een eeuwig feest, het eeuwig hallel der verlosten: wat toch zijn onze kerkelijke Pinksterfeesten anders dan profetieën van het hemelsche? Welnu, laat ons van hetgeen de discipelen deden tusschen Hemelvaart en Pinksteren leeren, wat ook wij te doen hebben in dit aardsche leven. De gelijkheid is niet volkomen, want wij hebben ook iets te doen van hetgeen zij op Pinksteren deden. Maar toch, wat zij deden tusschen Hemelvaart en Pinksteren is ook onze taak, onze onophoudelijke taak op aarde. De vergadering der discipelen in de opperzaal tusschen Hemelvaart en Pinksteren zullen wij ons heden tot voorbeeld stellen.

Wie vergaderd waren;

Waar zij vergaderd waren;

Met welk doel zij vergaderd waren;

gaan wij kortelijk na. Deze overdenking stemme ons tot het gebed, gebed in het bedehuis, gebed in familie- en vriendenkring, gebed in de binnenkamer.

I.

Wie daar vergaderd waren? Het is ons hier niet om namen te doen. Gij kent ze trouwens genoeg, die trouwe elven. Die elven: zij waren vroeger twaalf geweest. Eén was heengegaan naar zijne plaats, die hunne plaats niet was. Gij kent de vrouwen, die met hen waren. Ja, ook anderen waren daar, tot honderd en twintig toe.

Deze allen nu waren zij zoozeer geestverwanten, dat zij het zeldzaam voorbeeld gaven van eene blijvende vereeniging op natuurlijke overeenstemming gegrond? Zij waren toch nog al verschillend: verschillend van karakter, van gaven, van stand en lotsbedeeling. Om met het laatste te beginnen: daar waren er, die uit de school van Johannes den Dooper, eene strenge ascetenschool, waren gekomen; daar was er een, die in het tolhuis had gezeten, en gij weet, wat dat zegt, een tollenaar te zijn. Daar waren er uit Bethsaïda, daar waren er uit Kana en Kapernaüm, en uit Nazareth; en bij die Galileërs waren er ook uit Judea. De meesten droegen israelietische namen, één een griekschen. Doch dit alles is uitwendig, en licht kan de fantazie hier nog meer verschillen denken. Alleenlijk volgt uit deze verschillen, dat geene gemeenschappelijke afkomst en waarschijnlijk ook geen uitwendig belang hen samen verbond.

Wat was het dan, dat hen samen bracht en dat hunne eendracht verklaart? Was het gelijkheid van *verstandelijke gaven* of van *zedelijk karakter?* Wat verstandelijke gaven betreft, wij weten het genoeg, — de genootschappen der geleerden toonen het duidelijk genoeg, — dat verstandelijke ontwikkeling op zich zelve geene eendracht werkt. Daarbij, merken wij reeds in den kleinen kring der Apostelen, voor zoover ons die bekend is, zulk een groot verschil op van verstandelijken aanleg en van geestesrichting, hoeveel grooter moet dit verschil niet geweest zijn onder die honderd en twintig. En wat het zedelijk karakter betreft, indien men daaronder verstaat natuurlijken aard, aangeboren smaak, de

oorspronkelijke richting van den wil, zoo hebben wij slechts Petrus en Johannes, Thomas en Nathanaël, om niet te spreken van de vrouwen, b. v. van Maria Magdalena en van Maria, de moeder des Heeren, met elkander te vergelijken, om terstond in te zien, dat er in dien kring der discipelen zeer groote verscheidenheid van karakters gevonden werd. Ja, ik aarzel niet te beweren dat, indien gelijkheid van karakter de voorwaarde ware der eendracht, die eendracht wel allerminst onder de discipelen van Jezus zou worden gevonden. Want in die school komt al de verscheidenheid van aanleg, van gaven, van strevingen der menschelijke natuur, al de rijkdom der geestelijke schepping ten sterkste uit. Wilt gij eenvormigheid en beschouwt gij haar als den grond der eendracht, gaat dan niet naar die school, wendt u tot hen, die de zonde dienen, zij zijn allen eenvormig; de eene zondaar gelijkt op den anderen, gelijk de eene doode op den anderen; maar ziet tevens, of gij daar eendracht vindt,

Neen, de eendracht ontstaat juist in de school van Jezus Christus, omdat in die school alleen het recht der verscheidenheid niet alleen geëerbiedigd wordt, maar als de grond erkend eener levende gemeenschap. Hier alleen komen alle karakters tot hun recht, maar hier alleen ook leert men die verscheidenheid waardeeren en als eene gave Gods beschouwen. En toch, die verscheidenheid alleen is niet de band der vereeniging. Verscheidenheid is ook gescheidenheid. Wat vereenigt nu het gescheidene? Jezus Christus, Jezus Christus alleen. Degenen, die hier eendrachtelijk te zamen waren, waren allen te zamen discipelen van Jezus Christus. Dat was hun band, dat verklaart hunne eendracht. In hem waren zij één. In hem: wat zegt dat? Zegt dat alleen, dat zij in Jezus' persoonlijke zelfstandigheid, in de onafhankelijkheid van zijn zedelijk karakter, ook zelve geleerd hadden, zelfstandig en zedelijk onafhankelijk te zijn? Dit reeds is niet te versmaden. Geen meester heeft alzoo zijn leerlingen in de binnenkameren van hun eigen gemoed ingeleid, zoozeer het zelfbewustzijn gewekt als deze. Bewonderen wij ook heden ten dage in de Christelijke wereld den

griekschen wijsgeer, en noemen wij hem met het heidensche orakel den wijze onder de wijzen, die zijne discipelen geene stellingen oplegde, maar hen leerde, zelve te denken en te oordeelen: wat is zelfstandigheid van denken en oordeelen in vergelijking met zelfstandigheid van karakter, van gevoel en van wil? Wat is vrijheid van denken in vergelijking met de vrijheid des gewetens, ja, kan zij zonder deze bestaan! Wat is Socrates bij Jezus Christus? Niet te versmaden is dus, ja veeleer hoog te waardeeren de waarheid, dat deze hier vereenigde discipelen van Jezus Christus waren vrije, zelfstandige menschen, die in de school van den Meester tot zelfbewustzijn waren ontwaakt en geleerd hadden, onafhankelijk te zijn van het oordeel der wereld. Ook begrijpen wij licht, dat zij, onder den verschen indruk van Jezus' persoonlijkheid, nog een tijd lang bij elkander bleven, dat het hun eene behoefte, een genot was gemeenschappelijk te herdenken, wat zij gemeenschappelijk hadden ontvangen en genoten. Maar herinnering sterft uit; herinnering vormt geen blijvenden band. Ziet het, hoe een verbond, dat alleen in herinnering bestaat, kunstmatig moet bewaard blijven: daarvoor is noodig bepaalde dagen af te zonderen, herinneringsfeesten in te stellen, en deze niet al te talrijk, opdat toch de wegstervende herinnering gestadig door een nieuwen feestprikkel worde aangewakkerd. Wat zal het zijn, als die feesten niet zonder gevaar kunnen gevierd worden, als die vastgestelde bijeenkomsten met offers van allerlei aard zullen gepaard gaan? Wat zal het zijn, als de vervolging deze discipelen van Jezus uit elkander zal jagen, den een hier, den ander ginds, en er geen veilige toevlucht meer zal zijn, waar zij elkander de broederhand kunnen reiken? Gerust mogen wij beweren, dat er geene christelijke kerk meer zou bestaan, ja, nooit zou bestaan hebben, indien hare kracht, het middelpunt van haar leven, de band harer leden bestond in louter herinnering. Maar wat hebben wij redeneering noodig, waar de feiten spreken? De zedelijke invloed van Jezus' persoonlijkheid strekte zich uit tot zijn sterven. Welnu, heeft zijn dood zijne discipelen vereenigd? Veeleer verstrooid. De herder

was verslagen en de schapen zijn verstrooid. Wat de kudde weder vereenigd heeft, was, gij weet het, dat God, daarom *de God des vredes* genaamd, *den grooten Herder der schapen door het bloed des eeuwigen testaments uit de dooden heeft wedergebracht* (Hebr. XIII : 30). Uit de dooden heeft wedergebracht! Toen kwamen de schapen weder bij elkander en hoorden de stem des Herders, die hen riep. En nu is die opstanding des Heeren voltooid in zijne hemelvaart. Zijne verheerlijking is volkomen. Alle macht is hem gegeven in hemel en op aarde. In de kracht des Verrezenen en Verheerlijkten sluiten zijne discipelen zich nauw aan elkander. Zij weten het: zij hebben niet slechts een zelfde verleden, maar ook en meer nog eene zelfde toekomst, niet slechts eene zelfde gave ontvangen, maar ook en meer nog om die gave een zelfde werk te doen op aarde. Niet slechts een gemeenschappelijk genot, maar eene gemeenschappelijke kracht brengt hen onwederstaanbaar samen en verklaart hunne eendracht. Die kracht is de Heer in den hemel, de onzichtbare, de verheerlijkte Jezus. Hoort het, gij allen, die u ook nauw te zamen wilt verbinden en die behoefte hebt aan eendracht, die het betreurt, dat die eendracht vaak zoo weinig gevonden wordt: er is geene eendracht dan in de gemeenschap met Jezus, den verheerlijkte.

Met Jezus den verheerlijkte. Ik zeg dit niet alleen tot u, die Jezus niet kent en niet dient, tot u, welgezinde wereldlingen, die zoo liefelijk van eendracht en liefde weet te spreken en zoo belangwekkende zuchten slaakt over de twisten en de tweedracht in de kerk, die, durfdet gij uwe geheimste gedachten voor u zelve en voor anderen openbaren, er toe zoudt komen, te wenschen, dat die naam Jezus, zulk een twistappel in kerk en maatschappij, toch maar niet meer wierd uitgesproken. Maar ik zeg het ook voornamelijk tot u, die in Jezus gelooft, oprechte discipelen des Heeren, die weet, dat er in geen anderen naam zaligheid is in hemel en op aarde. Ach, waarom laat ook de eendracht onder u vaak zooveel te wenschen over? Is het niet, omdat gij die eendracht vaak zoekt niet in Hem, maar in u, in uwe vriendenkringen, d. i.

in de eendracht zelve, die de vrucht moet zijn, zoekt gij de kiem! Zou de eendracht lang bewaard zijn gebleven onder de eerste discipelen des Heeren, indien zij in plaats van op den Heer te zien en Hem te verwachten op elkander hadden gaan zien, op elkanders geestelijken toestand, de mate van onderling geloof en liefde hadden gaan bepalen; of, wat het noodzakelijk gevolg daarvan is, indien zij, ziende, dat op dien weg eindelooze scheuring ontstaat, hunne eenheid waren gaan zoeken in hunne gemeenschappelijke vijandschap tegen de wereld? Die ooren heeft om te hooren, dat hij hoore! Leg ik hier den vinger niet op eene diepe wonde der hedendaagsche gemeente, eene wonde, die velen niet willen zien, opdat zij genezen worden, en die daarom steeds dieper invreet. Waarom zijt gij zoo gedrukt, mijne broeders en zusters, die in den Heer gelooft? Waarom komen van uwe lippen zoovele klachten en zuchten? Waarom spreekt gij zooveel van den afval der kerk, en niet van de heerlijkheid van het gezegend Hoofd der kerk; waarom zoo veel van menschen, zoo weinig van God? Past dat aan hen, die van den Olijfberg komen en den Heer hebben zien opvaren in heerlijkheid? Voorwaar, gij hebt een nieuw Pinksteren noodig, een Pinksteren, dat u leere niet meer te vermelden de ellendigheden der menschen, maar de groote dingen Gods.

II.

Dit brengt ons tot ons tweede punt. Waar kwamen zij bijeen die discipelen des Heeren, die eendrachtiglijk te zamen bleven? Te Jeruzalem, en aldaar in eene opperzaal. Beide aanduidingen zijn gewichtig.

Te Jeruzalem! Aldaar had de Heer hen bevolen te blijven om te verwachten de *belofte des Vaders*. Te Jeruzalem! Dus niet

in de woestijn, niet in Galilea op den berg der laatste samenkomst, ook niet onder de Heidenen, maar te Jeruzalem! Te Jeruzalem, de stad des bloeds, te Jeruzalem, waarvan de steenen nog schenen te roepen: kruis hem! Te Jeruzalem, waarover *de adelaar des gerichts* reeds zijn zwarte vleugelen scheen uit te breiden, waarover het woord was uitgesproken: *geen steen zal op den anderen worden gelaten.* Te Jeruzalem, o hoe benauwd moet het daar zijn voor de discipelen des Heeren! Hoe beklemmend is hun die dampkring! Hoe begrijpen wij het, dat zij *de deuren gesloten* hadden gehouden uit vreeze der Joden! Aldaar zullen zij verblijven, en weten zij het hoe lange? Aldaar, onder den hoogepriesterlijken zegen van eenen Kajaphas! Aldaar, in het gezicht van Herodes' paleis en Pilatus' hof, niet ver van Golgotha, al is het ook niet ver van den Olijfberg!

De discipelen des Heeren komen geene kloosters stichten, geen kluizenaarsleven leiden, geen monnikenorden oprichten. Zij zullen getuigen van hetgeen zij gezien en gehoord hebben, getuigen te Jeruzalem. Als schapen worden zij gezonden te midden der wolven.

Maar toch in Jeruzalem hebben zij *eene opperzaal*, eene vereenigingsplaats, waar zij samen komen om te bidden. Hun is de eeredienst in den tempel niet meer genoeg. Behoefte hebben zij aan aaneensluiting, aan gemeenschappelijk gebed.

Eene opperzaal; die naam heeft eene eigenaardige beteekenis verkregen in de christelijke wereld. Die naam is geworden het zinnebeeld van vrije vereenigingen, naast, soms tegenover de gevestigde kerken. Als zoodanig heeft die naam bij de eenen een liefelijken klank, en duidt hij bij de anderen iets bedenkelijks, ja gevaarlijks aan. Liefelijk klinkt die naam bij hen, die zoo gaarne alleen onder broeders verkeeren, die, zelve aan de wereld en haar bederf ontvloden, het kwalijk dragen, dat zij de wereld terugvinden in den tempel Gods. Hoe, zeggen zij, ik zou kerkelijke ordeningen en instellingen dulden en erkennen, waarop ik het merkteeken des H. Geestes niet aanschouw? Hoe, ik zou aan

den disch des Heeren deel nemen, zonder te weten, of degenen, die naast mij aanzitten, deel hebben aan den Heer en zijn rijk? Ik zou, waar ik in het maatschappelijk leven niets dan wereld zie, diezelfde wereld in het kerkgebouw als gemeente van Jezus Christus erkennen? O, laat ons wijken uit den wijden tempel, waarover reeds de engel des oordeels onzichtbaar zijne wieken uitbreidt, en de opperzaal zoeken met degenen, die den Heere Jezus liefhebben in onverderfelijkheid! Zoo spreken zij. Ik spaar u wat daartegen, wel eens in een geest, die althans evenmin van liefdevolle verdraagzaamheid getuigt, wordt aangevoerd. Ik wensch u op het voorbeeld der eerste discipelen te wijzen in eene zaak, die doorgaans met hartstocht, zelden met bezadigheid wordt besproken.

Ja, zij waren in eene opperzaal, niet onder de gewijde gewelven des tempels, toen zij daar eendrachtiglijk samen kwamen. Eene opperzaal — laat het ons als historische waarheid onomwonden uitspreken — is de bakermat der christelijke kerk geweest. In de Jeruzalemsche opperzaal is de christelijke kerk geboren, die voorwaar niet in eene opperzaal gebleven is, maar wel een tempel heeft gebouwd, grooter en prachtiger dan de Jeruzalemsche. Vraagt gij, waar de geboorteplaats is van die kerk, die met hare instellingen de staten der nieuwe wereld heeft beheerscht, de wetenschap der nieuwe wereld onder haar gezag geplaatst, aan de kunst der nieuwe wereld een nieuw karakter gegeven; vraagt gij, naar welk plan die prachtige tempels zijn gebouwd, die Europa's hoofdsteden versieren, naar welke orde de priesteren in die tempels den dienst verrichten: zoek dit alles in de opperzaal der Galileërs te Jeruzalem. Zult gij zeggen: dat is afval, werelddienst, listen des Satans? Dat zou zijn de gansche christelijke beschaving met één pennestreek doorhalen. Even als de Jeruzalemsche tempel zijn goed recht behield, toen Hij, die meer is dan de tempels, reeds wandelde op aarde, een recht, dat ook door hem zelven werd erkend, evenzoo heeft ook de kerk recht als historische instelling. Iedere overlevering heeft haar recht, maar ook haar

gebrek. Naast den Jeruzalemschen tempel verrees de opperzaal der Galileërs. Naast den tempel der christenen verrijzen straks de opperzalen der protestanten. Is de christelijke kerk uit eene opperzale ontstaan, evenzoo het protestantisme. Maar de opperzaal wordt weder een tempel. Iedere geestelijke opwekking verliest in het tweede en derde geslacht iets van hare geestelijkheid. De versteening wordt ergens zichtbaar, en nieuwe opperzalen verrijzen. Het is heden ten dage voor niemand een geheim meer, het is geen plaatselijk verschijnsel, het is het eigenaardig karakter van het kerkelijk leven in onzen tijd, dat men alomme opperzalen zoekt. Het zijn de voorteekenen van eenen nieuwen tijd van eene openbaring des geestes.

Maar wat deden nu de eerste discipelen, wat moeten ook wij doen? Verlieten zij den tempel? Neen, zij kwamen op met hunne volksgenooten en namen deel aan morgen- en avondoffer. En hoevele redenen hadden zij niet dien te verlaten, redenen, die nimmer in die mate bestaan hebben, thans allerminst. Was het voorhangsel niet gescheurd? Was het heilige der heiligen niet ontheiligd? Toch gaan zij op in den tempel en weldra nemen zij deel aan het Israëlietische pinksterfeest, zij vieren mede het feest der stichting van het O. Verbond, terwijl zij toch wisten, dat er een Nieuw gesticht was. Welnu, wat is er geschied op dien pinksterdag, en waar is het geschied? Gij weet het: op den pinksterdag is de H. Geest uitgestort, uitgestort niet in de opperzaal, maar in den tempel; uitgestort alzoo, dat daar al het volk kon toestroomen om te vernemen de dingen, die geschied waren en om geroepen te worden tot bekeering en tot het ontvangen van den H. Geest. Aldaar groeien de honderd en twintig aan tot drie duizend.

Zoo zij de opperzaal niet tegenover, maar naast den tempel en tot zegen voor den tempel. Dat ik mij duidelijker uitdrukke. Het is Gods wijze en liefderijke ordening, dat hier op aarde alles geschiede niet in scherpe tegenstellingen, maar in geleidelijke overgangen. Eerst wanneer het goede gerijpt zal zijn in de kinderen des koninkrijks, en wanneer in de wederspannigen, eerst

dan tot kinderen des duivels geworden, de wederspannigheid tot openbare en zelfbewuste vijandschap zal zijn gerijpt, eerst dan geschiedt de scheiding. Volstrekte tegenstelling is er tusschen hemel en hel, dáár is de onoverkomelijke klove; niet tusschen gemeente en wereld. Hier komt men nog over tot elkander: de gemeente tot de wereld om haar te zoeken en te redden, de wereld tot de gemeente om van haar den Geest te ontvangen. De kerk nu is beeld en uitdrukking van die wederkeerige betrekking der gemeente tot de wereld, der wereld tot de gemeente. Wij weten het wel, dat niet allen, die opkomen in onze bedehuizen op den weg der bekeering en der heiligmaking zijn, niet allen den Heer hebben zien opvaren in heerlijkheid, omdat niet allen zijn lijden kennen. Maar toch komen allen onder den zegen, dien de gemeente bezit, en wanneer wij het bedehuis verlatende de genade des Zoons en de liefde des Vaders en de gemeenschap des H. Geestes afbidden over de vergadering, dan is het niet alleen over degenen, die bij ervaring weten, wat dat zegt, maar over allen. Want hier althans riep u de genade des Zoons, trok u de liefde des Vaders, ondervondt gij iets althans van de gemeenschap des H. Geestes. Hier, omdat onder de verkondiging des woords de Geest door de gemeente spreekt tot de wereld. Gij dan, die de opperzalen zoekt, gij doet wel; maar miskent den tempelzegen niet, miskent de liefderijke bestelling en bedoeling des Vaders niet, die alzoo wereld en gemeente samen brengt. Hebt gij de priesterlijke wijding ontvangen door de gave des H. Geestes, staat gij dus God dienende in het heilige, vergeet dan niet, dat evenals er vóór u ligt het heilige der heiligen, waar de hoogepriester alleen is ingegaan, evenzoo achter u is een voorhof, die ook tot den tempel behoort, en dat de zegen des hemelschen hoogepriesters door u, indien gij priesters zijt op aarde, neder moet dalen op het volk.

III.

Hoe zal dat geschieden ? Door hetgeen in de opperzaal gedaan wordt. Wij wijzen u, ten derde, op het doel, waartoe de discipelen des Heeren vergaderd waren. Dat doel ligt niet in de vergadering zelve. Die opperzaal zelve is niet de blijvende plaats, niet het doel des levens. *Zij waren*, lezen wij, *allen eendrachtiglijk volhardende in het bidden en smeeken.* Daartoe kwamen zij samen.

Er is een aanhoudend gebed, een gebed des harten, dat gestadig zonder woorden oprijst voor den troon. Het moet het streven, de strijd des Christens zijn om te komen tot het bidden zonder ophouden, tot die gestadige gemeenschap met den levenden God, waardoor wij Hem hooren en tot Hem spreken als een kind tot zijnen vader, ja, als een vriend tot zijnen vriend. Zoo kan er gebeden worden te midden der beslommeringen des dagelijkschen levens, onder den arbeid en in de samenleving. Dit gebed heeft ook zijne vaste uitdrukkingen, zijn gestelde tijden, en waar het uitgesproken gebed wegsterft, daar is ook kwijning van het gebed des harten. Maar daar zijn ook bijzondere tijden des gebeds in het leven des Christens, in het leven der gemeente, tijden, waarin zich het geestelijk leven als in het gebed schijnt samen te trekken en de werkzaamheid in de wereld op den achtergrond treedt. Dat zijn tijden, die een Pinksteren voorbereiden en aankondigen. Zoo zal de christelijke grijsaard, als hij de levenszon aan de kimmen ziet dalen, zijn hart aftrekken van vele, anders wettige en niet te verzuimen belangen en werkzaamheden, en hij bereidt zich voor het eeuwige Pinksteren, door dat biddend te verwachten, steunende op de beloften des Heeren. Zoo zijn er in het leven van iederen arbeider in den wijngaard des Heeren tijden van betrekkelijke rust van den strijd, tijden van inwendigen arbeid des harten, terwijl de arbeid en de strijd naar buiten vermindert. Hij wordt daardoor voorbereid voor een nieuw Pinksteren, eene grootere toerusting met den geest der genade en der kracht. Zoo heeft

de gemeente hare tijden van biddend verwachten van 's Heeren komst, hare tijden tusschen Hemelvaart en Pinksteren. Oordeelt, of het niet zulk een tijd is, Geliefden. Het geloof der christenen wordt heden ten dage met een felheid bestreden, schaars geevenaard in vroegere tijden. Welnu, niet in krijgsrumoer en veldgeschrei ligt onze overwinning, maar in onze opperzalen, in onze binnenkameren. Van ons, die gelooven, dat Jezus Christus is opgewekt uit de dooden en gezeten aan Gods rechterhand in de hoogste hemelen, spreekt men als van dooden. Wij vertegenwoordigen een verouderd standpunt, wij kennen de resultaten niet der natuurwetenschappen, wij weten nog volstrekt niets van de sterrenkunde, wij hebben nog niet vernomen, dat de aarde zich beweegt om de zon en niet het middelpunt is der schepping, dat een doode dood is en dood blijft, en zoo meer. Wij houden de ontwikkeling des geestes tegen door.... ja, waardoor? Zoo wij dood zijn, wat kunnen wij dan tegenhouden? Maar, zegt men, dood zijt gij nog niet, maar stervende, en als gij dood zijt, dan eerst zal alles leven. Welnu, stervenden hebben nog eene stem der smeeking. Wij kunnen volharden in bidden en smeeken; en dan, — wie weet? want wij bidden tot een levenden God, — kunnen wij nog leven, ja, leven geven. Wellicht komt er over ons en door ons over anderen een nieuw Pinksteren.

Maar, zijn er alzoo tijden in het historisch leven der kerk, die bijzonder dringen tot volharding in het bidden en smeeken, zulke tijden keeren ook regelmatig terug in het maatschappelijk leven der kerk, in de ordeningen van het kerkelijk leven der gemeente. Hier herhaal ik, wat ik bij den aanvang vermeldde van de eigenaardige beteekenis van den zondag tusschen Hemelvaart en Pinksteren. Waaraan is het wel toe te schrijven, dat iederen keer als de reeks der kerkelijke feesten weder aanvangt, er eene nieuwe opwekking tot belangstelling noodig is om de gemeente tot hare feesten te roepen, opwekking, die evenwel zelden van eene vermeerdering van geestelijk leven getuigt, omdat zij intreedt na eene vernieuwde verslapping en verflauwing van den ijver en dus hoog-

stens dient tot behoud, zelden tot vermeerdering der geestelijke gave? Waaraan is het toe te schrijven, dat reeds het Pinksterfeest doorgaans van die verflauwing getuigt, of die althans schijnt in te leiden? Is het niet daaraan, dat men ten gevolge van eene geheel uitwendige opvatting van het verlossingswerk, den tijd van Kerstmis tot Hemelvaart hoogstens tot Pinksteren voor den bijzonder gewijden tijd van het jaar houdt, waarna, als ik het zoo eens mag uitdrukken, de ongewijde tijd begint tot aan het naast volgende Kerstfeest? Zoo is dan het Pinksterfeest niet de aanvang van een nieuw leven, van eene hoogere opwekking van het geestelijk leven, maar eer een rustpunt na overspanning. Is dat Pinksteren vieren? Maar zou het zoo zijn, indien wij eenigszins de beteekenis begrepen van die tien dagen tusschen Hemelvaart en Pinksteren, indien wij met de eerste discipelen gedurende die tien dagen bijzonder waren volhardende in bidden en smeeken? Is het uwe begeerte, dat er een rijke pinksterzegen kome over de gemeente op het naderende feest, een zegen, die niet verdwijne met de feestdagen, maar die blijve, zoekt dan veel uwe binnenkameren en uwe opperzalen gedurende deze dagen. Is het uwe begeerte, dat de H. Geest niet alleen verkondigd, maar uitgestort worde, uitgestort over u en uwe kinderen, over de kerk en hare leeraren, over de gansche gemeente Gods aan alle plaatsen, opdat de wereld zie en zich bekeere, overtuigd worde van zonde, van gerechtigheid en oordeel: weest dan volhardende in gebeden en smeekingen, bidt, bidt om den H. Geest. God zal u verhooren, God zal u doen naar uw geloof. De toegang tot den troon staat open, want de eeuwige hoogepriester is ingegaan in het heilige der heiligen, ons zijne belofte achterlatende: *Gij zult ontvangen de kracht des Heiligen Geestes, die over u komen zal.*

Maar ach, reeds zoude ik mijne rede besluiten en tot u zeggen: laat ons thans samen bidden, maar nog ééne gedachte weerhoudt mij en ik moet haar mededeelen. Daar zijn er wellicht onder u die half moedeloos, half spottende zeggen: dat alles geldt mij niet, ik heb geene opperzaal, ik weet niet, wat gemeenschap

der heiligen beteekent, ik ken geene andere godsdienstige gemeenschap dan des zondags in het kerkgebouw, en in mijne binnenkamer voel ik mij alleen; ik weet niet, wat het zegt, tot God te gaan.

Geliefden! mij deert uw toestand en ik geloof niet aan uw spot. Ik geloof, dat gij inwendig weent. Zou ik u zonder troost van hier laten gaan? Ik zal u niet drijven naar eenige opperzaal, ik zal u geene getuigenissen en belijdenissen opleggen, die niet uit uw hart zijn. Wel roep ik u ter kerke, zooals gij er u thans bevindt, en bid God, dat hij mij en uwen overigen leeraren geve ook op het naderende feest woorden te spreken naar de behoeften uwer harten, woorden van waarheid, wijsheid en liefde, opdat gij aan u zelve ontdekt en dus verootmoedigd moogt worden, maar ook vertroost en bemoedigd, want ook voor u is er een belofte en de zegen der gemeente deelt zich aan u mede, wanneer gij met haar opkomt ten gebede. Maar reeds nu heb ik voor u een troostwoord, dat God bevestige aan uwe harten. Daar staat geschreven, en dit woord gelooft gij, al weet gij niet, wat te denken van de schrift, daar staat geschreven: *Die tot God komt, moet gelooven, dat Hij is, en een is belooner dergenen, die Hem zoeken* (Hebr. XI: 6). Dat God is, niet waar? gij gelooft het; maar dan gelooft gij ook, dat Hij zich laat vinden, dat men Hem niet vruchteloos zoekt, dat Hij is een belooner dergenen, die Hem zoeken. Welnu, zijt gij zonder kracht, zonder hope, zoekt Hem, roept tot Hem in benauwdheid uwer ziele, bedekt de wonde uwer ziele niet met valsche vertroostingen, zeggende: *vrede, vrede*, waar geen vrede is. *Roep Mij aan in den dag der benauwdheid: ik zal er u uithelpen en gij zult mij eeren* (Ps. L: 15). Op duizend wegen nadert Hij tot u; Hij is u reeds nabij, reeds bij den aanvang uwer smeekingen, als gij Hem nog verre waant. Zijne vertroosting zal komen. Volhardt dan ook gij in gebeden en smeekingen, al is het, dat gij nog om niets anders kunt vragen dan om de redding uwer zielen. Ook voor u daagt een Pinksteren, wellicht reeds heden over acht dagen. Dat geve God! Amen.

HET DOEL DER OPENBARING VAN DEN ZOON VAN GOD.

En gij weet, dat hij geopenbaard is, opdat hij onze zonden zoude wegnemen, en geene zonde is in hem.

1 Johannes III : 5.

Wat is het doel van Jezus' komst op aarde? Waartoe de openbaring van dien naam, die de wereldgeschiedenis beheerscht, die als een vuurvonk geworden is te midden van die vele brandstoffen, die opgehoopt liggen in de werkplaats der historie? Als een vuurvonk. Ja, wel is het woord des Nazareners gebleken waarheid te zijn: *Ik ben gekomen om vuur op de aarde te werpen* (Luk. XII : 49). Als vuur brandt zijn woord, zijn naam, de eeuwen door. Die naam scheidt de wereld in twee deelen, en het zou weinig zeggen, die deelen de christelijke en de niet-christelijke wereld te noemen, zoo niet aan den christelijken naam zich het denkbeeld vastknoopte van beschaving en vooruitgang, en zoo de niet-christelijke wereld ondanks al de verscheidenheid harer bestanddeelen niet het beeld vertoonde van stilstand en achteruitgang. Maar in de christelijke wereld zelve, werkt daar die naam vergaderend, bouwend, verzoenend, verlichtend, zaligend? Ach, wij weten maar al te zeer, welk een twistappel hij is tusschen volken en volken, tusschen menschen en menschen, hoe hij scheidend werkt meer dan vergaderend, afbrekend meer dan bouwend, verbitterend meer dan verzoenend, hoe hij ten dekmantel dient van onkunde en goddeloosheid, meer dan hij schijnt te verlichten en te heiligen. Is die naam niet eene partijleuze geworden, waarmede alle onwettige eischen en booze hartstochten optreden om als wettig en heilig zich te doen gelden? Worden niet alle

de reeds ingewikkelde vraagstukken, die uit de verscheidenheid der menschelijke belangen en toestanden van zelf ontspruiten, staatkundige, maatschappelijke, wetenschappelijke, worden zij niet nog ingewikkelder en schijnt de oplossing er van niet eer tegengehouden dan bevorderd te worden door de inmenging van dien naam, die als vredeleuze wordt ingeroepen? Is het te verwonderen, dat zoo velen dit ziende meenen, dat de vrede der wereld de prijs zal zijn van de verwijdering van dien naam, en dat zij te goeder trouw der menschheid eenen dienst meenen te doen door daarvoor te ijveren, te ijveren om den naam van Christus onder den banvloek te brengen der menschelijke maatschappij.

Toch gelukt het hun niet. Die naam is onsterfelijk; als een onontwijkbaar noodlot drukt hij op de menschelijke toestanden; even jong en krachtig blijkt hij te zijn na achttien eeuwen als bij zijne eerste verschijning.

Als een noodlot, zeg ik, maar indien wij gelooven aan eene goddelijke voorzienigheid, indien wij gelooven aan die stem in ons binnenste, die ons van een wijzen en weldadigen God spreekt, dan klinkt dat woord *noodlot* als een wanklank in onze ooren, dan gelooven wij, dat zoo groot eene kracht als de naam Jezus blijkt te zijn eene heilzame kracht moet wezen, al begrijpen wij haar wezen niet, hare werking, noch haar doel.

Welnu, daar zijn er, die beweren, dat zij het wezen dier kracht begrijpen. Daar zijn er, die zich vastklemmende aan het woord door den Christus zelven zoo menigmaal gebruikt om zijn werk te beschrijven, met onverschrokkenheid verklaren: een Godsrijk is hij komen stichten op aarde, en dat Godsrijk is de kerk; wee hun, die der kerk ongehoorzaam zijn, zij zijn de afvallige onderdanen, die den koning zelven in zijne uitverkoren staatsdienaren beleedigen. Daar zijn anderen, die, evenzeer uitgaande van dat woord des Meesters, den eersten toeroepen: een Godsrijk, ja, maar dat rijk is een koninkrijk der hemelen, den hemel heeft hij ons verworven en niet de aarde, daarom is hij heengegaan om ons plaats te bereiden; wij die zijn woord gelooven, wij hebben slechts zijne

toekomst te verwachten om met hem opgenomen te worden in heerlijkheid; vreemdelingen zijn wij op aarde, een beproevingstijd, eene lijdensschool is ons het leven hier beneden. Daar zijn er eindelijk, — om niet te spreken van alle schakeeringen en als tusschenin liggende stations tusschen deze drie standpunten, — die den beiden eersten te gemoet voeren, als om de helpende hand te bieden: ja, een Godsrijk en een koninkrijk der hemelen, maar een Godsrijk, waarvan de koning heet de zoon des menschen, een koninkrijk der hemelen hier op aarde: humaniteit, ziedaar het geheele geheim van die zoo veel besproken verschijning, mensch en niets dan mensch, wees mensch gelijk hij en gij hebt zijn doel gevat en gij werkt zijn werk.

Zoo ongeveer spreken met groot verschil van persoonlijke richting, van vormen van overtuiging, en terwijl de standpunten veelvuldig in elkander overgaan, katholieken, protestanten, humanisten, die allen op den naam van Christen aanspraak maken. Zullen wij zeggen, dat zij zich allen bedriegen, gelijkelijk bedriegen, of ook dat het eene standpunt onvoorwaardelijk aan te nemen, de beide andere onvoorwaardelijk te verwerpen zijn? Dat zij verre. Hier is het woord van dienzelfden Jezus van toepassing: *Verbiedt hun niet; want daar is niemand, die kracht zal doen in mijnen naam, en haastelijk van mij zal kunnen kwalijk spreken. Want wie tegen ons niet is, die is vóór ons* (Mark. IX: 39, 40).

Toch is er een hooger standpunt dan die alle, een standpunt, dat ook tevens, hoevele diepten het omvatte, eenvoudig is, want al wat hoog is en verheven, is eenvoudig; een standpunt, dat uitgesproken wordt door dien eenvoudigen galileeschen visscher, die in zijn kunsteloozen, kinderlijken stijl den diepsten zin van de woorden des meesters, wiens boezemjonger hij was, pleegt aan te geven, het standpunt uitgedrukt in deze zoo voor allen verstaanbare woorden, wier zin toch zoo ondoorgrondelijk is, de woorden van onzen tekst: *Hij is geopenbaard, opdat hij de zonden*[1] *zou wegnemen, en geene zonde is in hem.*

1) De vertaling *onze zonden* berust op eene verkeerde lezing.

Ziedaar dan volgens Johannes, die den Meester wel het best verstaan heeft, — maar toch hebben het alle zijne medejongeren wel van lieverlede alzoo met hem begrepen, — het groote doel van Jezus' komst op aarde: *de zonden weg te nemen.*

De zonden weg te nemen. Wellicht schijnt u dit iets zeer eenvoudigs en zegt gij gemelijk: waartoe dan zooveel strijd, indien het daarop neerkomt? iets zeer eenvoudigs? Ik zal het niet tegenspreken; maar ik voeg er bij: dat zeer eenvoudige is tevens iets zeer groots. Daarvan hoop ik u te overtuigen te dezer ure. *De wegneming van de zonden het doel der openbaring van Gods zoon op aarde* zij is het onderwerp onzer rede.

Het doel,
het middel,
het verband tusschen doel en middel:

Ziedaar onze eenvoudige verdeeling.

I.

Gij weet, dat hij geopenbaard is om de zonden weg te nemen. Om de zonden weg te nemen. Gij denkt dan wellicht dit doel is niet hoog, het is licht te bereiken, het is het doel van alle edele menschen, zij werken allen voor dit doel, Jezus heeft aan die werkzaamheid zijn deel, een groot deel, het grootste wellicht, maar voorwaar het is niets bijzonders, niets waardoor hij zich van anderen, van vele anderen onderscheidt.

Zoo oordeelt gij, indien gij nog niet behoort tot degenen, die Johannes toespreekt, als hij zegt: *gij weet, dat hij geopenbaard is om de zonden weg te nemen.* Immers dat weet gij nog niet. Gij weet nog niet, wat Johannes hier veronderstelt, dat zijne lezers weten, dat dit wegnemen van de zonden niet alleen het doel geweest is van Jezus zelven, het doel, dat hij zich heeft voorgesteld in zijn leven, zooals vele anderen, maar — want Johannes spreekt

van God, als kennende zijne bedoelingen — het doel, waarom God hem heeft gezonden, hem heeft geopenbaard.

Alzoo naar Johannes heeft dit leven van Jezus den Nazarener dit bijzondere doel, dat de zonden weggenomen worden. Ik zal u nu nog niet vragen, wat hiertoe vereischt wordt, u nog niet wijzen op het verwonderlijke van het feit, dat hier wordt verondersteld, dat hij die de zonden wegneemt, zelf geen zonde hebbe, zooals Johannes deze veronderstelling uitspreekt, als hij er dit bij voegt: *en geene zonde is in hem.* Maar ten einde te komen tot de wetenschap, die Johannes hier bij zijne lezers als aanwezig stelt, en daarmede tot het rechte inzicht in den aard en het rechte begrip van de grootheid van het aangewende middel, laat ons trachten eenigszins bij benadering het doel te begrijpen.

De zonden wegnemen. Wellicht verstaat gij daaronder: den mensch te verzoenen met zijn lot, met de maatschappij, waarin hij geroepen is te leven, den enkelen mensch alzoo te vormen, alzoo op te voeden, dat hij in het raderwerk dier maatschappij zijne plaats inneme, of wilt gij liever: in het levend organisme een levend orgaan zij, of gelijk men placht te zeggen en nog soms zegt: een nuttig lid der maatschappij worde.

Het zij zoo; wegneming van zonden zal dus wezen opvoeding, vorming, ontwikkeling. Lichamelijke gezondheid, flinkheid van karakter, frischheid van levensbeschouwing, veerkrachtige werkzaamheid, ziedaar wat vereischt wordt, ziedaar het doel der opvoeding; waar dit doel bereikt wordt, daar is men dan nuttig lid der maatschappij, daar is men zonder zonden.

Ik zou u kunnen vragen: waarom dit doel niet bij allen bereikt wordt, waarom bij velen, helaas, bij de meesten niet, waarom bij velen gebrekkig, waarom bij niemand volkomen? Ik zou u kunnen wijzen op de gevallen, dat de opvoeding verwaarloosd wordt, zij zijn talloos; op die, waar de opvoeding mislukt en geen doel treft, zij zijn wederom talloos; op die, waarin zij door onwillekeurige hindernissen, lichamelijke of geestelijke, gestoord wordt, zij zijn nogmaals talloos.

Ik zou u willen vragen, u die onder wegneming van zonden verstaat opvoeding en ontwikkeling: — en ik zou recht hebben een antwoord te eischen op die vraag: — verklaart mij die verwaarloozing, verklaart mij die mislukking, verklaart mij die stoornissen. Verklaart het mij, dat ouders de opvoeding hunner kinderen, die zij immers liefhebben? verwaarloozen; dat kinderen — zij zijn immers onschuldig, en hebben geen kwaad gedaan? — de beste opvoeding verijdelen. Verklaart mij verder, — en hier heft de werkelijkheid, die uwe levensbeschouwig logenstraft, eene beschuldigende stem op, die verder reikt dan tot menschen, — verklaart het mij, dat de ontwikkeling van het kind wordt tegengehouden door een heirleger van krankheden, krankheden van lichaam en ziel; verklaart mij het wegkwijnen van jeugdige krachten, den stilstand des geestes, de woede der hartstochten, ja de onvermijdelijke krankheden, van iedere ontwikkelingsperiode, van het menschelijk leven. Verklaart mij de onrijpheid van ieder leven, de neerdrukkende macht der levensomstandigheden, verklaart mij den dood; verklaart mij, wat nog onverklaarbaarder is, idiotisme, waanzin, de vele vormen der krankzinnigheid. Verklaart mij in één woord, dat uw ideaal: een gezond lichaam, een fiksch karakter, eene frissche levensbeschouwing, eene veerkrachtige werkzaamheid, een ideaal blijft, door niemand bereikt, door de meesten zelfs niet gezocht, niet begrepen.

Verklaart het mij: ik daag er u toe uit, niet omdat ik zou meenen, u dit alles te kunnen verklaren, maar om u te toonen, dat uwe levensbeschouwing niet past in de werkelijkheid, dat gij, die het woord *zonde* niet verstaat, die onder wegneming van zonden verstaat vorming en ontwikkeling, opvoeding voor de menschelijke maatschappij, dat gij van die menschelijke maatschappij niets verstaat, en bij iederen stap, dien gij doet in de wereld, eene werkelijkheid voor u ziet, die gij moet loochenen om aan uwe idealen vast te houden. Ongelukkige, die u zoo verlicht acht; om te gelooven, wat gij gelooft, moet gij blind zijn!

Maar nog eens, het zij zoo. Ik geef het u voor een oogen-

blik toe: de opvoeding bereikte haar doel, het onschuldige kind worde krachtig jongeling, ervaren man, getrouw in huiselijke en maatschappelijke plichten, de eerbare jonkvrouw worde teederhartige echtgenoot en moeder; maar nu vraag ik u: wat is die maatschappij, waarvoor zooveel gedaan, zooveel gezwoegd en gearbeid is? Ach, ik beroep mij op uwe ervaring, van u, die den rijperen leeftijd zijt ingetreden, die de maatschappij beschouwt niet meer in de idealen der jeugd, maar in het licht der werkelijkheid. Zal ik u een zwart tafereel malen van de wangunst der heerschzuchtigen, van de winzucht der hebzuchtigen, van de lichtzinnigheid der genotzuchtigen? Zal ik u teekenen de hardvochtigheid der rijken, de afmatting der armen? Zal ik u schetsen het ledige der genoegens van hetgeen men de beschaafde kringen noemt, het ruwe zingenot der onbeschaafden; de verweekende weelde hier, de brooddronkenheid daar? Ach, in geen ding komt de armoede, de naaktheid, de onbevredigdheid van den mensch meer te voorschijn dan in zijne verstrooiingen. Nooit vertoont hij zich deerniswaardiger dan waar hij zich vermaakt. Ik wil u dus liever op zijne werken wijzen, op zijne plichten. Zijne werken, zijne plichten! Immers, daar zal zich de maatschappij groot, edel, zonder zonde toonen. Welnu: voor een zeer groot, ja, het grootste deel bepaalt zich de maatschappelijke werkzaamheid eenvoudig tot het zoeken van het dagelijksch brood. In die maatschappelijke werkzaamheid zelve is niets, dat met het geestelijk leven des menschen en dus met de groote taak der menschelijke maatschappij in verband staat. Voorzeker, eerwaardig is de daglooner, die in het geloof heeft leeren bidden: *geef mij heden mijn dagelijksch brood*, en in dat geloof dat dagelijksch brood ontvangt en geniet. Maar dat geloof heeft betrekking niet op de aardsche, maar op de hemelsche maatschappij, niet op de zichtbare, maar op de onzichtbare wereld. Ware deze aardsche maatschappij het doel, het einddoel der opvoeding, laat ons vrij twijfelen aan God en aan een voorzienig wereldbestuur, want het grootste gedeelte der menschheid is van de wieg tot het graf tot slavernij gedoemd. En gij dan, gij die

aan de spits staat, gij, de rijken, de aanzienlijken, de invloedrijken dezer wereld: wat is uwe levenstaak? Wat bedoelt het ambt van regeerders en rechters? Immers de beteugeling van het kwade; immers is, naar het schoone woord des Apostels, de overheid *Gods dienares, eene wreekster tot straf dengenen, die kwaad doen.* Wat is de hooge roeping van den arts? Immers het vele lijden der menschheid, dat niet te voorkomen is, te lenigen en te wijzigen? Waartoe spreken wij, godsdienstleeraars, indien de stem van alle consciëntiën luide genoeg sprak om onze stem overtollig te maken? Waartoe handel en nijverheid, zoo de nood de volkeren der aarde niet drong om elkander te helpen ten einde het noodige te vinden tot levensonderhoud? Waartoe de machtige legers, zoo de volkeren der aarde in vrede met elkander konden leven? Waartoe zoovele maatschappijen, zoovele inrichtingen tot leniging van het lijden, tot beteugeling, tot voorkoming van het kwade? Waarom vertoont de menschelijke maatschappij het beeld, hetzij van een slagveld, hetzij van een hospitaal, hetzij van eene gevangenis, al naarmate men haar beschouwt uit het oogpunt zijner bijzondere roeping en werkzaamheid? Zegt mij, zoo daar geene zonde ware, waren niet onze meeste maatschappelijke werkzaamheden ten eenenmale overbodig? Vertoont de menschelijke maatschappij niet het beeld van den uit het paradijs verbannen Adam, die zich zijner afkomst herinnert en het verlorene zoekt?

Indien gij nog niet de zonde hebt leeren kennen als uwe eigene, behoort gij niet tot degenen, tot wie de apostel zegt: *gij weet*, en kunt gij zijn oordeel niet geheel begrijpen. Maar toch: slaat de oogen om u heen, aanmerkt de wereld, zooals zij is en zegt mij: predikt niet alles, ja alles luide dit woord: *zonde?* De zonden wegnemen. Welk eene taak? Hoe onbereikbaar! Hoe stout alleen de gedachte, dat het mogelijk zou zijn! Wat moeten wij zeggen van den mensch, die beweren zou, of van wien beweerd zou worden, dat dit zijn levenstaak ware? De zonden wegnemen, niet eenige zonden, maar alle; niet de zonden van één mensch –

ook daarin slaagt niemand, — maar van allen; niet de zonden van een volk, een geslacht, maar van de menschheid. De zonden wegnemen! Maar dat is: de daden der menschen vernietigen, de wilskracht fnuiken in hare eerste uitingen, den mensch in den mensch dooden. De zonden wegnemen! Wat blijft er dan over? Is de nood uit de zonden ontstaan niet onze prikkel tot werkzaamheid? Is het niet, omdat wij uit het paradijs gebannen zijn, dat wij ronddolen op de woeste aarde, steden bouwende, kunsten uitvindende, wapens smedende? En zoo de zonde zonde baart en die prikkel tot werkzaamheid reeds zonde is, omdat hij alleen uit zelfzucht ontstaat, helaas, is het dan niet ons het hart uitrukken, zoo de zonden worden weggenomen? Met de zonden, de daadzonden, dan ook de zonde, de kracht, waaruit zij ontstaan. Wat blijft er dan over? De zonden wegnemen is dat dan niet: ons dooden? Wij zullen het zien, als wij letten op het middel.

II.

Hij is geopenbaard om de zonden weg te nemen. Hij is geopenbaard. Vreemde uitdrukking om het leven eens menschen te beschrijven! Niet: hij heeft geleefd; zelfs niet: hij is gekomen; maar: *hij is geopenbaard. Hij is geopenbaard:* 't zegt ook niet, gelijk zij zich meestal uitdrukken, die aan openbaring gelooven: hij heeft geopenbaard, hij heeft ons God en het eeuwige leven geopenbaard. Neen, *hij is geopenbaard.*

Wat veronderstelt deze uitdrukking? Wat geopenbaard wordt, was alreede aanwezig, maar nog niet verschenen, bestond, maar was verborgen. In overeenstemming met zijnen mededienstknecht Paulus, die van eene verborgenheid der godzaligheid spreekt, welke verborgen was, maar nu in deze laatste tijden geopenbaard, en onder deze verborgenheid niet verstaat een plan Gods, eene idee, maar den persoon Christus, spreekt ook deze Johannes van een woord

des levens, een woord, dat het leven heeft en geeft, het leven, 't welk het licht is der menschen. Dat woord, dat bij God was en God is, is vleesch geworden; zoo beschrijft hij de geboorte van Jezus den Nazarener. Die geboorte is dus geen ontstaan, geen aanvang van zijn leven. Hij, die het leven is, kent geen aanvang, heeft geen begin. Hij is eeuwig als God, want hij behoort tot het wezen Gods: hij is het afschijnsel van Gods heerlijkheid en het uitgedrukte beeld zijner zelfstandigheid. Zijne menschelijke geboorte is dus niet een begin van zijn leven; zij is eene menschwording, een begin van de openbaring zijns levens: *hij is geopenbaard.*

Hij is geopenbaard. Maar evenmin als die geboorte een aanvang zijns levens was, evenmin is zij eene aflegging zijns levens. In een nieuwen levensvorm voorzeker gaat hij over; in de wereld komt hij, hij die in den schoot des Vaders was. Hij, die bij den Vader was, komt tot ons, die van den Vader gescheiden waren, en hij wordt de onze. Maar niettemin blijft hij bij den Vader, breekt de gemeenschap met den Vader, de gemeenschap, die zijn leven is, niet af. Hij legt zijn leven niet af, verlaat den hemel niet, maar brengt dien mede, houdt niet op — als hij geboren wordt van eene vrouw en komt onder de wet en een man der smarten wordt — het afschijnsel te zijn der heerlijkheid Gods en het uitgedrukte beeld zijner zelfstandigheid. Anders ware hij zelf niet geopenbaard. Zoo hij een ander ware geworden dan die hij van eeuwigheid is, zouden zij, die hem aanschouwd hebben, niet kunnen zeggen, dat zij het woord des levens aanschouwd hebben: hij zoude niet geopenbaard zijn.

Hij is geopenbaard. Maar, zoo hij geopenbaard is, moet hij het vermogen bezitten om zich te openbaren; de mogelijkheid moet bestaan, dat hij, mensch wordende, daarmede zijne eigenlijke, goddelijke natuur niet verlieze. Dat is: de menschelijke natuur moet der goddelijke natuur verwant zijn, zoodat hij, de menschelijke natuur aannemende, de goddelijke niet verliest. Anders zou de Zoon Gods geen zoon des menschen hebben kunnen worden, zonder, hetgeen onmogelijk is, op te houden Zoon Gods te zijn.

Welnu, zoo is het naar de leer des apostels, die de christelijke kerk mede belijdt. Hij die in den beginne was, is tevens *het begin der schepping Gods* (Openb. III : 14), *de eerste en de laatste*, naar Johannes, of zooals Paulus hem in denzelfden zin noemt, *de eerstgeborene aller creatuur* (Col. 1 : 14). Dat wil zeggen, dat de gansche schepping van hem uitgaat en naar hem streeft, aangelegd is om hem te ontvangen en zijn beeld te dragen. De trekken van dat beeld zijn ingedrukt op de schepping, daarom is zij ook in hare verwoestingen nog schoon en heerlijk. Daarom is de wereld ondanks de zonden nog eene eenheid. De eenheid der schepping nu is in den mensch, aan wien alle dingen onderworpen worden. De mensch is de geroepen beelddrager Gods, omdat de mensch geschapen is naar het beeld des Zoons, die het ongeschapen beeld Gods is. Daarom kan de Zoon Gods zoon des menschen worden, zonder op te houden Zoon Gods te zijn.

De mensch, zeg ik. Maar, wij zagen het: de mensch is door eene doodelijke krankheid aangetast. Op den bodem van alle menschelijke daden en toestanden, der gansche menschelijke maatschappij, ligt eene aan de menschelijke natuur vreemde, haar vijandige macht. Zedelijk en stoffelijk kwaad, onverbrekelijk samen verbonden, het een het ander wekkende, zonde en dood: dat is de toestand der menschenwereld. Hoe kan de Zoon Gods, het reine ideaal des menschen, het onbesmette en eeuwig smettelooze beeld Gods, in die bezoedelde wereld *openbaar* worden?

Hoe kan dit? De geschiedenis heeft het ons geleerd. Dit kan niet geschieden door zich in die eeuwige heerlijkheid aan ons oog te vertoonen. Wij zouden geen oog hebben om die te aanschouwen. Het eeuwige licht der hemelsche majesteit des Zoons van God zoude ons ten eenenmale verblind, onze duisternis verdubbeld hebben. De Apostel zegt dan ook niet: *hij is verschenen*, zooals het gezegd wordt van de engelen Gods, dat zij verschijnen. Niet als een lichtend hemelteeken is hij aan onze oogen voorbijgegaan, om ons des te meer te doen gevoelen, dat wij in de duisternis zijn. *Hij is geopenbaard*, dat beteekent, dat

zijn leven geheel in de toestanden dezer zondige wereld is overgegaan en al zijne kracht daarin heeft ontwikkeld. Dat leven is eene menschelijke geschiedenis geworden: *het woord heeft onder ons gewoond.* Daarom konden zijne discipelen getuigen, en wij met hen, zoo wij hunne getuigenis aannemen: *wij hebben zijne heerlijkheid aanschouwd, eene heerlijkheid als des Eengeborenen van den Vader, vol van genade en van waarheid.* Om die heerlijkheid te aanschouwen hebben zij hem moeten vinden op hunne wegen, ten einde hem te kunnen volgen op de zijne. Zij hebben strijd moeten aanschouwen tegen zonde en dood, en hem overwinnaar moeten zien. Zij hebben moeten zien, hoe de krankheid week op zijn woord, hoe in het verscheurde gemoed troost als hemelsche balsem nederdaalde, hoe de machtelooze zondaar opstond uit den dood zijner zonden met nieuwen moed bezield. Zij hebben een blik moeten slaan in de verborgen krachten, die in hem waren, en die bewaard werden voor eene heerlijke toekomst en daarvan de profetie zijn, als zij aanschouwden, hoe de natuur geen weerstand kon bieden aan zijnen heiligen wil. Zij hebben hem eindelijk den dood in zich zelven moeten zien overwinnen door de opstanding uit de dooden. Hij heeft moeten sterven met ons en voor ons, opdat de eeuwige kracht zijns levens openbaar zoude worden als eene kracht, die onzen dood overwint. Onze menschelijke wereld, door zonde en dood beheerscht, heeft hem als moeten omsingelen en belegeren, op hem moeten aandruischen, eerst met al hare verleidingen dan met al hare verschrikkingen, opdat het zou blijken, dat in waarheid zijn heilig en eeuwig leven onverwoestbaar is en onverwelkelijk, maar ook tevens mededeelbaar, mededeelbaar aan menschen, de levenskracht der wereld. Als zoon des menschen is hij verzocht en heeft hij geleden en is hij gestorven. Maar die zoon des menschen was de Zoon Gods, die voor de verzoeking niet kan bezwijken, die in het lijden de zaligende gemeenschap met den Vader niet verliest, die in den dood zijn leven niet prijs geeft.

Zoo is hij geopenbaard om de zonden weg te nemen, alleen door zelf in de zondige wereld zonder zonde te zijn. *Geene zonde*

is in hem, zegt de apostel met nadruk om te verklaren, hoe hij de zonde wegneemt. *Geene zonde is in hem:* 't zegt niets, als wij hier moesten denken aan eene Godsverschijning: dat er toch in God geene zonde is, behoefde immers niet gezegd te worden. 't Zegt veel, 't zegt alles, als wij ons voorstellen den strijd, het lijden van den Zoon des menschen in de wereld, en letten op zijn eeuwig onwankelbaar recht. Vrij mag beweerd worden, dat geen mensch alzoo verzocht is geworden als deze Zoon des menschen. Geen mensch heeft deze tegensprekingen te verduren gehad, geen mensch was zoo vreemd in de wereld en voelde zich daarin zoo weinig te huis als deze Zoon des menschen, en geen mensch had dit besef van kracht, noch dit bewustzijn van onschuld. Al wat hij ondervond was de tergendste onrechtvaardigheid. Geen mensch had zooveel reden om aan God te twijfelen, geen mensch zoo veel aanleiding om zich van God los te scheuren en tegen God te verheffen als deze Zoon des menschen.

Maar geene zonde is in hem. In den verpesten dampkring bleef hij onbesmet; in de booze wereld bleef hij heilig. Wat zeg ik? waar deze wereld slechts zonde en dood ademde, geloofde hij aan hare toekomst, bleef hij haar liefhebben en deelde haar zijne liefde mede. Zijn geloof heeft ons behouden, want door dat geloof liet hij ons niet los, hield vast aan ons, toen wij hem verwierpen; keert weder tot den Vader, niet alleen maar met de zondige wereld, die hem doodde, die hij liefhad en wier vloek hij droeg, in zijn hart.

III.

In weinig woorden beschreef ik de gedachte des apostels: *hij is geopenbaard om de zonden weg te nemen en geene zonde is in hem;* en verre is van mij de waan, alsof ik u hiermede het geheele verlossingswerk zou hebben beschreven. Onbeschrijfelijk

is het, want het is ondoorgrondelijk. Toch zult gij hebben opgemerkt, dat in deze eenvoudige woorden: *hij is geopenbaard om de zonden weg te nemen en geene zonde is in hem,* de apostel Johannes al de punten samenvat, die de meer redeneerende en scheidende geest van den apostel Paulus in het verlossingswerk opsomt: de rechtvaardigmaking in de vergiffenis der zonden, de heiligmaking in de mededeeling des H. Geestes, de volkomen verlossing in de opstanding ten laatsten dage. Al deze punten liggen opgesloten in deze ééne daad der eeuwige liefde: dat de Zoon Gods geopenbaard is geworden, geopenbaard niet alleen aan, maar in de zondige wereld, geopenbaard daardoor, dat hij haren ganschen toestand overnam en haar zijn leven mededeelde. Ons rest nu nog het verband na te gaan, dat bestaat tusschen het beoogde doel: de wegneming der zonden, en het middel: de openbaring van Gods Zoon.

In de eerste plaats zij hier opgemerkt, wat wij reeds aanstonds van de goddelijke wijsheid kunnen veronderstellen, dat die openbaring noodig was en wel alzoo als zij geschied is, dat er tusschen het middel en het doel zulk een volkomen, onverbrekelijk verband moet bestaan, dat dit doel slechts door dit middel kon worden bereikt. Niet anders konden de zonden worden weggenomen dan door deze openbaring van den Zoon Gods, dat is door in de oude menschheid de nieuwe te doen geboren worden in hem, den tweeden Adam, den mensch uit den hemel. Maar ook moeilijk, voorwaar, valt het ons dit in te zien, zoo wij althans iets begrijpen van den samenhang der zonden, van de onmogelijkheid, dat de kracht der zonde verbroken worde door hen, die mede door die kracht worden voortgestuwd. Zijn de zonden alle als zoovele schakels van eene keten, wie zal die keten verbreken? Knaagt de worm aan den wortel der plant, hoe zal men haar gezond maken? Is de zonde eene krankheid, die de hartader heeft aangetast en merg en levenssappen verderft, hoe zal men haar uitdrijven? Voorwaar niet door afknotting, afbinding, verminking van de menschelijke natuur; maar door een nieuw levensbeginsel, mededeeling van nieuwe kracht, inenting van eene nieuwe loot op den ouden wegstervenden stam. En die nieuwe

kracht moet grooter zijn dan de oude; zij moet haar kunnen overwinnen. Zij moet alzóó kunnen indringen in den zetel van het leven, in het hart des menschen, dat, wanneer zij de ziekte naar buiten drijft, daarmede de zieke niet sterft, maar integendeel herleeft door de kracht des nieuwen levens hem geschonken. Het nieuwe levensbeginsel kan dus niet zijn een denkbeeld, eene leer: deze bereikt het verstand, komt van buiten tot den mensch, kan hem wijzigen, maar niet herscheppen. Het kan niet zijn een gebod: een gebod kan hem binden, niet bevrijden. Het kan niet zijn een voorbeeld: een voorbeeld geeft geen kracht tot navolging. Het moet zijn een persoon, een persoon, die enkel geest is, wiens goddelijk alvermogen kan doordringen in den mensch. Het moet dus zijn een persoon, niet ontstaan uit deze wereld, aan hare wetten gebonden, binnen hare eindigheid beperkt, in hare zonde deelende, maar een die, komende in deze wereld, de andere, de hemelsche, de goddelijke wereld medebrengt; een persoon, die komende in deze wereld, niet gelijk met haar sta, maar boven haar, die de goddelijke natuur, waartoe de mensch bestemd is, medebrengt in de menschelijke. In één woord: om de zonden weg te nemen, moet hij geopenbaard worden, naar wiens beeld de mensch geschapen is, het ongeschapen beeld Gods, de mensch uit den hemel.

De mensch uit den hemel. Ziet, dit is het tweede, dat vereischt wordt, en waaruit het verband tusschen doel en middel verklaard wordt. Kon de menschelijke natuur niet anders verlost worden dan door mededeeling der goddelijke, zij moet toch ook vatbaar zijn om die mededeeling te ontvangen. Geene openbaring van den Zoon Gods is mogelijk dan voor hen, die deze openbaring kunnen ontvangen. Aan de duivelen wordt de Zoon Gods niet openbaar in zijne heerlijkheid: dit blijkt uit de verzoeking in de woestijn. Zouden wij hem niet hebben kunnen aanschouwen, zoo hij zich in zijn eeuwige godheid aan ons had getoond, in de gebroken stralen zijner menschheid kunnen wij het eeuwige licht ontvangen. Jezus van Nazareth spreekt in zijn gansche verschij-

ning tot ieder mensch, die hem wil hooren. Waarin nu bestaat die ontvankelijkheid? Ziet, wij noemden den zondaar een uit het paradijs verdreven Adam, die zich het paradijs herinnert en het zoekt. Ja, herinnering en hoop is ons gebleven. Waarom bouwt de mensch altijd de aardsche maatschappij en streeft hij naar hare volmaking, hare veredeling en verbetering? Waarom geeft hij die taak nimmer op? Waarom laat hij zich niet afschrikken door zoovele teleurstellingen, als hem ontmoeten, door de gestadige verijdeling zijner beste pogingen, zijner vurigste wenschen? Waarom hervat het ééne geslacht onafgebroken de taak van het voorafgaande en breekt de draad nimmer af, die de eene eeuw aan de andere verbindt? Is het niet, omdat hij het onvolmaakte der bestaande wereld inziet en het besef met zich omdraagt, dat het zóó niet kan blijven? Het is niet, omdat hij nooit kan gelooven, dat zijn werk onvruchtbaar zal blijven, maar dat hij de verwachting heeft, dat hij zijn doel, hij weet niet hoe, eens zal bereiken? Herinnering en hoop: ziedaar wat de menschheid doet leven. De menschheid, ja, maar den enkelen mensch? Helaas, het troost hem niet, heen te gaan in het geloof, dat de menschheid hare taak zal voleindigen, ook niet dat *zijne* taak voor haar volbracht is. Ach, waar blijft hij zelf? Wat zal er van hem worden? Zijn dorst is niet bevredigd, amechtig strekt hij zijne handen uit naar het ledige, maar het blijft ledig. Het snijdend contrast tusschen onze verwachtingen, onze herinnering en hoop, en de werkelijkheid: ziedaar, wat ons vatbaar maakt om de openbaring der toekomstige wereld in Jezus Christus te ontvangen. Ziet, het wekt in ons een nameloos gevoel van ellende, eene vurige onvervulde begeerte. Diepe weemoed is de grondtoon onzer ziele; herinnering en hoop wekken dien in onze ziel; het is alsof de laatste avondschemering en de eerste morgenschemering zich in onze ziel vermengen. Het is nacht, maar wij herinneren ons den dag, en wij wachten hem; ach wanneer? *Ontwaak, gij die slaapt en sta op uit de dooden en Christus zal over u lichten* (Eph. V: 14). Zoo luidt de stem, die in dien nacht gehoord wordt, de stem der openbaring des Zoons van God. Zal ik u nu

nog beschrijven, hoe de zonden worden weggenomen in hem, die op die stem ontwaakt en opstaat uit de dooden? Zal ik u het oordeel schetsen, dat hij ondergaat, de scheiding, die er in hem plaats vindt? Daar voelt hij plotseling of van lieverlede zijne oude wereld hem ontzinken. Het is alsof hij uit haar is losgewonden als uit den moederschoot; zij scheidt zich van hem: nog is zij de bodem, waarop hij staat, maar reeds gevoelt hij, dat, al mocht die bodem mede vergaan, een andere, vastere gelegd is, die niet vergaat. Hij heeft niet iets ontdekt, dat in deze wereld bestaat en aan zijn oog was ontgaan; maar in deze wereld heeft hij Hem ontdekt, die boven haar staat en die haar beheerscht. Hij heeft ontvangen de openbaring van den Zoon Gods; Christus licht over hem, en zekerder is zijne wetenschap omtrent dezen Christus dan die omtrent al de wereldsche dingen te zamen. Klaarblijkelijk is zijne openbaring, zij behoeft geen betoog; hij *weet*, dat Christus geopenbaard is om de zonde weg te nemen en dat geene zonde in hem is. Hij weet het, omdat hij den Zoon aanschouwt, en in dat aanschouwen drukt zich het levend beeld des Zoons in hem af. Hem aanschouwende, wordt hij mede, schoon hij het zelf niet ziet, *naar dat beeld in gedaante veranderd van heerlijkheid tot heerlijkheid, als van des Heeren Geest* (2 Cor. III : 18).

Welnu, daar is geen andere weg, waarop de zonden worden weggenomen dan deze ééne, deze eenvoudige, lange, maar zekere: de openbaring van den Zoon Gods en de bekeering tot hem. Daarom weet het de wereld niet, waartoe die Jezus gekomen is op aarde. Het middel niet kennende, begrijpt zij het doel niet en ziet het niet bereikt. Daarom kunnen ook nog de kerken der christenheid twisten over die verschijning, wanneer zij den schijn voor het wezen, de schors voor de kern houden. Zij alleen weten het, weten, dat de Zoon Gods geopenbaard is om de zonden weg te nemen en dat geene zonde in hem is, zij die het ervaren, dat hij hunne zonden wegneemt.

Weet gij het ook? Is u het woord *zonde* reeds geopenbaard in hetgeen het ontzettends en afschuwelijks heeft? Hebt gij iets leeren verstaan van die geschiedenis, dat er één is zonder zonde? Hebt gij begrepen, dat die zondeloosheid van den éénen van den Zoon des menschen, eene openbaring is van den eeuwigen, van den Zoon Gods aan en in de wereld? Wel u, uwe zonden worden weggenomen; voor uw gevoel is het, dat zij van u worden afgenomen, maar in werkelijkheid is het, dat gij van haar wordt weggenomen, wordt losgemaakt, dat gij overgebracht zijt van de duisternis in zijn wonderbaar licht.

Weet gij het nog niet? Houdt gij nog de duisternis, waarin gij leeft voor licht? Ach, mogen u de oogen opengaan, opengegaan zijn ook in deze ure! Mocht u de koude huivering der duisternis overvallen: het zou een teeken van leven zijn, een voorteeken van het ontwaken. En ach, is dit zoo moeilijk? of liever: hebt gij ze niet reeds menigmalen gevoeld, die eerste trillingen des levens? Overvalt u niet menigmaal eene onbeschrijfelijke smart, die gij niet weet te verklaren? Hijgt niet menigmaal uw boezem van vurig verlangen, gij weet niet waarnaar? Is u de wereld niet menigmaal onbeschrijfelijk ledig en arm? Denkt gij niet soms met schrik aan de toekomst aan gene zijde des grafs? Hoort die stemmen. Het zijn de trekkingen des Vaders naar den Zoon. Hij wil u den Zoon openbaren. Hoort zijne stem! Amen.

PAULUS TE ATHENE.

En die Paulus geleidden, brachten hem tot Athene toe, en als zij bevel gekregen hadden aan Silas en Timotheüs, dat zij op het spoedigst tot hem zouden komen, vertrokken zij. En terwijl Paulus hem te Athene verwachtte, werd zijn geest in hem ontstoken, ziende dat de stad zoo zeer afgodisch was. Hij handelde dan in de Synagoge met de Joden en met degenen, die godsdienstig waren en op de markt alle dagen met degenen, die [*hem*] voorkwamen. En sommigen van de Epicureïsche en Stoïsche wijsgeeren streden met hem, en sommigen zeiden: Wat wil toch deze klapper zeggen? maar anderen [*zeiden*]: Hij schijnt een verkondiger te zijn van vreemde goden, omdat hij hun Jezus en de opstanding verkondigde. En zij namen hem en brachten [*hem*] op de [*plaats genaamd*] Areopagus, zeggende: Kunnen wij [*niet*] weten, welke deze nieuwe leer is, daar gij van spreekt? Want gij brengt eenige vreemde dingen voor onze ooren: wij willen dan weten, wat toch dit zijn wil. (Die van Athene nu allen, en de vreemdelingen, die zich daar onthielden, besteedden [*hunnen*] tijd tot niets anders dan om wat nieuws te zeggen en te hooren). En Paulus staande in het midden van de (plaats genaamd) Areopagus, zeide: Gij mannen van Athene, ik bemerk, dat gij alleszins gelijk als godsdienstiger zijt; want [*de stad*] doorgaande, en uwe heiligdommen aanschouwende, heb ik ook een altaar gevonden, op hetwelk een opschrift stond: DEN ONBEKENDEN GOD. Dezen dan, dien gij niet kennende dient, verkondig ik ulieden. De God, die de wereld gemaakt heeft en alles wat daarin is, deze zijnde een Heer des Hemels en der aarde, woont niet in tempelen met handen gemaakt, en wordt ook van menschenhanden niet gediend [*als*] iets behoevende, alzoo hij zelf allen het leven en den adem, en alle dingen geeft: en heeft uit éénen bloede het gansche geslacht der menschen gemaakt, om op den geheelen aardbodem te wonen, bescheiden hebbende de tijden te voren geordineerd, en de bepalingen van hunne woning, opdat zij den Heere zouden zoeken, of zij hem immers tasten en vinden mochten, hoewel hij niet verre is van een iegelijk van ons. Want in hem leven wij, en bewegen ons, en zijn wij, gelijk ook eenigen van uwe dichters gezegd hebben: Want wij zijn ook zijn geslacht. Wij dan zijnde Gods geslacht, moeten niet meenen, dat de Godheid goud of zilver of steen gelijk zij, welke door menschenkunst en bedenking gesneden zijn. God dan de tijden der onwetendheid overgezien hebbende, verkondigt nu allen menschen alom, dat zij zich bekeeren: daarom dat hij eenen dag gesteld heeft, op welken hij den aardbodem rechtvaardig zal oordeelen door eenen man, dien hij [*daartoe*] geordineerd heeft, verzekering [*daarvan*] doende aan allen, dewijl hij hem uit de dooden opgewekt heeft. Als zij nu van de opstanding der dooden hoorden, spotten sommigen [*daarmede*] en anderen zeiden: Wij zullen u wederom hiervan hooren. En alzoo is Paulus uit het midden van hen weggegaan: doch sommige mannen hingen hem aan en geloofden, onder welke ook was Dionysius de Areopagiet, en eene vrouw met name Damaris, en anderen met hen. HANDELINGEN XVII: 15—34.

Paulus te Athene! De Jood van Tarsen, de apostel des gekruisigden Nazareners te Athene! Te Athene, het brandpunt der beschaving van de oude wereld, de stad, die op het gebied des

geestes was wat Rome was op dat van stoffelijke macht, de stad, waarvan Romes trotsche wijsgeer en redenaar zelf getuigt, dat alle beschaving, wetenschap, godsdienst, nijverheid, rechtspleging, wetgeving geacht worden van daar uit te gaan en zich over de gansche aarde te verbreiden. Paulus te Athene! Paulus, de man, die, indien het Christendom een menschelijken oorsprong had, te recht zou mogen genaamd worden de stichter des Christendoms; hij is het althans der heidenkerk, dat is dier kerk, die niet alleen die oude wereld heeft beheerscht, heeft gedood en heeft doen herleven, maar die zich steeds verder uitbreidt en eene maatschappij vormt, een rijk sticht, dat de geestelijke macht van Athene en de stoffelijke van Rome vereenigt en overtreft. Paulus te Athene! Is er gewichtiger, aantrekkelijker onderwerp op het wijde gebied der geschiedenis te bedenken dan dit? Zal ons hier niet het geheim ontdekt worden dier zoo vreemde verhouding van het Christendom tot de heidenwereld, de beschaafde heidenwereld, het geheim dier tegelijk afstootende en aantrekkende werking, die tusschen beide schijnt te bestaan?

Maar niet alleen van historisch belang is dit onderwerp; het zoude dan niet een preekstof zijn voor de gemeente. Immers alleen zij, die door opvoeding en maatschappelijken stand in staat zijn om, zoo zij dit willen, de geschiedenis der menschheid mede als eene openbaring Gods te beschouwen, zouden in zulk een onderwerp stichting, sterking voor hun geloof en leiding voor hunnen wandel kunnen vinden. De meerderheid zoude van die stichting verstoken blijven. Neen: wat te Athene geschied is tusschen Paulus en een publiek, dat in de wereld den toon gaf van goeden smaak en fijne critiek, is een beeld van hetgeen heden ten dage nog geschiedt. Dit verhaal is als een spiegel, waarin wij de verhouding, die ook heden ten dage nog tusschen beschaving en christendom veelszins bestaat, kunnen aanschouwen. Ja, dit is het doel van den geschiedschrijver, die onder de leiding van den geest der waarheid, van den geest, die een anderen maatstaf van beoordeeling heeft dan de wereld, zijne verhalen heeft te boek gesteld. Immers, wij

zouden vragen: waarom is Lukas zoo uitvoerig in de vermelding van de schijnbaar zoo onvruchtbare werkzaamheid van Paulus te Athene, terwijl hij over de vele vruchten, die zijne prediking elders b. v. in Galatië, gedragen heeft, het stilzwijgen bewaart? Welnu, zou dit niet het antwoord zijn: met den naam Athene wordt eene macht in de wereld aangeduid, die niet met dien naam staat of valt, de macht eener eenzijdige, overprikkelde, ja, waanwijze en hooghartige *(prétentieuse)* beschaving, voor welke.... maar wij willen niet vooruitloopen. Wij willen, met voorbijgang van vele bijzonderheden en gezichtspunten, die het rijke tekstverhaal aanbiedt, Paulus' gedrag en ervaring te Athene alleen uit het aangegeven oogpunt beschouwen van de betrekking van christendom en beschaving tot elkander.

Dat dit onderwerp eene tijdvraag is, zal ik voor degenen, die slechts eenigermate met den tijd bekend zijn, niet opzettelijk behoeven te betoogen. Volgt mij met belangstellende aandacht, wanneer ik u eerst met Paulus het beeld doe zien van het Christendom aan de beschaving de hand reikende om haar te verheffen en te behouden; en dan in de Atheners het beeld van de beschaving, die hand afstootende.

I.

In Paulus alzoo zien wij het beeld van het Christendom aan de beschaving de hand reikende om haar te verheffen en te behouden.

Hoe, zegt gij wellicht, is dit niet een geliefkoosd thema aan den tekst met geweld opdringen? Lees slechts het geschiedverhaal. Waarlijk, het stelt ons den apostel niet voor als vriendelijk gestemd jegens Athenes streven en Athenes openbaar leven. Terwijl Paulus zijne metgezellen aldaar verwachtte, werd, zoo lezen wij, *zijn geest in hem ontstoken, ziende, dat de stad zoo zeer afgodisch was.* Dat is dus de indruk, dien Athenes meester-

werken op hem maken. Hij wandelt door die volkrijke straten; zijn oog ontmoet slechts paleizen, tempels, altaren, standbeelden, alle getuigende van den fijnsten kunstzin, van een goeden smaak, die tot nationaal eigendom schijnt geworden, getuigende niet alleen van het genie der kunstenaars, maar van een volk, dat het genie weet te waardeeren: hier de prachtige Theseustempel, daar de stoute burcht, elders het in zijn kolossalen omtrek toch zoo harmonisch schoone Minervabeeld: en zijn geest wordt ontstoken! Zijn oor wordt getroffen door het welluidendst dialect van de schoonste taal der aarde; snel en golvend vlieten de welbekende woorden aan zijnen geest voorbij, als ineenvloeiende akkoorden van een concert: en zijn geest wordt ontstoken! De tegenstelling van arm en rijk, in alle steden zoo krijtend, het zoo snijdend contrast van hut en paleis, het schijnt hier niet te bestaan; de openbare markt is als de vergaderplaats eener groote familie, het grovere gewaad wischt den familietrek niet uit, de naam Athener schijnt allen, die hem dragen een edel zelfgevoel, een vrij en zelfstandig oordeel te schenken, hier mag wel het volk souverein zijn, omdat het uit souvereinen schijnt te bestaan: en zijn geest wordt ontstoken! *Zijn geest wordt ontstoken, ziende, dat de stad zoo zeer afgodisch was.* O de Jood! of, zoo als men thans zegt, de Semiet, de hooghartige, dompige, mystieke Semiet! Voor al deze dingen heeft hij oog, noch hart. *Ziende, dat de stad zoo zeer afgodisch is.* Hij ziet geen onderscheid tusschen de schoone grieksche godenbeelden en de gedrochtelijke gestalte van den Moloch der Feniciërs. De menschenoffers van dezen staan hem gelijk met de bloemenoffers der eersten, de gewijde schouwspelen en wedrennen der Grieken, vereeuwigd door het genie van een Sophokles en Pindarus, met de woeste brooddronkenheid der Astartedienaars. Hoe beneveld is zijn blik! Hij heeft geen verschiet in zijn gezichteinder, hij ziet geen onderscheid, geene schakeeringen, alles is hem grauw, wat niet wit is, hij ziet slechts twee kleuren, twee volken, Joden en Heidenen, en die Heidenen, 't is hem om 't even, of zij in 't ruwe noorden wonen, even ruw als het klimaat van hun land, of onder

Griekenlands blauwen hemel, even rijk ontwikkeld als de weelderige plantengroei hunner gewesten. En deze man vermeet zich lessen van geschied- en aardrijkskunde te geven aan die beschaafden! De discipel van Gamaliël den Farizeër zal die discipelen van Sokrates leeren over de verordende tijden en de bepalingen der woningen der menschen! Wat heeft hij buiten zijne Synagoge te doen? Of liever, waartoe verlaat hij niet ijlings deze Minervastad, ondraaglijk voor den Jeruzalemschen pelgrim?

Dat hij de stad niet ijlings ontvlucht, dat hij zich niet opsluit in hare synagoge, dat hij alle dagen handelde op de markt met degenen, die hem voorkwamen, dat hij niet weigert welhaast op Athenes heiligen heuvel te verschijnen en in het aangezicht van Athenes wijzen zijnen God te verkondigen, is in elk geval een teeken; en dit is het eerste, dat wij in hem wenschten te hebben opgemerkt; van stalen vastheid van overtuiging, van vurig geloof, van doortastenden ijver. Hij heeft een God te verkondigen aan die wijzen en verstandigen, aan die beschaafden en welbespraakten, een God, dien zij niet hebben, een God, die hem meer waard is dan al hun wetenschap en kunst, een God, dien hij voor al hunne wijsheid niet zou willen inruilen. Daarover is zijn geest ontstoken, dat zij met al hunne godsdiensten dien God niet hebben. Hij ijvert voor hen met een brandenden ijver en wenscht hun dien God te geven. Is het dan niet eerbiedwaardig, dat zijn geest ontstoken wordt? Hoevele christenen wandelen thans onder erger dan atheensch heidendom in onze groote steden en lustoorden, zonder dat ontstoken zijn des geestes te kennen. Hoevelen zien de paleizen der kunst en van den lust oprijzen, schatten besteed aan de uitgezochtste weelde en het verfijndste zingenot, zonder een oor te hebben voor den angstkreet der twijfeling die uit den boezem der genotzuchtige beschaafden oprijst. Hoevelen zien in de uitgelaten woestheid, die op gegeven tijden en plaatsen wekelijks of jaarlijks terugkeert in onze steden en dorpen, in die meer dan heidensche uitspattingen, waaraan zich een zoogenaamd christelijk volk overgeeft, niet anders dan gebrek aan ontwikkeling, aan

schoonheidszin, aan ratsoen, en niet de treurige openbaring van zedelijk verval, van de verdierlijking der van God afgevallen menschen. Ach, onze eeuw kent nog wel het onderscheid tusschen beschaafd en onbeschaafd, fatsoenlijk en onfatsoenlijk, wel opgevoed en ruw; maar ijver voor de eere Gods, maar verontwaardiging over de miskenning zijner wetten, maar heilige toorn over de zonde, veerkrachtige haat tegen de ongerechtigheid zijn niet van deze eeuw, zij behooren tot een vervlogen tijdperk der geschiedenis. Wij zijn dat te boven. Te toornen is onfatsoenlijk, tenzij dan voor eigen belang en eigen eer. Welnu, het doet ons goed, in dat vervlogen tijdperk der geschiedenis nog eens hier en daar het oog te kunnen doen rusten op eene krachtige, koninklijke, ongebogen gestalte, op eenen man, die ijveren kan voor iets anders en toornen over iets anders dan eigen belang en eigen eer. Het doet ons goed, te midden van dat beschaafde Athene dien Jood van Tarsen te ontmoeten, dien man onaanzienlijk van gedaante, onbeholpen van spraak, maar in wiens boezem een vuur van ijver brandt voor zijnen God.

Het zij zoo, zegt gij wellicht: krachtig, maar eenzijdig is deze Paulus van Tarsen, doorzettend en hardnekkig zooals alle menschen, die in de macht zijn van ééne idee, maar in dezelfde mate ook bekrompen; deze ééne idee, die hem bezit en beheerscht, sluit zijn oog voor al het andere. Verzoenend kunnen wij zijne houding tegenover het atheensche volk toch niet noemen; de christen staat tegenover de heidensche beschaving, maar reikt haar niet de hand.

Laat ons zien; onderzoeken wij, of die vurige ijver voor zijnen God ook niet een vuur van liefde is voor den mensch. De liefde nu bestaat niet daarin, dat men den mensch grieve, beleedige, vernedere, maar — het zijn woorden van Paulus van Tarsen: de liefde is lankmoedig, zij is goedertieren; zij handelt niet ongeschiktelijk, zij wordt niet verbitterd, zij denkt geen kwaad, zij verblijdt zich niet in de ongerechtigheid; zij bedekt alle dingen, zij gelooft alle dingen, zij hoopt alle dingen, zij verdraagt alle dingen.

Ziet, daar verschijnt Paulus op den aan den krijgsgod gewijden heuvel, den zetel van het oudste, geëerdste en rechtvaardigste gerechtshof in Griekenland, den Areopagus. Hij treedt daar op niet als een aangeklaagde, niet voor zijne rechters, maar voor eene nieuwsgierige, laat mij liever zeggen: eene weetgierige menigte, en zoo weetgierigheid en niet heilbegeerigheid de beste voorbereiding ware voor het evangelie, voorzeker, nergens zou de Apostel zoo grooten oogst gevonden hebben als hier. Nadat hij dagen lang als een andere Sokrates op de markt gesproken had met degenen, die hem voorkomen, ja, zelfs geredetwist met de geestelijke nakomelingen van dien beroemdsten der grieksche wijzen, met de wijsgeeren der twee toen het meest verbreide scholen, de Epicureïsche en Stoïsche, wordt er eene volksvergadering gehouden; de bewogen en beweeglijke menigte, wijsgeeren en niet-wijsgeeren, zij willen allen weten, welke deze nieuwe leer zij, waarvan hij spreekt. Voor de gansche menigte moet Paulus het woord voeren. De christelijke Sokrates moet een christelijke Demosthenes worden. Hij moet het volk bewegen, overtuigen, tot daden wekken. Zouden wij niet verwacht hebben, na hem aldus ontstoken gezien te hebben in zijnen geest over de afgoderij der stad, dat hij thans als een joodsche zeloot zal optreden, beeldenstorm zal prediken, of anders, als menige ongeschikte christenzendeling, met hel en verdoemenis zal dreigen? Hoort, wat hij zegt. *Gij mannen van Athene;* hij kent den aanhef, waarmede de atheensche redenaars het volk plachten aan te spreken; *gij mannen van Athene, ik bemerke, dat gij alleszins gelijk als godsdienstiger* (bij uitstek godsdienstig) *zijt; want de stad doorgaande, en aanschouwende uwe heiligdommen, heb ik ook een altaar gevonden, op hetwelk een opschrift stond:* DEN ONBEKENDEN GOD. *Dezen dan, dien gij niet kennende dient, verkondig ik ulieden.*

Zoo luidt zijn begin. Welk eene inleiding! Hoe, vragen wij, is dat de man, dien wij daareven ontstoken zagen in den geest over de afgoderij der atheensche mannen? Die afgoderij is hem thans godsdienstigheid. De God, dien hij hun te verkondigen heeft, is een

God, dien zij reeds dienen. In welk bedenkelijk licht komt zijn karakter hier voor? Wat te denken van zijnen ijver, zijne verontwaardiging? Is dat de profetenstem, de stem des onverschrokkenen en onbuigzamen dienaars van Jehova, voor wien alle afgoderij en beeldendienst een gruwel is? Hoe is de Jood zoo plotseling een Griek geworden, en wel een Griek van de tijden van het verval des oorspronkelijken griekschen geestes, den tijd, dat wijsbegeerte en welsprekendheid in dienst stonden van leugen en baatzucht? Welke berekenende sluwheid om alzoo te beginnen. Is hij daartoe den Hellespont overgetrokken en heeft hij den voet op europeeschen bodem gezet, om zijne israëlietische gestrengheid en ongerechtigheid af te leggen en een vleier te worden, een misleider des volks, hij, de apostel van Jezus Christus? Is het niet, of wij een jood van lateren tijd hooren, een jood, in wien de Jakobsgeest de overhand verkregen heeft boven den geest van Jehova, die de geest is van Israël?

Het zou zoo zijn, indien de waarheid hier slechts schikken en plooien ware, de zucht om door vleierij te behagen en te winnen. Maar neen, die ijvergloed voor Jehova is geen verterende en verblindende vlam, maar een verlichtend en verwarmend vuur, een vuur der liefde; en de liefde scherpt het gezicht, opent de oogen om de geheime en verborgen draden waar te nemen, waarmede de mensch, de van God afgevallen, nog aan den levenden God verbonden is en waarmede God hem trekt. De ijveraar voor Jehova is de discipel van Jezus Christus, en hij kent diens medelijden. Hij heeft in die overgodsdienstigheid des atheenschen volks, waarin de godsdienstige geest des heidendoms als in zijn brandpunt is saamgetrokken, de verborgen behoefte aan God niet miskend; in die schijnbaar zoo harmonieuse, weelderige, genotzuchtige griecksche beschaving, heeft hij de stem der lijdende menschheid, den kreet des onbevredigden gewetens vernomen; en met den zekeren trek der liefde heeft zijn oog ontdekt, onder de vele, dat ééne altaar, waarin die onbevredigdheid zich verried; en meer dan op de prachtige tempels en standbeelden bleef zijn blik peinzend gevestigd op

dit vreemde, deerniswekkende opschrift: *den onbekenden God.*

Den onbekenden God! Ja, het was het laatste woord, het was de diepste klacht, het was de innigste, schoon onbewuste bede, die daar opsteeg uit den boezem des heidendoms. Den onbekenden God zochten zij zonder Hem te vinden, zonder te weten, dat zij Hem zochten. Dat was het onbewuste doel van hun streven in hunne godsdiensten, in hunne wijsbegeerte, in hunne dicht- en beeldende kunst. Den onbekenden God, dien gij niet kennende dient, verkondig ik ulieden, aan u, beeldendienaars, aan u, wijsgeeren, aan u, staatslieden en priesters, aan u, volk, aan u allen, mannen van Athene.

Wie is die God? Hij wist het, hij de Israëliet, hij de discipel eens gekruisigden. Met onverschrokken hand; — want hij blijft Israëlietisch profeet, al spreekt hij sierlijk en welsprekend als een Griek; — met onverschrokken hand werpt hij in het brandpunt der grieksche beschaving de groote Israëlietische geheimenis der schepping, aan al de heidenen, aan den wijzen Sokrates, aan den goddelijken Plato vreemd gebleven. *De God, die de wereld gemaakt heeft en alles wat daarin is.* Met het godsbewustzijn der heidenen heeft hij aangevangen, maar om het terstond te verheffen tot zijn oorsprong en doel, den levenden God, den Schepper van hemel en aarde; en nu van deze hoogte aanschouwt hij de gansche wereld, natuur en geschiedenis. De natuur is hem een werk Gods en de geschiedenis een werk Gods, beide te zamen eene eenheid, openbaring van een plan, voorbereiding voor het Godsrijk.

Hij begint met de natuur. God is boven haar, Hij is haar heer. *Die God, zijnde een heer des hemels en der aarde, woont niet in tempelen met handen gemaakt, en wordt ook van menschenhanden niet gediend als iets behoevende, alzoo Hij zelf allen het leven en den adem en alle dingen geeft.* Wilt gij in deze woorden een toenadering zien tot de grieksche wijsbegeerte, het is u niet alleen vergund, maar zelf eerst dan begrijpen wij den apostel goed, wanneer wij hem uit de hoogte, die hij heeft ingenomen, zijne haken zien werpen in het gemoed en in het

verstand zijner hoorders om hen tot zich te heffen. Ja voorwaar, dat wisten die stoïsche en epicureïsche wijsgeeren ook wel, dat God, of de godheid; — zij drukten zich het liefst onpersoonlijk uit; — niet in die prachtige tempels woonde; voor hen waren die godshuizen van God ontledigd geworden, die altaren waren hun reeds niets meer dan gedenkteekenen van den geest des griekschen volks: de godheid toch behoefde niets. Maar wat gaven zij in de plaats? Wat was hun dan die godheid, die nergens is en niets behoeft? Ach, slechts een begrip, geen wezen; voor de Epicureërs, de wezenlooze en werkelooze schimmen, die de ruimte tusschen de sferen bewoonden; voor de Stoïcijnen, de blinde, onpersoonlijke natuur, het onverbiddelijk noodlot. Geen wonder, dat zij de tempels onaangetast lieten en mede met het volk offerden op de altaren. De wijsbegeerte heeft geen zendingsijver; het begrip kent geen liefde.

De apostel des levenden Gods is een zendeling; hij heeft aan het godsdienstige volk, dat door geene wijsbegeerte kan worden bevredigd en God zoekt in de natuur, eenen anderen, den levenden God te verkondigen, den God, die boven de natuur is en in haar, omdat zij uit Hem is. Dien God kennende en dienende, komt de mensch tot zich zelven. Maar dien God te verkondigen, heet ook den mensch te verheffen. Na de verkondiging van hetgeen God is in betrekking tot de natuur, komt die van hetgeen Hij is in betrekking tot den mensch. Hij leeft evenzeer in de geschiedenis als in de natuur. *Hij heeft uit eenen bloede het gansche geslacht der menschheid doen wonen op den geheelen aardbodem, bescheiden hebbende de tijden te voren verordend en de bepalingen van hunne woning, opdat zij den Heer zouden zoeken, of zij hem immers tasten en vinden mochten, hoewel hij niet verre is van een iegelijk van ons. Want in Hem leven wij, gelijk ook eenigen van uwe poëten gezegd hebben: want wij zijn ook zijn geslacht. Wij dan zijnde Gods geslacht, moeten niet meenen, dat de Godheid goud of zilver of steen gelijk zij, welke door menschenkunst en bedenking gesneden zijn.*

Ook hier is zijn woord een tweesnijdend zwaard, afsnijdende aan de eene zijde de pantheïstische verklaring, die de wijsgeeren gaven van het ontstaan des menschelijken geslachts als voortbrengsel der natuur, aan de andere, de volksvoorstelling van den verschillenden oorsprong der verschillende volken; maar tevens het punt van aansluiting vindende aan hetgeen in beide voorstellingen waarheid is. Ja, wel is er zooals de wijsgeeren leerden in de verscheidenheid der landen en de opvolging der geslachten slechts één aardbodem en slechts één geslacht der menschen, maar niet als uit dien aardbodem ontstaande, niet als natuurprodukten leven daar, in die bepaalde woningen en in die verordende tijden, de volkeren der aarde. God heeft ze alzoo doen wonen, uit één bloed de velen. De eenheid des menschelijken geslachts is niet een stoffelijke, maar een geestelijke. In die eenheid behoudt de verscheidenheid haar recht. Griekenland heeft zijne roeping in de wereldgeschiedenis, zooals Perzië en Babylon en Egypte en nu Rome. En wel mogen de Grieken trotsch zijn op hunne roeping, wel ligt er waarheid in de volksvoorstelling, die met voorbijgang der historische oorsprongen het grieksche volk onmiddellijk van de goden deed afstammen en de overige volken met den naam van barbaren bestempelde; maar toch komt die trotschheid niet reeds ten val, heeft niet de romeinsche adelaar reeds met zijne zwarte vleugelen Griekenlands zon verduisterd? De grootheid van den mensch ligt alleen in zooverre in zijn oorsprong als die oorsprong eene roeping bevat en eerst in de vervulling dier roeping te voorschijn komt. Die roeping nu is, dat niet alleen de Grieken, maar al de volken den Heer zouden zoeken, hunnen maker. In Hem zullen zij één zijn bij al hunne verscheidenheid. Dat zoeken, dat vruchteloos en toch altijd op nieuw zoeken, vormt hunne geschiedenis, is die leidende gedachte der geschiedenis der menschheid, waarvan de groote grieksche geschiedschrijver, die de vader der geschiedschrijving wordt genoemd, een voorgevoel had, toen hij voor het eerst het stoute plan eener algemeene geschiedenis had opgevat. Maar is nu dit

zoeken der menschheid vruchteloos gebleven, het is niet — hier wordt voor het eerst een aanklagend woord vernomen — het is niet buiten 's menschen schuld. Immers, Hij is niet verre van een iegelijk van ons; de grieksche dichters zelve, die als profeten waren van het godsbewustzijn, zooals Israëls zieners de woordvoerders waren van God zelven, de grieksche dichters zelve hebben het uitgesproken, wat allen onbewust gevoelden: *in Hem leven wij en bewegen ons en zijn wij;* niet gelijk de natuur, maar als persoonlijke zelfbewuste wezens. Onze persoonlijkheid zelve predikt ons God. *Wij zijn van zijn geslacht.* Het goddelijke in ons wijst ons op den God buiten ons; indien wij nu dat goddelijke tot God verklaren, verliezen wij het, en wij vinden God niet. De godsdienstigheid wordt dan goddeloosheid. Het godsbewustzijn vereenzelvigt zich in het veelgodendom met het wereldbewustzijn, en meenende God te dienen dienen wij goud of zilver of steen. De mensch verliest zijne menschelijke natuur, vertreedt zijne goddelijken oorsprong met voeten; hij verlaagt zich en werpt zich weg, als hij zich neerbuigt voor het maaksel zijner handen. Hoe vindingrijk ook zijne kunst zij, hoe vaardig zijne hand; — voorzeker, Paulus had ook wel een oog voor de heerlijke kunstgewrochten van Athene; — toch is het einde van den afgodendienaar de dood, het verlies der menschelijke natuur. De afgoderij onteert den mensch niet minder dan God. *Wij dan zijnde van Gods geslacht, moeten niet meenen, dat de Godheid goud of zilver of steen gelijk zij, welke door menschenkunst en bedenking gesneden zijn.*

Dat is alzoo de toestand van Athene, dat de toestand van Griekenland, dat het einde der heidensche beschaving. Waar God niet gevonden wordt, gaat ook de mensch verloren. En hier is geen onderscheid tusschen Griek en barbaar. Het einde van allen is de dood. Maar nu dan, is er hoop? Voorwaar de Apostel der liefde; — wij mogen hem thans wel zoo noemen, dien Paulus van Tarsen, ondanks zijnen ijver, ja vanwege dien ijver; — de apostel der liefde zou alzoo niet gesproken hebben, de wonde

niet onbarmhartig hebben opengereten, zoo hij geene genezing had aan te brengen. *God dan*, zoo luidt het derde deel zijner rede, het troostend slotwoord, nadat hij Gods majesteit en 's menschen bestemming en val had gepredikt, God dan *de tijden der onwetendheid overgezien hebbende, verkondigt nu allen menschen alom, dat zij zich bekeeren; daarom dat hij een dag gesteld heeft, op welken hij den aardbodem rechtvaardig zal oordeelen, door eenen man, dien hij daartoe verordend heeft, verzekering daarvan doende aan allen, dewijl hij hem uit de dooden heeft opgewekt.* Dit is de eerste eisch: *bekeering* d. w. z. het naast en het meest: inkeer in zich zelve, verzinking in eigen hart, overpeinzing van eigen weg, zich aftrekken van de dingen, die buiten zijn, ja ook, o mannen van Athene, van uwe schoone grieksche wereld, uwe kunst, uwe wijsbegeerte, uwe welsprekendheid, uwe tempels en altaren, uwe scholen en spelen, geheel uw openbaar leven, om te hooren naar de Godsstem binnen in u; en dan, wat gij in u zelve niet gevonden hebt, gij zult het vinden buiten u, God in den mensch en den mensch in God, gij zult den Godmensch vinden. De menschelijke natuur, die gij vergoodt, behoeft gij niet te verzaken om God te vinden. Geen stomme beelden meer der godheid, hoe schoon ook, zult gij vinden om te vereeren, maar het levende, den man, den man, die uit de dooden is opgewekt; geen noodlot, dat de geschiedenis beheerscht, maar het rechtvaardig oordeel Gods in den man, die uit de dooden is opgewekt; geene oppermachtige natuur, die den geest dient, in den man, die uit de dooden is opgewekt. Die man wordt u verkondigd; nu dan bekeert u tot hem, de dag des heils is gekomen en die dag des heils is een dag des oordeels.

Voorwaar, de Apostel des christendoms reikt aan de heidensche beschaving de reddende hand; wat in die beschaving waar is, wordt in de apostolische verkondiging van Jezus, den uit de dooden verrezene, teruggevonden en behouden. Heeft die beschaving de reddende hand aangenomen? Wij staan bij die vraag nog eenige oogenblikken stil.

II.

Indien beschaving, d. i. indien aanleg en oefening, schranderheid en kunstzin, de natuurlijke en noodzakelijke voorbereidingen waren tot het evangelie, nergens zou de prediking van Paulus meer gezegend zijn geweest dan te Athene. Voorzeker heeft een zelfde drang des geestes hem naar Athene gedreven als die hem later naar Rome trok; het besef, dat aan Jezus Christus alle geestelijke machten, die in de menschheid bestaan, onderworpen zijn, deed hem die middelpunten van het geestelijk leven der menschheid zoeken. Bewogen is zijn gemoed, als hij Athene binnentreedt, levendig opgewekt blijft zijn geest al de dagen van zijn verblijf aldaar; onwederstaanbaar is de drang der liefde, die hem noopt te prediken, hij wacht niet op zijne medearbeiders, zooals later te Korinthe om een aanvang te maken. Hij wordt den Grieken een Griek; zijn rede is met attisch zout besprengd niet minder dan in het vuur des H. Geestes gelouterd, de welsprekendheid dier rede heeft de bewondering der eeuwen afgedwongen, en toch kent gij het gevolg: *Als zij nu van de opstanding der dooden hoorden, spotten sommigen daarover en sommigen zeiden: wij zullen u wederom hiervan hooren. En alzoo is Paulus uit het midden van hen weggegaan.*

Hoe deze treurige uitkomst te verklaren? Zullen wij eenvoudig antwoorden met een beroep op Gods vrijmacht of wel op 's menschen willekeur? Maar het eene is zoowel als het andere iets verborgens, ondoorgrondelijks, onverklaarbaars. Het onverklaarbare verklaart niets. Wij hebben te letten op hetgeen openbaar is, hetgeen voor de hand ligt, dat is niet op eene onbegrijpelijke daad Gods, waardoor ten slotte God beschuldigd en de mensch verontschuldigd wordt, noch op onbegrijpelijke daden des menschen, maar op den zedelijken toestand waaruit die daden ontspruiten; en dit is leerrijk.

Letten wij dan op dien toestand, zooals die zich het naast

openbaart, namelijk zooals die is aangegeven in het fijne woord van Lukas: *Die van Athene nu allen, en de vreemdelingen, die zich daar onthielden, besteedden hunnen tijd tot niets anders, dan om wat nieuws te zeggen en te hooren.* Begrijpt gij dien toestand? Wij behoeven hier geenszins te denken aan de kleingeestige nieuwsgierigheid en breedsprakigheid van onontwikkelde menschen. Dan ware het atheensche volk het atheensche volk niet. Neen, daar bestaat eene weetgierigheid, eene vaardigheid des verstands en bedrijvigheid des oordeels, die met het leven des harten niet alleen niet gewekt, maar integendeel in slaap gewiegeld wordt. *In veel wijsheid is veel verdriets*, zegt de wijze (Pred. I: 18), men zou ook kunnen zeggen: veel gevaars, namelijk in die wijsheid, die van het eeuwige leven afleidt. Bij de Atheners had de vorm het wezen verslonden, de klemmende sluitrede gold voor waarheid, de sierlijke zinsnede voor overtuigend bewijs, het schoone beeld trad in de plaats der Godheid. In tempels en standbeelden hadden zij zich gewend slechts den beitel en het genie des kunstenaars, niet het verhulde wezen der godheid, in redenen der redenaars slechts de spelingen des vernufts, in de redeneeringen der wijsgeeren slechts de onberispelijkheid des betoogs te waardeeren. Het hoogere doel van alle wetenschap en alle kunst ontging hun: toen het doel, dat vroeger hunne groote mannen had aangevuurd, namelijk de onafhankelijkheid des vaderlands, niet meer te bereiken was, waren de vele gaven als aan hun middelpunt onttrokken en verteerden zich in onvruchtbare oefeningen. In één woord het ontbrak den atheenschen geest aan ernst.

Dit is de toestand eener zinkende beschaving. Is het niet in vele opzichten onze toestand, de toestand althans van velen in onze christelijke maatschappij, niet het minst dergenen, die zich bij uitnemendheid de beschaafden plegen te noemen? Men wordt geacht belang te stellen in wetenschap, kunst, maatschappelijken vooruitgang, men verbeeldt zich ook, dat men daarin belang stelt; het behoort tot den goeden toon daarvoor uit te komen, men wil ook wel gaarne de eentonigheid des levens en langwijligheid

van den tijd (helaas, welke zelfbeschuldiging ligt in die woorden!) bannen door iets nieuws te hooren, en gevoelt zelf de verplichting om tot de maatschappelijke samenleving iets bij te dragen; men wil niet alledaagsch zijn, men stelt er prijs op, iets oorspronkelijks, althans iets eigenaardigs te wezen. Men wil iets nieuws spreken. Maar de grond en het doel van dit alles? Waarom wilt gij leeren, hooren, spreken? Waarom stelt gij belang in wetenschap en kunst en maatschappelijk leven? Hebt gij het u ooit afgevraagd? Misschien niet; maar er is een ander, die het u afvraagt. Die ander is, ik zeg niet Paulus, ik zeg niet een mensch, ik zeg niet de kerk, maar Hij, die door de kerk, door de christenen, door het woord der apostelen en profeten, tot u spreekt de man, daartoe verordend, de uit de dooden opgewekte. Zijne stem kunt gij niet ontwijken, ze dringt tot u door, ze dringt in uw binnenste. „Ik ben gekomen om den wil Gods te doen en het kruis te dragen; ik ben dood geweest en ben levend geworden. Gij, wat doet gij? Wat lijdt gij? Wat is uw doel? Wat is uw hoop?" Wat zult gij daarop antwoorden?

Bekeering, dat is zijn eisch: dat gij niet meer buiten u, maar in u zelven leeft. Hoe neemt gij dien eisch op? Keeren wij ons nogmaals tot de Atheners en zien wij, hoe hunne gezindheid zich openbaarde.

Het vreemde trekt hen aan. Een man van overtuiging is voor de wereld een belangwekkend verschijnsel, dat de nieuwsgierigheid prikkelt. Daar zijn er, die al aanstonds met hooghartige minachting, als reeds vooraf wetende, dat hij hun iets nieuws, althans niets belangrijks heeft te zeggen, vragen: *wat wil toch deze klapper zeggen?* Zijne spraak is hun niet sierlijk genoeg, hij heeft een vreemden tongval, spreekt geen zuiver grieksch, is in zijn gedachtengang niet geheel logisch. Wat zouden zij van hem kunnen vernemen? Hij had eer van de Atheners iets te leeren dan zij van hem. Anderen daarentegen zeiden: *Hij schijnt een verkondiger te zijn van vreemde goden,* omdat, voegt Lukas er verklarend bij, hij *hun Jezus en de opstanding verkondigde.*

Jezus is hun een nieuwe God, de opstanding eene nieuwe godin ; — immers ook de werkingen en krachten der natuur werden vergood ; — die naast de andere te vereeren zullen zijn. Welnu, voor nieuwe vormen van den natuurdienst, nieuwe symbolen van den algemeenen natuurgeest, voor nieuwe altaren en nieuwe standbeelden is er nog wel plaats in hunne alleszins godsdienstige stad. Het beschaafde Athene is niet exclusief, het neemt evenzoo goed nieuwe goden, als nieuwe menschen gastvrij op. De Jood brenge er zijne goden, zoo goed als de Egyptenaar en de Feniciër. Vreedzaam zullen zij hunne plaats kunnen innemen naast de aloude.

Vinden wij hier niet andermaal Athene terug in onze tegenwoordige, oppervlakkige en van God vervreemde beschaving ? Ongodsdienstig wil zij niet zijn, geenszins ; zij vereert Jezus, hij is een der vele, ja wel de hoogste der openbaringen van den eenen menschelijken geest. Godsdienst, wat is het anders dan ontwikkeling van dien geest, die immers goddelijk is van natuur ? Opstanding is een schoon woord en het eigenaardig symbool van den godsdienst van Jezus. Het drukt zoo treffend uit de onsterfelijkheid van den waren godsdienst, de zich immer verjongende kracht des geestes, de eeuwige vatbaarheid der menschelijke natuur om zich van alle geleden schade te herstellen. Wij gelooven aan de opstanding, zoo zegt men, niet als feit, maar als idee en dat is het ware opstandingsgeloof, het in den grond eenig christelijke, schoon wij het andere verdraagzaam als wij zijn, wel willen laten gelden voor de onbeschaafden, die zich tot de zuivere idee niet kunnen verheffen, maar haar moeten bezitten in het omhulsel van het grofzinnelijk feit.

Dat kan evenwel niet lang duren. Men kan zich een tijd lang met het zwevende en onbepaalde vergenoegen, maar het nadenken kan men niet geheel onderdrukken, en de eisch van te gelooven, onder voorwaarde van niet te weten, wat men gelooft, komt ons ten slotte ongerijmd voor ; men schaamt er zich over. *Kunnen wij niet weten, welke deze nieuwe leer zij, daar gij van spreekt ?* zoo vragen de Atheners. Ik ben een christen, maar een

verlicht, een beschaafd christen, ik ben niet ouderwetsch, ik ben voor het moderne, zoo spreken ook onze beschaafden, maar ik wil nu wel eens weten, wat het ware christendom is.

Gij wilt het weten, mijn broeder, mijne zuster. Welnu, gij hebt in dit uur Paulus gehoord. Tegenover den onpersoonlijken God stelt hij den persoonlijken, den Schepper; tegenover uw duister godsbewustzijn, uwe afhankelijkheid van en behoefte aan Hem als den levende; tegenover uwe wereldbeschouwing, als ware de geschiedenis een schouwtooneel, waar slechts menschen handelend optreden zonder eenheid van handeling, de zijne, waarnaar de geschiedenis, ja, ook een drama is, maar een drama, waarvan God de auteur is, God het middelpunt, God de ontknooping. Tegenover uwe zelfgenoegzaamheid stelt hij uwe verantwoordelijkheid; tegenover uwen half sentimenteelen, half verstandelijken godsdienst, den ernst van den zedelijken godsdienst, de heiligheid uwer menschelijke roeping; tegenover uwe verslaafdheid aan het heden, de waarachtigheid van het toekomstig gericht als de wekstem voor het heden; in één woord, tegenover uwe christelijke ideeën, de waarachtigheid van het christelijk feit: Jezus Christus uit de dooden opgewekt.

Dit alles en nog veel meer vindt gij in de rede des apostels te Athene. Wat zegt gij op dit alles? Als gij van de opstanding der dooden hoort, spot gij daarmede, zooals de Atheners, of wel; — want spotten met zaken van godsdienst is toch eigenlijk niet beschaafd; — zegt gij beleefdelijk, maar zonder ernst: *Wij zullen u wederom hiervan hooren*, zonder dat dit *wederom* ooit komt?

Weet gij dan, wat gij doet? Ik zeg niet: gij zult niet komen tot de opstanding der dooden, de dag des toekomstigen gerichts zal u overvallen als eene verschrikking, want gij gelooft niet aan opstanding en gericht; maar ik wijs u op het voorbeeld der Atheners, om u dit te zeggen: gij verliest, wat gij meent te hebben, uwe beschaving, de beschaving, die het Christendom afsloot, richt zich zelve te gronde. Is het niet verwonderlijk, hoe ongevoelig

die fijn beschaafde Atheners zijn voor de verhevenheid van Paulus' rede, hoe onvatbaar om die welsprekendheid der waarheid en der liefde te verstaan, hoe onvatbaar voor die betooning van geest en kracht? In zijne rede ligt de oplossing van alle vraagstukken, door hunne wijzen gesteld, de ontknooping der raadselen van hun eigen geschiedenis en van de geschiedenis der menschheid. Maar zij vermoeden er niets van, zij zullen hem wederom hooren; en intusschen blijven zij redetwisten, naar het nieuwe haken en in het nieuwe altijd het oude terugvinden, de oude lichtzinnigheid, de oude oppervlakkigheid, de oude vormelijkheid, het oude ledig van verstand en hart; en Athene zinkt, zinkt al dieper en dieper en wordt eindelijk zelf in zijn zinken tot een schouwspel voor de wereld.

Neen, het verwondert ons niet. Daar is geene opstanding voor degenen, die met de opstanding van Jezus Christus spotten. Die opstanding loochenen het is het leven loochenen, den geest loochenen. Niets blijft er over dan natuur, natuurdienst, natuurvergoding, verslaving aan de natuur, materialisme. Dat is het einde eener beschaving, die het Christendom afsloot, al noemt zij zich christelijk; een einde helaas, dat wij niet meer behoeven te profeteeren, want het is reeds aanwezig.

Maar het is mij, wanneer ik alzoo spreek, alsof ik mij hoor toeroepen uit het midden dezer schare: prediker, gij mist uw doel, gij bestrijdt niet de gebreken van uw gehoor, gij strijdt tegen afwezigen. De beschaafden, die het Christendom verwerpen, komen niet ter kerke, tenzij dan wanneer zij meenen iets nieuws, iets moderns te kunnen vernemen; en uw Christendom is reeds achttien eeuwen oud, zij kennen het.

Ik weet het. Toch zou ik meenen, niet te vergeefs gesproken te hebben, al ware er slechts één in deze vergadering, voor wien het voorbeeld der Atheners waarschuwend geworden ware te dezer ure, en die mocht geleerd hebben, de ware humaniteit niet te zoeken buiten dat achttien eeuwen oude Christendom, het Christen-

dom van Paulus, maar daarin. Toch is het niet voornamelijk met het oog op die weinigen, die in naam der beschaving het evangelie van Paulus verwerpen, en die zich hier mochten bevinden, dat ik gesproken heb, maar met het oog op die velen, die te goeder trouw meenen, dat Christendom en beschaving zich niet laten vereenigen, dat men om Christen te zijn de vermogens en den aanleg van den menschelijken geest moet onderdrukken, kennis en kunstzin moet verzaken, dat bekeering, opvoeding en ontwikkeling uitsluiten, in één woord dat al wat menschelijk is, reeds daardoor niet goddelijk is. Ziet gij niet in Paulus het tegendeel? Wordt door hem niet de reddende hand gereikt aan de schipbreukelingen der heidensche beschaving? Hoe heeft de liefde van Jezus Christus zijn oog gescherpt om het werk Gods in de menschheid te aanschouwen, het werk van dien God, in wien wij leven, ons bewegen en zijn. Voorwaar, hij is hier de ware wijsgeer en redenaar en dichter. Hij leeft reeds in de schoone wereld der opstanding, de wereld der reddende liefde, der blijde hoop, des krachtigen geloofs? En is hij de eenige? Vindt hij op dezen weg, waarop hij zich te Athene beweegt, geene metgezellen? Is het Christendom uitsluitend en noodwendig gelijk te Korinthe de godsdienst der niet vele wijzen, niet vele machtigen, niet vele edelen? Heeft God alleen en zonder onderscheid, noch uitzondering het dwaze der wereld uitverkoren ten einde de wijzen te beschamen, het zwakke der wereld ten einde het sterke te beschamen, het onedele en het verachte en hetgeen niets is om te niet te maken, hetgeen iets is? (1 Kor. I). Voorzeker, wij danken God met onzen Heer en Koning en in zijnen geest, dat Hij deze dingen den wijzen en verstandigen verborgen heeft en heeft ze den kinderkens geopenbaard; maar toch verheugen wij ons met de engelen Gods ook wanneer een Nicodemus zich bekeert of een Saulus van Tarsen, of.... want ja, wij hebben het nog niet gezegd: ook te Athene bleef het zaad des woords niet zonder vrucht. *Sommige mannen*, lezen wij, *hingen hem aan, en geloofden;* ook mannen, niet alleen vrouwen als te Philippi; *onder welke ook*

was Dionysius de Areopagiet ... een Areopagiet, een lid van het hoogste gerechtshof van Griekenland, *en eene vrouw met name Damaris, en andere met dezelve.* Wij verheugen ons over dezen Dionysius en deze Damaris en die anderen. Wij verheugen ons over dezulken. Ach, is de ziel des rijken niet even arm, de ziel des edelen niet even ontadeld, de ziel des machtigen niet even hulpbehoevend als de ziel des armen, des verachten, des nooddruftigen? Niet om hunnen invloed in de wereld, maar om huns zelfs wille verheugt zich de gemeente van Jezus Christus, zoo dikwerf zij zich bekeeren, die de bekeering niet schijnen of wanen van noode te hebben. Maar nu dan ook, gij machtigen en wijzen en edelen, die Jezus Christus voor uw deel hebt verkoren in de wereld en die de opstanding ten leven verwacht; maar wat zeg ik: neen, niet gij alleen, ook gij, kleinen en onedelen en onmachtigen der wereld: in Jezus Christus zijn verborgen al de schatten der wijsheid en kennis. Welaan dan, toont, dat gij het weet, delft in die schatten; zoekt en streeft naar alles, wat waarachtig is, wat eerlijk is, wat rechtvaardig is, wat rein is, wat liefelijk is, wat wel luidt, zoo er eenige deugd is en eenige lof. Zoekt dat en openbaart het, en het blijke in uw leven, dat christendom en beschaving niet vijandig zijn, dat Christen zijn en mensch zijn ééne zelfde zaak is. Amen.

VREUGDE IN VERZOEKINGEN.

Acht het voor groote vreugde, mijne broeders, wanneer gij in velerlei verzoekingen valt, wetende, dat de beproeving uws geloofs lijdzaamheid werkt. Doch de lijdzaamheid hebbe een volmaakt werk, opdat gij moogt volmaakt zijn en geheel oprecht, in geen ding gebrekkelijk. JACOBUS I : 2—4

Het was eene zonderlinge misgreep van den grooten Hervormer, wiens moedig optreden tot handhaving van Gods eer en tot redding der bedreigde gewetensvrijheid de eerste aanleiding is geweest tot het zegevierend optreden van den protestantschen geest; het was, zeg ik, eene zonderlinge misgreep van Luther, dat hij in den brief van Jacobus niets hoogers kon erkennen dan zedelijke vermaningen en raadgevingen van een vroom man, maar niet den geest eens apostels of apostolischen schrijvers, en dat hij dit geschrift dus niet onder de canonieke schriften wilde geteld hebben. Was het eenerzijds het niet genoeg te waardeeren bewijs van de vrijheid, waarmede de Hervormers zich ten opzichte van iedere overlevering ook met betrekking tot het gezag der H. Schrift bewogen, en hoe zij meenden, dat gezag alleen te kunnen erkennen en staven door de getuigenis des H. Geestes in het hart: aan de andere zijde gaf het oordeel van Luther over dezen brief, dien hij den strooien brief noemde, het duidelijk bewijs, hoe ver ook nog de Hervormers er van verwijderd waren, den rijkdom der apostolische genadegaven in de H. Schrift te erkennen, hoe weinig zij nog tot de volheid van Christus waren doorgedrongen.

Met recht is de protestantsche kerk genoemd de Pauluskerk.

Het is voorwaar een lof: want deze Paulus heeft meer gearbeid dan de apostelen alle. Maar het duidt toch iets eenzijdigs aan. Het is eene kracht en eene zwakheid te gelijk. Of mogen de overige apostolische schrijvers alleen als discipelen beschouwd worden? Hebben zij niet hun eigenaardige gaven, hun eigenaardig standpunt in Christus? Kan men ze verstaan en waardeeren, wanneer men hunne uitspraken eenvoudig in het raam plaatst van het paulinische leerstelsel, of nog liever van dat leerstelsel zooals het in de kerkleer eene gebrekkige en vaak onhistorische uitdrukking heeft verkregen?

Een strooien brief, deze brief van Jacobus! Het zij zoo; mits men toestemme, dat deze stroohalmen voedende graankorrels in overvloed bezitten. Of nog liever Luther heeft voor stroo aangezien, wat bij nader beschouwing blijken goudaders te zijn. Is het geen gouden spreuk, een spreuk uit de diepste mijnschacht des Evangelies opgedolven, de spreuk van onzen tekst? Het voor groote vreugde te achten in velerlei verzoekingen te vallen: is zulk een eisch niet eene bepaalde ongerijmdheid buiten het kruis van Christus? Is het niet eene zedenleer, die alleen mogelijk is door dat evangelie, dat Paulus eene dwaasheid noemt?

Deze ongerijmdheid valt ons al aanstonds in het oog, als wij op het begrip letten der twee zaken, die hier worden samengevoegd: vreugde en verzoeking. Vreugde immers is harmonie, bestaat niet zonder samenstemming van alle akkoorden der ziel. Iedere wanklank verstoort haar. Verzoeking daarentegen is zulk een wanklank, een tweespalt der ziel. Welke ook de vrucht der verzoeking zij, van welken aard zij ook zij, op het oogenblik zelf, dat zij bestaat, is er geen vrede in de ziel, maar eene scheuring. Verzoeking is eene breuk des harten; er wordt door verzoeking iets van ons afgescheurd, iets geknakt en gebroken. Hoe kan dan vreugde bestaan? Voorwaar, de ervaring van hen, die verzoeking kennen, komt het oordeel bevestigen, dat wij reeds op grond van het begrip der twee genoemde zaken moesten vellen, dat de eisch van onzen tekst ongerijmd is. Wij zullen het ongerijmde trachten

te verklaren ten einde u de apostolische vermaning in te prenten. Daartoe volgen wij den historischen weg en vragen:

I. wat de apostel verstaat onder verzoekingen,
II. welke stof van vreugde hij daarin vindt,
III. waartoe hij dientengevolge zijne lezers vermaant.

I.

Verzoeking is eene poging om iemand van den weg Gods af te brengen; uit verzoeking ontstaat gevaar van afval.

Dat gevaar bestond bij de twaalf stammen in de verstrooiing. De schrijver beschouwt het geloovig geworden Israël alzoo, in den tijd, waarin hij dezen brief schreef. Niet ten onrechte. Het was de laatste tijd van Israëls volksbestaan. Nog was de strijd, die met de verovering van het land en de verwoesting van Jeruzalem zou eindigen, niet uitgebroken; maar overal smeulde de brand, die weldra in lichtelaaie vlam zou uitslaan. De spanning tusschen Israël en heidenen was tot het uiterste gekomen. Hoemeer de verwachte verlossing uitbleef, des te hooger steeg de haat. De Messiasmoord had in den boezem van Israël al de demonen van dweepzucht, hoogmoed, blinde vijandschap tegen de heidenwereld losgelaten. Een revolutionnaire geest ging uit van Jeruzalem over het joodsche land, door de gansche verstrooiing. Zoo God niet hielp, zullen zij zich zelve helpen en God zal komen. Hoemeer zij in blinde woede voortholden, des te harder, des te ondraaglijker werd het romeinsche juk. Het bleek steeds meer, dat dit volk noch te buigen, noch te breken was, dat Judea geene romeinsche provincie kon worden, tenzij dan als eene woestenij. De naam van haat van 't menschelijk geslacht, reeds vroeger aan de Joden gegeven, werd steeds meer bevestigd, in den dubbelen zin van hatende en gehaat door. Steeds harder werd de slavernij, steeds woester de geest van verzet. De strengste

landvoogden werden naar Judea gezonden, de Alva's van dien tijd; op Felix en Festus, die nog soms uit edele of onedele drijfveeren voor eenige toegefelijkheid vatbaar waren, volgden de onbuigzame Albinus en de wreede Gessius Florus.

Hoedanig was de toestand der joodsche Christenen, dier Israëlieten, die hunnen Messias erkend hadden? Wij zouden ons bedriegen, zoo wij meenden, dat zij ten eenenmale afgezonderd van hunne volksgenooten leefden. Zij vormden met de heidenchristenen nog niet ééne algemeene Christelijke kerk. Het was de groote vraag voor hen, of zij door hun christelijk geloof nader tot de heidenchristenen gebracht waren dan tot hun eigen volk. Wat is hier het eerste: de joodsche nationaliteit of het gemeenschappelijk geloof in Christus?

Deze vraag was voor hen niet zoo gemakkelijk te beantwoorden als voor ons. Indien het reeds thans zoo moeilijk is, den familieband der christenen vast te houden tusschen verschillende volken, hoeveel te meer toen; hoeveel te meer bij dat volk, dat zijne nationale toekomst niet kon, niet mocht opgeven! Ook worden zij daartoe niet vermaand, door geen der apostolische schrijvers; alleen geduld en lijdzaamheid worden hun ingeprent: zij worden vermaand om te wachten.

Hoe groot het gevaar van afval was, blijkt vooral uit den brief aan de Hebreën, maar ook uit onzen brief en uit den eersten van Petrus.

Door de Romeinen als Joden beschouwd, deelden zij in hun haat en verachting en werden mede vervolgd. Hoe nabij lag het gevaar, zich aan de fanatisch-chiliastische beweging aan te sluiten, mede de heerlijkheid des rijks te rooven, met het Israël naar het vleesch. Deden zij dit niet, hoe groot was dan het gevaar met de Heidenen gemeene zaak te maken tegen Israël, en daarmede den God Israëls en den Messias te verloochenen.

Dit ééne groote gevaar deed zich dagelijks voor in allerlei verzoekingen, zooals het pleegt te geschieden, dat de fel bewogen wateren van de wereldzee in duizend deiningen alomme worden

waargenomen. Wat te Rome geschiedt, beweegt de gansche wereld, toen en thans; doch toen bestond er tegenover Rome nog geen Parijs, maar nog een Jeruzalem.

Alzoo: velerlei verzoekingen, van de zijde der Heidenen van de zijde der Joden waren het deel der Christenen uit Israël. Laat mij een voorbeeld noemen, aan dezen brief ontleend. Den armen Heiden, die mede met hen in de christelijke synagoge kwam, te verachten; den rijken Farizeër, die zijne bescherming schonk aan Jezus den Nazarener en met hem mede opging in die synagoge, te eeren en zich door zijne tegenwoordigheid geëerd te zien, dat was eene dier dagelijks terugkeerende verzoekingen, waarin zich de groote verzoeking: Israël met zijn Messias, of: den Messias met zijn Israël te verloochenen, openbaarde. Behoef ik ze u op te sommen, de gelegenheden, uit dien toestand geboren, waarin zich de verzoeking dagelijks moest herhalen?

Liever wil ik u wijzen op de verzoekingen, die *wij* door te staan hebben. Ziet, hoe verschillend ook gewijzigd, hetzelfde gevaar van afval bestaat altijd, en wel van de zijde der twee partijen, in wier midden de Christen altijd geplaatst is, laat mij liever zeggen der twee beginselen, die twisten om de heerschappij over zijn hart, en die, geeft hij zich aan een der beide over, hem tot slaaf maken; ik bedoel het conservatieve (het behoudende), en het revolutionnaire.

Om van andere tijden der geschiedenis niet te gewagen, vestigen wij kortelijk den blik op het tijdperk der Hervorming. Hoe zou de eeuwenoude katholieke kerk afvallig zijn van de waarheid, zij, die het licht is geweest der Heidenen, de steun van alle heilzaam gezag, de teugel der driften, de wijding der koningen? Zou deze stoel van den H. Petrus, de band der eenheid, de zetel der waarheid, leugen kunnen spreken? Zoude hare heerlijkheid kunnen tanen; volken en vorsten van haar afvallen en dit door den wrekenden God worden geduld? Zoo luidde de taal van het behoud, van den conservatieven demon, als ik het zoo mag noemen; en alle slaafsche geesten, allen, die niet naar de vrijheid der kinderen Gods verlangden, hoorden zijne stem. — Het rijk is gekomen; — zoo luidde de

stem der revolutionnairen; en de gruwelen van Munster hebben getoond, welke het einde is zijner wegen; — het rijk is gekomen, de opstanding des vleesches is nu geschied, laat ons van ons wegwerpen alle banden, zijt gij niet allen koningen en priesters? heerscht dan als koningen, uw macht is heilig en van God.

En deze demonen: doen zij ook thans hunne stem niet hooren? In duizend verzoekingen komen wij dagelijks. Vreest al wat nieuw is, nieuwe uitdrukkingen, nieuwe denkbeelden, nieuwe vormen; vreest wetenschap en wijsbegeerte, legt uw geest aan de banden; legt u neder bij het oude, het oude is het beproefde. Waarbij uwe vaderen geleefd hebben, leeft ook daarbij, al het overige of andere is uit den duivel, het is *de moderne theologie* en gij weet, wat dat beteekent. Zoo luidt de taal des conservatieven demons.

Keert den stroom der geschiedenis, leidt af zijne wateren, terug tot den oorsprong. Breekt af die ineenvallende kerken. Geen gezag blijve staan. Geen gezag hebbe de overlevering, de geschiedenis, de kerk; geen gezag de schrift, geen gezag Jezus; gezag hebbe de waarheid, de onpersoonlijke, de geest, het nadenkend verstand. Immer voort, immer hooger; in de lucht alleen, waar alle bijzondere voorwerpen aan uw oog onttrokken zijn, daar zult gij zien.

Groot, zeer groot is het gevaar van afval te allen tijde, vooral in onzen tijd. Afval is het blindelings te gelooven, te gelooven, omdat men vreest, te gelooven op grond van een onbegrepen gezag; zich te onderwerpen, men weet niet aan wien, men weet niet waarom, aan het bestaande alleen, omdat het bestaat. Afval is het, zich buiten de zegenende en zegenrijke invloeden der christelijke kerk, des christelijken geestes, der christelijke waarheid en van het woord der waarheid te plaatsen, en daar buiten een punt te zoeken, van waar men het recht dier overlevering en van dien gegeven toestand zou kunnen beoordeelen. Afval is dit van zijn doop, van zijne belijdenis, van den naam, waarin wij gedoopt zijn.

Welnu, deze verzoekingen omgeven ons in grover of fijner vorm alom. Zij duiken op aan alle zijden; ieder huis, ieder hart is daarvan het tooneel. Treurige tijd, zeggen sommigen. Blijde

tijd, zegt de dwaasheid des evangelies. *Acht het voor louter vreugde, wanneer gij in velerlei verzoekingen valt.*

II.

Acht het voor eene vreugde. Waarlijk geene stoïsche ongevoeligheid wordt ons hier gepredikt en het is niet tot onzen hoogmoed, dat zich deze apostolische vermaning wendt. Het is niet: stel u boven den tijd, trotseer hem met zijne aanvechtingen: gij zijt te groot voor dezen tijd. Die alzoo spreken, zijn reeds gevallen aan een der beide zijden.

Neen, niet de verzoekingen te trotseeren, het pijnlijke daarvan te verbloemen, de smart der scheuring in eigen hart af te wijzen; niet daarin bestaat de vreugde.

Maar in die smart zelve vreugde te gevoelen: dat is de eisch. Alleen het evangelie lost dit raadsel op en predikt deze ongerijmdheid, dat men in het diepste der smart kan juichen en onderliggende kan triomfeeren. *Een vuur ben ik komen ontsteken op de aarde*, zegt de Heer weemoedig, en toch wenscht hij vurig, dat het brande. In Gethsemané is hij als een worm kruipende ter aarde, en toch werpt hij zijne vijanden ter neder.

Verzoeking is lijden, verzoeking is zulk een vuur, een vuuroven; maar de vuuroven loutert: verzoeking is *beproeving*. Als verzoeking is zij den Satan, maar de verzoeking des Satans is beproeving van God.

Beproeving! Wat moet er beproefd worden in ons? Ach, indien er eens niets in ons te beproeven viel. Indien wij eens waren niets dan kaf, stroo, dat door het vuur verbrandt? Helaas, dat er zulke menschen zijn! Er zijn menschen lichtvaardig als kaf, gedragen en weggevoerd door den wind der openbare meening. Zij vinden niets eeuwigs in den tijd. Zij leven zooals iedere dag het medebrengt en hun gezichteinder gaat niet verder dan

deze wereld. Verstandige en praktische menschen noemen zij zich zelve; *goddeloozen* noemt hen de H. Schrift, goddeloozen, *die niet zullen bestaan in het gericht.*

Maar de apostel spreekt van de *beproeving des geloofs.* Hij spreekt tot *gelooviger*, d. i. niet tot zoekenden en heilbegeerigen, maar tot hen, die gevonden hebben en vrede ontvangen, tot hen, wien de onzichtbare wereld is opgegaan in de zichtbare, het eeuwige licht te midden der duisternis, d. i. die Jezus Christus kennen, in Jezus Christus gelooven en zijn koninkrijk verwachten. Jezus Christus de onzichtbare, maar die koning is der eeuwen, en die komen zal in heerlijkheid, Jezus Christus de gekruisigde, maar wien alle macht gegeven is in hemel en op aarde. Jezus Christus, de Alpha en de Omega, die, zooals hij het begin is der geschiedenis, zoo ook haar einde.

Indien gij Jezus Christus kent, dan weet gij, hoe moeielijk het is, aan hem vast te houden te midden der verwarringen van de wereld en van ons eigen hart. Zijn naam hooren wij alom, maar zoo weinig aanschouwen wij in hetgeen met dien naam prijkt de trekken van zijn beeld, den man der smarten, den gekruisigde van Golgotha. Heilige liefde, dat is zijn wezen. Maar ziet, dat beeld duikt somtijds op voor onze oogen uit de diepten van het biddende hart; maar dan schijnt het weder weg te zinken en wij aanschouwen het niet. Of wel, als wij het aanschouwen, dan schijnt het ons toe, voor eeuwig tot het kruis gedoemd; in het lijden aanschouwen wij de heerlijkheid niet, en de smaadheid zijns naams schijnt ons niet toe een teeken te zijn van den geest der heerlijkheid. Wij willen een Christus, die de heerlijkheid dezer wereld bezit, hetzij den driedubbelen mijter der kerk, hetzij de keizerskroon van den staat.

Welnu, niets is zoo zeer geschikt om het beeld van den Christus ons zuiver, levendig, onvermengd voor oogen te brengen; — en dat is de beproeving des geloofs, want het geloof leeft in Hem; — dan verzoeking. Ziet, wij worden aan twee zijden van hem afgetrokken. Hier luidt de verzoekende stem: zie

achter u, in het verleden is Christus, over deze eeuw heerscht hij niet. Daar klinkt het: zie om u heen, hij is overal, deze eeuw is de aanvang van zijn rijk, de openbaring zijner heerlijkheid. En toch zegt ons geloof: neen, daar is geen verbond tusschen den Heilige en de goddeloosheid, den dienst des vleesches en den lust der oogen. En toch wederom: hij is machtig in het heden als in het verleden, deze eeuw behoort hem toe als alle andere; voorwaar, zijn woord bestaat, zijne belofte faalt niet in eeuwigheid. Hij heeft ons den Trooster gegeven, den geest der waarheid, die bij ons blijft in eeuwigheid.

Welnu, hoe luider de verzoekende stemmen tot ons komen des te luider spreekt ook die stem des geloofs, d. i. de stem des H. Geestes in ons hart. De eerste vrucht der verzoeking bij den geloovige is dat hij inkeert in zich zelven, dat hij Gods aangezicht zoekt. Tijden van verzoeking zijn tijden des gebeds. En het gebed, dat spreken met God, dat geen mensch aanschouwt, dat de wereld niet verstaat, het opent ons de gewesten der eeuwigheid, het doet ons Christus aanschouwen gezeten aan Gods rechterhand, het doet ons zijn werk verwachten en de sporen daarvan in de wereld erkennen, daar waar evenmin de koortsachtige blik des dweepzieken ijveraars als de verstrooide blik des kortzichtigen wereldlings iets daarvan ontwaart.

Het doet ons zijn werk verwachten: die gelooven haasten niet. Die beproeving des geloofs werpt eene vrucht af, eene kostelijke vrucht der gerechtigheid. Het goud ontdaan van de onreine bestanddeelen, waarmede het vermengd was, schittert zuiver en helder. Welnu, welke is de vrucht der beproeving? Indien toch de beproeving geene vrucht afwierp, zoo zou het geloof in denzelfden toestand blijven, en wij zouden kunnen zeggen, hoogstens: onderwerpt u, draagt de verzoeking, maar niet: acht het voor louter vreugde. De vreugde veronderstelt, dat er iets heerlijks mede bereikt wordt, iets grooters dan wij vroeger bezaten, meerdere reinheid des geloofs, grooteren vrede des harten.

Die vrucht wordt hier genoemd. Het is de *lijdzaamheid*.

Onze schrijver moet deze vrucht wel voor iets zeer uitnemends en kostelijks gehouden hebben, dat hij om harentwille al het lijden, al de smart der verzoekingen voor louter vreugde wil geacht hebben.

Verwondert u dit? Maar ziet er is geene eigenschap, geene christelijke deugd, die ons zoo na aan de eeuwigheid, d. i. aan God brengt, die zoo zeer het leven des geloofs als een eeuwig leven verkondigt dan de lijdzaamheid. Geduldig, omdat hij eeuwig is, is God. Aanmerkt het: God bemint, God wil, God wil ernstig en volhardend de vrijheid. Hij grijpt niet storend in in het weefsel der menschelijke daden. Zacht en krachtig en doordringend en daardoor alles overweldigend is het werk zijns Geestes. Hij laat aan den booze zijne ure, hij laat alle raadslagen der boozen zich vereenigen tot een samenhangend plan, een rijk des boozen; maar Hij verijdelt die raadslagen, door ze te doen zegevieren. Dat predikt ons het kruis van Christus. Welnu dan: dat de baren der eeuw hoog rijzen en de rots der eeuwen overstelpen en schijnen omver te werpen; aan die rots breekt zich hare kracht. Gij, die op Christus ziet, weest niet versaagd, weest ook niet overmoedig, zegt niet: mijn weg is voor God verborgen. Uw weg is Gods weg. Het einde daarvan is vrede, zaligheid, heerlijkheid. Weest dan lijdzaam, wacht op uwen God en verdraagt de kwaden.

III.

Maar zal die lijdzaamheid werkeloos zijn? Dat zij verre. Dan ware zij geene lijdzaamheid des geloofs. De christelijke lijdzaamheid is niet die plompe tevredenheid met het bestaande, omdat het bestaat, welke niets anders is dan de traagheid des vleesches. Neen, het is de lijdzaamheid, die in de zekerheid der heerlijke toekomst in het tegenwoordige berust, maar die tevens weet, dat die heerlijke toekomst door arbeid moet worden verkregen, in strijd moet worden gewonnen.

De lijdzaamheid, zegt de apostel, *hebbe een volmaakt werk.* Hij zegt niet: zij volmaakt. Neen: zij hebbe een werk, een volkomen werk, een werk waarin men niet vertraagt tot het einde toe, totdat het doel bereikt is.

Waarin dat volkomen werk bestaat? vraagt gij. Ziet, de eerste openbaring der lijdzaamheid des geloofs, het eerste, waarin de vrucht der beproeving des geloofs gezien wordt, is een werk in ons zelve, een strijd in eigen hart gestreden tot beteugeling zoowel van den overmoed als van de kleinmoedigheid des harten, van die blinde hartstochtelijkheid, waardoor men het werk Gods tracht te bevorderen met dien toorn, die de gerechtigheid Gods niet volbrengt, als van dat wanhopig klagen, dat nergens zegen ziet, en dat eindigt in het woord des ontrouwen dienstknechts: *Heere, ik kende u, dat gij een hard mensch zijt, maaiende, waar gij niet gezaaid hebt, en vergaderende van daar, waar gij niet gestrooid hebt; en bevreesd zijnde, ben ik henengegaan en heb uwe talent verborgen in de aarde: zie, gij hebt het uwe* (Matth. XXV: 24, 25.) Neen, het werk der lijdzaamheid is juist die vreugde, die ons hier wordt geboden. Indien het voor eene groote vreugde te achten is, in velerlei verzoekingen te vallen, welnu dan gij, die de verzoeking als beproeving uws geloofs aanmerkt en u door haar laat oefenen in de lijdzaamheid, weest dan ook verheugd, verheugd al is het met beving. Verblijdt u in den Heer; ja, nogmaals zeg ik u, verblijdt u! Zijt gij ook door de verzoeking inwendig vastende, welnu, *als gij vast, toont geen droevig gezicht gelijk de geveinsden; maar zalft uw hoofd en wascht uw aangezicht, opdat het van de menschen niet gezien wordt, dat gij vast, maar van Uwen Vader, die in 't verborgen is: en uw Vader, die in 't verborgen ziet, zal 't u in 't openbaar vergelden* (VI: 16—18).

Verblijdt u in den Heer. Maar ziet, hoe gij dan ook in de rechte stemming verkeert, om het andere deel van het werk der lijdzaamheid te volbrengen: het werk der liefde, bestaande in het dragen van de kwaden en het zich verheugen in alle waarheid.

En bestond nu dat werk der lijdzaamheid, hetwelk een werk

der liefde is, bij de Christenen uit de Joden, aan wie deze brief gericht is, bepaaldelijk in een erkennen van het recht der Heidenchristenen op het koninkrijk Gods, ook dit werk is te allen tijde en ook heden ten dage toe te passen. Laat mij het alzoo verklaren en op uw geweten drukken: oordeelt niet lichtvaardig over den geestelijken toestand van uwen naaste, die met u den christennaam draagt. Gaat hij niet met u: weest niet terstond gereed om te zeggen: hij gaat niet met Christus. Gelooft aan het werk des H. Geestes in de harten ook waar gij het niet ziet. Het volkomen werk der christelijke lijdzaamheid zegt een geloovig en hoog begaafd uitlegger der H. Schrift van dezen tijd, zoude zijn om onbewimpeld het recht van het christelijke humanisme te erkennen, d. i. van de verwantschap van het christelijke beginsel met al wat rein menschelijk is, de vatbaarheid van ieder gebied van menschelijke werkzaamheid om geheiligd te worden door den geest van Christus, en dientengevolge elken geest van separatisme en dweepzieken ijver volkomen af te leggen.

En wat bewerkt gij nu door dat werk der lijdzaamheid? Wat is de vrucht van dit werk? Ziet, men kan niets verzaken voor het koninkrijk der hemelen, of men vindt het honderdvoudig terug. Men kan niet op zich zelven werken, noch op de wereld, of men verkrijgt zich zelven en de wereld terug, d. i. men wordt meester over zich zelven en over de wereld. De vrucht van het volkomen werk der lijdzaamheid is dat men zelf *een volkomen man wordt en geheel oprecht, in geen ding gebrekkelijk.*

Het is onmogelijk uit de vertaling den rechten zin der woorden op te maken. Het eerste wijst op *inwendige volkomenheid*, rijpheid, den vollen wasdom des geestelijken levens, wanneer de harmonie, welke in vreugde bestaat, volkomen aanwezig is. Het tweede woord toont aan den wasdom naar buiten, de harmonie der levenstoestanden, den toestand van hem, die nu zelf in de wereld verschijnt in zijn vollen bloei zonder door iets belemmerd te worden, die dus ook niet meer verzocht wordt, die deze pijnlijke afsnijdingen niet meer behoeft. Hij is door al die beproevin-

gen geheel gezond geworden. Eindelijk luidt het laatste woord eigenlijk: *in geen ding achterblijvende.* Er is een weg Gods in de geschiedenis. Dien weg heeft hij gevolgd. Hij is vooruitgegaan, want hij is met God gegaan, hij is niet achtergebleven met de eeuw dezer wereld. De geschiedenis van het Godsrijk is zijne geschiedenis geweest, de heerlijkheid van het Godsrijk is zijne heerlijkheid. Door lijden ging zijn weg tot heerlijkheid.

Door lijden tot heerlijkheid. Ja, er is een dag der heerlijkheid, een dag der toekomst van Jezus Christus, een dag der openbaring van al het verborgene, een dag des gerichts, een dag der verlossing. In dien dag te bestaan en niet beschaamd uit te komen, zietdaar het doel van alle verzoekingen, die tot beproevingen worden.

Moge het in ons bereikt worden! Is er wellicht nog iemand onder u, die vraagt: hoe daartoe te komen, die het nog niet verstaan heeft, dat hier gesproken wordt alleen van hen, die in het geloof zijn, niet van hen, die buiten zijn? Buiten Jezus Christus, ik herhaal het, is de eisch door Jacobus hier gesteld louter ongerijmdheid. Wie hier slechts een zedeles vindt van een godsdienstig man, moet die zedeles verwerpen, verwerpen, omdat zij eene onmogelijkheid vraagt, verwerpen, omdat het onzedelijk zou zijn met de natuur te breken, zoo ons niets gegeven wierd, dat boven de natuur is. In den strijd kan ik mij niet verheugen, zoo ik niet zeker ben van de overwinning, en tevens weet, dat de overwinning mij in een toestand zal verplaatsen, die begeerlijker is dan die, waarin ik mij vóór den strijd bevond.

Welnu, die zekerheid is te verkrijgen, die wetenschap is bereikbaar. De vraag, hoe tot het hier voorgestelde doel te komen, is eigenlijk de vraag: hoe te komen tot het geloof? Want door het geloof is men van zelf op den weg, die tot het doel leidt. Hoe zult gij gelooven? Slechts één antwoord is er op deze vraag te geven. Aanmerkt Jezus Christus, ziet op hem, hoort hem. Wie zijne woorden hoort en zijne werken aanschouwt, wordt van God geleerd en aanschouwt zijne heerlijkheid. Het licht gaat voor hem op, het licht over zijn eigen hart, het licht over de wereld.

Hij leert ze kennen, beide hart en wereld in het licht Gods, maar tevens aanschouwt hij het werk Gods, hij ziet zijn koninkrijk komende in eigen hart, komende in de wereld, en hij verheugt zich met eene onuitsprekelijke vreugde. Die ooren heeft om te hooren, dat hij hoore! Amen.

VERSCHEIDENHEID IN DE EENHEID, DE ROEM DER GEMEENTE.

Niemand dan roeme op menschen, want alles is het uwe; hetzij Paulus, hetzij Apollos, hetzij Cephas, hetzij de wereld, hetzij leven, hetzij dood, hetzij tegenwoordige, hetzij toekomende dingen, zij zijn alle uwe, doch gij zijt van Christus, en Christus is Gods.

1 Corinthe III: 21—23.

Daar zijn geen hechter banden dan die, welke in Christus gelegd zijn. Deze banden hebben zoowel de aanhankelijkheid en de wederkeerigheid, die der menschelijke, als de vastheid en onbeweeglijkheid, die der goddelijke liefde eigen zijn. Het goddelijke alleen boezemt ontzag en eerbied in, maar doet ons op een afstand staan; het menschelijke alleen kan het hart ontsluiten, maar door gemis aan hoogere wijding, aan de bewarende kracht van het goddelijke is zulke ontsluiting eene ontlediging, eene wegzinking des harten. Het godmenschelijke vereenigt, niet naast elkander, maar in elkander, elkander steunende en bewarende, de beweeglijkheid der menschelijke gewaarwordingen en de onwrikbaarheid der goddelijke natuur. Alleen de banden in Christus gelegd zijn hecht en duurzaam, want zij zijn menschelijk en goddelijk beide.

Menschelijk en goddelijk beide. Wilt gij weten, wat banden zijn, die alleen uit menschen ontstaan? Ach, ik wijs u niet op het deel, dat daaraan hebben eigenbelang, gewoonte, traagheid, gemis in één woord aan ware individualiteit, aan die zelfstandigheid, die de voorwaarde is der liefde; ik wil veeleer spreken van de geestdrift, de zelfopoffering, de aanbidding, die der menschelijke liefde — omdat de mensch zoozeer behoefte heeft aan God — eigen zijn;

en ik vraag u: wanneer God niet het voorwerp is, dat men in den mensch zoekt en lief heeft, waarmede eindigt dan die liefde? Is het niet in dwepende hartstochtelijkheid? Hartstocht nu put uit; hij geeft geen leven, maar hij doodt.

Zal ik nu hiertegenover stellen de kracht der liefde, die in Christus is, de wijding, die alle menschelijke genegenheden van Hem ontvangen, hoe de liefde van Jezus Christus in huis en maatschappij werkt als het zout, dat het bederf weert? Ik beroep mij op alle in waarheid christelijke echtgenooten en ouders in uw midden; in waarheid: zeg ik, d. i. die een Christus hebben niet alleen in het verleden, maar ook in het heden, niet alleen hier boven, maar ook hier beneden; zegt het mij, denkt u dien vriend, dien heiland, dien onzichtbaren huisgenoot weg uit uw huis, dien inwoner in het hart van man of vrouw, dien opvoeder en verzorger uwer kinderen, wat blijft er over van uw huis, van uw hart? Zou uw huis niet worden als eene markt voor de gansche wereld geopend en waar niemand te huis is; uw hart als een betreden weg, waar het zaad verstikt en de regen wegvloeit?

Het is niet waar; onze eigen ervaring zegt het ons anders; het is niet waar, wat sommige menschenhaters beweren, dat de mensch van nature geene behoefte zou hebben aan liefde, geen aanleg tot, geene vatbaarheid voor liefde. Maar, wordt die behoefte niet bevredigd in Christus, dan geschiedt met het menschelijk hart, wat met den onbebouwden akker, al is die ook nog zoo vruchtbaar, geschiedt: de woestijn wint al meer en meer en de onvruchtbaarheid wordt natuur. Waar Christus woont, integendeel, daar wordt ook de woestijn tot vruchtbaar land en waterbronnen ontspringen in dorre plaatsen. De weelderige grond van Palestina, waar de woestijn als een kanker voorteet, zietdaar het beeld van het hart, waarin Christus niet woont; de vruchtbare akkers der door de Christelijke zending beschaafde landen, daar waar vroeger woestenij was, zietdaar het tegenbeeld.

Het is voorzeker de triomf der christelijke liefde, dat zij

niet alleen de bestaande betrekkingen, de natuurlijke genegenheden heiligt en bewaart, maar dat zij ook nieuwe schept. *Voorwaar* zegt de Heer, *voorwaar zeg ik ulieden; daar is niemand, die verlaten heeft huis, of broeders of zusters, of vader of moeder, of vrouw of kinderen, of akkers, om mijnentwil en des evangelies wil, of hij ontvangt honderdvoud, nu in dezen tijd huizen, en broeders en zusters, en moeders en kinderen, en akkers, met de vervolgingen, en in de toekomende eeuw het eeuwige leven* (Marcus X: 29, 30). Ziet, daar zijn ook vaders en kinderen in Christus, al is het dat wij het woord des Heeren gehoord hebben: *één is uw vader.* Deze Paulus, die daar zegt: wie is Paulus en wie is Apollos? zegt toch ook weder van zich zelven tot deze zelfde Corinthiërs: „*al hadt gij tienduizend leermeesters in Christus, zoo hebt gij toch niet vele vaders. Want in Christus Jezus heb ik u door het evangelie geteeld* (IV: 15). En deze zelfde apostel, die zich een vader noemt in Christus van zoo velen, noemt toch ook weder eene zuster in Christus zijne moeder: „*Groet Rufus, den uitverkorene in den Heer, zijne moeder en de mijne* (Rom. XVI: 13). Dat zijn liefelijke banden en die sterker zijn dan de dood, die banden in Christus. Maar zij zijn teeder te behandelen. Het zijn snaren, die alleen door den adem van boven beroerd een harmonisch geluid geven, maar die eene ruwe hand licht verbreekt. Het waarlijk christelijke is eene bijna onmerkbare lijn tusschen twee afgronden, dien van menschverachting en dien van menschvergoding: menschverachting namelijk, opdat God de eere bekome, menschvergoding, omdat God mensch is geworden en door menschen spreekt. Beide nu gaan doorgaans gepaard vanwege den samenhang, die er bestaat tusschen alle zonden. Die den mensch vergoodt, veracht althans, verlaagt hem en verlaagt zich zelven. Die den mensch veracht, doet het om anderen of zich zelven te vergoden. Het juiste midden, het rechte verband tusschen liefde tot God en liefde tot den mensch te vinden, is daarom van het hoogste gewicht, want daarin bestaat het godmenschelijke, d. i. het christelijke leven. Ik

acht het niet ongepast u daarover naar aanleiding van het apostolische woord te spreken, en dit verband met u te beschouwen van de zijde, waarop het ons hier voor oogen wordt gesteld, namelijk, wanneer de Apostel zegt: *niemand roeme op menschen.* Verscheidenheid in de eenheid als den waren roem der gemeente wensch ik u voor te stellen. Wij zullen eerst zien, wat den Apostel aanleiding geeft om daarover te spreken, en vervolgens onderzoeken, wat hij daarvan zegt.

I.

Indien één volk voorbeschikt scheen om de menschelijke zijde van het christendom, d. i. het christendom zelf als herstel der menschelijke natuur te begrijpen, het was voorzeker het grieksche. Hier had het heidendom zijn onnatuurlijken en gedrochtelijken vorm afgelegd en was geworden dienst van het schoone, van het ideaal-menschelijke, zonder nog in de menschvergoding der latere Romeinen terug te zinken. Hier in Griekenland had de menschelijke ontwikkeling haar hoogste punt beklommen, hier bloeiden wetenschap en wijsbegeerte, kunsten staatsleven. Geen wonder dat hier de apostel van Jezus Christus, al kwam hij ook uit het verachte Judea, toch een open oor vond voor zijne stellingen. Had het Oosten, had ook Judea eenige vrucht af te werpen voor de grieksche beschaving, welnu zij doe het. Evenwel het geopend oor was niet altijd een teeken of voorbode van een geopend hart. Althans niet te Athene, het oude middelpunt der Grieksche beschaving. Meer te Corinthe, de stad der levendige beweging, de stad, die meer toekomst had dan Athene, welke het verleden vertegenwoordigde. Hier vond Paulus' prediking ingang. De Heer had een groot volk in deze stad. Gedurende een verblijf van ruim anderhalf jaar werd de groote apostel der Heidenen er de stichter van eene talrijke

en bloeiende gemeente, meest uit heiden-christenen bestaande.

Deze gemeente werd hem, met de Macedonische, eene vergoeding voor veel leed, dat hem de tegenstand der Joden, ook der joodsche christenen in Klein-Azië berokkend had. De Grieksche gemeente wist haar voorrecht op prijs te stellen van tot geestelijken vader een man als Paulus te hebben, en meer dan eenige was zij in staat om met het evangelie, dat hij haar bracht, ook de uitnemende gaven van den apostel zelven te waardeeren en zijn univeralistisch standpunt, dat aan Heiden en Joden een gelijk recht waarborgde in het koninkrijk Gods, te begrijpen.

Evenwel geen mensch, ook de apostel Paulus niet, kan de plaats van den Heer innemen, al mocht men hem die plaats willen inruimen. Hierin bestaat het onderscheid tusschen 's menschen werk en dat des Heeren, dat het laatste door lichamelijke afwezigheid het meest gedijt, terwijl het eerste daaronder verkwijnt. De geest des menschen werkt na, maar steeds afnemend. De Geest des Heeren blijft. Na Hem komt geen ander dan juist die Geest, de Trooster, die uit het zijne neemt en het ons mededeelt. Na den mensch, ook den apostel, komen anderen, die zijne plaats innemen. Er was dus te Corinthe na de werkzaamheid van Paulus plaats voor die van Apollos, zijn medestrijder en vriend. Ook Apollos' woord vond weerklank en ingang te Corinthe. Van hem wordt gezegd, dat hij was *een welsprekend man, machtig in de schriften, vurig van geest* (Hand. XVII : 24, 25). Hij was een Jood van Alexandrië, en stond door deze zijne afkomst den Grieken nader nog dan Paulus. De Corinthische gemeente wist ook hem te waardeeren en men hoorde hem gaarne. Zij gaf door deze dubbele waardeering, zoowel van Paulus als van Apollos, het voorbeeld voornamelijk aan de joodsch-christelijke gemeenten, van erkenning van het recht der persoonlijkheid, van handhaving der eenheid in Christus, bij verschil van aanleg en gaven. Er bestond toch tusschen Paulus en Apollos groot verschil van aanleg, opvoeding, geestesrichting. Het was waarschijnlijk dit verschil, dat aanleiding gaf, dat de joodsch-christelijke partij ook te Corinthe het hoofd

opstak en den apostel der besnijdenis, dien zij liefst naar zijnen hebreeuwschen naam Cephas noemden, voorop stelde. In hoeverre Petrus zelf door brieven van zijne hand aanleiding had gegeven, dat men hem naast, ja boven Paulus en Apollos zocht te plaatsen, laten wij thans aan zijne plaats. Hij zelf was niet te Corinthe geweest; het was dus geen persoonlijke invloed, maar alleen het gezag van zijn naam, dat men deed gelden. Zeker was het van zijne zijde, zijne brieven geven daarvan genoegzaam getuigenis, niet in een geest van zelfverheffing, noch van tegenstand tegen Paulus. Genoeg: de naam van Cephas vertegenwoordigde te Corinthe niet zoozeer eene persoonlijkheid, zooals die van Paulus en Apollos, als veeleer eene richting, die der joodsche overlevering. Die naam was gehuld in den glans, die de israëlietische oudheid, voornamelijk Jerusalem, de moedergemeente, omgaf. Dit was bedenkelijk en kon licht aanleiding geven, zooals bij sommigen geschiedde, tot verkleining van de gaven Gods in de heiden-apostelen. Er was hier meer dan eene tegenstelling van personen, er was eene tegenstelling van beginselen: aan de eene zijde het recht der persoonlijkheid, aan de andere het recht der overlevering.

Aanvankelijk evenwel schijnt in dat voorop stellen van den naam van Cephas geen groot gevaar voor het gemeenteleven geweest te zijn. Immers de toon, dien de apostel Paulus tegen de joodsch-christelijke partij aanslaat in deze brieven, vooral in den eersten; want in den tweeden is die reeds levendiger; is op verre na niet zoo snijdend als die, welke wij tegen dezelfde partij in den brief aan de Galatiërs aangeslagen vinden. Het gemeenteleven was te machtig om reeds terstond in doodende partijschappen te kunnen ontaarden. Nog kwam men samen in dezelfde vergaderingen en nam deel aan hetzelfde brood en denzelfden beker der dankzegging. Ja, zelfs het bespreken van een derden naam, licht een derde standpunt, kon heilzaam werken, en werkte waarschijnlijk heilzaam, door te verhinderen, dat de eerste als partijnamen beschouwd werden. De Corinthische gemeente was te rijk begaafd om ook het recht van een derde persoonlijkheid niet te erkennen.

Zij deed met hem, wat zij met Paulus en Apollos gedaan had; zij beschouwde hem mede als een dienaar van Jezus Christus en erkende de veelvuldige genade Gods in de verscheidenheid zijner gaven.

Tot zooverre is alles goed en rechtmatig; de Geest Gods wordt niet alleen niet bedroefd, maar integendeel openbaart zijne heerlijkheid, wanneer zijn organen, ieder op zijne plaats en in zijne mate, geschat en geëerd worden; en groot zoude de lof der Corinthische gemeente geweest zijn, indien zij volhard had op dat echt-paulinische, laat mij liever zeggen christelijke standpunt van het erkennen van het recht der persoonlijkheid in de gemeenschap des H. Geestes.

Doch — behoef ik het u te zeggen? — nauwelijks wordt eene roeping verstaan en erkend, of het gevaar is aanwezig van daarvan af te wijken in tegenovergestelden zin als dien, waartegen die roeping aanvankelijk gekant is. De heidensch-christelijke gemeente had tegenover de joodsch-christelijke het recht der persoonlijkheid te handhaven; doch dit doende, kon zij licht ontaarden tot zulk een verheffing van dit recht, dat daarmede de eenheid in Christus te loor ging en dat aan de souvereiniteit en algenoegzaamheid van den Heer der gemeente te kort werd gedaan. In één woord, partijschap ontstaat licht uit vurigheid en levendigheid van geest; partijschap ontstond in de beweeglijke, licht ontvlambare, rijk begaafde gemoederen der corinthische gemeente.

Partijschap! Wat werkt doodender voor het geestelijk leven dan partijschap? Wat verblindt het verstand en verstompt het hart meer dan dit? Het oog, afgewend van den Eenen, die alles is in allen, gewent zich om niets te zien buiten het voorwerp van zijne uitsluitende liefde en afgodischen dienst, hetzij dit voorwerp dan zij een mensch of eene inrichting, hetgeen ook mogelijk is. Wat daarbuiten ligt, is als niet bestaande. In dit ééne voorwerp worden alle volmaaktheden gedacht en geene gebreken gezien; daarbuiten ligt alles in het duister. Maar ach, het oog door partijschap verblind, is zelf in het duister en ziet niets. En de duisternis is koud. De partijman heeft slechts hart voor het voor-

werp zijner afgodische vereering, en wat hij daarvoor gevoelt is hartstocht; de hartstocht nu is tyranniek, hij maakt den mensch onrechtvaardig, hardvochtig, ja wreed.

Hoe licht ontaardt Christelijke liefde, uit liefde voor Christus geboren, in partijschap, juist omdat de oorsprong der liefde ons omtrent hare openbaringen gerust stelt. Men meent niets te vreezen te hebben, wanneer men iemand, of iets om Christus' wil lief heeft.

Dat gevaar bleef niet uit te Corinthe. Het werk van Apollos deed bij sommigen dat van Paulus vergeten; zij noemden zich zijne discipelen, zijn school, wellicht zijne gemeente; terwijl anderen, die den grondlegger der gemeente niet konden vergeten, zich met eenigen aandrang de discipelen, de school van Paulus bleven of gingen noemen, niet zonder verkoeling tegen Apollos. Zoo werden dan de twee vrienden gescheiden, niet in eigen hart — maar ach, het hart is zoo arglistig -- maar in de gesprekken, in de gezindheden der gemeente. Gretige aanleiding voor die van Cephas waren om op hunne eenheid te wijzen en het geheele apostolische werk van den heiden-apostel en zijne vrienden in verdenking te brengen. En ziet, deze ontkiemende tweespalt gaf aanleiding, dat weder anderen, de geheele roeping der heidensch-christelijke kerk vergetende en toch niet willende overgaan tot de joden-christenen, het denkbeeld der eenheid in Christus opvattende, afgescheiden van de historische openbaringen van zijnen geest, in idealistische oppervlakkigheid èn Paulus èn Apollos èn Cephas ter zijde schoven om zich niet zonder hoogmoed te noemen: de partij van Christus.

Wellicht dreigde der gemeente het grootste gevaar van de zijde der laatstgenoemden. Het is toch het eigenaardig Christelijke, dat de geest van Christus zich belichame in menschen, dat de idee werkelijkheid, historische werkelijkheid zij. De gemeente is het lichaam, de volheid van Christus. Door Christus te scheiden van zijnen Paulus en zijnen Apollos en zijnen Cephas keerde men terug tot de heidensche wijsbegeerte, die geen werkelijkheid kent maar slechts ideeën.

Van teederen en kieschen aard was de taak, door den apostel Paulus te verrichten, toen hem deze toestand bekend werd. Ware hij een wijsgeer geweest, die slechts in ideeën leefde, hij had zich voorwaar bij laatstgemelde partij aangesloten. Ook toont zijn brief, hoezeer hij de idee der eenheid in Christus vasthield. Maar ook tevens had hij die idee niet af te zonderen van hare historische openbaringen. Evenmin zijn eigen persoon en werk als den persoon en het werk van Apollos of van Cephas moest hij verkleinen. Hoe hij zich van die taak heeft gekweten, en welke heerlijke wenken en vermaningen de geheele christelijke kerk van alle eeuwen hem te danken heeft naar aanleiding zijner bemoeiingen omtrent den bijzonderen toestand der Corinthische gemeente, daarvan getuigt deze gansche brief. In ons tekstwoord bovenal drukt hij de ware verhouding uit, die in de gemeente bestaan moet tusschen de liefde voor Christus en die voor zijne dienaren. Hij zegt niet, dat Paulus of Apollos of Cephas niets zijn en dat men hen moet vergeten of ter zijde stellen. Neen *„zij zijn uwe"* zegt hij. Gij gemeente, gemeente van Jezus Christus, gij zijt meer dan uwe dienaren; als gemeente staat gij boven hen; zij zijn voor u en niet gij voor hen. Ja *„alles is uwe,"* niet alleen Paulus of Apollos of Cephas, maar ook de wereld, leven, dood, tegenwoordige en toekomende dingen. „Niemand dan roeme op menschen." Gij verlaagt u, gemeente van Jezus Christus, wanneer gij roemt op menschen, of u naar menschen noemt. Hebt uw roem in u zelve. „Wie roemt, roeme in den Heer." (1 : 31). Te roemen hebt gij voorwaar, want gij zijt in den Heer, gij hebt den Heer. Zijn Paulus en Apollos en Cephas uwe, ja, is de geheele wereld uwe, het is, omdat gij zijt van Christus, van Hem, wiens de geheele wereld is, wiens is èn Paulus èn Apollos èn Cephas. Hij staat niet buiten de wereld, Hem behoort de wereld. Zijt gij van Hem, welnu ook u behoort de wereld. Gij zijt van Christus, zooals Christus is van God, dat is uw roem. Wij willen dezen roem der gemeente in de tweede plaats nader beschouwen in zijnen grond en in zijne openbaringen.

II.

Het is een stout woord tot menschen gesproken: *alles is uw.* Het is een gevaarlijk woord, zouden wij zeggen. Wat al hoogmoed en overmoed zal daaruit niet voortkomen! Hoe sterk moeten zij niet zijn, die dit woord kunnen hooren, hoe sterk door ootmoed, door geloof! Waren zij zoo sterk, die Corinthiërs, tot wie dit woord gericht wordt, zoodat wij zouden moeten zeggen: Ja, dit woord geldt hun, maar niet ons? Integendeel, hunne gaven zelf maakten hen zwak, niet vanwege de gaven, maar omdat de liefde daarmede geen gelijken tred hield. Ziet het in dezen brief. Hij stelt ons voor, ja eene levende, maar aan alle gevaren van zinnelijkheid, wereldschgezindheid, partijzucht blootgestelde gemeente. Toch vreest de apostel niet bij al die gevaren nog dit groote te voegen, gelegen in het woord: *alles is uw.* Het is omdat men geene gevaren in het geestelijke ontkomen kan dan door zich aan andere, grootere bloot te stellen, omdat men alleen door te stijgen, ontkomen kan aan de hindernissen van een lager gedeelte van den weg.

Tot deze jeugdige, geestelijk-roekelooze, als ik het zoo mag noemen, door partijzucht verdeelde gemeente van Corinthe, waarin alle kiemen lagen van ontbinding, waarin het leven nog in chaotische verwarring gistende was, waarover het licht was opgegaan en reeds in duisternis dreigde onder te gaan, tot deze gemeente alzoo, spreekt Paulus het onvoorzichtige, heldhaftige woord; — want voorzichtigheid is hem niet de moeder van alle deugden, zooals in onze platte alledaagsche zedenleer; — het woord; *alles is uw; hetzij Paulus, hetzij Apollos, hetzij Cephas, hetzij de wereld, hetzij tegenwoordige, hetzij toekomende dingen, zij zijn alle uwe.*

Wat verklaart die heldhaftige onvoorzichtigheid? Alleen dit andere woord: *Gij zijt van Christus:* ook een heldhaftig woord, maar een woord, dat zijne verklaring vindt in eene heldhaftige daad van goddelijken heldenmoed.

Was het niet onvoorzichtig, dat Jezus zijn leven stelde voor het heil der wereld; ten hoogste onvoorzichtig? Zal het baten? Zal men gelooven? Is de wereld niet reddeloos verloren? Maar, o goddelijke onvoorzichtigheid! wij danken er God voor in eeuwigheid. Die voorzichtigheid heeft de wereld gered.

Gij zijt van Christus, gij gemeente van Corinthe. Gij, die gisteren heidenen waart, gij die waart *hoereerders en afgodendienaars, dieven en gierigaards, dronkaards en lasteraars* (1 Cor. VI: 10), gij zijt van Christus; gij behoort u zelven niet meer toe; gij hebt uwen man gevonden, wiens gij zijt in eeuwigheid; gij zijt gekocht, duur gekocht; een recht is op u verkregen, niet met goud en zilver, maar met het kostelijk bloed van den godmensch; en dat recht is uwe vrijheid, uwe verlossing, uw roem. Van Christus te zijn, dat is zich zelf te bezitten als niet meer slaven, maar vrijen, niet meer dienstknechten der ongerechtigheid, maar kinderen Gods. Van Christus te zijn, dat is in leven en in sterven niets te vreezen, in het vaderhuis te wonen en alle goederen te gebruiken. Van Christus te zijn, dat is alle dingen te bezitten. *Alles is uwe* in de tegenwoordige en de toekomende wereld, want gij zijt van Christus.

Want wie is Christus? Wie is Christus? Voorwaar geene idee, geene afgetrokkenheid, geene uitvinding uwer wijsheid, noch eene vrucht van den joodschen tempeldienst, u in den schoot geworpen. Zijn kruis zegt het ons, wie hij is. Zijn kruis zegt ons althans dit: vooreerst dat hij de onze is, dat hij ons toebehoort, want wij hebben met hem kunnen doen naar welgevallen, wij hebben onzen haat aan hem kunnen koelen, onze woede op hem kunnen uitstorten, al onze bitterheid en wraakgierigheid aan hem kunnen botvieren. Niets heeft ons daarin verhinderd. Naar hartelust heeft de wereld zijn bloed geplengd. Daar is geen verlosser voor hem komen opdagen, geen, die hem aan de klauwen des leeuws ontrukte, geen, die den arm van den beul weerhield. Is hij Gods zoon, behoort hij niet ons, maar Gode toe, welnu, het blijkt wel, dat God hem ons gegeven heeft; uit zijnen hemel is

hij nedergedaald, nedergedaald ter helle, om bij ons, om met ons, om in ons te zijn, ook in den dood. Ja, dat zegt ons zijn kruis: hij is ons gegeven. Maar daarmede is hij niet ontrukt aan God, niet ontworsteld aan den eeuwigen grond van zijn wezen in God. Het bloedende hoofd blijft het gezalfde, waarop het eeuwig welbehagen rust: de gekruisigde is Christus, de koning der eeuwen en aan het kruis ontvangt hij zijn koninkrijk, verwerft hij de macht, de almacht der liefde, de eenige, die hij begeert, over zijne onderdanen. Zijt gij nu die onderdanen geworden, zijt gij van Christus, welnu eert uwen koning; gij hebt te roemen; alle dingen zijn uwe, gij hebt recht en macht om alle dingen te gebruiken, zonder u aan eenig te onderwerpen. Alle mannen Gods ook zijn voor u, zij zijn u gaven Gods, van dien God, die onuitputtelijk rijk is. En die mannen Gods zijn niet als in den voortijd profeten, die nu en dan op ver verwijderde tijdstippen optraden. In de wijde wereld ontstaat een nieuwe schepping door zijn geest; de *wereld is uwe.* Het leven is nu niet meer afhankelijk van dezen of genen toestand, van het verkrijgen van dezen of genen wensch; gij laat God besturen en erkent zijne wegen; *het leven is uw.* De dood is u geen eindpaal meer, maar de overgang tot grootere heerlijkheid, de aflegging van hetgeen voor ontbinding rijp was geworden, de ontplooiing van de in kiem aanwezige krachten des eeuwigen levens; *de dood is uwe.* Geen dood kent de gemeente, want, haar Christus kent geen dood, hem behooren de eeuwen, en het werk der gemeente is een werk voor de toekomst, want het is een werk voor de eeuwigheid, de tegenwoordige tijd baart eenen, die volkomener, die heerlijker is: u die Christus toebehoort, behooren *de tegenwoordige en de toekomende dingen, zij zijn alle uwe, want gij zijt van Christus en Christus is Gods.*

Ziedaar de grond van onzen roem, wij zijn van Christus en Christus is Gods. *Christus is Gods!* Alzoo hebben dan toch zij, die zich naar Christus noemden, gelijk, toen zij den naam van discipelen van Paulus of van Cephas versmaadden? In beginsel,

of laat mij liever zeggen in stelsel: jà. Wat zegt het: van de partij van Christus te zijn, toch anders dan: christenen te zijn, Christus als het Hoofd, den Heer te erkennen, zich aan zijn gezag te onderwerpen, zijn woord te stellen boven 's menschen woord. Voorzeker; maar het gaat daarmede gelijk met alle schoone benamingen, waarmede partijzucht zich vaak kroont. Wie wil niet gaarne eene vrije gezindheid en eene rechte gezindheid hebben, wie noemt zich niet gaarne een discipel der waarheid, een vriend van het licht? Maar volgt nu daaruit dat, wanneer er zijn, die met dezen of genen naam pronken, wanneer men de menschen gaat groepeeren naar eenige leuze, deze groepeeringen ook in waarheid vertegenwoordigen, wat de leuze beteekent? Kent gij er die vrijzinnig heeten en die de eerste der vrijheden, de gewetensvrijheid, al zeer weinig toonen te verstaan, ja niets zoo fel bestrijden als deze? Kent gij er niet, die rechtzinnig heeten, en die evenmin helder inzicht in de waarheid hebben als dat zij, levende naar gewaarwordingen, zooals zij doen, in hunnen handel en wandel, de wetten der oprechtheid behartigen? Zouden allen, die zich lichtvrienden noemen, gaarne het licht zien afdalen op al hunne wegen? En is het hun, die niet van *de* waarheid willen weten, maar die zeggen slechts waarheid te zoeken en niet eene waarheid, is het hun, zeg ik, altijd om waarheid te doen? Genoeg om aan te toonen, dat de leus niets zegt. Iedere leuze wordt een banier, die eene partij vereenigt. Door nu te zeggen: *wij zijn van Christus,* maakt men Christus tot een partijhoofd! Ziet, laat mij eene vergelijking gebruiken. In een constitutioneelen staat bestaan verschillende richtingen, die zoodra zij zich openbaren tot partijen worden — en hier kan men dit woord in goeden zin opvatten — tot partijen, waarvan ieder een beginsel vertegenwoordigt, waarvan de handhaving tot instandhouding van het evenwicht min of meer vereischt wordt. Maar wat zou men moeten oordeelen van eene partij, die zich het uitsluitend recht van koningsgezind te zijn toeëigende, indien namelijk andere geene aanleiding hadden gegeven tot deze uitslui-

tende benaming? En indien de koning, door schijn misleid, zich liet verleiden om het hoofd te worden dier partij in plaats van de band der eenheid tusschen de partijen, o ongelukkig dat land, ongelukkig die staat! Welnu de constitutioneele staat is slechts een zeer onvolkomen en gebrekkige schaduw van het koninkrijk, waarvan Christus koning is. De koningen der aarde kunnen aanleiding geven, dat men hen beschouwe als partijhoofden, niet Christus, de koning der gerechtigheid. Hij eischt niet, dat gij uit deze of gene school tot hem komt; hij zegt niet: de school van Paulus is beter dan die van Cephas, die van Apollos beter dan die van Timotheüs. Maar ook evenmin veracht hij die scholen, veracht hij menschelijke voorbereidingen en het werk zijner dienaren. Want in de geestelijke wereld geschiedt, wat wij in de stoffelijke waarnemen. Zooals de mensch niet het brood eet gelijk de vogelen des velds, die zaaien, noch maaien, maar zijn akker bouwt en zijn brood eet in het zweet zijns aanschijns, evenzoo komt ook het woord Gods niet anders tot ons dan in en door het werk van menschen. Het verachten der dienaren, die zijn woord brengen, het is Christus verachten. Zoo worde dan een iegelijk in zijn werk erkend; en dit is de roem van Christus in zijne gemeente: Paulus is het die plant, Apollos die nat maakt, God geeft den wasdom. God geeft den wasdom, maar waar niet geplant en nat gemaakt wordt, daar is ook geen wasdom, tenzij dan een wilde en onvruchtbare. Hoe heerlijk is nu die taak, Gods medearbeiders te zijn, en hoe groot het voorrecht der gemeente als Gods akkerwerk bebouwd, als Gods gebouw gesticht te worden! Zij doet wel, van alle gaven in haar midden te erkennen, allen, die Gods werk in haar midden verrichten naar de mate hunner gave te eeren, den eenen mensch niet tot model voor den anderen te nemen, maar in de verscheidenheid der gaven den rijkdom van Gods geestelijke schepping en in de verscheidenheid van aanleg, die met die der gaven in verband staat, den rijkdom der natuurlijke schepping Gods te erkennen. En dat voorwaar niet alleen in hen, die geroepen zijn tot ambtelijke werkzaamheden in 't midden der gemeente. De leer-

aren zijn geene geestelijkheid, die eene onmondige menigte tegenover zich heeft, aan wie zij haar gezag heeft op te leggen. Geenszins. Niet alleen Paulus en Apollos en Cephas behooren der gemeente, ook de wereld: alle natuurlijke gaven, vatbaarheden, eigenaardigheden kunnen door den geest, die in de gemeente is, worden geheiligd. En deze op altijd nieuw verrijkte en anderen verrijkende gemeente bloeit altijd, zij leeft en sterft niet. Haar behoort ook het leven, ook de dood. Het leven kan u niets geven en het sterven niet ontnemen van wat gij reeds in Christus hebt. Het uitwendige leven is haar openbaring van het inwendige, ontwikkeling der krachten van het eeuwige leven, dat zij in Hem heeft; en het sterven is haar de overgang tot de volkomen heerlijkheid. Zoo behooren u, gemeente van Jezus Christus, *de tegenwoordige en de toekomende dingen. Alles is het uwe*, niet opdat gij het zoudt verachten, verwaarloozen, ter zijde stellen, maar integendeel in eere houden, gebruiken, in het licht stellen. Waar de wereld ignoreert, (wij hebben nog geen woord om deze zeer bekende zaak uit te drukken), waar de wereld ignoreert, of voor dood verklaart degenen, die haar lastig vallen, gij niet, gemeente van Christus, gij hebt met den tact der liefde op te merken, te waardeeren alle verborgen gaven en ze in het licht te stellen. En dan niet de eene te verachten om de andere des te hooger te schatten. Onder Christus het hoofd is er plaats voor een rijke verscheidenheid van gaven; in hem is een volheid, die in die verscheidenheid te voorschijn komt. Niet in een enkel lid, maar in het geheele lichaam ontwikkelt zich die volheid. Die nu tot het lichaam behoort als een levend lid, die in Christus is, heeft voor die verscheidenheid een oog, een hart. *Het oog kan niet zeggen tot de hand: ik heb u niet van noode, of wederom het hoofd tot de voeten: ik heb u niet van noode. Ja veeleer de leden, die ons dunken de zwakste des lichaams te zijn, die zijn noodig.* (1 Cor. XII: 21, 22). Maar ook evenmin zal hij zich zelven wegwerpen en zich verlagen door zijn geestelijk leven afhankelijk te stellen van wie ook. *De voet zal niet zeggen:*

dewijl ik de hand niet ben, zoo ben ik van het lichaam niet; noch het oor: dewijl ik het oog niet ben, zoo ben ik van het lichaam niet. Met andere woorden: zij die volgen, zijn als zij die voorgaan, zij die hooren, als zij die spreken; *wel vele leden, maar één lichaam.* Één lichaam, het lichaam van Jezus Christus. Hij is het hoofd, hij behoort ons niet toe in den zin, waarin zijne dienaren ons toebehooren, nl. alsof wij een oordeel over hem hadden. Hij oordeelt ons, niet wij hem. *Wij zijn van Christus; hij is van God.*

Wij zijn van Christus. Maar nu mag ik u wel vragen: Geldt dat u allen? Zijn wij te zamen, zooals wij hier vereenigd zijn, eene gemeente van Jezus Christus, van wie het luiden kan: *alles is uwe?* Ach, mocht ik het veronderstellen! Maar als ik zie — van de ten eenenmale onverschilligen wil ik zelfs niet spreken, — hoe weinig prijs er gesteld wordt op een persoonlijk zelfstandig geloofsleven, hoe aan velen, die zich toch naar Christus noemen, het recht der christelijke persoonlijkheid, dat is de verscheidenheid der geestelijke gaven en leidingen Gods, ten eenenmale vreemd en ongehoord is, zoodat zij slechts christenen kennen naar vastgestelde modellen en geijkte spreekwijzen, dan vrees ik, dat er onder de belijders van 's Heeren naam veel schijn is, dat het hart van velen, die dien naam aanroepen, nog verre verwijderd is van hem. Hoe velen, helaas, wier godsdienstig leven nimmer rijpt tot zelfstandigheid, die altijd in afhankelijkheid verkeeren van het woord van menschen, voorgangers, die hun gezonden zijn of die zij zich hebben verkozen, en wier hart, noodzakelijk gevolg hunner onzelfstandigheid, altijd dobbert tusschen menschvergoding en menschverachting. Maar laat mij liefderijker oordeelen. Bij velen is het niet schijngeloof, maar een gebrekkig, een krank geloofsleven, waardoor zij in dien toestand van onzelfstandigheid verblijven en niet komen tot den vollen wasdom in Christus. Op den bodem van hun hart is Christus wel aanwezig, maar hij ligt er begraven. Begraven, waaronder? Onder de kerk. De kerk is het praalgraf, waarin hij rust. Dit schijnt nu in uwen

geest gesproken, van u, die het als de voornaamste belijdenis van den naam des Heeren schijnt te beschouwen om over de kerk te klagen en uw anathema over haar uit te spreken. Maar bij u wellicht het meest rust Christus in zijn graf. Waarom veracht gij de kerk alzoo, de onvolmaakte en gebrekkige, ja, die het zal blijven tot aan de voleinding der eeuwen, tot wanneer de gemeente geene kerk meer is, maar een koninkrijk? Waarom veracht gij haar alzoo? Is het niet, omdat gij begonnen zijt met haar te vergoden, omdat gij van haar verwacht hebt, wat Christus alleen geeft: het leven? Het tegenwoordige geslacht is nog niet ontkomen aan de dwaling, die vijftien eeuwen oud is, namelijk om de kerk te stellen boven Christus, hetzij gelijk in het Katholicisme, dat men onder kerk versta hare inrichting, hetzij, als in het Protestantisme, hare vastgestelde leer. Wat nu de protestantsche kerk geleerd heeft en als leer heeft vastgesteld, is uitnemend en goed; en wij doen wel daarop acht te slaan, onze kerkleer is voorwaar eene der heerlijkste uitdrukkingen der waarheid, die in Christus is; maar het is Christus zelf niet en onze eenheid ligt daar niet in, maar in Christus. En zie, wat nu ontstaat, indien de ware verhouding is omgekeerd en Christus niet in waarheid als Hoofd, Heer, Koning, die eeuwig leeft, erkend wordt als het fondament, maar de geloofsbelijdenissen zijner gemeente op een gegeven tijdperk harer ontwikkeling als fondament gelden. Daar ontstaat partijzucht. Zij kan niet uitblijven. Hoe angstvalliger men zich aan de leer bindt, hoemeer men het persoonlijke, het geloofsleven dempt en bindt en de vrijheid des geestes, als ware zij uit het vleesch, bij den wortel afsnijdt, des te meer draagt men den stempel der getrouwheid, en wordt in grooter of kleiner kring tot middelpunt, tot partijhoofd! Ach, deze wonde gaapt wijd, deze krankheid ligt diep. Haar aanwijzen kan ik, haar te genezen ligt buiten mijn vermogen. Wat de gemeente van Jezus Christus is, ik zeg *is*, niet *moet zijn*, maar in waarheid, in eeuwigheid is, dat zie ik uit de H. Schrift; en dat zij bestaat, dat waarborgt mij de onfeilbare belofte des Heeren. Maar vraagt gij,

of ik haar zie? Neen Gel., onze kerk; — dit is toch duidelijk; — zij is het niet; afzonderlijke kringen of gemeenten; ach, gaan zij niet bijna alle mank aan bovengemeld euvel? Wat wij te doen hebben in dezen moeielijken tijd, in dezen tijd, waarin een verleden sterft en eene toekomst geboren wordt, in dezen tijd vol doodsbeenderen en daar tusschen opschietende groene loten, het is: ons hart open te stellen voor Christus, hem toe te laten in ons binnenste; het ideaal, d. w. z. het geloof te bewaren tegen alle werkelijkheid in.

En als wij het bewaren, zullen wij het openbaren; en zonder het zelve te bespeuren, bouwen wij mede aan den tempel Gods en bereiden de toekomst, die aanstaande is. Want de Heer komt. „*Ik kom haastelijk*, zegt hij, *en mijn loon is met mij, om een iegelijk te vergelden, gelijk zijn werk zal zijn.*" Mogen wij het verstaan! Amen!

DE WEG DER VRIJHEID.

Jezus dan zeide tot de Joden, die in hem geloofden: Indien gijlieden in mijn woord blijft, zoo zijt gij waarlijk mijne discipelen, en zult de waarheid verstaan, en de waarheid zal u vrijmaken.

JOHANNES VIII : 31, 32.

Vrijheid: het is het woord dezer eeuw, het tooverwoord dat zoovele gemoederen in beweging brengt, de strijdleuze, die de meeste maatschappelijke en staatkundige bewegingen verklaart van onzen zoozeer bewogen tijd.

Te recht. Of is de mensch niet tot vrijheid, dat is tot zelfbeheersching en zelfregeering geroepen? Drukt het woord vrijheid niet zoowel *zijn eersten plicht* als *zijn hoogste recht* uit? Is het niet de eisch zijner redelijke en zedelijke natuur, dat hij zelf de waarheid erkenne en overeenkomstig die erkentenis handele, handele uit eigen overtuiging en niet onder den druk eener hem vreemde macht? Prijzen wij den man van karakter, die onbeweeglijk staat te midden van de weifelingen der openbare meening zonder door de gunst of ongunst der omstandigheden zich te laten afbrengen van den weg, dien hij erkend heeft als den zijnen: wat zegt het karakter te hebben, een man van karakter te zijn, wat anders dan vrij te zijn, eigen overtuigingen te hebben, uit vaste beginselen te handelen, niet af te hangen van het oordeel van anderen? De karakterlooze is de beginsellooze, en de beginsellooze is de onvrije, de op den stroom der openbare meening dobberende.

Vrijheid is een recht en een plicht van den mensch, die naar

Gods beeld geschapen is. Of zullen wij wellicht — alsof ons dit geoorloofd ware — van dit recht afstand doen en dien plicht verzaken om het misbruik, dat van het woord gemaakt wordt? Wijst gij mij op de bloedige revolutiën, op de omverwerping van ieder heilzaam en wettig gezag, op de ontbinding der maatschappelijke orde, op dat heirleger van rampen, dat onder de schoone leuze van vrijheid over de nieuwere maatschappij als een stortvloed gekomen is, dat de beschaving bedreigt en den toestand dier maatschappij zoo onbeschrijfelijk onzeker en angstvol doet zijn? Voorwaar, ik ontken de gevaren van dien toestand niet, ik wijs u ook niet op de schoone vruchten, die de vrijheidzucht dezer eeuw reeds heeft gedragen. Of zoudt gij om der gevaren wille ééne der vrijheden willen missen, die het onverliesbaar eigendom zijn geworden der nieuwere maatschappij: vrijheid van handel, van drukpers, van vereeniging, bovenal vrijheid van geweten? Zoudt gij, om de moeilijkheden onvermijdelijk verbonden aan de emancipatie der slaven, het decreet hunner vrijverklaring wenschen ingetrokken te zien?

Maar neen, ik wijs u op het woord van Hem, die immers ook voor u gezag heeft, ja, die blijkbaar het hoogste gezag is, het gezag in de zedelijke en geestelijke wereld. Aan Jezus van Nazareth waren ook de misbruiken van het woord vrijheid gemaakt niet onbekend. Ook hij leefde in eenen revolutionnairen tijd, te midden van een revolutionnair volk; en toch schroomde hij niet vrijheid te prediken, zijne discipelen tot vrijheid te roepen. Ja, het woord vrijheid is een der staande en vaak terugkeerende woorden geworden in de schriften des N. Verbonds, om het eigenaardige van het leven des Christens en de vrucht van het werk van den Christus aan te duiden. Bewijs genoeg, dat het hier geldt een noodzakelijke eisch, eene onontbeerlijke voorwaarde van die verlossing der menschelijke natuur, die het Christendom beoogt en bewerkt.

Laat ons dan van Jezus vernemen, wat vrijheid is, waardoor zij bereikt wordt en hoe zij te verkrijgen is.

Tot Joden, wier vurigste begeerte was het juk der Romeinen af te schudden, Joden, die naar een woord van Jezus reikhalzend uitzagen, dat hun tot sein kon dienen om de oproervaan te ontrollen, tot dezulken spreekt Jezus zonder vrees van vrijheid. *Indien gijlieden in mijn woord blijft, zoo zijt gij waarlijk mijne discipelen, en zult de waarheid verstaan, en de waarheid zal u vrijmaken.*

Wat verstaat Jezus onder vrijheid? Op welken weg is zij te bereiken? Hoe kan die weg gevonden worden? Ziedaar de drie vragen, die wij aan uwe aandacht voorstellen. De Heer zelf doe ons zijn antwoord verstaan door den Heiligen Geest. Amen.

I.

Uit de wijze, waarop de Joden de belofte des Heeren: *de waarheid zal u vrijmaken*, opnamen, blijkt genoegzaam, wat zij onder vrijheid verstonden, en wat de Heer daar niet, althans niet in de eerste plaats, onder verstond. Zij toonden zich gebelgd daarover, dat het woord van Jezus uitging van de veronderstelling, dat zij niet vrij waren. *Zij antwoordden hem: wij zijn Abrahams zaad en hebben nooit iemand gediend; hoe zegt gij dan: gij zult vrij worden?*

Hoe kunnen zij alzoo spreken? Was dan Jeruzalem niet in de macht der Romeinen? Waren zij niet Romes knechten? Voorzeker, maar zij wilden het niet erkennen. Zij meenden: „dat is slechts voor een tijd. God zal Israël verlossen. Het uur der verlossing is nabij. De Romeinsche macht is onwettig. God zal zijn recht en zijne wet handhaven." Zij handelden ongeveer zooals zoovele aanhangers van een vervlogen toestand van zaken in lateren tijd, namelijk door den feitelijk bestaanden toestand als niet bestaande aan te merken.

Welk een grond van waarheid er ook in deze bewering opge-

sloten lag, namelijk deze, dat de ware, de geestelijke vrijheid door geene uitwendige macht kan worden vernietigd; in den zin, waarin zij het woord vrijheid verstonden, was hunne bewering onwaar. Zij bedoelden namelijk politieke vrijheid.

Bedoelt Jezus die ook? Hij sluit haar niet uit, doch het middel, dat hij aanprijst om de vrijheid te verkrijgen, duidt genoegzaam aan, dat hij haar althans niet in de eerste plaats bedoelt. Dit middel namelijk is *de waarheid:* de waarheid zal u vrijmaken. Immers, al verstond men nu ook tegen Jezus' bedoeling dit woord waarheid in politieken zin, al verstond men daaronder eene staatsregeling of een stelsel van staathuishoudkunde, toch is het wel duidelijk, dat men daardoor ook in dien zin de vrijheid niet verkrijgt, dat geen grondwet, noch stelsel van staatkunde een volk van de overheersching zijner vijanden kan bevrijden. Hier toch geldt het recht van den sterkste; hier beslist de oorlog. Indien Jezus gezegd had: grijpt naar de wapenen en vecht u vrij, zij zouden hem verstaan hebben en niet geantwoord: *Wij hebben nooit iemand gediend; hoe zegt gij dan: gij zult vrij worden.*

Nu zegt hij: *de waarheid zal u vrijmaken.* Hij spreekt niet van politieke vrijheid, hij spreekt van zedelijke vrijheid; dat is van de vrijheid in haar beginsel, waaruit alle vrijheden van lieverlede voortvloeien.

Wat is dit: zedelijke vrijheid? Wij begeven ons niet in afgetrokken begrippen, wij ontleenen de beschrijving dezer taak aan den samenhang zelven van onzen tekst.

De Joden dan waren knechten der Romeinen. De Romeinsche macht was voor hen als een somber, onverbiddelijk noodlot, dat op hun nationaal bestaan, op hunne tijdelijke welvaart drukte, hunne geestelijke ontwikkeling tegenhield, hunne veerkracht verlamde, hun ieder genot en iedere vreugde vergalde. Zij konden zich daarin niet voegen. Zij konden daarmede geen vrede hebben. Hun hart stond daartegen op.

Welnu, wat voor de Joden de Romeinsche macht was, dat is voor een iegelijk van ons de dwang der uitwendige omstan-

digheden. Wij zijn gebonden, op duizenderlei wijze gebonden door onze lotsbedeeling, een bedeeling, die wij niet gemaakt hebben, die wij wel zouden wenschen te veranderen, maar wij kunnen niet. Het is nu eenmaal zoo, zeggen wij zuchtende. Wij gebruiken niet gaarne het woord noodlot: het is zoo ongodsdienstig, zoo onchristelijk. Maar, in den grond, vraag ik u: kunnen wij wel, zoolang wij geen vrede hebben met ons lot, een anderen naam geven aan die macht, die ons leven beheerscht, aan die macht, die zoo onverbiddelijk is, zoo onredelijk schijnt? Wij mogen het onder schoonschijnende redenen bedekken, het noemen: 's werelds beloop, noodzakelijke onvolkomenheid, ja, ook wel: Gods wil; zoolang wij dien wil niet goed vinden, zoolang wij er niet in toestemmen, dat het zóó is en niet anders, wat is onze onderwerping anders, dan onderwerping aan het onbegrepene en onbegrijpelijke, onderwerping aan het noodlot?

En kunnen wij er in toestemmen? Kunnen wij op zich zelf alles goedvinden, wat ons overkomt, alle teleurstellingen, alle tegenheden, alle tegenkantingen, het velerlei onrecht, dat in de wereld bestaat, den voorspoed der goddeloozen, de heerschappij der geweldigen, de verdrukking der onschuldigen, de verijdeling van zoovele goede bedoelingen en edele pogingen? Goed vinden den smaad, dien wij ondervinden, den haat van dezen, de minachting van genen, de geheime tegenwerking, den openbaren laster of kwaadsprekendheid? Goed vinden, dat verkwijnen van ons leven in het najagen van het onbereikbare; goed vinden, dat wij door de zorgen, de moeiten, het lijden der wereld dikwerf vóór den tijd verteerd en gebroken, eindelijk ten grave zinken zonder in het leven gevonden te hebben, wat wij er in zochten?

Wat wij er in zochten. Wat zoeken wij? Aanvankelijk wellicht zijn onze wenschen bescheiden en gematigd. Wij hebben zoo groot vertrouwen, zoo goed geloof in de menschen, het leven lacht ons zoozeer aan, dat wij met weinig tevreden zijn. Wij brengen als met een tooverslag ons inwendig leven over in het uitwendige, wij zien alles door het vergrootglas onzer verbeel-

ding; de meest naakte werkelijkheid is ons alzoo gestoffeerd met onze illusiën, nog schoon genoeg. Maar ach, wij verliezen die illusiën. Het luchtkasteel onzer verbeelding houdt geen stand tegen zoovele schokken, die het ondergaat. En nu — dit is het eigenaardige onzer menschelijke natuur — de eischen, de behoeften, de begeerlijkheden van ons hart verminderen niet, naar mate zij minder bevredigd worden. Integendeel, hare stem doet zich al luider en luider hooren. Een duister besef, dat wij recht hebben in onze eischen, een onwederstaanbare weerzin tegen de onrechtvaardigheid die wij meenen waar te nemen in het wereldbestuur, prikkelen ons tot wederstand. Wat aanvankelijk bescheiden wensch was, wordt weldra overmoedige eisch, gewelddadige aanval. Ons wenschen wordt streven, ons streven wordt jagen, ons jagen grijpen. De begeerlijkheid in ons hart — alle soorten van begeerlijkheid: zucht naar genot en weelde, naar eer en roem, naar macht en heerschappij — de begeerlijkheid wordt in ons binnenste als een verbolgen zee; immer donkerder wordt de lucht, immer hooger stijgen de baren, immer heftiger loeit de storm. Wij willen leven, leven, vrij zijn, ons deel levensgeluk als een roof wegrapen; wij bekommeren ons niet om hen, die ons omringen; wij worden mede de geweldigen, die alles op zijde zetten, mits zij slechts hun doel bereiken, hun deel verkrijgen, hunne plaats veroveren onder de zon.

Ongelukkigen die wij zijn. Bereiken wij ons doel? Veranderen wij het onveranderlijke? Verbidden wij het noodlot? Ja, als een noodlot staat daar voor onze oogen die machtige, die grijnzende wereld, die met onze wenschen spot en ons rustig laat jagen en grijpen, die wereld, waarin wij geen God vinden. Zij beweegt zich niet, zij geeft ons niets meer dan zij ons wil geven: het schuim der baren, die wij tegen haar opzweepen. Zij is de rots, die niet te verwrikken is. Wij verpletteren ons tegen haar; wij gaan te gronde, maar zij niet.

Ach, rampzalige, diep rampzalige werelddienaar! Indien gij u zelven eens kondt aanschouwen, hoe ijdel uw pogen, hoe hope-

loos uw strijd is, gij zoudt dien opgeven. Indien gij wist, hoe onvrij gij zijt, als gij daar gedreven door uwe begeerlijkheden voortgezweept wordt naar een doel, dat u steeds ontgaat, gij zoudt stil staan op uwen weg, gij zoudt luisteren, luisteren naar de stem, die daar over de baren tot u roept: *de waarheid zal u vrij maken.*

Vrij toch, gij zijt het niet. Vrij, wij zijn het niet, zoolang die onverzoenlijke tweespalt in ons bestaat tusschen onze wenschen, eischen, behoeften, begeerten, en de werkelijkheid. Dat gebrek aan harmonie, aan inwendigen vrede, dat is onze slavernij, eene slavernij, waarin wij al dieper en dieper verzinken, naarmate wij er aan trachten te ontkomen. Het verbitterde hart toch verliest al meer en meer het licht der rede; het ziet vijandschap en tegenstand ook daar, waar die niet bestaan, het heeft geen oog en geen smaak meer voor de talloos vele kleine verkwikkingen, die het leven nog aanbiedt; het kan nimmer zeggen: *mijne ziel, vergeet geene der weldadigheden Gods*, want het ziet geene dier weldadigheden, het ziet geene der bloemen langs den weg. Om ze op te merken, moet het oog verlicht, het hart bevredigd zijn; de tweespalt moet zijn weggenomen, wij moeten vrij gemaakt zijn,

Ja, vrij gemaakt. De tweespalt moet zijn weggenomen. Ik vraag u nog niet: is zij weggenomen? Zijt gij vrij gemaakt? Ik vraag u allereerst: hebt gij de tweespalt ontdekt? Hebt gij uwe onvrijheid erkend? Hebt gij erkend, dat gij, gij persoonlijk, gebonden zijt, gebonden aan de eene zijde door eene werkelijkheid, die gij niet kunt veranderen, en aan de andere door begeerlijkheden, die gij niet kunt beteugelen? Neen, niet *kunt* beteugelen. Gij maakt het u diets wellicht; gij zegt wellicht met de Joden: ik ben vrij. Maar voorwaar uwe vrijheid is schijn; uwe onderwerping aan uw lot, aan het onveranderlijke van de werkelijkheid, schijn is het, zoolang gij die werkelijkheid niet kunt goed vinden, er niet in vindt een goeden, heiligen, wijzen wil, den wil van God. Gij onderwerpt u met een murmureerend hart; is dat onderwerping? De beteugeling uwer begeerlijkheden maakt u

wellicht tot een naar de wereld ingetogen mensch, maar als een hel branden zij in uw binnenste, zoolang de behoefte aan eene oneindige bevrediging, die zich in die begeerlijkheden verraadt, niet op andere wijze bevredigd is. Ach, erken, erken de tweespalt van uw hart; zeg niet: ik heb nooit iemand gediend. Gij zijt dubbel slaaf: slaaf van de wereld, slaaf van uwe hartstochten. Belijd uwe slavernij, en gij kunt de stem vernemen van den Verlosser, van Hem, die ons vrijmaakt. Hooren wij, hoe Hij het doet.

II.

De waarheid zal u vrij maken. Zonder vooralsnog te vragen, wat die waarheid is, die ons vrij moet maken, staan wij een oogenblik stil bij het heerlijke der gedachte, dat het de waarheid is en niets anders dan de waarheid, die ons vrij kan maken.

Ja, heerlijk en verheffend is die gedachte. Troostrijk is zij, al mocht ook de waarheid zelve troosteloos zijn. Hoe hijgt onze ziel naar waarheid. Hoe wettig, hoe onuitroeibaar is de behoefte, neen, de eisch der menschelijke natuur, die zich reeds in het kind openbaart, om toch te verstaan, te begrijpen, wat hem wordt geleerd en bevolen. Hoe wettig is de tegenkanting der menschelijke natuur tegen alle willekeur, tegen ieder geweld, dat haar wordt aangedaan. Hoe wreekt zich die natuur, wanneer zij, eens onderdrukt door verkeerde toepassing van een overigens wettig gezag, uit den slaap ontwaakt en tot bezinning komt en de onnatuurlijke banden verbreekt. Niet voorwaar, alsof het onontwikkelde verstand alles moest begrijpen, vóór het kon aannemen. Het zoude dan nooit iets begrijpen. Het aannemen op gezag is even noodzakelijk aan de menschelijke natuur als het inzicht, dat later ontstaat. Gehoorzaamheid is de weg tot vrijheid. Alleenlijk, geen gezag is wettig, dat niet in de zedelijke natuur zelve van den mensch

gegrond is, en waar zijne consciëntie niet mede instemt. Den vreemde gehoorzaamt het kind niet, maar wèl zijne ouders, omdat hunne liefde zijn vertrouwen wekt. Zoo ook God: niet alles verklaart Hij ons, wat Hij ons oplegt en beveelt, als kinderen hebben wij te gehoorzamen; maar wel verklaart Hij ons zijn recht, zijn gezag. Het is gelegen in zijn Vadernaam.

De waarheid zal u vrij maken. Miskennen wij dit onuitsprekelijk voorrecht onzer natuur niet, dat wij alleen door de waarheid kunnen vrij gemaakt worden. Geene nog zoo schoone voorspiegelingen, geen schijn, geen bedrog, hoe ook omhuld, kan ons vrij maken. Nooit, neen nooit, is de leugen de weg tot de waarheid, wat ook een moderne schijnwijsheid, die de menschelijke natuur verlaagt, daartegen inbrenge; nooit opent zij onze ziel voor de waarheid. De waarheid is ons recht en onze plicht evenals vrijheid. Zij zijn een. De waarheid, de waarheid alleen maakt ons vrij.

De waarheid. Dat wil niet zeggen: eenige waarheid, alsof wij ons met iets halfs konden vergenoegen; ook niet: eenige waarheden, alsof de waarheid gedeeld ware. Neen, de waarheid, de ééne, ondeelbare, de volle waarheid.

De waarheid zal u vrij maken. Voorwaar, deze Jezus van Nazareth, de Jezus der Evangeliën — die niet is die der nieuwere romantiek — denkt hoog van de menschelijke natuur. Aan hem is het niet te wijten, zoo er zijn ook onder zijne discipelen, die daar meenen, dat de mensch de waarheid niet kan verdragen, dat zij hem te hoog of te diep is. Zijne discipelen zijn discipelen der waarheid, der hoogste waarheid. Met niets anders wil hij den mensch, die van natuur leugenaar is, vrijmaken dan met de waarheid, met de waarheid, al mocht die hem kwetsen en pijn doen, zooals het licht aan de verduisterde oogen.

De waarheid zal u vrij maken. Laat ons zien, wat tot die vrijmaking vereischt wordt, welke eischen wij dus te stellen hebben aan de waarheid, zoo zij ons vrij zal maken.

Ziet, onvrij zijn wij, zoolang wij geslingerd worden aan de eene zijde door eene oppermachtige werkelijkheid, waarvan wij de wettig-

heid, aan de andere zijde door eene onmachtige begeerlijkheid, waarvan wij de onwettigheid niet inzien. Konden wij nu daartoe komen, dat wij ons met vrijheid, uit overtuiging aan die werkelijkheid onderwierpen, en met vrijheid, uit overtuiging die begeerlijkheid verzaakten, dan waren wij verlost. Konden wij den eisch, dien wij aan het leven stellen, omkeeren, en in plaats van te begeeren, dat het uitwendige zich naar onzen wil plooide, ons laten welgevallen, dat onze wil zich plooide naar het uitwendige, dan waren wij vrij. De tweespalt had opgehouden; er zou slechts ééne macht zijn, één wil zijn, die ons beheerschte, in de gehoorzaamheid vonden wij de vrijheid.

Maar hoe kan dat? Komt onze gansche natuur daar niet tegen op? Hoe? aan het willekeurige, het toevallige, het onredelijke zou ik mij onderwerpen; mijne redelijke en zedelijke natuur, die van alle onwaarheid en onrecht afkeer heeft, zou ik verzaken en dit zou mijne vrijheid zijn? Onmogelijk, roepen wij uit.

Ja, onmogelijk, zoolang wij in de macht, die ons leven beheerscht, niets anders zien dan toeval en willekeur. Onmogelijk, zoolang wij in den waan verkeeren, dat wij recht hebben op hetgeen wij begeeren, maar niet meer onmogelijk, zoodra wij in die macht een heiligen wil zien, en in onze begeerte onrechtmatige eischen. Niet meer onmogelijk, zoodra ons het woord *zonde* geopenbaard is en wij het onrecht vinden niet in hetgeen wij ondervinden, maar in hetgeen wij doen. *Voorwaar, voorwaar*, zegt de Heer, *een iegelijk, die de zonde doet, is een dienstknecht der zonde.*

Wat wij doen, van nature doen, waarin wij onze vrijheid vinden, het opvolgen onzer begeerlijkheden, dat is hetgeen Jezus noemt de zonde, en die de zonde doet, is een dienstknecht der zonde.

Welnu, konden wij daarvan overtuigd zijn, voorwaar een eerste stap ware gedaan op den weg der waarheid. Wij zouden onze eischen matigen, ophouden eischen te stellen aan anderen, wij zouden eischen stellen aan ons zelve.

Maar kunnen wij het? Gesteld: wij trachten het te doen;

gesteld: het ware mogelijk, dat wij het niet eens, niet andermaal, maar met eenige volharding deden. Wij verzaken dan nu ons zelve, wij onderdrukken de lusten en begeerlijkheden in hunne geboorte, wij vragen niets meer, wij eischen niets meer, wij zijn overtuigd van het onrechtmatige van al die eischen. Wij hebben geenerlei recht, ik zeg niet op de koninkrijken der wereld en hunne heerlijkheid, ik zeg niet, op hetgeen wij niet hebben: maar zelfs op hetgeen wij hebben, op het noodzakelijkste, op het brood, dat wij eten; wij hebben alles verbeurd. Wat wij genieten, is enkel genade, onverdiende gunst; wat ons geweigerd wordt, is straf, verdiende straf, straf te licht voor onze overtredingen.

Ik stel het onmogelijke, dat wij namelijk dit alles voetstoots, zonder weerzin, noch tegenspraak aannamen. Hebben wij dan de waarheid gevonden, de waarheid die ons vrijmaakt? Waarheid, ja; eenige waarheid. Eenige waarheid over mij zelven: ik ken mij nu als zondaar. Eenige waarheid over God: ik ken Hem nu als rechter. Mijne begeerlijkheden zijn mijne zonde, en mijne teleurstellingen zijn mijne straf. Is dat alles? Heb ik niets meer te verwachten? Waarheid heb ik gevonden, maar vrij ben ik niet. De waarheid, die mij vrij maakt, heb ik niet gevonden. In plaats van de banden van den lust zijn die der vreeze gekomen. Ach, mijn toestand is ellendiger dan voorheen. Toen ik zonder wet was leefde ik, maar toen de wet gekomen is, ben ik gestorven.

Dat kan het niet zijn, wat Jezus bedoelt als hij zegt: *de waarheid zal u vrijmaken.* Mijne zonde, Gods gerechtigheid; ja waarheid is het, maar de waarheid, de volle waarheid, neen, dat is het niet. Want de volle waarheid moet mij vrijmaken, zoo ik althans voor waarheid geschapen ben; en deze waarheid maakt mij niet vrij, integendeel, zij legt mij harder ketenen aan.

Maar er is meer: ik kan zelfs deze waarheid niet als waarheid erkennen, zoo ik geen andere bezit. Neen, mijne zedelijke natuur komt ook daartegen op, dat mij als schuld zou worden toegerekend, wat ik niet heb kunnen ontgaan. Is het mijne schuld, dat ik een hart in mijn binnenste omdraag, zoo vol begeerlijk-

heden, zoo onverzadelijk in zijne behoeften, zoo buitensporig in zijne eischen, dat het door niets bevredigd kan worden? Mijne schuld, dat ik niet kan gehoorzamen, zoolang ik niet kan liefhebben; en kan ik een God liefhebben, die mij slechts eischen stelt en van zijne rechten spreekt en die mij onthoudt, wat ik boven alles noodig heb: liefde, persoonlijke, oneindige liefde, mededeeling van zich zelven?

Verpletteren kan Hij mij, maar is het dan zijn roem, mij te verpletteren, mij nietigen aardworm? Waarom zoekt hij mij niet veel meer te winnen? Waarom overstelpt hij mij niet met zijne liefde? Waarom schikt hij zich niet naar behoeften, die hij zelf gewekt heeft? Ik ben toch zijn maaksel en hij weet wat van zijn maaksel is. Door vreeze word ik onderdrukt, door vreeze wordt mijn hart toegeschroefd. Hoe zou ik Hem kunnen liefhebben?

Zoo kunnen, mogen, ja moeten wij spreken. God zelf leert ons alzoo spreken. Hij heeft immers zelf de tijden der onwetendheid overzien, de zonden, die te voren geschied zijn, zoolang wij slechts zijn recht kenden, verdragen, om nu in den tegenwoordigen tijd zijne gerechtigheid te toonen in de vergeving der zonden. Hij heeft ons zijn vollen raad geopenbaard, den eeuwigen raad des vredes en der liefde. Dat is de waarheid, die ons vrij maakt. Laat ons, in de derde plaats, zien, hoe wij die waarheid kunnen ontdekken.

III.

Hij, die gezegd heeft: *de waarheid zal u vrijmaken*, weet, wat die waarheid is en wijst ons den weg om haar te ontdekken, want zij moet ontdekt, gezocht en gevonden worden door ons; dan eerst is zij ons eigendom en kan zij ons vrijmaken. Welnu, zie hier dien weg. *Indien gijlieden in mijn woord blijft, zoo zijt gij waarlijk mijne discipelen, en zult de waarheid verstaan, en de waarheid zal u vrijmaken.*

Verwonderlijk woord. Deze profeet van Nazareth legt ons de waarheid niet uit: hij legt ons geen stelsel van waarheid op, en zegt niet: indien gij het aanneemt, dan zijt gij vrij.

Dat heeft de kerk gedaan en helaas, zij doet het veeltijds nog. Maar de kerk blijkt onmachtig te zijn om hare beloften te vervullen, als zij op hare beurt zegt: de waarheid, die ik u leer zal u vrijmaken. Zij heeft een heerlijk stelsel van waarheden te zamen gevoegd, een gebouw opgericht, waarvan alle deelen kunstmatig te zamen gevoegd zijn en in elkander sluiten, en van haar schoon en kunstig ingericht stelsel zegt zij nu: dat is de waarheid. Maar, zegt mij, die waarheid, maakt zij vrij? O gij, wier geloofsleven opgaat in uwe rechtzinnigheid, die meer in eene leer over Christus dan in den levenden Christus zelven uw heil zoekt, zegt mij: zijt gij vrij? Vrij ten opzichte van menschen, onafhankelijk tegenover het oordeel der wereld? Vrij ten opzichte van uw levenslot? Hebt gij vrede met iedere beschikking Gods? Vrij ten opzichte van u zelven? Is de begeerlijkheid in u gefnuikt en heerscht de zonde niet meer in u? Van waar dan de treurige ervaring, dat er rechtzinnigen gevonden worden, die tegenover iedere vrijheid vijandig zijn en zich van de ketenen, waarin zij hun eigen hart en geest hebben gekneld, wreken door zelve hun gezag op te leggen aan anderen?

Niet alzoo Jezus. Hij wil, dat zijne discipelen de waarheid zullen verstaan, dat zij zelve zullen leeren; en dit leeren geschiedt niet in eens, het is een aanhoudend leeren. Maar een leeren van hem. Men moet zijn discipel zijn, dat is altijd hem hooren en altijd van hem leeren, in afhankelijkheid staan van zijn woord, zooals zij, die hem volgden op aarde. En naarmate wij alzoo zijne discipelen zijn, zullen wij de waarheid verstaan; de waarheid zal ons doordringen, bezielen, zij zal het licht worden van ons verstand. In haar licht beschouwen wij alles.

Ik herhaal het verwonderlijk woord. Wat moeten wij denken van een man, die het bezit der waarheid afhankelijk stelt van het hooren van zijn woord, het volgen van zijne leer? Is zulk

een man niet òf teneenenmale te verwerpen, met afschuw te verwerpen als bezield met eenen hoogmoed, die aan waanzin grenst, òf is hij niet oneindig meer dan een leeraar of profeet, is hij niet de waarheid zelve, de persoonlijke waarheid? Is er een derde tusschen beide?

Zij, die zijn woord hooren en zijne discipelen zijn, weten het, dat hij recht heeft alzoo te spreken, want zij verstaan de waarheid en de waarheid maakt hen vrij,

Maar wat zegt dit, zijne discipelen te zijn? In welk een zin eischt Jezus, dat wij zijn woord zullen hooren, ja, in zijn woord blijven? Zie niets is ongebondener dan dat woord, niets is meer de vrije, wij zouden zeggen onwillekeurige uitdrukking der indrukken en gewaarwordingen van ieder oogenblik, dan dat woord. Het stelselmatige, het regelmatige onderwijs is daaraan ten eenenmale vreemd, zoo vreemd, dat zijne eerste discipelen zelve, die hem hebben gehoord, niet gewaagd hebben, zijne woorden in het keurslijf van een stelsel te wringen. Die in de woorden van Jezus wijsgeerige methode, wetenschappelijk onderwijs zoekt, vindt zich ten eenenmale bedrogen. Ja, niet zelden is het onmogelijk, die spreukmatige woorden letterlijk op te vatten zonder in het ongerijmde te vervallen, of wel schijnt de eene uitspraak in lijnrechte tegenspraak te zijn met eene andere. Wat is het geheim van de frischheid, de levenskracht dier woorden, waardoor men in die woorden kan blijven, daarin kan wonen, zooals Jezus het geëischt heeft en zijne discipelen het gedaan hebben en het doen? Waardoor kunnen die woorden ons de waarheid leeren? Waardoor anders dan door dat die woorden openbaringen zijn van het leven van hem, die zelf de waarheid is, die als hij zijn leven openbaart, het geheim der schepping, de bedoeling Gods, de bestemming der menschen, in één woord den eeuwigen liefderaad Gods openbaart? Want hij zelf is de grond en inhoud van dien raad. De verborgenheid van den wil Gods toch was om in hem alles te vergaderen, beide wat in den hemel en wat op de aarde is (Ef. 1 : 10). Die verborgenheid wordt ontdekt, juist daardoor, dat de Zoon Gods zich openbaart, zich uitspreekt,

de indrukken wedergeeft, die menschen en toestanden op hem maken. Jezus' woord is vrij, niet bestudeerd, maar daardoor ook geeft het de fijnste schakeeringen van zijn gemoedsleven terug en lezen wij door zijn woord tot in het binnenste van zijne ziel. En wat lezen wij daar: oneindige liefde, liefde niet als een begrip, niet als een plicht, maar als een oneindig, alomvattend, onpeilbaar gevoel; liefde, die zich uitstrekt tot allen en tot alles, liefde, die door niets onbewogen wordt gelaten, die alles weerkaatst, alles opneemt, alles in zich zelve verwerkt. Daardoor is die liefde eene bron van oneindig lijden, maar ook eene almachtige kracht; zij is louter medelijden, omdat zij nergens haar beeld terug vindt en alles moet scheppen door haar woord, dat is door hare zelfopenbaring. Is ons hart een onpeilbare zee van hartstochten en driften, een donkere oceaan door den stormwind gedreven, het hart van Jezus is een onpeilbare zee van liefde, waar alles licht is en licht wordt, wat op dien helderen spiegel teruggekaatst wordt. Zoo openbaart zich Jezus in zijn woord: die dat woord eens verneemt, die daar de tooverkracht van gevoelt, wordt onwederstaanbaar door dat woord geboeid. Hij blijft in dat woord, hij woont er in, en er in wonende, woont hij in hem, die dat woord spreekt, die zich in dat woord openbaart en geeft. Is het wonder dat zijne discipelen de waarheid verstaan? Hij is de waarheid, de grond en het doel der schepping, het afschijnsel der heerlijkheid des Vaders en het beginsel der schepping Gods, en tevens de tweede geestelijke Adam, de mensch uit den hemel. Hem te kennen, dat is God en den mensch te kennen, God in zijne natuur, in zijn wezen en werken, den mensch in zijnen oorsprong en bestemming, zijn val en opstanding. Is het wonder, dat buiten hem de mensch, God niet kennende, zondigt? Is het wonder, dat in hem de zondaar verlost wordt van zijne zonde en ophoudt te zondigen?

Jezus is de waarheid, de hoogste waarheid, de waarheid van alle waarheden. Boven hem is er niets meer, noch onder hem. Vraagt gij: waartoe de schepping? Het antwoord luidt: omdat

er een Zoon Gods is, die de heerlijkheid des Vaders wil openbaren. Vraagt gij: waartoe de zonde? Opdat de zondaar behoefte zoude hebben aan hem en vrijelijk tot hem komen. Vraagt gij: waartoe al de donkere wegen van het wereldbestuur? Het is, opdat zijn rijk kome, kome te midden der gerichten Gods, gerichten, die hij verandert in verlossingen door ze zelf te ondergaan. Als ik hem hoor en de waarheid versta, dan zeg ik niet, dat ik alle dingen versta en den samenhang van alle daden Gods begrijp, maar ik heb den sleutel der kennis, ik heb God gevonden, ik heb vrede met God gevonden, ik heb vrede met Hem en met Hem vrede hebbende, heb ik vrede met alles. Ik ben vrij.

Ik wil er niets meer van zeggen. Ik wil u geen stelsel opleggen. Wat ik geloof van den Christus, wat ik in hem zie, ik kan het niet uitdrukken; alle woorden en beschrijvingen schijnen mij te flauw. Ik schaam mij deze bekentenis niet, als ik zie, dat de uitnemendsten hier te kort schieten. De apostolische leer omtrent Christus ons in het geheugen te prenten is eene lichte zaak, althans met eenige inspanning te bereiken, maar wij doen het niet in den apostolischen geest, zoo wij meenen, dat wij dan alles gezegd en begrepen hebben. Want ook de apostelen stamelen en worstelen met de taal, als zij de heerlijkheid van den Christus willen beschrijven. Maar ziet, dat is ook hunne bedoeling niet geweest, noch is het onze taak, u eene leer over den Christus in te prenten. Gij moet zelf zijn discipel worden, in zijn woord blijven, dan zult gij de waarheid verstaan, en de waarheid zal u vrijmaken. U dien weg te wijzen, dat is onze roeping en onze taak; aan u is het om te onderzoeken, niet of wij u de waarheid zeggen en ons te ijken en te keuren, maar te onderzoeken, of Jezus zijne belofte aan u gestand doet, dat gij de waarheid zult verstaan en dat de waarheid u zal vrij maken. Vrij wordt gij, niet wanneer gij ons verstand van de waarheid overneemt, of naspreekt, maar wanneer gij zelf haar verstaat. Dit nu is de weg: het woord van Jezus hooren, in dat woord blijven, zijne discipelen zijn.

Ik weet wel, dat deze weg anders is dan die, welken men nog zoo vaak voor den rechten houdt. Toch is het de weg door Jezus zelven aangeprezen, de weg waarlangs men steeds, ja steeds bewust of onbewust tot de waarheid gekomen is. Het is een eenvoudige weg, een rechte weg, een zekere weg, een korte weg. Maar de mensch heeft zooveel moeite zich aan het eenvoudige te houden. Wij zoeken omwegen. Omwegen. Eerst zoeken wij eene theorie over het boek, dat de openbaring bevat. De echtheid, volledigheid en historische geloofwaardigheid der Schrift zal ons bewezen moeten worden, om dan op grond van hare getuigenis haar goddelijk gezag te vestigen. Zij, die dezen weg met zuiveren waarheidszin en wetenschappelijken ernst bewandelen, komen nooit tot het doel, dat zij willen bereiken. Want aan de vraagstukken der critiek omtrent den oorsprong en de samenstelling van schriften, die een tijdvak van twintig eeuwen omvatten, hoe gewichtig en noodzakelijk ook, komt geen einde. De meesten — en het is hun voorwaar niet euvel te duiden, zij worden tot dien arbeid niet geroepen — nemen dan ook dien eisch niet ernstig op, zij vergenoegen zich met eenige bewijzen, die zij op goed geloof, op het gezag van anderen aannemen en houden het voor gevaarlijk tegenwerpingen aan te hooren, uit vreeze van eensklaps hun grondslag, die eigenlijk bestaat in het gezag, dat zij dezen of genen toekennen, te zien ineen storten. Nu moet, na alzoo afstand gedaan te hebben van rede en geweten, voor een gezag, waarvan men den aard en de wettigheid niet meer wil onderzoeken, de onuitputtelijke rijke inhoud der Schrift, toch met behulp van rede en geweten, in een stelsel worden samengewrongen, en wanneer men daarin te kort schiet, zooals natuurlijk is, dan wordt eenvoudig de min of meer verzwakte kerkleer te hulp geroepen en de Schrift beschouwd en gebruikt in het licht van het stelsel en met het doel om het te bevestigen. Ik spreek alzoo slechts met grooten schroom en weerzin, vreezende sommige zwakken te ergeren. Toch moet ik alzoo spreken, omdat de daar beschreven weg een omweg is, een omweg, die velen afschrikt, ja, die hoe langer hoe

moeilijker te begaan wordt, versperd als hij is door al de vraagstukken der critiek, die niet meer in de scholen alleen geopperd, maar in het midden der menigte geslingerd worden met eene lichtzinnigheid, die niet altijd door de goede bedoelingen wordt verontschuldigd. Hoevelen zijn er, hoe onnoemelijk velen, die niet uit lichtzinnigheid, niet uit onverschilligheid, niet omdat zij niet gaarne een Verlosser hadden voor hunne ziel, van den waren Verlosser, van Jezus Christus verre blijven, maar omdat zij nu eenmaal meenen, hem niet te kunnen aannemen zonder dat dichte woud van voorbereidende vraagstukken te hebben doorgeworsteld, en die te oprecht zijn met zich zelven en voor God om anderen voor zich te laten beslissen en zich aan het gezag van een of ander geleerde te onderwerpen. Ja, dezulken zijn er, ook hier wellicht, ja zeker. Ware er slechts één, ik zou mij gelukkig achten, al mochten ook anderen mij verwerpen, gelukkig achten, gedachtig aan het beeld van den herder, die de negen en negentig schapen laat om het ééne verlorene te zoeken, indien ik hem mocht hebben getoond den éénen, den zekeren, den korten weg, die recht loopt van ons hart naar het hart van Jezus. Zoo er zijn onder u, die klagen: „Ik wenschte wel te gelooven maar ik kan niet; de geleerden twisten, de gemeente is verdeeld; ik heb geen tijd, geene bekwaamheid tot onderzoek:" ik smeek u, o ziel, die door Jezus Christus gezocht wordt, ik smeek u in zijn naam: hoor hem, hoor hem alleen. Vlucht in uwe binnenkamer met de kleine boekrol zijner woorden. Daartoe hebt gij den tijd, niet waar? Laat ze op u werken. Plaats u voor Gods aangezicht en hoor die woorden, op uwe knieën gezonken. Voorwaar, voorwaar zeg ik u: Jezus zal u bezoeken, gij zult de waarheid verstaan en de waarheid zal u vrijmaken. Vrij, ook van menschenoordeel. Het bekommere u niet, hoe gij heet, vrijzinnig of rechtzinnig. Laat hen twisten. Waar het al meer en meer de groote levensvraag wordt: vóór of tegen Jezus van Nazareth, zijn discipel of zijn beoordeelaar, zijn onderdaan of zijn meester, daar zijn die schermutselingen, waarin de ijdelheid zoo groote rol speelt, o zoo kleingeestig, zoo onbeduidend, zoo armzalig.

Vóór of tegen Jezus, dat is de vraag. Onverschilligheid is onmogelijk. De Heer zal ze u onmogelijk maken. Hoorbaar reeds zijn zijne schreden in de wereldgeschiedenis. Hij komt ten gerichte. Ja, hij komt haastelijk. Een groote afval kondigt zich aan, ja, is daar. Zult gij in de ure des gevaars bestaan? Gij discipelen des Heeren, waakt en wapent u. Doet aan de gansche wapenrusting Gods. Gij weet, waarin die bestaat. Laat Paulus, de apostel, het u leeren, Eph. VI. Ja, doet haar aan, opdat gij moogt wederstaan in den boozen dag en, alles verricht hebbende, staande blijven.

Alles verricht hebbende. Niet het Heere, Heere roepen zal u behouden in dien dag; maar die den wil des Vaders zal gedaan hebben. Gij kent de gelijkenis: die daar zeide: ik ga Heere, ging niet; maar die daar gesproken had: ik wil niet gaan, ging, ging in stilte, zonder het aan iemand te zeggen en hij werd gevonden aan den avond in den wijngaard. Welnu, ga alzoo, als gij Jezus gevonden hebt en hij tot u gesproken heeft, ga en belijd zijn naam. Belijd zijn naam, door aan de wereld die vrijheid zoekt, maar slaaf is, te toonen, dat de ware vrijheid bij u te vinden is, dat zij de schoone en onverwelkelijke vrucht is van de gehoorzaamheid des geloofs. In dezen zoo bewogen tijd is zelfstandigheid van karakter zoo noodzakelijk en toch zoo zeldzaam. Welnu, zij wordt verkregen, niet door de halsstarrigheid van den angst, waarmede gij u vastklemt aan een of ander gezag, maar door in het woord van Jezus te blijven en zijne discipelen te zijn. Door zijn naam te belijden, zult gij zijn kracht openbaren. Er zullen er zijn wellicht die zeggen: gij belijdt niet goed; er zullen er zijn wellicht, die zeggen: gij gaat een anderen weg dan wij, dus gaat gij niet met Christus. Het bekommere u niet. Mits Christus, de Heer, wete, dat gij gaat. Hij zal u weten te vinden en uw naam belijden op dien dag voor zijnen Vader en zijne heilige Engelen. Amen.

DE TROOST DES CHRISTENS IN TIJDEN VAN AFVAL.

Evenwel het vaste fondament Gods staat, hebbende dit zegel: De Heer kent degenen, die de zijnen zijn, en: Een iegelijk, die den naam van Christus noemt, sta af van ongerechtigheid. 2 Timotheüs II : 19.

De dood van den Christen kenmerkt zich, vaak althans, door eene eigenaardige smart. Het is namelijk mede een strijd, dien hij te strijden heeft in zijne laatste ure, dat hij zijn werk onafgedaan laat op aarde, dat hij wordt weggerukt uit het midden van eenen arbeid, waaraan hij zich met hart en ziel had toegewijd en die allengs meer en meer was toegenomen. Het werk Gods in hem is volbracht, hij is rijp voor de eeuwigheid; maar zijn werk.... het is zooverre van volbracht te zijn, dat hij met ieder jaar den kring zijner werkzaamheden en bemoeiingen, althans hetgeen zijn hart bezig hield, zich heeft zien uitbreiden. Immers die in den Zoon gelooft, heeft het eeuwige leven en werkt het werk Gods. Dit leven nu is onuitputtelijk, dit werk is onmetelijk. Hij wordt dus altijd weggerukt uit het midden zijner dagen, want wat zijn zijne dagen in betrekking tot dat werk, waaraan hij zijne krachten had gewijd; de vestiging van het Godsrijk op aarde? Geen wonder dan ook, dat er een eigenaardige weemoed ligt over de laatste dagen van den geloovige, van zulke geloovigen althans, die de liefde kennen en het werk der liefde doen; — en zijn er andere geloovigen? Zij kennen allen iets van het gevoel, waaraan de apostel Paulus lucht geeft

in deze woorden: *Ik word nu tot een drankoffer geofferd, en de tijd mijner ontbinding is aanstaande* (2 Tim. IV: 6), en dat den doorgaanden toon aangeeft van zijn laatste brieven.

Wie aandachtig deze laatste brieven, die aan Timotheüs en aan Titus, leest, zal daarin dien toon van weemoed aantreffen, die een opmerkelijk contrast vormt met den krachtvollen strijd- of den levendigen juichtoon, dien wij vaak in de vroegere aantreffen. Sombere wolken zijn over het gemoed van den apostel heengegaan, en hij behoort niet tot degenen, die slechts juichen in hunne aanstaande verlossing, juichen daarover, dat zij de wereld, die in het booze ligt, gaan verlaten. Discipel van hem, die de liefde zelve is, die voor eene vijandige wereld zijn leven gesteld heeft, is de apostel Paulus niet ongevoelig ten opzichte van het lot, niet alleen der gemeente, maar der wereld, die voor hem gewonnen moet worden. Niet met ongeloovige bekommering, maar met diepe smart ziet hij het rijk van den Antrichrist zich aankondigen. Droevige ontdekkingen heeft hij gedaan van de macht en den omvang der vijandschap in de wereld tegen den Christus Gods, en eene merkbare wijziging hadden zijne denkbeelden daardoor ondergaan. Had hij aanvankelijk die vijandschap slechts gezien aan de zijde van het ongeloovige Israël, was al zijne hoop op de heidenwereld gevestigd, sinds zijne ervaringen te Efeze ziet hij ook in die heidenwereld zelve het ontkiemen van eene nieuwe kracht, die de gemeente Gods bestrijdt. En voorwaar de geschiedenis heeft zijn sombere voorspellingen niet gelogenstraft. Die heidenwereld, in den aanvang zoo ontvankelijk voor het evangelie, heeft zich door haren overwinnaar als met nieuwe krachten bezield gevoeld, krachten, die zij tegen hem heeft aangewend. Zoowel de wegstervende wijsbegeerte als de gebroken macht van het romeinsche wereldrijk hebben in de vijandschap tegen den Christus een nieuw leven gezocht en voor een tijd gevonden. Paulus voorzag het: wat aan de gemeente uit Israël was overkomen, dat zij door de vervolging verstrooid werd, dat stond ook aan de gemeenten uit de heidenen te wachten. Als

eene lawine zou de vervolging op haar nederstorten om haar te verwoesten. En vond de israëlietische gemeente in haar eigen boezem den verrader, die haar aan den vijand prijs gaf, namelijk in het farizeesche christendom, ook in den boezem der heidengemeente sluimerde de verrader namelijk de ijdele wijsbegeerte, de valsche kennis.

Van dien afval in de heidenwereld, die zich aankondigde, heeft de apostel gesproken en daartegen zijn geliefden Timotheüs gewaarschuwd in de voorafgaande verzen van ons hoofdstuk. Evenwel, de apostel heeft een troost; en dien troost spreekt hij uit in ons tekstvers; *evenwel het vaste fondament Gods staat, hebbende dit zegel: De Heer kent degenen, die de zijnen zijn, en: Een iegelijk, die den naam des Heeren noemt, sta af van ongerechtigheid.*

Hebben wij ook dien troost noodig? Ik weet het niet. Wel is er afval in de wereld, afval van den levenden God en zijnen Gezalfde; of liever, de afval der wereld wordt immermeer openbaar. Maar om troost noodig te hebben, moet men treuren. Treuren de christenen over dien afval? kennen zij de smart der liefde, de smart van Christus en zijnen apostel? Of wel: verheugen zij zich slechts over hunne uitverkiezing, en danken zij God, dat zij niet zijn als genen? Gij weet, wie zoo dankte; het was de Farizeër. Welnu, toch wil ik u over dien troost spreken; want die troost is tevens eene vermaning. Die den troost niet behoeven, dat zij de vermaning hooren, opdat ook zij den troost mogen zoeken en vinden. Laat mij tot u spreken over den *troost des Christens in tijden van afval.* Waarin die troost bestaat; of wij dien troost noodig hebben: ziedaar de twee punten, waarbij ik uwe aandacht heden wensch te bepalen. Geve God ons zijnen zegen.

I.

De apostel spreekt hier van een vast fondament en zegt daarvan, dat het *staat;* wij zouden zeggen: het staat vast. Gij kent de beeldspraak, zoo vaak in de schriften vooral van dezen apostel gebezigd, om de gemeente Gods te vergelijken bij een gebouw, waarvan Jezus Christus is het fondament. Deze gedachte, dat Jezus Christus het fondament is der gemeente, ligt wel in de ziel van den apostel, wanneer hij ook hier van het vaste fondament spreekt, maar wordt niet bepaaldelijk uitgesproken, omdat zijn doel hier niet is over het wezen van het fondament te spreken, maar wel om te doen uitkomen, dat de bouw reeds begonnen is. Daarom zegt hij, dat het fondament *staat:* het is alzoo gelegd, dat het zichtbaar geworden is. De bouw is aangevangen, de bouw die onverstoorbaar is, omdat de steenen worden ingevoegd op het vaste fondament.

Dit gebouw nu heeft twee opschriften, die als een zegel zijn, waardoor aard en bestemming van het gebouw worden aangeduid. Die twee opschriften zijn de leuzen der gemeente. Door de eene wordt haar verborgen grond aangeduid en dus reden gegeven van hare vastheid, van de kracht, waardoor zij alle aanvallen kan weerstaan. Die leuze luidt aldus: *God kent degenen, die de zijnen zijn.* De andere duidt den aard van hare verschijning aan, de wijze, waarop zij openbaar wordt, en dus tevens den regel, waarnaar de bouwlieden moeten arbeiden. Zij luidt aldus: *die den naam des Heeren noemt, sta af van ongerechtigheid. God kent de zijnen;* dat is de verborgen kracht der gemeente; *die den naam des Heeren noemt, sta af van ongerechtigheid:* dat is de werkzaamheid dier kracht, de openbaring der gemeente in de wereld.

Om nu den zin des apostels goed te verstaan en de kracht der vertroosting, die hij zich zelven en anderen hier toedient, te waardeeren, moeten wij trachten ons in den toestand te verplaatsen,

waarin hij en waarin de gemeente des Heeren zich bevond op het tijdstip, toen hij dezen brief schreef.

Men kan de apostolische eeuw vergelijken bij een dag, die zijn morgen heeft, zijn middag en zijn avond. Zijn morgen is het eerste frissche leven, dat zich in de joodsche gemeenten openbaarde; zijn middag in de stroomen lichts, die zich over de heidenwereld uitstorten, vooral door de werkzaamheid van Paulus en van zijne medearbeiders; zijn avond in de verduisteringen van het geloofsleven zoowel in de heidensche als in de joodsche gemeenten. Nu was het avond geworden: de dag althans neigde ten avond. Wij zeiden het reeds: meer dan door den tegenstand van buiten dreigde der gemeente gevaar van binnen. Aan het nieuwe licht, dat was opgegaan, hadden zich verkwikt en versterkt, en door de nieuwe kracht hadden zich opgericht gevoeld zoovele kwijnende en wegstervende richtingen des menschelijken geestes, zonder daarom door die kracht geheiligd, door dat licht gelouterd te zijn, dat het geen wonder was voorwaar, dat zij zich weldra in de gemeente openbaarden zonder haar levensbeginsel te hebben ontvangen, ja terwijl zij zich bewust of onbewust tegen dat levensbeginsel vijandig aankantten. Oostersche bespiegeling, grieksche wijsbegeerte, klein-aziatische zelfkastijding, door den apostel eigenwillige godsdienst genoemd (Kol. II: 23), ziedaar de bestanddeelen, waaruit zich de zoogenaamde wetenschap of hoogere kennis te zamen stelde, die sommigen in de gemeenten meenden te bezitten en anderen aanprezen. In den eersten brief wordt gesproken van *verleidende geesten en leeringen der duivelen*, van dezulken, die *verbieden te huwelijken, gebieden van spijzen te onthouden, van ongoddelijke en oudwijfsche fabelen* (1 Tim. IV: 1, 3, 7); in dezen, in het onmiddellijk aan onzen tekst voorafgaande vers, van dezulken, die beweren *dat de opstanding alreede geschied is*. Twee tegenovergestelde dwalingen worden in beide brieven genoemd, maar die ten nauwste aan elkaar verwant zijn, en lichtelijk, zooals ook later meermalen in de geschiedenis gebleken is, in elkander overgaan: wereldverachting en wereldvergoding. Hoe deze richtingen

vreemd zijn aan het beginsel der gemeente, den Heiligen Geest, en dus ook het streven der gemeente, de heiligmaking, miskennen, heeft de geschiedenis geleerd. Des te meer dringt de apostel er bij zijnen geliefden en getrouwen Timotheüs op aan om te blijven bij de *gezonde woorden, in geloof en in liefde, die in Christus Jezus is* (I : 13). Met den profetischen blik des Christens heeft hij in de vreemde leeringen de kiem der zedeloosheid ontdekt, waartoe zij zich later ontwikkeld hebben. Die kiem nu kan onderdrukt worden door het gezonde woord, maar eer de vruchten openbaar worden, kan en mag er aan geene uitrukking der giftige plant gedacht worden. Eerst het openbaar gewordene mag door de gemeente geoordeeld worden, niet het verborgene. *Laat ze beide opwassen tot aan den oogst*, heeft de Heer gezegd en in dien geest spreekt ook de discipel.

Intusschen weet hij, dat de giftige plant aanwezig is. Op den grooten akker der wereld zaait de Zoon des menschen het woord des levens; inmiddels zaait ook de vijand het onkruid bij nacht. Wat zal er worden van de gemeente van Jezus Christus? Volkomen heilig was zij nog niet, was zij nooit geweest. Ware zij het, zij zou ook geen gevaar te duchten hebben en dien geest bezitten, die terstond waarheid van leugen onderscheidt. Zij zal dus het beeld vertoonen van den akker. Het onkruid zal gezien worden te midden van het koren. Hoe somber is dit vooruitzicht. Wat zal er worden van het werk Gods, van de duurgekochte gemeente des Heeren? Zullen de Heidenen zijn erfdeel niet verwoesten? Nu nog is het apostolisch woord een licht, een macht in de gemeente. Wat zal er van haar worden, als dat licht zal zijn uitgedoofd, die macht verbroken, als deze Paulus tot een drankoffer zal zijn gesteld en met hem vroeger of later de laatste der getuigen des Heeren? Voorwaar, wij begrijpen den weemoed des apostels. Zal de gemeente den weg gaan van alle vleesch? Het is avond geworden; zal het nacht worden? Zal het licht worden uitgedoofd?

Neen, voorwaar, dat licht schijnt in den nacht. Onzichtbaar moge de gemeente worden, als in de wereld begraven en door haar vertreden: zichtbaar blijft zij voor God. *God kent de zijnen*, ziedaar

de troost des apostels, de troost der gemeente van alle plaatsen en van alle tijden.

God kent de zijnen. Reeds in vroegeren tijd was het volk Gods onzichtbaar geworden in de wereld. Het was toen de tempel verwoest lag, Israël in ballingschap verkeerde aan de oevers van Eufraat en Tiger. Maar: *„ik heb u in mijne handpalmen gegraveerd,"* zoo luidde de Godsstem van den tempel. *„Vrees niet, want Ik ben uw God; Ik sterk u, ook help Ik u, ook ondersteun Ik u met de rechterhand mijner gerechtigheid"* (Jes. XLI: 10), zoo luidde diezelfde stem tot Israël. Een andermaal — toen scheen het toch voor goed nacht te zijn geworden en alle licht te zijn uitgedoofd — een andermaal juichte datzelfde nu verworpen volk over zijnen Koning, dien het verwierp, roepende: anderen heeft hij verlost, dat hij zich zelven verlosse en afdale van het kruis, zoo hij Gods Zoon is; en ziet, God kwam niet en hij bleef aan het kruis en stierf en werd begraven. En toch God kende hem, en zijne rechterhand ondersteunde en bevestigde hem, en hij stond op uit de dooden en werd gesteld tot een heer en Christus.

Nu dan, *vrees niet, gij wormpje Jacobs*, — het profetische woord heeft dubbele kracht verkregen voor het Israël des nieuwen verbonds — *vrees niet, gij wormpje Jacobs, gij volkje Israëls. Ik help u, spreekt de Heer, en uw Verlosser is de Heilige Israëls.* (Jes. XLI: 14). De Heer kent de zijnen. Laat de Heidenen spotten en de Joden grijnzen, laat de geest, die niet uit God is, ontbinden en verwoesten. Zij alleen laten zich verschrikken, die de krachten der toekomstige eeuw niet kennen, zij alleen laten zich verleiden, die de kennis der waarheid niet hebben aangenomen om zalig te worden. *Zij zijn van ons uitgegaan*, zegt een ander apostel, *maar zij waren van ons niet, anders zouden zij niet van ons zijn uitgegaan.* De wereld kent u niet, gij getrouwen, gij strijders, gij bedevaartgangers naar het hemelsche Jeruzalem. De wereld kent u niet, en heeft geen oog voor de heerlijkheid van het kruis, dat gij draagt. Maar God kent u en

vergeet u niet. Zijn oog is op u gericht met een blik des welgevallens, een vriendelijk oog, waarvan leven uitstraalt. Uw donkere weg is licht voor hem. Ziet op het einde, zooals Hij zelf. Uw weg is niet verborgen voor uwen God. Hij kent en erkent en bekent u als de zijnen. Geniet dien troost, het is de troost van Paulus, de troost der gemeente, de troost van alle kinderen Gods van alle eeuwen en geslachten.

Maar nu dan, blijft dat volk verborgen? Is daar geen onderscheid op te merken tusschen de kinderen Gods en de kinderen dezer wereld? Zoo alleen Hij die 's menschen hart geformeerd heeft, dat hart doorgrondt, zouden de harten der menschen zich ook niet openbaren in de wereld? Hoe zou het mogelijk zijn, mogelijk, dat de Geest des levens niet zijn woord had en dat er niet krachten van hem uitgingen ten leven, evenals de wereld haar woord heeft en in werken des doods haar krachten openbaart? Neen, het Godsgebouw heeft nog een ander opschrift; hetzelfde zegel heeft nog een andere leuze. Dat opschrift, die leuze luidt aldus: *die den naam des Heeren noemt, sta af van ongerechtigheid.* Is de gemeente Gods van God gekend, zij maakt zich zelve ook bekend bij de wereld. Zij is een *belijdende* gemeente, zij roept den naam haars Heeren aan. Zij is eene roepende, eene biddende, een aanbiddende gemeente. Dat zijn hare geestelijke offeranden, dat is haar tempeldienst.

Den naam des Heeren belijden: dat is een eigenaardige uitdrukking om het leven der gemeente van Jezus Christus in de wereld aan te duiden, want het is een haar eigenaardige daad. De Heiden belijdt niet, en de Jood belijdt niet, want om te belijden, moet men kennen, en de Heiden kent God niet, en de Jood staat van verre en ziet slechts de slippen zijns gewaads. Een roepen tot den onbekenden God, zooals de Heiden doet, is nog geen aanroepen van den naam des Heeren; een naderen tot hem met het bloed der stieren en bokken is nog niet de vrucht der lippen, die zijn naam belijden. De Christen kent dien naam, de Christen alleen belijdt.

Belijden. Maar ach, wat heirleger van zonden en ongerechtigheden doet zich hier voor onze oogen op, als wij dit woord uitspreken. Al die verderfelijke dwalingen, waartegen de apostel zoo ernstig waarschuwt, werden zij niet verkondigd door belijders van den naam des Heeren? En wie telt het tal van gruwelen, van onmenschelijke gruwelen, in den loop der eeuwen niet alleen door belijders, maar in naam hunner belijdenis verricht? Hoeveel onschuldig bloed vergoten in den naam des Heeren! Hoe dikwerf werd de waarheid ontweken en verdraaid in den naam des Heeren! Hoeveel zedeloosheid gepleegd in den naam des Heeren! Is er wel een gebied van menschelijk leven en streven, waarop zooveel valschheid, zooveel leugen en bedrog, zooveel huichelarij plaats vindt als op het gebied der belijdenis? En dit niet alleen in het verleden, neen, ook nog in het heden; niet alleen in den boezem van het Catholicisme, neen, in dien van het Protestantisme, dat zoo ernstig rechtvaardigmaking door het geloof predikt. Onze jaarlijks toetredende lidmaten, onze avondmaalgangers, zijn zij niet allen belijders? Zijn zij ook allen gekenden des Heeren? Wenschen zij het althans te zijn? Het zegt niets te belijden, zoo men de beteekenis, de kracht, het doel dier belijdenis niet verstaat; het zegt niets den naam des Heeren te noemen, zoo men dien naam smaadheid aandoet en den Geest bedroeft in zijn wandel. *Die den naam des Heeren noemt, sta af van ongerechtigheid;* ziedaar het kenmerk der oprechtheid in de belijdenis, ziedaar het andere opschrift van het Godsgebouw.

Die den naam des Heeren noemt, sta af van ongerechtigheid. Zeg niet in uw hart: dat spreekt vanzelf, dat is eene lichte zaak, die vanzelf volgt uit de belijdenis. Uit het geloof, ja, maar niet uit de belijdenis. Dagelijksche treurige voorbeelden leeren het anders. Afstaan van ongerechtigheid; neen, het is geene lichte zaak, het is eene taak onbereikbaar buiten die kracht, die de gekenden des Heeren bezitten, de kracht van zijnen almachtigen geest. Indien wij de dagelijksche heiligmaking buiten die kracht najagen, bezwijken wij weldra en wij geven den arbeid op, als te

zwaar voor onze schouderen. Tot dien arbeid is niets geringers noodig dan de almacht Gods. Afstaan van ongerechtigheid. Verstaat gij het woord? Verstaat gij het woord *afstaan?* Verstaat gij het woord *ongerechtigheid?* Ziet, daar zit gij op uwen troon, den troon uwer zonden, den troon van uwen hoogmoed, van uwe zinnelijkheid, van uwe eer- en baatzucht. Men zetelt er zoo zacht, men slaapt er zoo zoetelijk in op dien troon. Dagelijks trekt er het hart naar toe, want van dien troon afdalende heeft men geen rust: men moet loopen in de renbaan, strijden in het worstelperk. En toch, zijt gij eens afgedaald van dien troon, gij moogt dien niet weder bestijgen; uw afstandsacte moet gij dagelijks vernieuwen, hoe uitlokkend u ook die gouden sieradiën en die donzen kussens mogen zijn. Gij moet afstand doen van alle ongerechtigheid, niet van eenige, maar van alle, van *de* ongerechtigheid. Verlangt gij eene beschrijving van wat gij moet afleggen, dagelijks afleggen? Hoort onzen apostel, zooals hij het elders uitdrukt: *Legt af de leugen, en spreekt de waarheid een iegelijk met zijnen naaste, want wij zijn elkanders leden. Wordt toornig en zondigt niet: de zon ga niet onder over uwe toornigheid, en geeft den duivel geene plaats. Die gestolen heeft, stele niet meer, maar arbeide liever, werkende, wat goed is met de handen, opdat hij hebbe mede te deelen dengene, die nood heeft. Geen vuile rede ga uit uwen mond, maar zoo er eenige goede rede is tot nuttige stichting, opdat zij genade geve dien, die ze hooren. En bedroeft den Heiligen Geest Gods niet, door welken gij verzegeld zijt tot den dag der verlossing. Alle bitterheid en toornigheid en gramschap en geroep en lastering zij van u geweerd, met alle boosheid. Maar zijt jegens elkander goedertieren, barmhartig, vergevende elkander, gelijkerwijs ook God in Christus ulieden vergeven heeft.* (Ef. IV : 25—32). Zwaar is deze taak, maar niet te zwaar voor hen, die God als de zijnen kent en in wie Hij leeft. Want die taak is geen bijvoegsel tot dat leven Gods, het is de openbaring zelve van dat leven, dat verborgen is, het is het teeken, dat wij gekend zijn, het is het kenmerk eener oprechte belijdenis. Daardoor en daardoor

alleen wordt die belijdenis zelve eene kracht in de wereld, de kracht Gods tegen het booze, en blijkt, dat de poorten der hel niets vermogen tegen zijne gemeente, dat *het vaste fondament Gods staat.*

II.

Het vaste fondament Gods staat, hebbende dit zegel: De Heer kent degenen, die de zijnen zijn; en: Een iegelijk, die den naam des Heeren noemt, sta af van ongerechtigheid. Wij zagen het. Dit is een troostwoord, een woord waarmede de apostel zich zelven troost, en allen, die met hem het lijden der liefde kennen. Maar dat troostwoord is tevens een woord van vermaning, en alleen zij, die de vermaning aannemen, kunnen ook den troost smaken. De een is onafscheidelijk van den anderen. Hebben ook wij dien troost noodig; dat is de vraag, dien wij in de tweede plaats voorstellen.

Men kan die vraag beantwoorden met het oog op den tijd, dien wij beleven, en met het oog op ons zelve.

Slaan wij het oog op den tijd, dien wij beleven, dan is het antwoord ras gevonden. Te allen tijde, maar voornamelijk in onzen tijd hebben wij den troost des apostels noodig. Of leven ook wij niet in een tijd van afval? Heeft onze tijd niet veel overeenkomst met dien, waarin de apostel dezen brief schreef? Kan de nieuwere tijd, ik bedoel de tijd die met de hervorming heeft aangevangen, ook niet vergeleken worden bij een dag, die zijn morgen, zijn middag en zijn avond heeft? Zijn morgen in het frissche geloofsleven, dat alom ontwaakte en dat de gedaante der wereld heeft veranderd. Zijn middag in den bloeitijd der kerken uit de hervorming ontstaan, ja der kerk zelve, die haar had uitgeworpen. Zijn avond.... waarin? Zal ik zeggen in het streven der nieuwere maatschappij om zich buiten de kerk en zonder de kerk te ves-

tigen, en in staatkunde en burgerlijke ordeningen, in wetenschap en kunst, ja, in haar zedelijk leven zelf, de sporen harer belijdenis uit te wisschen? Maar dat streven heeft zijn licht- zoowel als zijn schaduwzijde, en indien het ook al eene roepstem voor de gemeente behelst om hare belijdenis des te krachtiger uit te spreken, des te vuriger en te standvastiger in haar leven uit te drukken, de gemeente, mits zij deze hare roeping begrijpe, heeft niets te vreezen van de vrijheid, die de maatschappij tegenover haar neemt, maar die zij ook haar zelve laat. Neen, het gevaar ligt elders. Het gevaar ligt in de gemeente zelve, bestaat daarin, dat evenals in den apostolischen tijd onder het schild harer belijdenis zielverwoestende beginselen in haar boezem insluipen en als een kanker voorteten. Zielverwoestende beginselen, dat zijn dezulke, die niet uit den Heiligen Geest zijn, die der gemeente hare heilige roeping doen vergeten. Zielverwoestende beginselen, het zijn dezulke, die aan God zijne persoonlijkheid, dus ook zijne heiligheid ontnemen, die het eeuwige oordeel en de zedelijke verantwoordelijkheid des menschen loochenen, die het geweten ontbinden. Zielverwoestende beginselen, het zijn mede dezulke, die het evangelie gebruiken tot een dekmantel der ongerechtigheid, de genade tot eene dienaresse der zonden, die het ééne opschrift van het zegel: *God kent de zijnen*, behouden, en het andere uitwisschen: *Een iegelijk, die den naam des Heeren noemt, sta af van ongerechtigheid.* Zielverwoestende beginselen, het zijn in den grond dezelfde, die de apostel in deze brieven bestrijdt: hier wereld-vergoding, daar wereld-verachting, beide in den grond één. Vraag mij niet, waar die beginselen gevonden worden, ter rechter- of ter linkerzijde, bij dezulken, die vrijzinnig of bij dezulken, die rechtzinnig heeten. Bij beiden, ja, bij beiden: het zegel Gods is geene partijleuze. Daar zijn er, die het ééne opschrift behouden ten koste van het andere; daar zijn er, die het andere behouden ten koste van het eerste. Voorwaar in de strijdende, maar in den strijd zoo vaak afgematte of verkeerd strijdende, in de schijnbaar ontbonden christelijke kerk van dezen tijd, behoeven

wij niet te vragen: hebben wij den troost des apostels noodig? Wij hebben dien noodig.

Maar hebben *wij* dien noodig?

Hebt gij dien troost noodig, gij, die aan de eene zijde afdwaalt, aan die der wereldverachting, die wel wetende, dat de wereld boos is, ja in het booze ligt, vergeet, wat immers evenzeer Gods woord is, dat God die wereld alzoo heeft liefgehad, dat Hij haar zijn eeniggeboren Zoon heeft gegeven, dat God was in Christus de wereld met zich zelven verzoenende, haar hare zonden niet toerekenende? Gij verstaat den troost des apostels niet: *God kent degenen, die de zijnen zijn.* Immers uw streven is de kinderen Gods zichtbaar af te zonderen van de wereld. Het is u niet genoeg, dat God ze kent; gij wilt ze kennen. Het is u niet genoeg van God gekend te zijn; gij wilt als kind Gods gekend zijn in de wereld. Gij werkt niet om op het verborgen fondament den bouw verder op te trekken; gij woelt en graaft in de aarde om het verborgene zichtbaar te maken, het fondament boven den betreden grond te plaatsen. Het verborgen werk Gods in de harten, gij wilt het aanschouwen. Niet naar hunne werken, maar naar de geschiedenis hunner bekeering beoordeelt gij de menschen. Vergetende het woord, dat juist van dit verborgene geldt: *oordeelt niet*, wordt gij al stouter en stouter in uwe uitspraken over uwe naasten. Met bepaaldheid weet gij het, met beslistheid spreekt gij het uit: deze of gene is bekeerd, deze of gene is christen. En van wie gij het niet weet, die rangschikt gij zonder mededoogen onder die wereld, waarover gij niet ziet, dat de Geest Gods zwevende is als over de wateren van den afgrond, waarin gij niet aanschouwt de verholen kiemen des levens, die de getrouwe God er in plant en bewaart. Wat behoeft gij den troost: *God kent de zijnen?* Gij kent elkander; en zoo gij al zelf in waarheid een kind Gods zijt, de heerlijke troost van als zoodanig door God gekend te zijn, wordt voor u verduisterd door de behoefte van als zoodanig door menschen te worden erkend. De geloovigen plaatsen zich als een nevel tusschen u en uwen God. De teederheid van uwen omgang met God lijdt schade; gij vreest

de vromen meer dan God. Is het niet zoo? Als gij uw hart doorgrondt en uwe wegen naspeurt, doet en laat gij niet veel, omdat gij de vromen ontziet, hun oordeel vreest, hunne goedkeuring zoekt? Is dit niet ten koste van het ontzag voor God, van de vreeze van zijn oordeel, het zoeken van zijne goedkeuring? Hoe kunt gij bidden, wanneer daar altijd die menschelijke middelaars in uwe gedachten aanwezig zijn? En hoe kunt gij den tempel Gods bouwen, die wereld winnen voor den Christus Gods, zoo het u meer te doen is de geloovigen af te zonderen en hoogstens voor uwen kring zielen te winnen. Wat verstaat gij van de veelvuldige wijsheid Gods in de leiding der zielen, wat van de verborgen wegen des Geestes, wat van de behoefte der menschelijke natuur, wat van den onnaspeurlijken rijkdom van Christus? Wat is uwe belijdenis krank, verminkt, afschrikkend! Is zij niet in den grond eene belijdenis dat gij, dat deze of die kinderen Gods zijn, niet eene belijdenis van de heerlijkheid van Hem, aan wien God alle dingen heeft onderworpen en die heerscht aan zijne rechterhand, totdat alle vijanden zijn gesteld tot een voetbank zijner voeten? En ondervindt gij niet in uwe scheidende, afsnijdende werkzaamheid dagelijks de meest treurige teleurstellingen, teleurstellingen, die u verbitteren, die uwen ijver verlammen en die u geheel ontmoedigen, tenzij gij heul zoekt in de koorts der dweperij? Of wel: zijn de Christenen, die gij kent, heilig, althans zich heiligende? Is dat het kenmerk, waarom zij voor Christenen gehouden worden? Helaas, waar wordt meer schijnheiligheid gevonden dan in de kringen der bekeerden? Waar is er meer aanleiding vaak om aan de oprechtheid te twijfelen dan juist daar? Vanwaar komt het, dat bij de wereld het woord vroom in minachting is gekomen, en dat degenen, die zich de Christenen noemen, vaak zoo weinig vertrouwen genieten in de maatschappij? Is het alleen omdat de wereld den Christus vijandig is, en niet ook omdat degenen, die vroom heeten, vaak zoo weinig vertrouwbaar zijn? En zoo zij niet betrouwbaar zijn, is het geen teeken, dat het hun aan oprechtheid hapert? De oprechte toch vindt vertrouwen ook bij zijne

vijanden. Het is een kanker, die voorteet in de gemeente, evenals het ongoddelijk ijdel roepen, waarvan de apostel spreekt, een kanker, dien ik u aanwijs, opdat gij de ziekte kennende tot den geneesmeester moogt gaan om u te laten genezen. Wellicht zijn er onder u, die onbewust op dien dwaalweg zijn gekomen. Ach, dat zij wederkeeren! Zij waren oprecht in hunne bekeering, maar zij hebben vergeten, dat de taak der bekeerden is, zich te heiligen. Zij hebben vóór den tijd de heerlijkheid van het Godsrijk zich toegeëigend. Het was een roof. Zij hebben de gemeente aan hare onzichtbaarheid willen onttrekken en haar in den vollen middag plaatsen, terwijl de goddelijke geneesmeester nog bezig was hen te genezen, beschouwden zij zich reeds als genezen. Zij zagen slechts het eene opschrift: *God kent de zijnen;* en zij vergaten het andere: *een iegelijk, die den naam des Heeren aanroept, sta af van ongerechtigheid.* En nu, door een rechtvaardig oordeel Gods derven zij ook den troost van het eerste; want zij kennen de smart niet, waarvoor dat woord de vertroosting is. Hebt dan acht op u zelve, gij kranken en blinden, die meent te zien en gezond te zijn. Gaat niet voort op den weg uwer blindheid, laat het niet zoover komen, dat de getrouwe God, dien gij tergt, u vanwege zijne getrouwheid tot een diepen, diepen val doet komen om u ziende te maken. Die voorbeelden zijn niet zeldzaam. Wordt ziende, nu, dat is, wendt uwe oogen af van de vromen en richt ze op Jezus Christus. Hij is het licht der wereld, in dat licht wandelende zult gij niet struikelen, bij zijn licht zult gij het licht aanschouwen, het licht over uwen weg, het licht over uw hart.

Maar zoo er zijn, die den naam des Heeren aanroepen, en die toch aan den troost des apostels geene behoefte gevoelen, omdat zij zijne smart niet kennen, wie zijn het dan, die dien troost knnnen smaken? Zij, die na het eerste ook het tweede opschrift verstaan: *Die den naam des Heeren aanroept, sta af van ongerechtigheid.* Ja geliefde medestrijders en medebelijders, gij hebt troost noodig in uwen bangen strijd en gij kunt den

troost des apostels verstaan. Het is eene ontzaglijke taak: afstaan van ongerechtigheid. Het is een strijd met het zwaard in de ééne hand en den troffel in de andere. Gij belijdt den naam des Heeren, daarom ontvangt gij het brood en den wijn aan zijnen disch. Maar gij weet het wel: die belijdenis is geene volbrachte daad, geene afgewerkte taak. Gij hebt iets beloofd, iets zeer groots beloofd. Gij gaaft uw hart aan den Heer, die u gekocht heeft. Gij beloofdet hem trouw, trouw tot in den dood. Gij zijt opgestaan ten strijde, ten strijde tegen de booze wereld, tegen uw booze hart. Gij kent de kracht der liefde van Jezus Christus tot overwinning der wereld, want gij ondervindt die aan uw eigen hart. In die kracht strijdt gij. Ach, wat al ontdekkingen maakt gij, ontdekkingen in uw eigen hart, ontdekkingen in de wereld. De schoone taak wordt zoo zwaar, zoo zwaar in de dagelijksche kleinigheden des levens, in de dagelijksche tegenkantingen, die gij ondervindt. Ware het te doen om ééns ééne groote daad van zelfverloochening te verrichten, gij zoudt bereid zijn. Iets groots te doen voor uwen Christus, zijt gij daartoe niet gewillig, ja, zoudt gij het u niet tot eere rekenen? Maar dat is het niet, neen, dat is het niet. Gij moet te midden der beslommeringen en bekommeringen des dagelijkschen levens die verheven stemming des gemoeds bewaren, die u aan den disch des Heeren eigen was. Zijt gij met Christus opgewekt, gij moet dan ook de dingen zoeken, die boven zijn, waar Christus is zittende aan de rechterhand Gods. Terwijl gij op aarde zijt en uwe aardsche taak verricht, moet gij bedenken de dingen, die boven zijn en niet die op aarde zijn. Dat is mogelijk. Uw meester heeft het u getoond en geleerd: hij heeft onder ons gewoond, hij was niet onder ons als vreemdeling en woonde niet in de woestijn, hij heeft met ons gegeten en gedronken, hij kende onze vreugde en ook, en het meest, onze smarten, die hij op zich genomen heeft: en toch, hij zag altijd den Vader en hoorde Hem altijd. Te midden van een baatzuchtige en zelfzuchtige wereld, die het onrecht indrinkt als water, moet gij de liefde bewaren, de liefde, die alle dingen bedekt, alle dingen gelooft, alle dingen hoopt,

alle dingen verdraagt. Dat is mogelijk. Uw meester heeft het getoond en geleerd: hij heeft niet gewanhoopt aan eene wereld, die hem kruisigde en is gestorven met den triomfkreet, *het is volbracht,* terwijl behalve den medekruiseling, die met hem stierf geene enkele ziel zijn naam beleed. Zoekt gij nu al het geloof te bewaren en de liefde, gij wordt in dit uw streven vaak bespot of vervolgd. Gij ondervindt tegenkantingen van allerlei aard, in uwen werkkring, in huis of maatschappij, van vrienden en vreemden. Te midden van den onwil of den tegenstand der menschen, terwijl kleingeestigheid en oppervakkigheid als eene stekelige heg om u vormen aan beide zijden, moet gij uwen weg bewandelen met blijdschap, u verheugen te allen tijde. Dat is mogelijk: uw meester heeft het u getoond en geleerd. Onder de oogen der spionnen, te midden der hinderlagen van schriftgeleerden en Farizeën verheugde hij zich in den geest over de kleinen, aan wie de geheimnissen van het koninkrijk der hemelen geopenbaard werden, en in den nacht, waarin hij werd overgeleverd, juichte hij gezeten aan den feestdisch met de zijnen over zijne heerlijkheid, die geopenbaard stond te worden. Wat zal ik meer noemen? Groot en verheven is uwe taak, o Christen, heerlijk uwe roeping, af te leggen de ongerechtigheid en aan te doen de gerechtigheid, al het kleine, het lage, het onedele, het dierlijke van uw natuur af te leggen, aan te doen de innerlijke bewegingen der barmhartigheid, der goedertierenheid, der ootmoedigheid, der zachtmoedigheid, der lankmoedigheid (Kol. III: 12), te bedenken al wat waarachtig is, wat eerlijk is, wat wel luidt, zoo er eenige deugd is, en zoo er eenige lof is (Filipp. IV: 8). Die roeping omvat eene eeuwigheid; in die roeping voltooit zich het werk van Christus; door het volgen van die roeping wordt zijn koninkrijk gevestigd op aarde. Welnu, mijn broeder, mijn zuster, ik veronderstel, dat gij die roeping hebt erkend, dat gij haar najaagt, dat zij de taak en het doel van uw leven is geworden, en ik vraag u: hebt gij troost noodig? Troost over u zelven, over uwe versaagdheid, uwe lafhartigheid, uwe ontrouw? Troost over de wereld,

over hare boosheid, hare vijandschap? Troost over uwe geringe vorderingen, het schijnbaar onnutte van uw werk, wanneer gij moedeloos uitroept: *Ik heb te vergeefs gearbeid, ik heb mijne kracht onnuttelijk en ijdellijk besteed* (Jes. XLIX : 4); *immers heb ik te vergeefs mijn hart gezuiverd en mijn handen in onschuld gewasschen* (Ps. LXXIII : 13). Welnu, zie hier uw troost: God kent u, en gij weet, wat dat woord *kennen* in de Schrift beteekent. Het is een kennen met welgevallen, een kennen der liefde. Zijn oog rust zegenend, verkwikkend, levengevend op u, op uwen weg, op uw werk. Uw weg is bij Hem niet verborgen, uw recht is bij den Heer en uw werkloon bij uwen God. Gij, gij alleen, die het tweede opschrift van het zegel Gods verstaat: *die den naam des Heeren aanroept, sta af van ongerechtigheid*, gij kunt het eerste verstaan en er al den troost van smaken: *God kent de zijnen.* Den troost, ja, vooral dan, wanneer gij van broeders of die zich broeders noemen, wordt versmaad en verworpen. Gij moogt, gij kunt u nu eenmaal niet aan menschen onderwerpen, hunne eischen u laten opleggen, u binnen hunne eigenwillig getrokken kringen laten bannen. Gebonden door den H. Geest moogt en kunt gij dien Geest zelven niet aan banden leggen, en tegenover de menschen zijt gij vrij. Die vrijheid nu, die uw recht en uw plicht is, wordt verspild, gelasterd. Men scheldt u een halfchristen, wellicht een schijn-christen, gij heult met de wereld, zoo heet het, gij hinkt op twee gedachten. Laat u niet afvoeren, noch verschrikken; weest ook niet hooggevoelende, maar vreest. Vreest God en verlaat Hem niet. Uw weg is een diepe weg, een donkere weg; maar God kent dien. God kent u, gij eerlijken en oprechten, voor wie de dienst van God ernst is, de ernst des levens. Die donkere weg voert ten leven, tot den vollen middag, wanneer de rechtvaardigen zullen blinken als de zon in het koninkrijk hun Vaders. Wil dit zeggen, dat gij van allen troost der gemeenschap verstoken zijt hier op aarde, dat de gemeenschap der heiligen slechts een toekomst is, waarvan in het heden nog niets wordt gevonden? *God kent de zijnen:* beteekent het dat zij

nooit en nimmer door elkander erkend worden, dat er geen vertrouwen is der liefde, geen vertroosting in Christus door de gemeenschap des Geestes? Wat bidden wij elkander dan toe in onze bedehuizen, dat de gemeenschap des H. Geestes met ons zij? Zijn het altemaal slechts woorden en vormen? O neen, Geliefden. Wel zullen wij niet oordeelen, niet rondzien in de vergadering der gemeente, of daar vele geloovigen en vromen aanwezig zijn, niet aan den disch des Heeren ons angstig afvragen, of onze naaste, wien wij den beker der dankzegging reiken, wel in waarheid een kind Gods is. Ook hebben wij te veel met ons eigen hart te doen, dan dat wij ons met den strijd van anderen zouden bemoeien. Maar toch de Geest heeft zijne openbaring in de wereld; de gemeente wordt openbaar in haar woord en werk. Broeders: dat zijn, naar het schriftuurlijk gebruik van dat woord, strijdgenooten, medereizigers naar hetzelfde doel. Het wordt zoo spoedig erkend, laat mij liever zeggen: gevoeld, of wij hetzelfde bedoelen, of de liefde van Jezus Christus ons dringt. Die gemeenschap spreekt zich uit met een enkel woord, een enkelen blik; en vooral in de eensgezindheid, waarmede hetzelfde beoogd wordt. De gemeenschap der heiligen in den arbeid der liefde. Ziet, Israël was uitverkoren ter wille der Heidenen; en dat Israël het vergeten heeft, dat het Farizeïsme in de plaats is gekomen van die heerlijke roeping, is Israëls verwerping geweest. Welnu, zoo worden ook de kinderen Gods openbaar in het gemeenschappelijke werk der liefde tot behoud van eene verloren wereld, openbaar niet door tot elkander van elkander te spreken, maar door de handen ineen te slaan om de wereld te winnen voor God en zijnen Gezalfde.

Waar ik alzoo van den troost spreek, dien het ééne opschrift van het Godsgebouw bevat voor degenen, die het andere verstaan, na allereerst hen gewaarschuwd te hebben, die den troost zich toeëigenen zonder de vermaning, daar kan ik ook dezulken niet zonder een woord van hier laten vertrekken, die noch den troost, noch de vermaning begrijpen, voor wie de beide

opschriften van het Godsgebouw gelijkelijk eene verborgen zaak zijn. Zij weten toch van een Godsgebouw niets af, het vaste fondament kan in hunne oogen niets anders zijn dan de orde der natuur. Dat er ook dezulken in eene christelijke vergadering aanwezig kunnen zijn, hoe kan men het heden ten dage vooral betwijfelen? Werden er ook niet in de apostolische kerk gevonden, die beweerden, dat de opstanding der dooden reeds geschied was? Wat zegt dit anders dan de tegenwoordige wereld voor de eeuwige te houden, met de bestaande orde der dingen vrede te hebben, de menschelijke maatschappij reeds te houden voor het koninkrijk der hemelen? Voor hen bestaat er geen onderscheid tusschen wereld en gemeente. Wereldvergoding, ziedaar de andere verderfelijke dwaling, die de apostel bestreed, en die ook heden nog te bestrijden is, de dwaling, die aan de ééne zijde ligt van de christelijke waarheid, zooals de wereldverachting aan de andere. Wat zal ik tot u zeggen, o gij blinden, die van geen onderscheid tusschen kinderen Gods en kinderen dezer wereld wilt weten, die de ongerechtigheid, waarvan gij moet afstaan, opvat als overtredingen van maatschappelijke wetten, die u uw levenstaak zoo gemakkelijk voorstelt. Gij hebt toch slechts op den stroom der openbare meening mee te dobberen. De wereld is goed: waarom zoudt gij niet met de wereld gaan? Wat zal ik tot u zeggen? U bestraffen, u het oordeel Gods aankondigen? Ik weet het, hoe gij daarnaar luistert. Zoo gij al aan God gelooft, dan is het aan den Alzegenaar, die te goed is en te goed zich toont om iemand te laten verloren gaan. Om aan het toekomend oordeel te gelooven, behoort er reeds een ernst des levens te zijn ontstaan, die met uwe oppervlakkige levensbeschouwing niet samengaat. Laat mij u liever wijzen op uw hart. Gij veracht den troost des evangelies; maar zegt mij: hebt gij dan geen troost noodig en waar vindt gij dien? Zoo gij geen troost noodig hadt, ik zoude niet weten, wat u te zeggen. Wien de wereld bevredigt, hij is ten eenenmale ontoegankelijk voor de roepstem der genade. Maar neen, gij zijt niet bevredigd. Het ledige van uw hart kwelt

u, en aan die kwelling zoekt gij te ontkomen door lichtzinnigen spot, mensch-onteerende verstrooiïngen. Gij, die het evangelie des kruises verwerpt, gij zijt het, die den adel uwer natuur met voeten treedt; gij vergenoegt u met slijk en draf. Maar toch, dien adel kunt gij niet verloochenen. Uw hart spreekt u van God, en die stem hoort gij ondanks u zelven, daarom zijt gij zoo vaak onrustig, gejaagd, ontevreden, bitter. Luistert dan naar die stem, merkt op uwe eigen ervaringen. Laat in uw hart nedervallen dat woord, dat woord, dat een vuur is en een zout, het woord *ongerechtigheid.* Ongerechtigheid, o mensch naar Gods beeld geschapen, het is al wat niet voor God en uit God geschiedt. Ligt gij ook onder het oordeel van dat woord? Welnu, sta af van ongerechtigheid. Gij kunt het, zoodra gij opstaat, tot dien afstand: zoodra gij opwaakt uit de dooden, licht over u de zon der gerechtigheid, Christus de rechtvaardige, die voor onrechtvaardigen is gestorven om hen tot God te brengen. Voor onrechtvaardigen: dus ook voor u; Hij wil u tot God brengen, hij wil u aannemen, u opnemen in zijn rijk, u invoegen als een levenden steen in het godsgebouw, waarvan hij het fondament is. Laat u door hem vinden, door hem verlossen, en gij zult zijnen troost smaken, den troost der hope, den troost des eeuwigen levens, den troost uitgedrukt, in dit ééne opschrift van het zegel der genade: *God kent degenen, die de zijnen zijn.* Zoo zij het met ons allen. Amen.

„LOOF DEN HEER, MIJNE ZIEL."

Loof den Heer, mijne ziel.
PSALM CIII.

Het is heden naar kerkorde onze gewone weekgodsdienstoefening, die alleen daarom op het morgenuur verplaatst werd om aan de gemeente gelegenheid te geven tot een rustiger samenkomst dan in de woelige avondure mogelijk zou zijn. Maar deze gewone godsdienstoefening ontleent aan den dag, ontleent aan uwe stemming eene bijzondere wijding, een ongewoon feestelijk karakter. Gij zijt het, gemeente van Rotterdam, die door uwe talrijke opkomst ook deze ure tot eene feestelijke ure stempelt; gij, inwoners van de tweede, ik durf zeggen van de meest bloeiende stad des rijks, in vereeniging met duizenden en tienduizenden onzer landgenooten, dat gij u niet alleen verheugen wilt bij de herdenking aan Nederlands wonderbare verlossing, maar dat gij u verheugen wilt met dankzegging. Gij wilt, dat uwe vreugde eene godsdienstige vreugde zij. Door uwe tegenwoordigheid in het huis des gebeds te dezer ure, te midden van al de afleidingen en bezigheden en verstrooiingen van dezen markt- en feestdag, belijdt gij te gelooven: „Die ons verloste, was God de Heer." Dien Heer wilt gij danken, bij herhaling danken, ook nu danken, nadat reeds op den vorigen rustdag onze bedehuizen weergalmd hebben van de dank- en juichtonen der blijde schare, en onze gebeden en de predicatiën uwer voorgangers op verhoogden toon den lof des Heeren, van den Heer der Heirscharen hebben verkondigd. Ik verheug mij, ik, die op den vorigen rustdag u het woord niet had te verkondigen, ik verheug mij thans geroepen te zijn u voor

te gaan teneinde aan onze gemeenschappelijke vreugde die uitdrukking te geven, die aan de bestemming onzer kerkgebouwen, aan uwe eigen stemming te dezer ure past. Ik wil dan ook geenen anderen toon doen hooren dan een vreugdetoon, een toon van lof en dank. Moge het mij gegeven worden alzoo te spreken, dat mijne woorden uwe vreugde uitdrukken, opwekken, heiligen.

Wel weet ik, dat er voor den Christen geene vreugde is zonder ernst, geen dankbaarheid zonder verootmoediging, geen blik op het verleden zonder blik op de toekomst. Wel hoop ik niet te vergeten, dat het niet de roeping is van den Christenleeraar de wonden des volks met de bekoring van liefelijke redenen te bedekken, de breuke op het lichtst te genezen en te roepen: vrede, vrede, waar wellicht geen vrede is. Wel weet ik, dat er donkere wolken hangen aan den horizon van Europa, aan den horizon ook van Nederland, en dat er uit den gezegenden grond des vaderlands ook giftige dampen opstijgen. De Heer, dien ik dien, heeft mij niet geleerd, gevaren te loochenen, maar veeleer ze in het aangezicht te zien, opdat ze in zijne kracht bedwongen mogen worden. Er is dan ook wel in mijn hart en er zou over mijne lippen kunnen komen een toon van weemoed, ja, een toon van bestraffing. Licht zoude mijne rede eene roede kunnen worden. Maar toch, er is een stem in mijn hart, die zegt: leg thans de roede ter zijde om haar later op te nemen. Spreek thans tot mijn volk van mijne verlossingen, eerlang van mijne gerichten. Laat het mij eenvoudiger zeggen: minder als getuige Gods tot u, meer als broeder tot broeders. Ik gevoel het, als Nederlander, als Christen, als Protestant, — ik kan deze drie namen in mijn gevoel niet afscheiden — dat de opgewekte nationale geestdrift bij de herdenking aan Nederlands herboren volksbestaan een teeken is van den Heer, een teeken van zijne gunst, maar ook een ernstig waarschuwend teeken. De gunst van God willen wij thans opmerken, de waarschuwende stem willen wij op den volgenden rustdag vernemen. Onze vreugde zij nu ongestoord, onze dankbaarheid zonder somberheid. Zoo zij waarachtig, is en heilig

zullen wij ook de waarschuwende stem niet vergeten; ik hoop ze als nabetrachting van ons vreugdefeest te doen hooren op den volgenden rustdag, voor degenen, die dan mijn gehoor zullen uitmaken: geven wij thans aan onze vreugde den vrijen loop. Ik wil geen ander woord tot grondslag leggen van mijne feestrede dan een woord van lof, zooals wij dat dikwerf uitspreken in betrekking tot andere dan nationale verlossingen. Het worde ons thans tot aanleiding om onze nationale uitredding dankbaar te herdenken, het woord van den psalmist (CIII : 1ª).

„LOOF DEN HEER, MIJNE ZIEL."

Waarvoor wij loven; wien wij loven; hoe wij loven: het zal ons niet moeilijk vallen bij de behandeling dezer drie punten het nederlandsch, het christelijk, het protestantsch karakter van deze onze feestelijke samenkomst te doen uitkomen.

II.

Loof den Heer mijne ziel. Een nationale verlossing alzoo is het, die wij herdenken. Als Nederlanders komen wij te zamen in ons kerkgebouw, om God te danken voor de gunst aan Nederland bewezen.

Nederland! Nederland! Wat zegt dit woord ons? Is het een naam, die slechts een aardrijkskundige verdeeling aanduidt, de lage landen aan de uitboezeming der groote rivieren van Europa's noordwestelijk vasteland gelegen? Eene vereeniging van aangeslibde gronden van Rijn en Maas en Schelde en IJsel? Ach, de ouden van dagen zullen het zich herinneren, welke smart den boezem der ingezetenen prangde, toen het oude nederlandsche grondgebied geen andere benamingen meer droeg dan die, welke ontleend waren aan de natuurkundige ligging van het land. Neen, die ligging moge de aanleiding zijn geweest, waarom dit land alzoo genoemd is, de inwoners zijn geene producten van den

grond, niet hun toevallig samenwonen op een zelfde gedeelte van Gods wijden aardbodem stempelt hen tot eene natie. Het was de diepste vernedering aan een Zuid-Europeesch volk, dat in onze dagen zijne nationaliteit zoekt te bevestigen, aangedaan, toen een beroemd staatsman in het begin dezer eeuw verklaarde: Italië is nog slechts een aardrijkskundige benaming. Nederland. Die naam heeft dus niet alleen een aardrijkskundige beteekenis. Wat beteekent hij dan? Eene gemeenschap van belangen, eene maatschappelijke vereeniging opgericht ter bescherming dier belangen, tot wederkeerig hulpbetoon en bevordering van elkanders voordeel? Wordt een natie gevormd alleen door gemeenschap van stoffelijke behoeften, door de zoo weldadige als onontkoombare noodzakelijkheid van aansluiting en samenwerking tot voldoening aan de eerste eischen van het maatschappelijk leven? Er zijn er, die zulks beweren, voor wie de benaming vaderland geene andere beteekenis heeft, dan die van eene geordende maatschappij, bij wie de benaming alzoo geen ander gevoel opwekt dan de weinig verheven aandoening van tevredenheid met den geregelden gang van het bestuur. Maar ik zoek hen niet in deze vergadering; ik kan mij niet denken, dat zij grootelijks behoefte zouden hebben om God te danken voor Nederlands herstel, al is het ook, dat zij niet blind zijn voor het snijdend contrast tusschen de welvaart van het herstelde vaderland en de kwijning en het verval van het overheerschte. Immers .... immers, zoo zouden zij bij een weinig nadenken moeten redeneeren: de verdeeling der landen en staten kan niet anders dan den stroom van het maatschappelijk leven belemmeren. Uit de noodzakelijke wanorde zou de orde geboren zijn, zoo men slechts aan den revolutiestroom zijn vrijen loop had gelaten. Had de centralisatie van Europa zich kunnen voltooien, weldra zou uit het krachtige middelpunt der eenheid de voor een tijd lang opgehoopte en gestremde levenskracht zich in alle aderen en tot de poriën van het groote lichaam hebben uitgebreid. Doch ik wil uwe vreugde niet storen door met dezulken te redetwisten, die ik niet geloof, dat zich hier

bevinden. Gij, die hier dezen feestdag godsdienstig zijt komen wijden, gij gelooft gewis, dat de benaming Nederland nog iets anders uitdrukt dan een gemeenschap van stoffelijke belangen, gij verstaat onder het woord natie niet een vennootschap, eene handelmaatschappij of credietbank, noch ook zelfs eene kiesvereeniging. Gij acht, dat het niet hetzelfde is, of een volk bloei en welvaart geniet als een onderdeel van een groot geheel, waarvoor het niets gevoelt en dat het helpt samenstellen, dan of het bloei en welvaart geniet met zijn eigen naam, door zijne eigen kracht, met zijn eigen verleden en zijne eigen toekomst.

Nederland! Nederland! Die benaming is ons dierbaar, want zij stelt ons voor het leven, het lijden, den strijd, de verlossingen, het streven van een eigen deel van het groot geheel der menschheid, dier menschheid, die niet uit en voor den grond is, waarop zij woont, maar aan wie de Heere God de aarde gegeven heeft en hare volheid. Ja, een deel, een klein deel, bewonende een land, een stip op de wereldkaart, een land, het is duizendmaal gezegd, dat evenzeer door, als voor de inwoners geschapen schijnt, die de Heere God daarheen had geleid om het te bewonen, een land, dat evenzeer hun geest heeft gewijzigd en mede hun volkskarakter heeft gevormd, als dat het door dien geest is bedwongen en in den toestand gebracht, waarin wij het heden aanschouwen. Een deel, een klein deel van dat groote geheel der menschheid, maar waaraan God de Heer eene groote taak heeft toevertrouwd, eene groote taak op stoffelijk, eene groote taak op geestelijk gebied. Eene groote taak op stoffelijk gebied. Daarheen geworpen voor eeuwen tengevolge der bewegingen, die naar onnaspeurbare wet de volken voortstuwen, daarheen geworpen aan de monden der rivieren van Europa's noordwesten, tot aan den oever der zeeën, dier zeeën, die aan de golvende bewegingen der onbeschaafde menschenmassa's haar eindpaal stelden, en haar de Godsstem lieten hooren: tot hiertoe en niet verder; daarheen geworpen aan deze stranden, werd dit volk, van zijne geboorte af, geoefend door ontbering, leerde de elementen te trotseeren, den grond te ontwoeke-

ren aan de golven, en deed aan rivieren en zeeën mede de stem vernemen: tot hiertoe en niet verder. Het werd geoefend in geduld en volharding; het verwisselde de oorspronkelijk woeste drift zijner germaansche voorzaten met de door de noodzakelijkheid geboden kalmte van overleg, koelbloedige berekening, langzame voortvarendheid. En nauwelijks had het zijn eigen erf bebouwd en beplant, nauwelijks op zijnen moerassigen grond zijne vaste steden gesticht, zijne wegen gebaand, zijne akkers afgepaald, ja, zelfs zijne tuinen aangelegd en, bij gebrek aan stoute natuurtooneelen, met vindingrijk vernuft de bloemenpracht tot in het oneindige vermenigvuldigd, nauw was Nederland Nederland geworden, of ziet, met dezelfde kalme voortvarendheid en berekenend geduld zoekt die germaansche stam tot eene natie geworden, wegen op den wijden oceaan, bouwt zijne kielen om onbekende gewesten te zoeken aan de overzijde. De nederlandsche maagd schijnt den rug te keeren naar het oosten van waar zij gekomen is, en hare armen wijd, wijd uit te strekken naar de zeeën van Westen en Noorden en Zuiden. Terwijl hare taal zich immer meer losmaakt van de germaansche moeder, wordt die taal de taal der zeeën; de kustlanden der vier werelddeelen herhalen de namen der geliefde steden en gewesten van het verlaten, maar niet vergeten moederland: een nieuw Holland en nieuw Zeeland hier, een nieuw Amsterdam daar, een Batavia ginds, de taal der Germanen van het Noorden wordt gehoord door de volken van het gloeiend Oosten en van Amerika's verwijderde kusten. Wat zal ik meer zeggen? Zal ik u op de beschaving wijzen, die vroeg, ja zeer vroeg in vergelijking der andere volken van Europa, de vrucht werd van die ja geboden, maar ook erkende en aanvaarde noodzakelijkheid van eigen krachtsontwikkeling. Ik kan u thans niet wijzen op de heerlijke bladzijden onzer geschiedenis, zij behooren tot de eerste bladzijden van de geschiedrol van het nieuwere Europa; er zijn er later rijker en talrijker geweest in de geschiedenis der nieuwere volkeren, maar schooner, schooner om de frischheid en kracht der jeugd, die zich er in ten toon spreidt, dan die van onzen onafhankelijkheidsstrijd

tachtig jaren lang met Europa's machtigsten Vorst, fierder dan die van onzen mannen-wedstrijd met Engelands wassende macht, al moesten wij ook ten slotte bezwijken, roerender dan die van onze steeds terugkeerende gehechtheid aan het Vorstenhuis, dat als een gouden band immer de pijlen van onzen bundel vereenigde of hereenigde: ik twijfel, of zij gevonden worden.

Eene groote taak, zeide ik, had Nederland te vervullen op stoffelijk, maar ook eene groote taak op geestelijk gebied. Tak van den germaanschen stam heeft het zijnen oorsprong niet verloochend, maar dien op eigenaardige wijze ontwikkeld. Hoe krachtig die germaansche volksstam is, wat levenssappen hij bevat: de geschiedenis van het Christendom, dat op dien stem geënt tot meerdere rijpheid is gekomen, heeft het bewezen. Maar de germaansche natuur is gelijk elke natuurkracht voor wijzigingen vatbaar en uit zich in verschillende vormen. Onder de leiding dier Voorzienigheid, die aan de volken hunne woonplaatsen aanwijst en hunne lotgevallen bestuurt, ondergaat die oorspronkelijke geest den invloed der natuur en den invloed der geschiedenis. Op dezen grond, met deze aangewezen werkzaamheid, is het geen wonder, dat de germaansche geest zich hier anders openbaarde dan in Europa's bergachtig middelland of in het barre Noorden of in het door de zee ingesloten rijk der eilanden. De diepzinnigheid en gemoedelijkheid den Germanen eigen openbaarde zich hier minder in stoute bespiegeling of dichterlijke geestdrift, meer in ontledend onderzoek en praktische levenswijsheid. Tusschen het diepdenkende Duitschland en het stofbedwingende Engeland in, vertegenwoordigt Nederland minder de dichtende verbeelding of de scheppende kracht, meer het kalme nadenken, de vruchtbare toepassing, de overgangen, als ik het zoo mag noemen, tusschen denken en handelen. Zijne taal, zijne wetenschap, zijne kunst dragen dit karakter. De nederlandsche taal moge de eigenschap missen der oostelijke zuster om het zwevende, het onbestemde, het afgetrokkene in het woord te belichamen, of die der westelijke om de fijnste schakeeringen van gevoel en verstand in puntige vormen weder te geven,

onvergelijkelijk rijk en buigzaam is zij om bepaalde voorwerpen te beschrijven, bepaalde begrippen te ontleden. De nederlandsche wetenschap is beroemd geworden, niet door de oorspronkelijkheid harer stelsels, maar door de nauwkeurigheid harer onderzoekingen, de nederlandsche kunst, niet om het ideale karakter van haar streven, maar om de getrouwheid, waarmede zij de natuur op het doek wist over te brengen. Genoeg om u in enkele aanduidingen voor te stellen, dat Nederland zijne eigenaardige beteekenis heeft, zijne eigenaardige kracht, zijne eigenaardige roeping. Genoeg om u te doen zien, dat hetgeen wij loven op dit nationale feest niet slechts is een verandering van staatsbestuur, maar het herstel eener nationaliteit, die niet was uitgestorven, die dus verdiende hersteld te worden. Niet voorwaar alsof dat herstel eene afsluiting ware, of zijn moest tegen allen vreemden invloed. Het ware het toppunt der kleingeestigheid, ja, der onzinnigheid een volk te willen afzonderen van het zoowel geestelijk als stoffelijk verkeer met de stamverwante en naburige volken, ja, met de gansche menschheid. Deze is toch één geheel. Voorwaar, Nederland zou spoedig zoowel geestelijk als stoffelijk verkwijnen en verdwijnen, zoo het, geplaatst tusschen de machtigste en beschaafdste volken van het Westen, Duitschland, Frankrijk, Engeland, weigerde zich te verrijken met de schatten van geestelijk leven, op ieder gebied aan die volken toevertrouwd. Toen Nederland het deed in de achttiende eeuw, en in hoogmoedige zelfverblinding waande aan zich zelve genoeg te hebben, toen juist rijpte het voor zijne ontbinding. Maar zoo oordeelden onze vaderen niet in de glorierijkste tijdperken onzer geschiedenis. Tijden toch zijn er geweest in die geschiedenis, dat dit kleine volk eene toevlucht werd voor de natiën van Europa Hier vond de uit het zuidelijk schiereiland verdreven Israëliet zijn tweede vaderland. Hier werden de uit Frankrijk vluchtende Hugenoten — ik, hun afstammeling, mag en kan het niet zonder levendige aandoening en dankbaarheid herdenken — met open armen ontvangen, als Nederlanders opgenomen en als medebestanddeelen der nederlandsche beschaving aangemerkt. Hier vonden

niet alleen de duitsche hervormden om gelijkheid van belijdenis een schuilplaats, maar ook hunne luthersche broeders, die den broederband miskenden, werden hier als broeders beschouwd. Hierheen week Frankrijks grootste wijsgeer om ongestoord te kunnen denken, en Nederlands groote denker werd wel uit de synagoge, maar niet uit het vaderland gebannen. Hier was de drukpers feitelijk vrij, eer de fransche revolutie de rechten van den mensch had uitgesproken. Voorwaar, wij behoefden van de fransche revolutie de verbroedering der volken niet te leeren; wij hadden die van elders geleerd. Indien wij dus het herstel van Nederland vieren, het is niet, omdat wij ons trotsch verheffen boven andere natiën, of vijandig tegenover haar staan of angstvallig het verkeer met haar schuwen. Ons feest heeft een nationaal, geen zelfzuchtig karakter. Wij willen ons niet trotsch eene der groote mogendheden noemen, die de wereld beheerschen, noch op geestelijk, noch op stoffelijk gebied. Wij eeren Frankrijks maatschappelijke en staatkundige, krijgskundige en letterkundige grootheid; wij achten hoog Duitschlands wijsgeerigen zin en wetenschappelijke grondigheid; wij staren bewonderend op Albions stalen werkzaamheid en onuitputtelijke kracht: maar toch een eigen plaats bekleeden wij in de groote familie der volken en die plaats wenschen wij te handhaven. Nederlanders zijn wij en wenschen wij te blijven, geene Franschen, noch Duitschers, noch Engelschen. Het talent ons toebetrouwd willen wij bewaren: onze gaven, onze zeden, onze taal, onze wetten, ons vorstenhuis. Wat wij dankend herdenken is Nederlands herboren volksbestaan. Nederland is Nederland weer; daarom: *mijne ziel, loof den Heer.*

II.

Loof den Heer, mijne ziel. Zoo spreken wij op dezen nationalen feestdag, zoo spreken wij als Nederlanders. Maar ook als Christenen. Niet als of dit een andere toon ware naast den vaderlandschen.

Neen, als Christenen zijn wij Nederlanders; en als Nederlanders Christenen. In staatsrechtelijken zin mogen wij dan al geene christelijke natie heeten, — ik wensch dit beginsel van staatsrecht noch ter sprake te brengen, noch te beoordeelen — feitelijk zijn wij het; en even dwaas ware het, dit christelijk karakter der nederlandsche natie te ontkennen, als te ontkennen, dat de nieuwe wereld hare beschaving aan het Christendom te danken heeft. Wij moesten dan ook ophouden het jaartal 1863 te schrijven, en onze jaartelling beginnen bij een of ander willekeurig gekozen punt in de oude of nieuwe geschiedenis, bij de fransche revolutie wellicht, zooals de overmoedige waanwijsheid van het einde der vorige eeuw het heeft trachten te doen. Maar ook hierover willen wij niet redetwisten. Gij, die op dezen dag in het huis des gebeds zijt opgekomen, uwe ziel zegt: *Loof den Heer*. En wanneer gij alzoo spreekt, dan uit gij een christelijken toon, al staan die woorden in het Oude Testament, want ook het Oude Testament heeft Christus tot inhoud. *Loof den Heer:* dat wil toch niet zeggen, evenmin: loof u zelven als: loof de ongekende godheid, die gij de rede of ook wel het opperste wezen noemt. *Loof den Heer:* dat wil zeggen: loof den God der krachten, den God, die wonderen doet, den God des verbonds, die trouwe houdt in eeuwigheid, in één woord, den God der geschiedenis. Israël wist het wel, wat die uitdrukking *Loof den Heer* beteekende; het had geene goden met handen gemaakt, maar het had zijnen God, den onzichtbaren, zien optreden in zijne geschiedenissen als den God der verlossing en der gerichten. Door zijnen sterken arm was het uitgevoerd uit Egypte en zijne werken had het aanschouwd in de woestijn. Zijne hand was geweest met zijne richteren en door zijne trouw was aan het huis van David de lamp niet uitgebluscht. Door zijnen adem aangeblazen hadden Israëls profeten geprofeteerd, en zijn engel had het volk bewaard in de ballingschap. Welnu, ook wij kunnen alzoo spreken: *mijne ziel, loof den Heer*. Zijn engel bewaarde ons in den duisteren nacht, zijn Geest heeft hij niet van ons weggenomen en daarom zijn wij verlost.

Zijn Geest had Hij niet weggenomen van ons: laat ons dit in

de eerste plaats dankbaar erkennen. Dien Geest, ja wij belijden het met ootmoed en wij roemen niet in menschen, dien Geest hadden onze vaderen bedroefd en zij zijn hem weerspannig geweest, als Israël, en zij zijn gevallen, als Israël, in de woestijn. Weerspannigheid aan den Geest Gods noem ik het, wanneer een volk zijnen God, die het verlost had, verwerpt en hunkert naar de goden der eeuw, die geene goden zijn, maar maaksel der menschen; weerspannigheid aan den Geest Gods, zoo onze vaderen, bekoord door de schoone leuze van vrijheid, gelijkheid en broederschap, die vrijheid zochten buiten de tucht des Heiligen Geestes, die gelijkheid in het afschudden van het juk van den gezalfde Gods, den koning der heerlijkheid, en die broederschap buiten den Vader, uit wien alle vaderschap genoemd wordt in hemel en op aarde. Weerspannigheid aan den Geest Gods is het, zoodra een volk of een mensch, miskennende het vaste fondament, dat gelegd is, een nieuw fondament wil leggen en hetzij zijn eigen leven, hetzij het leven der maatschappij van meet aan wil gaan beginnen, alsof daar geen verleden ware van zegeningen en daden Gods, die niet straffeloos kunnen ter zijde gesteld worden. Welnu, onze vaderen zijn gestraft voor hunne wederspannigheid, maar niet tot verdelgens toe. Zoo als Israël, dat zijne kracht gezocht had in het bondgenootschap met Babel, door datzelfde Babel overheerd werd, maar niet vernietigd, zoo is Nederland door de bondgenooten, die het gezocht had buiten den Heer zijnen God, overheerd, maar niet vernietigd. God de Heer had zijnen Geest niet van ons weggenomen; want het lijden, het bittere, het ongekende lijden had de harten, de harten, ik zeg niet van allen, maar van velen, ja van zeer velen, niet verhard, maar vermurwd, niet verbitterd, maar verteederd. De nationale geest sluimerde, maar was niet onderdrukt, hij uitte zich gedurende de bange jaren der verdrukking in de stille, maar niet wanhopige berusting, in den fieren roem, dien men bleef dragen, — ik spreek niet van allen, maar van velen; — op een verleden kort te voren zoo verguisd en verworpen, thans meer dan ooit door Nederlands dichters bezongen; hij uitte zich weldra in de eerst

schuchtere, straks stoutere hoop voor de toekomst. Zonder de opwekking van dien nationalen geest ware wellicht dit deel van het machtige keizerrijk ja, aan den veroveraar ontrukt, maar om ingedeeld te worden in andere rijken. De kaart van Europa werd herzien; zoude een volk, dat niet meer bestond en zich zelf niet had verlost, aanspraak hebben kunnen maken om nog als volk te gelden? Neen, Nederland werd hersteld, omdat het zich zelf herstelde, zijn eigen vorstenstam terug riep, en het had op het congres der vorsten niet te vragen, hoe het zou geregeerd worden, het had niet te bedelen om een koning, het had zijn koning; de tractaten der mogendheden hadden slechts te bekrachtigen, wat geschied was. Voorwaar, getuchtigd waren wij, maar niet tot verdelgens toe; de Heere God had zijnen Geest niet van ons weggenomen, de geest, die herleefde, was de geest van het oude Nederland en die geest was uit God.

De Heer had zijnen Geest niet van ons weggenomen, maar ook zijnen engel had hij gezonden om ons te bewaren in den nacht. Het is een schoone voorstelling van Israëls profeten, dat de engel van Israël wordt geteekend als twistende met de machtigen der wereld, en de zaak van Israël in ballingschap verdedigende tegen de vorsten der aarde, Israël had zijn Gabriël, den held Gods, toen het zonder offer was en tempel en zijn naam niet meer gekend was op aarde, en die engel verschijnt aan den profetischen balling, die voor zijn volk bad om hem te vertroosten. Een ander profeet ziet den engel des Heeren in droefheid, omdat het nog rustig was onder de volkeren, en, zoo lang die rust duurde, geene volkomen verlossing kon opdagen voor Israël. Wonderlijk zijn de wegen der goddelijke Voorzienigheid: terwijl een volk den doodsslaap schijnt ingesluimerd, waakt God er over en bereidt zijn ontwaken. Nederland bestond niet meer, het had zijn heldengeslacht, waardoor God het zoo menigmaal verlost had, uitgedreven en zich den vreemdeling in de armen geworpen; maar ziet, dat geslacht was niet uitgestorven en zijn aanwezen alleen, in Duitschland, in Brittanje, was als de sprakelooze getuige voor

Nederland, gedenkteeken van zijne vroegere grootheid, voorteeken van zijne toekomst. Wat zou het lot van Nederland geworden zijn, zoo dat teeken ware geveld geweest, zoo God de Heer met het huis van Oranje gedaan had, wat Nederland daarmede had gedaan, het had verworpen, zoo het op het slagveld gevallen, of, wat God verhoede, uitgestorven ware? Was dat huis, aan zoo vele machtige vorstenhuizen verwant, nog immer omstraald met den stralenkrans van vroegeren luister, niet de ster der hope voor Nederland in den donkeren nacht, niet de sprakelooze getuige voor Nederland te midden van den strijd der volken, van den raad der vorsten? Maar wat spreek ik van sprakelooze getuige. Neen, niet sprakeloos waren zij, die getuigden. Pleitbezorger voor Nederland was de verdreven Oranjevorst, die diep verguisde Willem V, als daar geen woord van verwijt over zijne lippen kwam, als hij met oudnederlandsche godsvrucht toonde te weten, wat het zegt: hebt uwe vijanden lief, zegent, die u vloeken; pleitbezorger voor Nederland, de erfprins van Oranje, als hij bij de eerst schemerende hoop voor Nederland de poging waagde, al moest die ook nog mislukken, om aan de vaderlandsche kust te landen en woorden deed hooren van hoop en verlossing; pleitbezorger voor Nederland zijn jeugdige zoon, als hij zijn eerste lauweren won op den veroveraar in Spanjes velden, en zich geroepen en in staat gevoelde om zijn bloed te storten voor de dierbare erve der vaderen. Of was het wellicht om wraak te oefenen over hunne vijanden, om den koninklijken schepter te veroveren over een land, waarover hunne vaderen slechts de macht der liefde hadden uitgeoefend? Was het uit eer- en heerschzucht, dat zij zoo vurig verlangden naar den vaderlandschen grond? Ik wil hier niet het gebied der historische critiek betreden: de vorsten worden geoordeeld door de geschiedenis, die eerst van lieverlede onpartijdigheid leert. Maar dit voorzeker mag reeds de tijdgenoot getuigen, dit is een onverwelkelijke lauwer op het hoofd der drie nederlandsche koningen, dat zij geene partijschap gekend hebben, dat zij niet gevraagd hebben, noch vragen naar patriotten of prinsgezinden, maar naar

Nederlanders. Zoo iets, was dit het teeken van vorstelijke edelmoedigheid, van koninklijke majesteit. Zoo een huis den koningstitel verdiend heeft, niet door congressen van vorsten, maar door een dankbaar volk aangeboden, het is het nationale stamhuis van Nederland, het is het huis van Oranje. En daarom loven wij God en zeggen: *Mijne ziel, loof den Heer.* Hij heeft zijnen Geest niet van ons weggenomen en zijnen Engel heeft Hij gezonden om ons te verlossen. Nederland en Oranje, zij zochten elkander en God bracht hen te zamen; Nederland en Oranje zij zijn een; en het feest van Nederlands herstel is het feest van het hernieuwde verbond tusschen Oranje en Nederland. *Loof den Heer, mijne ziel.*

III.

Loof den Heer, mijne ziel. Zoo spreke een iegelijk tot zich zelven. Waarom alzoo? De ware vreugde welt op uit den boezem. Zij kan niet worden opgelegd. Zij is ons ook niet opgelegd, noch door staats-, noch door stads-, noch door kerkbesturen. Wij vieren geen geboden feesten; wij versieren onze huizen niet om in den vreemde te doen gelooven, dat wij gelukkig en tevreden zijn. Zoo er iets natuurlijk en ongedwongen is, het is onze feestelijke vreugde van heden. Is ons feest een Nederlandsch feest, een godsdienstig feest, het is ook een feest der vrijheid; waarom zou ik het niet mogen noemen een protestantsch feest? Wel gevoel ik, dat ik door dit woord uit te spreken een glibberige baan betreed, en mij dunkt, ik zie sommigen van u bedenkelijk het hoofd schudden, ik hoor hen mij toeroepen: waarom dezen toon aangeslagen op dit vredefeest? Deelen onze roomsch-katholieke landgenooten minder dan wij in onze nationale vreugde? Wordt ook in hunne kerken niet het *te Deüm* aangegeven? Kan dan in de protestantsche bedehuizen geen andere jubel vernomen worden dan die den roomsch-katholiek, zoo hij tegenwoordig ware, pijnlijk zou moeten aandoen?

Ik bid u, gij die alzoo spreekt, uw oordeel een weinig op te schorten, totdat ik mijne meening zal hebben uitgelegd. Vooraf zij het gezegd, dat wie ook der al te ijverige protestanten aan den roomsch-katholieken landgenoot het recht op een nederlandschen naam en een deel aan den nederlandschen roem zou willen ontzeggen, niet ik. Wie ook geneigd zoude zijn, in twijfel te trekken, of er bij de kleinere helft der tegenwoordige nederlandsche natie liefde voor Nederland en Oranje bestaat, wie ook zou vertwijfelen aan de mogelijkheid eener ontwikkeling van het katholicisme in nederlandschen geest, niet ik, niet ik. Neen, ik verheug mij, dat de nederlandsche katholieken onder het kerkelijk beheer staan van nederlandsche bisschoppen, en niet meer zooals vroeger onder dat van vreemden, en ik acht het niet geoorloofd, aan de oprechtheid der vreugde en dankbaarheid, die ook in de roomsch-katholieke kerkgebouwen wordt uitgesproken, te twijfelen. Ja, indien ik aarzelen zou om van een protestantsch karakter onzer nationale vreugde te gewagen, het is omdat ik vrees, dat de naam alleen genoeg zou zijn om bij anderen dan de eerstgenoemden kiemen van partijschap op te wekken, en eene nationale eendracht, die wij zoo noodig hebben, niet aan te kweeken, maar veeleer te smoren. Immers er zijn er, vooral onder de min ontwikkelden, die van het protestantsch karakter der nederlandsche natie niet kunnen hooren zonder daaraan terstond te verbinden het denkbeeld van een heerschende kerk, van een bevoorrechten godsdienst, die geen vrede hebben met de constitutioneele beginselen van den nederlandschen staat, met een grondwet, die aan alle gezindten gelijkheid van rechten waarborgt, met die eischen van de moderne maatschappij, die niet zouden kunnen ter zijde gesteld worden zonder dat de fakkel der tweedracht alomme zou ontbranden en onzen kleinen staat verteren en weerloos overleveren in de handen des vijands. Neen, partijschap te kweeken, hartstochten op te wekken door de voorspiegeling van een onmogelijk en voorwaar niet begeerlijk herstel van een verleden, dat den raad Gods heeft gediend en dat niet meer kan, noch moet terugkeeren, is mijne

bedoeling niet, wanneer ik aan onze nationaliteit en dus ook aan onze nationale feestviering een protestantsch karakter toeken. Veeleer spreek ik uit de diepste overtuiging mijns harten en wel wetende, dat ik daarmede mijn karakter van christenleeraar en leeraar der hervormde kerk niet verloochen, maar integendeel bevestig, deze bede uit: God geve, dat geen der godsdienstleeraars in Nederland, ook in de hervormde kerk in Nederland zijne heerlijke en schoone roeping alzoo vergete, dat hij zich tot dienstvaardig orgaan eener politieke partij opwerpe en zielen zoeke te winnen niet voor het koninkrijk der hemelen, maar voor eene kiesvereeniging of politieke club, in welken zin dan ook. Het voorbeeld van een naburigen protestantschen staat, die de wrange vruchten plukt van de vreemdsoortige vermenging van godsdienst- en staatsbelang, make ons wijs, en de nederlandsche bezadigdheid behartige het oudvaderlandsche spreekwoord: die zich aan een ander spiegelt, spiegelt zich zacht.

Maar, na alzoo mijne woorden tegen elke verkeerde duiding te hebben gevrijwaard, zult gij het niet wraken, dat ik van mijne nederlandsche vrijheid gebruik maak om mijne overtuiging uit te spreken, en zult het althans niet onkiesch vinden, dat ik dit doe in een protestantsch kerkgebouw: mijne overtuiging zeg ik, dat de vrijheid op nederlandschen bodem inheemsch een vrucht is niet van de revolutonnaire theorieën der achttiende eeuw, maar van het protestantisme der zestiende. Het protestantisme toch is niet alleen een kerkelijk, het is ook een maatschappelijk beginsel. Als kerkelijk beginsel heet het g e l o o f, als maatschappelijk beginsel g e w e t e n s v r i j h e i d. Dit beginsel nu is kerkvormend aan de eene zijde, het streeft naar vereeniging, het is het ware cement der liefde en de liefde is de band der gemeenschap. Het kerkelijk ideaal van het protestantisme — helaas, dat wij er nog zooverre van af zijn! — is de belijdende gemeente, eene gemeente van vrijwillige belijders, een volk gewillig opkomende op den dag der heirkracht onzes Heeren. Maar dit beginsel is tevens dat van gewetensvrijheid en dus een maatschappelijk beginsel, de vrucht-

bare moeder van alle vrijheden: gewetensvrijheid sluit in zich vrijheid van gedachten en van openbaring der gedachten, vrijheid van woord, gesproken en geschreven woord: vrijheid van wetenschap, vrijheid van vereeniging, ook van godsdienstige vereeniging; vrijheid van drukpers; vrijheid niet alleen voor de waarheid, maar ook voor de dwaling, opdat zij door de wapenen des Geestes overwonnen worde. Want gewetensvrijheid is geen beginsel des ongeloofs, maar des geloofs aan de onverwinnelijke kracht der waarheid, des geloofs mede aan den zegen der openbaarheid. *Die de waarheid doet, komt tot het licht:* dit woord van Jezus is de leuze van het protestantisme. Heb ik geen recht te beweren, dat wij Nederlanders, wij, de eenige staat van Europa, die aan de hervorming zijn zelfstandig volksbestaan te danken heeft, de vrijheid niet behoefden te leeren van het revolutionnaire Frankrijk der achttiende eeuw, van dat land, dat het protestantisme had verworpen en nu tegen het drukkende juk van bijgeloof en priesterheerschappij geen anderen steun vond dan in de dweepzieke koorts van het ongeloof? Neen, de vrijheid zat ons in merg en been, zij was met ons groot geworden en wij waren door haar groot geworden, wij protestantsche staat, wij Nederlanders der zestiende en zeventiende eeuw.

Maar wat was het dan, dat onze vaderen der achttiende zoo deed luisteren naar de bedrieglijke beloften der revolutiemannen van Frankrijk, zoo deed hunkeren naar de gaven van een volk, waarvan hunne eigen geschiedenis hen had moeten leeren, de belofte te wantrouwen, en daarop het woord des ouden dichters toe te passen: „Ik vrees de Danaërs, ook als zij gaven brengen?" Ach die hen oordeelt, is de Heer; zeker was er verblinding, de graad van schuld in die verblinding is Gode alleen bekend; maar wij, hunne nazaten, mogen dit tot hunne verontschuldiging inbrengen, dat het maatschappelijk beginsel van het protestantisme zoo niet gesmoord, althans in zijne ontwikkeling gestremd was geworden van den aanvang af. Wij kunnen het voorzeker begrijpen, en wij mogen er de leiding der Voorzienigheid evenmin in miskennen als wij die miskennen in het heilzaam gezag, dat de roomsche stoel

in de Middeleeuwen op de onbeschaafde volken van het Noorden heeft uitgeoefend, dat het protestantisme rust en kracht heeft gezocht in de tractaten der vorsten en zich als heerschende kerk heeft gevestigd in de landen, waarin het de overhand verkreeg; maar toch, stond en viel het protestantisme met het denkbeeld van staatskerk, dan ware het thans met het protestantisme gedaan. Maar neen, eene nieuwe toekomst werd aan het protestantisme bereid door de verbreking dier banden. De gerijpte knop kon zijne omwindselen verbreken. Die breuk was smartelijk, zooals elk geboorteuur smartelijk is. Het scheen eene ontbinding, het was eene ontwikkeling. Is het te verwonderen, dat velen die ontwikkeling niet zagen, dat velen terecht onvoldaan met vroegere toestanden den hoopvollen blik sloegen naar al wat nieuw was en veel beloofde? Is de bekoring onverklaarbaar door de schoone leuze van vrijheid, gelijkheid en broederschap uitgeoefend op vele gemoederen, die niet meenden, noch bedoelden daarmede hun christelijk en protestantsch karakter op te geven, ja veeleer het te bevestigen? Ware het geen protestantsche, geen christelijke leuzen? Alleen vergat men, dat de vrucht niet groeit zonder den boom, dat de boom diep geworteld moet zijn in den grond om vruchtbare levenssappen daaruit te trekken en takken en bladeren en bloesems en vruchten te verspreiden. De dorre vrijheidsboom met zijne aangehangen versiersels, maar zonder wortel was het treffend zinnebeeld van de vrijheid, de gelijkheid en broederschap, die de revolutie belooft, maar niet geeft.

Onze vaderen waren misleid; zij waren te verontschuldigen, toen zij aan de stem van den verleider gehoor gaven en de stem des levenden Gods verwierpen. Zij zijn bitter teleurgesteld en streng getuchtigd. Daarvan getuigt hunne slavernij, hunne onbeschrijfelijke ellende, hun heete tranenvloed; maar wij, hunne nazaten, hebben wij ons hunne tuchtiging ten nutte gemaakt? Is de bekoring der bedrieglijke vrijheidsleuze voor ons verbroken, en zoo zij het niet is, zijn wij te verontschuldigen? Ik heb gezegd, dat ik den straftoon niet zou aanslaan op deze feeste-

lijke ure, en daarom blijve het thans bij deze vraag. Alleen wil ik dit als een protestantschen danktoon op dezen feestelijken dag uitdrukken: bij het herstel van Nederland voor vijftig jaren was de overtuiging algemeen, dat men om de vruchten, door de Franschen aangeboden, maar niet geschonken, in waarheid te genieten, tot het protestantisme der vaderen moest terugkeeren, dat de hervorming de vrijheid, de gelijkheid en de broederschap niet verwerpt, maar kweekt. Die overtuiging was algemeen bij vorst en volk. Zij beheerschte de openbare meening onder de regeering van den eersten koning en bestierde zijne daden; zij stierf niet uit onder den tweeden en leefde in zijn hart, toen hij de nederlandsche katholieken zocht op te heffen uit hunne kwijning, maar tevens voor het nederlandsche protestantisme een krachtige en zelfstandige kerkelijke organisatie verlangde. Vandaar dat tot verre over de helft van ons jubeltijdperk de benaming protestant en liberaal voor gelijkluidend golden; vandaar de ontzettende, en ja, ik mag het niet anders noemen, blinde weerzin, waarmede de herleving der rechtzinnigheid in de vaderlandsche kerk door duizenden en tienduizenden van de meest beschaafden en ontwikkelden werd aangezien, alsof daarmede noodzakelijk gepaard ging de herleving van ik weet niet welke schrikbeelden, die de ontstelde verbeelding zich voorstelde. Ik beoordeel niet, ik vermeld slechts. Ik vermeld deze dingen, om u op dit ééne feit te wijzen, dat meer dan wellicht menigeen het vermoedt, de geschiedenis dezer laatste vijftig jaren heeft beheerscht, het feit, dat de openbare meening, die toch ten slotte de geschiedenis beheerscht, protestantisme en vrijzinnigheid heeft vereenzelvigd.

Is nu die meening slechts dwaling? Is er geene waarheid in die overtuiging? Wat daarin verkeerd is, haal ik thans niet op. Wij vermelden thans slechts het goede. En dan vraag ik u: is er iemand uwer, die het protestantisme van de vrijheid kan scheiden? De dwaling bestaat veeleer daarin, dat men de vrijheid scheidt van het protestantisme, eene vrijheid zoekt buiten het gezag van Hem, die de koning is over de gewetens, eene vrijheid,

uitgedrukt in het aloude woord: *Laat ons zijne banden verscheuren en zijne touwen van ons werpen.* Maar wie het woord geloof verstaat, de ware protestant, die weet, wat het zegt: gerechtvaardigd te zijn uit het geloof, weet ook, wat het zegt: de waarheid maakt u vrij. Neen, het protestantsch instinct der natie heeft niet gefaald, toen het de woorden protestantisme en vrijheid verbond; en voorzeker geen noodlottiger dwaling dan deze: geloof en vrijheid voor onvereenigbaar te houden, en den heerlijken titel van geloovige voor eensluidend te houden met gebondene en bekrompene van geest, onderdrukker van de vrijheid van anderen en van zich zelven. Voorwaar, die alzoo gesmaald werden, hebben menigmaal getoond, dat zij in de bres wisten te springen niet alleen voor eigen vrijheid, maar ook voor die van anderen.

Het protestantsch instinct van de natie heeft niet gefaald, toen het de woorden protestantisme en vrijheid huwde. Maar eene overtuiging, eer zij in het leven zich openbaart, doet velerlei misgrepen. Als maatschappelijk beginsel is het Protestantisme nieuw en jong. Het zoekt zijn weg en heeft dien niet gevonden. Voorzeker, ontrouw aan het protestantsch beginsel was het, toen het zich zelf wilde opleggen aan de Roomsch-Katholieke kerk en daardoor de — zal ik zeggen noodlottige of weldadige? — scheiding van België bewerkte; ontrouw aan het protestantsch beginsel was het voorwaar niet minder, toen, onder de heerschappij van genoemden weerzin, aan de ontevredenen in den boezem der Hervormde kerk de weg tot het oprichten van een eigen kerkgenootschap eerst versperd, later belemmerd werd. Maar toch, onder alle afdwalingen en misgrepen baant een beginsel, mits het in de consciëntiën leve, mits het uit God zij, zich zijn weg en ontwikkelt zijne kracht door zijne afdwalingen zelve. Welnu, zoo slechts het geloof niet uitsterft, zoo slechts het woord Gods niet gebonden wordt, zoo slechts de Geest Gods ons niet verlaat, dan hebben wij van de staatkundige vrijheid en de gelijkstelling van alle gezindten in het Koninkrijk der Nederlanden niet alleen

niets te vreezen, maar alles te hopen. Het is een protestantsch beginsel, het blijve het; onze vrijheid blijve of liever worde niet de vrijheid der revolutie, die de gewetens onderdrukt, maar de vrijheid der Hervorming, die de gewetens bevrijdt. En daarom noem ik onze nationale feestviering eene protestantsche, niet omdat zij niet algemeen, niet nationaal is, maar juist omdat zij het is. Niet eene partij viert feest, maar alle. Christen en Israëliet, Roomsch en Protestant, wij verheugen ons in ons herboren volksbestaan; het gaf ons de vrijheid weder: wij prijzen Oranje, die de souvereiniteit over deze landen niet wilde aanvaarden dan onder de voorwaarde eener constitutie, die de vrijheden des volks, oude en nieuwe, zou uitspreken en waarborgen. Wij prijzen Nederland gelukkig, van, in de schipbreuk der revolutionnaire constitutiën, een nederlandsche constitutioneele staat gebleven te zijn; en wij danken God, dat wij aan het hoofd van onzen staat een nationaal stamhuis gesteld zien, dat met en door en voor de vrijheid is groot geworden en dat den adel van zijn voorgeslacht nimmer heeft bezoedeld door meineed of staatsgreep. *Loof den Heer, mijne ziel.*

Loof den Heer, mijne ziel. Ja, zoo zegge een ieder tot zich zelven, zoo spreke een ieder tot zijnen naaste. Onze vreugde is rechtmatig; moge zij eene gewijde, eene heilige vreugde zijn. Moge zij een vruchtbare vreugde zijn. Over die vruchten thans niets meer. Maar een woord nog ten slotte over de wijding dier vreugde. In het heiligdom is deze feestweek begonnen, in het heiligdom ook deze feestelijke dag. Hoe zal die dag worden doorgebracht? Hoe geëindigd? Zal onze vreugde haar gewijd karakter verliezen, zoodra de deuren van ons kerkgebouw zullen gesloten zijn? Dat zij verre. Ach, eene vreeze kan ik toch niet onderdrukken, en die vreeze wordt een bede. Ik zie de stilte van dit heiligdom straks vervangen door de jubelkreten der menigte; de feestelijk gedoste stad in de avondure in een zee van licht her-

schapen, de vreugdevuren ontstoken. Ik zie, in onze reeds zoo volkrijke stad, de golvende scharen zich bewegen van het eene einde tot het andere, rijken en armen allen te zamen het leed en de moeite des levens vergetende, om het onbeschrijfelijk gevoel van gemeenschappelijke, van nationale vreugde met volle teugen te genieten. Wie zal het wraken? God, de Heer, zie genadig op ons neder, ook als wij feestvieren. Maar toch, gij moet kunnen blijven zeggen: *Loof den Heer, mijne ziel. Loof den Heer.* Gij zijt slechts weinigen van de tienduizenden, die zich heden avond zullen verlustigen in het schoone schouwspel van het feestelijk gewaad van onze reeds op zich zelve zoo schoone stad. Kon ik voor een oogenblik al die tienduizenden vereenigen en ware mij een keel als van koper gegeven, en mocht dan de geest Gods door mijnen mond spreken, ik zou hun toeroepen: Feestgenooten, feestgenooten, vergeet God niet in uwe vreugde. Uwe vreugde ontaarde niet in losbandigheid, worde niet bezoedeld door woestheid, onmatigheid, ach, dat ik ook dezen schrillen toon moet doen hooren, onkuischheid. Viert heiliglijk feest. Gij zijt slechts weinigen, toch licht eenige duizenden. Maar ziet, die duizenden zijn weder met andere duizenden in verband. Welnu, gij, duizenden, toont het door uw woord en voorbeeld, dat gij den dag in 's Heeren heiligdom hebt aangevangen, de wijding van deze ure blijve u bij den ganschen dag. Uw voorbeeld zal aanstekelijk zijn, en God, de Heer, zal uit den hemel zijner heerlijkheid met welgevallen nederzien op ons feest, op onze stad, op onze huizen, op onze kinderen, op rijk en arm. Hij zegene u en behoede u. Hij doe zijn aangezicht over u lichten en zij u genadig. Hij verheffe zijn aangezicht over u en geve u vrede. God zegene Nederland en zijnen Koning! Amen.

„DWAALT NIET."

Dwaalt niet, God laat zich niet bespotten. Want zoo wat de mensch zaait, dat zal hij ook maaien.
GALATEN VI: 7.

De feestweek is geëindigd. Het hart nog vervuld van de liefelijke indrukken eener feestvreugde, die algemeen was in stad en land, en die getuigde van eenen nationalen geest, die boven en te midden van alle richtingen en partijen, Gode zij dank, in ons vaderland bestaat, komen wij thans weder te zamen in onze bedehuizen op dezen eersten dag der week. Voorwaar, hadden wij overvloedig dankensstof in de herinnering aan de nationale verlossing van voor vijftig jaren, wij hebben die niet minder om den geest, die zich, na zoo vele ervaringen en lotswisselingen gedurende die vijftig jaren, ook thans in ons vaderland geopenbaard heeft. Wij noemden, — velen uwer zullen het zich herinneren, — de ontwaakte nationale geestdrift een teeken van des Heeren gunst, maar ook een ernstig waarschuwend teeken. Het eene is onafscheidelijk van het andere. Een teeken van 's Heeren gunst is het voorzeker, wanneer een volk uit eigen beweging als één man opstaat om te gedenken aan de groote dingen, die God tot zijne verlossing gedaan heeft. Dat volk toont zich daardoor die verlossing waardig; het doet eene daad van nationale zelfbewustheid. En het oordeel, dat wij bij den aanvang van ons feest uitspraken, is voorzeker door den afloop niet gelogenstraft. Meer dan ooit kunnen wij thans zeggen: de Heere God was met ons in de afgeloopen week. Niet alleen toch lachte de

herfstzon ons vriendelijk toe, — en wie het kinderachtig moge vinden, ook hierin een teeken ten goede te zien, niet de Christen, aan wien de natuurwetenschap nog niet het kinderlijk gebed verleerd en het geloof aan een persoonlijken God ontroofd heeft — niet alleen, wat meer zegt, was hier en elders de toon en stemming der feestvierende menigte over het algemeen in overeenstemming met het feest zelf, en werd door de leuze Nederland en Oranje als door eene heilige leuze de uitbarsting der woeste hartstochten bezworen, die helaas zoo menigmaal onze volksfeesten — wie denkt hier niet met smart aan de heidensche woestheid onzer jaarmarkten? — ontsiert. Maar ook, en hiervan mogen wij onder Gods zegen blijvende vrucht verwachten voor het dierbaar vaderland, de heilige beteekenis dier leuze is meer dan ooit gevoeld, uitgesproken, in het licht gesteld. De band van Oranje en Nederland is bevestigd en vaster dan ooit gelegd, niet uit kracht van eenig wijsgeerig stelsel, van een op afgetrokken en onhistorische bespiegelingen gebouwd staatsverdrag, maar uit kracht van Nederlands verleden, van Nederlands geschiedenis, dat is in naam van dien God, die de geschiedenis leidt en met het oog op Hem. Niet als kruipende onderdanen heeft het volk dezer landen zich voor den troon zijns vorsten geschaard om valsche vleitaal te doen hooren of om koninklijke gunst te bedelen, maar uit vrije beweging heeft het de Oranjebanier hoog opgeheven en ondubbelzinnig te verstaan gegeven, van welke edele goederen en nationale voorrechten het die banier het teeken en het onderpand achtte. Een welsprekende, u wel bekende mond is van die christelijk-nationale gevoelens de tolk geweest, en Nederlands koning heeft met het hart van een Oranjevorst diepgevoelde en ootmoedige woorden van dankbaarheid en liefde tot zijn volk gesproken. Voorwaar, wij hebben reden, ziende op de afgeloopen dagen, God te danken en te roemen in zijne gunst. Wij hebben het te meer, als wij, — het zij niet met onchristelijke en tevens dwaze zelfverheffing, maar met diepen weemoed gezegd, — als wij het oog slaan naar onze

oostelijke broeders en de blijde herinnering aan Duitschlands vrijmaking beneveld zien door zoo vele wolken, die den binnen- en buitenlandschen toestand bedreigen en in den tweeden duitschen staat als een dichte nevel oprijzen tusschen troon en volk. Ik herhaal het: niet dat wij ons daarover zelfzuchtig zouden verheffen, noch minder boosaardig verheugen. Integendeel, niet alleen de liefde, maar het eigenbelang zelf moet dit met diepe droefheid doen gadeslaan. De verdeeldheid toch der natiën, vooral der protestantsche, kan Nederland niet verheffen. Maar des te grooter wordt onze verantwoordelijkheid, naarmate wij rijker gezegend zijn, en over deze verantwoordelijkheid wensch ik u heden te spreken. De opgewekte volksgeest is niet alleen een teeken van Gods gunst, maar tevens een ernstig waarschuwend teeken. Laat ons dan die waarschuwing vernemen. Ons tekstwoord geeft ons daartoe gereede aanleiding. Het is een dier algemeene spreuken op velerlei toestanden toepasselijk, waarmede de apostel naar zijne gewoonte een zeer bijzondere vermaning aandringt. Sprekende van eenen plicht der christelijke gemeenschap, dringt hij zijn vermaning aan door te wijzen op het eeuwig oordeel Gods. *Dwaalt niet, God laat zich niet bespotten* of eigenlijk, naar de eigenaardigheid van het onvertaalbare woord: God laat zich niet *met minachting ter zijde stellen: wat de mensch zaait, dat zal hij maaien.* Wij zullen eerst den zin dier uitspraak uit den samenhang trachten te verstaan, om vervolgens in het licht dier uitspraak een blik te slaan op het verleden, het heden en de toekomst van ons vaderland.

I.

Die onderwezen wordt in het woord, zoo lezen wij in het aan onzen tekst voorafgaande vers, *deele mede van alle goederen dengene, die hem onderwijst.* Deze plicht der christelijke liefde,

die vooral moest ingescherpt worden in een tijd zooals den apostolischen, toen de dienaren des woords geene staatsbezoldiging ontvingen, wordt alzoo aangedrongen met een spreuk, waarvan de zin veel verder reikt, dan de naaste aanleiding medebracht: *Dwaalt niet, God laat zich niet ter zijde stellen, wat de mensch zaait, dat zal hij ook maaien.* Kennelijk bedoelt de apostel met de dwaling, waartegen hij waarschuwt, de meening derzulken, die slechts op eigen onderhoud of voordeel bedacht, den plicht miskenden en veronachtzaamden om mede te werken tot instandhouding van het geheel, hier der christelijke gemeente. Zulk een angstvallig zorgen voor eigen lijfsbehoud miskent de zorgende liefde Gods, of, terwijl het zich daarop beroept om anderen te vertroosten met de zinledige vertroosting: *Gaat henen in vrede, wordt warm en verzadigt u*, rekent het voor zich zelven slechts op eigen zorg, op eigen krachtsinspanning. Door deze zelfzuchtige levensbeschouwing wordt God feitelijk ter zijde gesteld, al is het dat men uit gewoonte of uit navolging van anderen het geloof in Hem blijft belijden. Welnu, God laat zich niet ter zijde stellen; Hij onthoudt zijn zegen aan degenen, die slechts voor zich zelve leven. Ook op hen is de wet van alle leven, stoffelijk en geestelijk leven, toepasselijk: *Wat de mensch zaait, dat zal hij ook maaien.* De bodem zal die vruchten dragen, waarvoor hij aangelegd is en waarvoor hij het zaad ontvangen heeft. Is die bodem het vleesch, dat is het eigen zelfzuchtige *ik*, uit dien bodem zal de vrucht des vleesches opkomen, namelijk het verderf: teleurstelling, misrekening, onvoldaanheid, eene vrucht, die geen voedsel geeft. Is de bodem, die bezaaid wordt, daarentegen de geest, dat is, het eeuwige in den mensch, datgene, waardoor de mensch van Gods geslachte is, naar zijn beeld geschapen, m. a. w. de aanleg, dien de mensch heeft om geestelijke vruchten te dragen, waarheid, liefde, gemeenschap uit den bodem zijns harten te doen voortspruiten: hetgeen hij maaien zal, is geest, het eeuwige leven. De vruchten, die alzoo ontspruiten, verderven niet, zij blijven. De mensch vindt voldoening, kracht, onsterfelijk-

heid. Het eeuwige, waarachtige leven wordt gevonden in den dood van het zelfzuchtige, het leven des vleesches. *Dwaalt dus niet, God laat zich niet ter zijde stellen; want zoo wat de mensch zaait, dat zal hij ook maaien. Want die in zijn eigen vleesch zaait, zal uit het vleesch verderfenis maaien, maar die in den geest zaait, zal uit den geest het eeuwige leven maaien.*

De apostel spreekt niet uitdrukkelijk van het zaad, waarmede de verschillende bodem bezaaid wordt, maar alleen van dien bodem zelven, hier het vleesch, daar den geest. Maar, behalve dat uit het verschil van bodem reeds kan opgemaakt worden, dat het zaad dat gezaaid wordt op den eenen of op den anderen akker verschillend zal zijn, zoo blijkt des apostels bedoeling, als hij spreekt van een verschillend zaaisel, ten overvloede uit hetgeen hij als de dwaling vermeldt dergenen, die op het vleesch zaaien, namelijk dat God zich niet ter zijde laat stellen, en nog meer uit de aan ons tekstwoord voorafgaande vermelding van het *woord Gods*. Op den eenen akker wordt God ter zijde gesteld, op den anderen wordt Hij geplant. Wat is het zaad, dat op den akker des geestes valt? Het is zijn Woord. De geestelijke vrucht, die op den bodem des geestes wordt gemaaid en die eeuwig is, is de vrucht van het woord Gods, dat slechts in dien bodem kan gedijen. Op den akker des vleesches kan dat woord niet gezaaid worden; het blijft liggen op den harden grond. Die grond kan het niet opnemen, omdat het met ander zaad bevrucht is. Dat andere zaad, het zaad des verderfs, het zaad der lusten en begeerlijkheden ontkiemt en komt op en de vrucht daarvan is verderf.

Het zaad des Geestes is alzoo het woord Gods, en God wordt ter zijde gesteld, wanneer dat woord wordt verworpen, al zij het dan ook, dat men dat woord verwerpende, daarmede nog niet meent, noch bedoelt, God zelf ter zijde te stellen. Immers wie zal beweren, zulks te willen doen? Integendeel, is het niet dikwerf in naam van God, dat zijn woord wordt verworpen? Maar dit nu is naar den apostel de groote dwaling, waartegen hij zijn

waarschuwend: *dwaalt niet* doet hooren. Er is geen levende God buiten zijn woord. God leeft in zijn woord. Die dat woord verwerpt, verwerpt God. Maar dit geschiedt niet straffeloos. God laat zich niet verwerpen, noch ter zijde stellen. Door dat woord worden menschen en volken geoordeeld. Die het woord des levens verwerpt, oogst het verderf; die het ontvangt, oogst het eeuwige leven. Heeft zich nu dit oordeel des apostels ook in het verleden onzes vaderlands bevestigd? Wij onderzoeken dit in de tweede plaats.

II.

Het is den blik van geoefende geschiedschrijvers, die in de geschiedenis der volkeren niet maar eene aaneenschakeling van gebeurtenissen aanschouwen, maar die in die geschiedenis iets bespeurd hebben van een plan, sporen van eene hoogste rede en eene hoogste wet, het is hun niet ontgaan, dat er tusschen de zedelijkheid eens volks en zijne uitwendige lotsbedeeling een nauw verband bestaat. En dit woord *zedelijkheid* versta ik nu niet in dien beperkten zin, waarin het veelal gebezigd wordt, als zoude daarmede niets anders dan uitwendige orde en tucht worden uitgedrukt. Neen, al de openbaringen van het geestelijk leven eener natie worden met dit woord aangeduid, alles, waaruit het blijkt, dat ook eene natie bij brood alleen niet leeft. Er is eene geschiedenis des geestes, eene geschiedenis der gedachten, zooals er eene geschiedenis is der feiten, en de laatste wordt uit de eerste verstaan. Er is eene geschiedenis der beschaving, die alleen licht verspreidt over die der gebeurtenissen. Welnu, dit verband is den aandachtigen geschiedschrijvers, ook denzulken, voor wie overigens het hoogste licht niet is opgegaan, niet ontgaan: die wet Gods, waardoor een volk maait, wat het gezaaid heeft. Reeds de oude geschiedschrijvers toonden die wet te kennen, toen zij Griekenlands val toeschreven aan de tweedracht der grieksche stammen en het verval van het romeinsche Keizerrijk aan het verval der zeden, aan de toe-

nemende heerschappij van weelde en wulpschheid. Maar alleen Israëls profeten kenden die wet in haar vollen omvang, en zijn daardoor de wegbereiders geworden van de christelijke geschiedschrijvers. Zij alleen kenden God in zijn woord, in die wet, die de volmaakte uitdrukking is van zijnen wil. In den spiegel van dat woord zagen zij klaarlijk de beteekenis der tegenwoordige lotgevallen van hun volk en het was hun de wegwijzer voor zijne toekomst. Ja, die spiegel verklaarde hun het heden en de toekomst van alle volkeren. *De gerechtigheid*, de gehoorzaamheid aan Gods geboden, *verhoogt een volk, maar de zonde is een schandvlek der natiën:* deze spreuk van den wijzen koning was de grondregel hunner politiek en de maatstaf van hun oordeel.

Zij is de grondregel der politiek gebleven van alle christenen en de maatstaf van hun oordeel. De profetische en de christelijke wereldbeschouwing zijn één.

Welnu, als christenen willen wij oordeelen en het valt ons niet moeilijk, dezen maatstaf aan te leggen aan de geschiedenis van ons volk. Deze vaderlandsche bodem is reeds vroeger, maar voornamelijk sinds hij dien naam verdiende, sinds het afschudden van Spanjes dwangjuk, rijkelijk bezaaid geworden met het zaad des geestes, het woord Gods. Voor de vrije belijdenis van dat woord is goed en bloed geofferd, voorwaar niet op het vleesch om uit het vleesch verderf te maaien, maar op den geest om het eeuwige leven te maaien, hebben onze vaderen gezaaid, toen zij den bangen worstelstrijd streden voor haardsteden en altaren, tachtig jaren lang. En de oogst bleef niet uit. Ik spreek u nu niet over onze vroegere grootheid, over het Salomo's-tijdperk onzer geschiedenis na den Davids-strijd. Door de Hervorming, niet een ontkennend, maar een belijdend Protestantisme, is ons vaderland geworden, wat het geweest is: ik wil het thans niet betoogen, ik acht, dat ik deze stelling uitsprekende, nog eene nationale overtuiging uitspreek, althans de overtuiging van het grootste gedeelte der protestantsche bevolking van dit land. Maar, al is de oogst geestelijk, hij verderft, zoo het zaad der gerijpte

vruchten niet tot een nieuw zaaisel wordt aangewend. En is men blijven zaaien? Laat mij u op eene bijzonderheid wijzen, die geschikt is, ons het antwoord te geven op deze vraag. Het was tot nog verre in deze eeuw de wel verklaarbare, maar niet goed te keuren gewoonte van ons volk, om bij de behandeling der vaderlandsche geschiedenis voor de jeugd en in letterkundige vereenigingen of bij openbare besprekingen van vaderlandsche onderwerpen, het liefst en het langst te verwijlen bij de zestiende en de zeventiende eeuw, en van de achttiende te zwijgen. 't Was natuurlijk: er was zoo weinig groots, zoo weinig goeds van te melden, liefst zweeg men er over; maar die achttiende eeuw heeft ook gezaaid en onze vaderen, ja, wij zelve hebben geoogst, wat zij had gezaaid. En wat heeft zij gezaaid? Voorwaar niet het zaad des Geestes, het woord Gods. Ik spreek van het nationale leven, niet van het leven der enkelen. Ik beweer niet, dat er hier geen overblijfsel, geen talrijk overblijfsel was van het volk des Heeren naar de verkiezing der genade. Maar terwijl het openbare leven zich steeds meer losmaakte van het woord Gods, het in de kerk liet bestaan, maar voor de maatschappij als onbruikbaar ter zijde stelde, terwijl de openbare meening gevormd werd onder de heerschappij van eene ongeloovige wijsbegeerte, die men verlichting noemde, en men argeloos meende der vaderen spoor te betreden en zich met hun roem dekte, als men ook de banden des Geestes slaakte, waardoor zij vrij waren geworden, en de tucht des woords verbrak, terwijl men alzoo van ontwikkeling en volmaking en vooruitgang droomde en den grond verliet, waarop die alleen mogelijk zijn, wat deden de vromen? Handhaafden zij der vaderen roem door moedig den strijd te wagen voor het erfgoed hun gelaten, den strijd voor waarheid en recht, voor christelijk-nationale ontwikkeling? Brachten zij het zaad des woords in het hart der natie en trachtten zij door christelijke critiek over de nieuwere denkbeelden aan de ontstaande eischen en behoeften der maatschappij te voldoen door de veelvuldige toepassingen en den onuitputtelijken rijkdom van het woord Gods in het licht te stellen? Plaatsten zij het

licht op den kandelaar of verschoven zij het onder de korenmaat? Helaas, zij deden het laatste. De achttiende eeuw, de eeuw van toenemend ongeloof, valsche verlichting, nationalen afval van den levenden God, was ook de eeuw van angstige schuwheid, enghartige afzondering en wereldverachting bij de geloovigen. Hier de holle theorieën der vrijzinnigheid, daar de domperige kleingeestigheid der kranke godsdienstigheid: ziedaar het weinig aantrekkelijk tafereel van het Nederland der achttiende eeuw. Voorwaar, die vromen konden het vaderland niet redden, toen onze vaderen begonnen te maaien, wat zij gezaaid hadden, namelijk de overheersching dergenen, voor wier valsche vrijheid zij de ware vrijheid des geloofs hadden prijs gegeven. Immers zij zelve hadden mede deel aan hun arbeid; hun tuintje hadden zij wel afgepaald, maar den Hollandschen tuin hadden zij prijs gegeven aan allen wind van leering.

En nu, wat die wind van leering heeft te weeg gebracht, hoe ze wind gezaaid en storm geoogst hebben, hoe de vrijheid, gelijkheid en broederschap der revolutie onze vaderen in de armen van het gruwzaamst despotisme geworpen hebben, het is dezer dagen genoegzaam in woorden en in geschriften gezegd: wij komen er niet op terug. God heeft ons verlost. Deze verlossing was een ontwaken van den ouden nationalen geest. Door het lijden gerijpt, verwierp men veel van den ouden zuurdeesem des ongeloofs, en was er een aanvankelijke terugkeer tot den God der vaderen. Veel, zeg ik, van den ouden zuurdeesem, niet alles. De overtuiging was algemeen, — wij herinnerden het u op den afgeloopen feestdag, — bij de herstelling van Nederland en onder de regeering van Nederlands eersten koning, de overtuiging, dat de vrijheid, die men begeerd had, op den stam van het Protestantisme groeit. Heerlijke, vruchtbare overtuiging! Maar is men er aan getrouw geweest? Is men er thans getrouw aan? Vrijheid, het is nog altijd het tooverwoord, dat de gansche nederlandsche natie in geestdrift doet ontvlammen. Het is goed; maar weet men, wat dit woord beteekent? Wordt de vrijheid gezocht, waar die alleen te vinden is, in de onderwerping aan God en aan zijn woord? Zoekt dit geslacht de vrijheid in God of buiten God?

Zaait zij in het vleesch om verderf te maaien, of in den geest om het eeuwige leven te maaien? Laat ons dit onderzoeken.

III.

Gij hebt het reeds bespeurd, wanneer ik van het Protestantisme spreek, dan bedoel ik geenszins een beginsel van ontkenning, het beginsel van zoogenaamd vrij onderzoek, namelijk als men daaronder verstaat het wegwerpen van ieder gezag, niet alleen van het onwettige, het met geweld opgelegde en blind aangenomene, maar ook van het wettige gezag der historie, het gezag van Gods woord, waaruit de historie haar licht ontvangt, van dat woord, dat in wet en evangelie beide de consciëntie wekt en waarmede de consciëntie samenstemt. Het vrije onderzoek, door het Protestantisme gepredikt, is niet een onderzoek, dat begint met God ter zijde te stellen, om te onderzoeken, of Hij is en spreekt; het is niet een zoeken van een onmogelijk standpunt buiten de openbaringen Gods, om van daaruit de voorwaarden te stellen, waarnaar God zich zal te voegen hebben, zoo wij Hem zullen gelooven. Dat onderzoek begint niet met het groote feit van het Christendom, dat wil zeggen, het bestaan der christelijke kerk, het gezag der heilige schrift, het christelijk karakter der moderne maatschappij, te loochenen of te willen vernietigen. Het beweegt zich integendeel te midden van de rijke wereld der christelijke feiten en ervaringen. De onloochenbare feiten, wier zegen wij ondervinden, onder wier invloed wij geboren worden, tracht dat onderzoek niet te loochenen, maar te begrijpen. Het zegel des heiligen Doopsels wil het niet uitwischen, maar kenbaar en leesbaar maken. Het vrije onderzoek door het Protestantisme geleerd, is eene vrucht niet des ongeloofs, maar des geloofs. Den levenden God niet ter zijde stellen, maar alomme aantreffen, dat is het streven van het Protestantisme, en

in dat streven wil het niet belemmerd wezen; het wil de vrijheid des geestes, omdat het gelooft aan den Geest der waarheid; het wil in den geest zaaien om in den geest te maaien het eeuwige leven. Kerkhervorming, maar geene kerkvernietiging; schriftonderzoek, niet om een belangrijk document der oudheid te leeren verstaan, nog minder om de schrift te plooien naar beginselen, die aan haren inhoud vreemd zijn, maar om in de schatten der schrift immer dieper te delven en op grond der waarheid, die men reeds uit haar bezit, immer meerdere waarheid op te sporen; eene maatschappij, op gewetensvrijheid gegrond, niet om de stem des gewetens te smoren, maar om die luide, luide te doen spreken; ziedaar in weinige trekken het grootsche streven, de heerlijke taak van het Protestantisme, de plicht der vrijheid, waarom het van een recht der vrijheid spreekt. Nog eens, die vrijheid wortelt in het geloof, zij is eene vrijheid, die belijdt, die een eeuwig *ja* uitspreekt.

Er is eene andere vrijheid, die een eeuwig *neen* uitspreekt, eene ontkennende, die nimmer tot belijden komt. Hoe zal ik hem noemen, den namelooze, die zich immer tooit met de schoonste namen aan andere beginselen ontleend, ten einde zijn eigen naaktheid te bedekken? Den geest, die steeds ontkent, heeft hem een diepzinnig duitsch dichter genoemd, en voorwaar slechts ontkennen kan hij, en indien wij hem een geest willen noemen, het is de geest der leugen. Ontkennen, beloven, verleiden, ziedaar zijn werk; belijden, geven, leiden in de waarheid, dat verstaat hij niet. Ziet, hier wijst hij u op het ineenvallende van een kerkvorm, het bouwvallige der muren, het wankelende van het kapiteel, en nu roept hij u toe, niet alleen: breek af die muren, sloop het gebouw tot den grond, maar ook: ruk het fondament uit den grond, geen kerk meer, want alle kerken zijn voor de ontbinding rijp. De dwaas! het fondament ligt diep in den grond, het is gevestigd met de grondlegging der wereld. Kan hij het uitrukken? Daar treedt hij op in naam der wetenschap, en, u wijzende op eenige ontwijfelbare ontdekkingen, waarmede zich de overge-

leverde beschouwing omtrent de Heilige Schrift niet laat vereenigen, vermaant hij u, niet: herzie uwe beschouwing, verbeter uwe theorie, zuiver uwe overlevering; maar: verscheur uw heilig boek, gij ziet wel, dat er geene heilige schrift is; dwaasheid, aan een samenstel van geschriften, vruchten der letterkunde van een volk der oudheid, den naam van heilige schrift te geven; dwaasheid, van een canon te spreken en aan eene letter den geest te binden; plaats gerust uwen bijbel, o christen, naast de Veda's der Indiërs en Mahomets Koran. Immers de geest spreekt niet; hij heeft geen woord en dus ook geene schrift. Elders weet hij u met beweeglijke woorden de rampen te melden door de heerschappij eener kerk over de menschelijke maatschappij gestort, en hij eischt in naam der maatschappelijke ontwikkeling, niet: ontlast de consciëntiën van een juk haar te zwaar, maait niet, waar de vrucht niet rijp is, neemt slechts op in uwe wetten, wat in de zeden des volks gerijpt is, uw staatsvorm zij het kleed, dat aan de maatschappij past; maar: de consciëntie zwijge in uwe wetgeving, zij hulle zich in de monnikenpij en spreke, zoo gij wilt, in uwe kerken, voor den staat is er geen zedelijk goed, noch zedelijk kwaad, evenmin als een God. Uwe van de kerk gescheiden staat zij, niet goddeloos, — het woord is te afschrikkend, — maar godsdienstloos, Godsdienstloos de opvoeding uwer kinderen, godsdienstloos de verheffing der lagere standen, godsdienstloos de band tusschen overheid en onderdaan, godsdienstloos uwe openbare liefdadigheidsinrichtingen, godsdienstloos al de banden der samenleving: de eed zij nog slechts een vorm en de rustdag eene langzamerhand af te schaffen inwilliging aan een oud vooroordeel. Wat zal ik meer zeggen? Diezelfde geest, die steeds ontkent, heeft eens den Christus Gods zoeken te betooveren en, nu hij het niet heeft vermogen te doen, zoekt hij hem — even ijdel pogen — te onttronen in de consciëntiën, eerst hem van zijn goddelijke heerlijkheid, daarna van den glans zijner heilgheid te ontdoen, en als hij dan al wat ooit de christenheid in hem vereerd heeft, voor dichterlijke illusie heeft verklaard, dan toont hij u de

levenlooze schim, gedost, opdat gij het niet zoudt merken, in het prachtgewaad der legende-dichtende kerk en zegt: dat is de werkelijkheid, dat is de historische Jezus, en voor dien Jezus staat hij u toe te knielen. Ja, werkelijkheid, werkelijkheid belooft hij u, die geest, die steeds ontkent, werkelijkheid, als gij de gansche onzichtbare wereld, de wereld van het ideale, van het goddelijke, van het heilige, de wereld uwer hoop, de wereld des geestes, de wereld, waardoor de arme zich opgebeurd, de zondaar zich verlost, de stervende zich getroost gevoelt, als gij die in het graf zult hebben gesloten. Uwe naakte, arme werkelijkheid, o mensch, gij arme daglooner op aarde, arme, arme sterveling, die tusschen wieg en graf eene spanne hebt vervuld van moeite en gebrek, uwe arme werkelijkheid is de waarheid. Hebt gij behoefte aan meer, het zij zoo, geloof aan uwe behoefte, eet van uwen honger, want uwe spijze hebben wij onder het ontleedmes der critiek doen verdwijnen. Verhef u niet trots, o mensch, gij weet toch niet, of het wel waar is, dat gij meer zijt dan een ontwikkeld dier; hoe dwaas is het te denken, dat wat wij denken, ook waarheid zou zijn!... Maar ik bind mij in. Ik ken dien geest maar al te goed, uit ervaring van vele jaren. Ik teeken hem u, opdat gij hem zoudt ontdekken, ontdekken, waar hij zich ook verschuilt. Ook van hem kan men niet zeggen, ziet hij is hier of daar, want hij is overal; overal waar de Christus is, daar is hij als zijn bleeke schim. Maar voorwaar, die hem eens heeft aanschouwd, en hij wordt eerst aanschouwd, als men den Christus Gods heeft gezien, die deinst met afgrijzen terug en gelooft zijn *neen* niet, noch zijne ontkenningen, noch zijne beloften. Die hem heeft ontdekt, ontdekt in de wetenschap, waar hij den eeuwigen twijfel als den proefsteen der waarheid prijst, ontdekt in de kunst, wier vleugelen hij knot door haar de wereld van het ideale te sluiten, ontdekt in de kerk, wier lendenen hij verlamt door haar verzoening met de wereld aan te prijzen niet door, maar buiten de ergernis van het kruis, ontdekt in de maatschappij, die hij eene eeuwige revolutie, dat is eene eeuwige zelfvernietiging predikt,

ontdekt in het hart onzer jongelingen, bij wie hij veerkracht en geestdrift doodt om hoogmoed en zelfverheffing in de plaats te stellen, ontdekt bovenal in eigen hart, waar hij als de slang om den boom des levens zich kronkelt: wie hem eens heeft ontdekt, vergeet hem niet meer, maar wordt ook niet meer door hem verleid, hij heeft tot hem gesproken: ga weg van mij satanas, daar staat geschreven: den Heer uwen God zult gij aanbidden en Hem alleen dienen.

Zoo zijn dan tegenwoordig in ons Vaderland onder dezelfde vrijheidsleuze twee geesten in strijd met elkander: de geest, die belijdt en de geest, die ontkent.

IV.

Ik moet mij bekorten. Vult zelve de tusschenschakels mijner gedachten aan, als ik thans dit als mijne overtuiging uitspreek: de toekomst van ons volk hangt uitsluitend af van de vraag, welke geest zal zegevieren; de geest, die belijdt of de geest, die ontkent. Zal deze laatste uit ons midden gebannen worden, of zullen wij ons door zijne bekoring laten verleiden? Ziet, onze vaderen hebben naar de stem des listigen vogelvangers geluisterd; maar God heeft de bekoring verbroken. Zijn wij niet weder in de bekoring gevallen? Vergunt mij, u de openhartige belijdenis te doen: ik heb het vaak en bij toeneming gevreesd, ja geloofd in de laatste jaren. Maar het was mij dezer dagen, alsof God ons in zijne genade bezocht en den ban wilde breken. Nederlands nationale geest is een geest der vrijheid, maar van de vrijheid des geloofs, niet des ongeloofs. Dat is de vrijheid, waarvoor onze vaderen gestreden hebben, de vrijheid, waarvan de leuze *Nederland en Oranje* het teeken is. De nationale geest is niet uitgestorven; hij heeft teekenen van leven gegeven; laat ons hem niet uitdooven. *Dwaalt niet. God laat zich niet ter zijde stellen; wat de mensch zaait, dat zal hij ook maaien.* Weet

gij wat de gevolgen zullen zijn, zoo wij niet in het geloof zaaien, niet het woord Gods zaaien, zoo wij het protestantsch, dat is het geloofsbeginsel van ons volk verzaken? Zal ik zeggen: wij rijpen voor het Katholicisme? Zal ik zeggen, dat, wanneer het geestelijk leven onzes volks, zooals het zich openbaart in wetenschap en literatuur, in kerk en staat, door het ongeloof beheerscht, den levenden God verwerpt, wanneer Gods woord stelselmatig wordt ter zijde gesteld, ja vertreden als schadelijk aan de eendracht en den bloei der natie, wanneer aan de hongerende en dorstende menigte steenen worden gegeven in plaats van brood, die hongerenden en dorstenden, die nu eenmaal Gode zij dank niet genoeg hebben aan staatkundige rechten, en een vaderland niet zouden kunnen liefhebben, dat hun niets meer, niets beters gaf, dat zeg ik, die hongerende menigte voor de onuitroeibare behoefte aan het betere vaderland licht bevrediging zoude gaan zoeken bij eene kerk, die nog den naam van Christus in haar schild voert, liever dan bij eene maatschappij, die hen verwerpt? Telt toch dit gevaar niet licht, rekent niet te veel op den diep gewortelden weerzin onzer protestantsche bevolking tegen kerkdwang en priesterjuk. De geschiedenis getuigt het: de vrijheid buiten de tucht Gods is zuster der dwingelandij. De door de schijnvrijheid betooverde maar onbevredigd gelaten ziel, van haar rusteloos en vruchteloos jagen vermoeid en vermast, buigt licht den slap geworden nek onder ieder gezag, om toch eindelijk rust te vinden. Zoo het waar mocht worden, wat God verhoede! hetgeen de vijanden van het Protestantisme reeds als aanwezig verkondigen en waarover zij hun triomflied aanheffen, dat het Protestantisme in staat van ontbinding verkeert en op den bodem niets anders heeft achtergelaten dan ongeloof en revolutie, welnu, dan is hun triomfkreet rechtmatig, dan wordt het vermetele woord vervuld, door Romes kerkvoogd voor eenige jaren gesproken bij de regeling van het kerkelijk bestuur der Nederlandsche katholieken, het woord, dat zoo te recht eene uitbarsting van nationale verontwaardiging heeft doen ontstaan bij de Protestanten dezer landen,

het woord, dat de breuke van drie eeuwen genezen is; en op de puinhoopen van het Nederlandsch protestantisme zal de katholieke kerk haar zegeleuze ontrollen: wij handhaven de erve onzer vaderen. Maar is het wel zoo? Zou zij het? Zou de val van het Protestantisme de zege zijn van het Katholicisme? Dit zou nog het ergste niet zijn; er is iets ergers, en dit ergere ware te vreezen. Een verleden keert niet terug. De nieuwere maatschappij is aan het Katholicisme ontwassen, zij kan daartoe niet terugkeeren, tenzij dan als tuchtmiddel voor de groote menigte. Neen, een ander spooksel rijst dreigend en grijnzend op uit het verschiet. Uit den schoot van het ongeloof is een kind geboren, een kind des vleesches, een kind des verderfs. Het is het materialisme. Het materialisme, eerst nog slechts als theorie, weldra als praktijk, eerst gehuld in het reine gewaad der wijsbegeerte, weldra in de afzichtelijke naaktheid van den zinnelust; eerst onder de menschvereerende leuze van stofbedwinging, weldra onder de Godonteerende van stofvergoding. O Nederland! Nederland! erken uwen vijand. Gij, volk van God gekend, gezegend erf der vaderen, gij kunt bij brood alleen niet leven. Die dierbare erve der vaderen gaat te gronde; uw nationaal volksbestaan zal den volkeren der wereld tot een lied en snarenspel worden, ja, straks wordt u wederom de zee gesloten en uwe rijke koloniën worden de gemakkelijke buit van den roover, zoo gij niets anders, niets meer wilt zijn dan waarvoor uwe vijanden u smalen, een volk van kooplieden, van berekenaars, van gewinzoekers, zoo gij, het voetspoor van uwe afgedwaalde vaderen betredende, slechts zoekt schatten te vergaderen, die vergaan, huizen te bouwen, die gij aan uwe kinderen ten erve laat. De Heer zal er in blazen en u wortel, noch tak laten. Hij laat zich niet ter zijde stellen. En gij, schoone stad onzer inwoning, hebt gij niet bovenal een rijk deel aan Nederlands roeping, aan Nederlands verantwoordelijkheid? Gij, meer dan eenige andere door den handel groot en rijk, merk op, wat God u geeft, wat God tot u spreekt. Is het u genoeg, uwe voorraadsschuren te vullen, uwe kielen te bouwen, schatten te verzamelen van Oost en West? Nu

nog zijt gij veerkrachtig en jong; maar, zoo gij u door het woord des Heeren niet laat verjongen ten eeuwigen leven, zullen uwe kinderen uwe veerkracht missen, op het verkregen erfgoed rusten, zoo lang God het hun laat, en, door de lusten en ijdelheden der weelde verdarteld, als een verlamd en ontzenuwd geslacht daar nederliggen. Maar wat dreig ik met eene toekomst? Is het heden niet reeds bedenkelijk genoeg? Werkt de voorspoed niet reeds ontbindend op menigeen, menigeen onzer jongelingen en jonge dochters? De onzedelijkheid neemt toe, ik zeg niet, neen vooral niet alleen in de lagere standen, de zucht naar weelde en uitspanning dringt tot alle standen door; de rustdag is nauwelijks meer te herkennen, het grootste gedeelte onzer protestantsche bevolking bezoekt niet of schaars het huis des gebeds. Zoude dat kunnen zijn, zoo het woord Gods in eere was, het licht op ons pad, de troost en de schat onzer harten? Zou de gemeente zoo weinig zichtbaar kunnen zijn, indien de huisgezinnen waren heiligdommen Gods? Zouden uwe leeraren bij hunne voorbereiding zoo angstig zich moeten vragen: wat kan de gemeente dragen, wat zal niet boven hare bevatting zijn, indien het woord Gods meer gekend, meer onderzocht, meer beoefend werd? Maar welke plaats bekleedt de bijbel in uwe huizen? Gij huisvaders, schaamt gij u ook wellicht, de uwen voor te gaan in huiselijke bijbellezing en gemeenschappelijk gebed, of.... laten uwe bezigheden het u niet toe? Gij moeders, acht gij uwe kinderen altijd nog te jong om hun van Jezus te spreken, totdat de leeftijd daar is, waarop gij u van de doopbelofte kunt kwijten door, ja, door hen een uur in de week bij den leeraar te zenden, die hen tot Christenen zal moeten maken, zooals.... maar neen, ik wil geen spottoon aanslaan. Gij heeren, laat mij liever zeggen, gij vrouwen van den aanzienlijken, of van den gegoeden of min gegoeden burgerstand, ik weet het, de klachten zijn algemeen over de verachtering, de toenemende zucht naar verstrooiïng en gebrek aan onderdanigheid bij den dienstbaren stand, maar ik vraag u: wat kunt gij eischen of verwachten, zoo gij zelve Gods ordeningen met voeten

treedt en aan uwe dienstknechten en dienstmaagden den rustdag niet laat, dien God in zijne goedertierenheid hun heeft gegeven, zoo gij hun in uw huis, ja, wel de spijze geeft, die vergaat, maar niet het woord Gods, waarbij de ziele leeft? Ach, gij christenen, zijt gij niet vaak wreeder tegen uwe onderhoorigen dan Israël tegen zijne heidensche slaven, en terwijl gij, als vrije Nederlanders, de slavernij in uwe koloniën, Gode zij dank, hebt afgeschaft, moogt gij u wel afvragen, of gij die niet laat bestaan in uwe huizen.

Dwaalt niet, God laat zich niet ter zijde stellen; wat de mensch zaait, dat zal hij maaien. Ja voorzeker: ik zeg niet, zoo de vroomheid der vaderen niet terugkeert in hunne kinderen — gij zoudt licht denken aan verouderde vormen — maar zoo er niet in dit geslacht ontwaakt eene frissche, jeugdige, veerkrachtige vroomheid, in de vormen en naar de behoefte dezer eeuw, het is met Nederland gedaan. Nederland is geene groote mogendheid, die door legermacht en wapenglorie zich kan handhaven; Nederland moet bestaan door zijne eigen kracht, en die kracht is zijn God.

Dat beaamt gij voorzeker, gij die het woord Gods in eere houdt, voor wie het is het licht op uw pad, de ster in den donkeren nacht des levens. Maar zou ik u niets te zeggen hebben, mijne Broeders en Zusters? Wij zagen het, de vromen hadden hun deel en een overvloedig deel aan de schuld der vorige eeuw. Zij trokken zich angstig terug en ter wille van het hemelsche vaderland bekommerden zij zich niet om het aardsche, het koninkrijk der hemelen verwachtten zij lijdelijk en zaaiden niet het woord des koninkrijks op den grooten akker der wereld. Het leerstelsel der Hervormde kerk, voornamelijk één leerstuk, niet in het licht van het geheel beschouwd, stelden zij voorop, om zich nu gerechtigd te achten, de wereld aan haar lot over te laten en de uitverkorenen Gods te zoeken. Zijt gij van die krankheid genezen, gij vromen der negentiende eeuw? Maakt gij uwe belijdenis liefelijk, aantrekkelijk, eerbiedwaardig? Zijt gij, wat gij zijn moet, het licht der wereld, het zout der aarde? Zijt gij kenbaar, niet aan uwe veelheid en veelsoortigheid van godsdienst-

oefeningen, waarmede dikwijls de huiselijkheid schade lijdt, zonder dat de ziel gevoed wordt ten eeuwigen leven, maar aan uwe goede werken op ieder gebied van menschelijke, van maatschappelijke werkzaamheid, opdat de wereld uwe goede werken ziende, uwen Vader, die in de hemelen is, prijze? Uwe goede werken! Of zijt gij wellicht van dezulken, die er niet van willen hooren? Die meenen, dat gij uwe christelijke bestemming op aarde vervult, als gij, na aftrekking van den noodzakelijken arbeid van iederen dag, slechts stichting zoekt, stichting in den zin, waarin gij het verstaat, namelijk prediking en eeredienst in verschillende vormen en oneindige grootere en kleine verhoudingen? Ach, dat rusteloos jagen naar geestelijke prikkels verraadt eene onbeschrijfelijke ledigheid van het hart, verstompt den geest in plaats van dien te scherpen, dient vaak meer tot af- dan tot opleiding. Wat zijn uwe werken? Gij kunt mij wijzen op uwe bereidvaardigheid om te geven. Ik zal haar niet miskennen. Ik weet, dat gij veel doet: door u bestaan de veelvuldige zendingwerkzaamheden, uit uwe hand wordt menige arme gekleed en gevoed, menige kranke verpleegd, menige verlorene opgebeurd, door en buiten de kerk. Maar, ik vraag u: is dat alles? Zijn goede werken slechts aalmoezen, geldelijke bijdragen? Is niet het eerste, het beste, het grootste werk, dat gij te verrichten hebt, u zelven te stichten? Ik versta dat woord nu niet in den zin van altijd geestelijke spijze te genieten zooals de Joden te Kapernaüm, eene spijze, die vergaat, zooals Jezus zijn eigen woord noemt, als het niet wordt opgenomen in de conscientiën en daar gistende werkt. U zelven stichten, dat is u zelven te vormen naar Jezus' beeld, hem eene gestalte in u te doen verkrijgen. Een Christen is niet een natuurlijk mensch met een geloofsleer, maar een mensch vast in beginselen, oprecht in zijn woord, trouw in handel en wandel, zachtmoedig en nederig, maar ook standvastig en dapper. Een Christen is niet een beweeglijk riet der woestijn, van dagelijksche indrukken afhankelijk, maar vast als een rots in de baren. Telt dat werk niet licht: het is een werk

des levens. Aan zulke christenen heeft het vaderland behoefte, zij redden het in den nood; zij zijn de rechtvaardigen, om wier wille God en stad en land spaart. Ik zeg het met diepen weemoed: het komt mij vaak voor, dat, naarmate eene, hoe zal ik ze noemen? gejaagde, beweeglijke en vooral woordenrijke godsdienstigheid toeneemt, de ware godsvrucht afneemt. Er ontstaat, ik weet niet, welke kerkelijke, of, wilt gij, onkerkelijke, maar vrome wereld, waaruit ja wel angstvallig wordt afgesneden al wat niet tot dien kring van gedachten behoort, maar waarin overigens al de gebreken der wereld, kwaadsprekendheid, jaloerschheid, kleingeestigheid, partijzucht, hoovaardij ruim spel hebben. Maar ik wil niet verder voortgaan; het zij genoeg, den vinger op de wond gelegd te hebben. Verwerpt dan mijne woorden niet, al heb ik u ook zeer gedaan. Gij belijders van Jezus' naam, doet uwen Meester de smaadheid niet aan, alsof Hij geene andere discipelen wist te vormen dan die onbruikbaar zijn voor de menschelijke maatschappij, hare belangen, hare werkzaamheden, haar streven. Hebt vooral dit medelijden met de zielen, die uwen schat nog niet bezitten, dat gij ze niet afschrikt en afstoot, in plaats van ze aan te trekken en haar uwen toestand begeerlijk te maken. Hebt ook gij uw vaderland lief en bedenkt, dat op u mede de verantwoordelijkheid rust van zijne toekomst.

Gij allen, Nederlanders, Nederlandsche Christenen, Nederlandsche Hervormden, gevoelt uwe verantwoordelijkheid voor Nederlands toekomst, gevoelt uwe vaderlandsche roeping, die één is met uwe Christelijke. Nederlandsche jongelingen en jonge dochters, draagt roem op den Nederlandschen naam, maar toont u dien naam waardig, door Nederlands geschiedenis u eigen te maken, Nederlands letterkunde op prijs te stellen, en, zonder enghartige verwerping van het vreemde, terwijl gij integendeel uwen geest zoekt te verrijken met al wat goed en schoon is, van waar het ook kome, bezoedelt uwe verbeelding niet met de zedelooze producten eener literatuur, die God verloochent en met de reinheid van zeden lichtzinnig spot. Gij, Nederlandsche han-

delaren, houdt den goeden naam van het vaderland op in het buitenland door Nederlandsche goede trouw en degelijkheid. Gij, Nederlandsche vrouwen, de oud-Nederlandsche huiselijkheid en eenvoudigheid blijve door u het sieraad onzer huizen. Eindelijk, gij, leden van de Nederlandsche Hervormde Kerk, dier kerk, die zoo innig met het vaderland verbonden is, hebt lief de steenen van uw Jerusalem en bouwt haar op uit hare bouwvallen. Verwerpt de kranke niet, omdat zij krank is, de moeder niet, omdat zij feilen begaan heeft en begaat in uwe opvoeding. Laat ons nationaal gedenkteeken tevens het grafteeken zijn voor al wat in onzen, overigens wettigen en noodzakelijken strijd, niet uit den geest is, maar uit het vleesch, al wat daarin partijzucht en partijschap of menschvergoding is. Laat ons, in één woord, alle menschenheer en menschenvrees afleggen, om, getrouw aan de belijdenis onzer vaderen ook de onze, Gode alleen de eer te geven. *Dwaalt niet, God laat zich niet ter zijde stellen*, door niemand, evenmin door belijders van zijnen naam als door niet-belijders, want bij Hem is geen aanzien des persoons. *Dwaalt niet, wat de mensch zaait, dat zal hij maaien.* Mogen wij in den geest zaaien om uit den geest te maaien het eeuwige leven. Amen.

DE GEBONDENEN, DOOR JEZUS ONTBONDEN.

> En de onreine geesten, als zij hem zagen, vielen voor hem neder en riepen, zeggende: Gij zijt de Zoon Gods. En Hij gebood hun scherpelijk, dat zij Hem niet zouden openbaar maken. MARKUS 3 : 11, 12.

Onder de evangelische verhalen — welke alle bestemd zijn ons het werken en het wezen van den Zoon des menschen te doen kennen, opdat wij in hem geloovende het leven zouden hebben — bekleeden die, welke betrekking hebben op de genezing van zoogenaamde bezetenen eene voorname plaats. Van de vele genezingen, die ons van Jezus verhaald worden, zijn deze wel voorzeker de merkwaardigste, althans de raadselachtigste. Dat Jezus velen, die in dien toestand verkeerden, genezen heeft, blijkt uit verschillende uitspraken onzer evangelisten, o. a. uit de woorden van onzen tekst. Slechts van enkele evenwel zijn ons nadere bijzonderheden medegedeeld, min of meer uitvoerig, die eenig licht verspreiden over dien raadselachtigen toestand. De uitvoerigste beschrijvingen zijn die van den bezetene in het land der Gadarenen, die in wilde razernij verkeerde, en die van den maanzieken jongeling, dien Jezus genas na zijne verheerlijking op den berg, nadat zijne jongeren die genezing te vergeefs beproefd hadden, en wiens toestand geteekend wordt als bestaande in aanvallen van zinneloosheid en van vallende ziekte. Eenige overeenkomst met beide gevallen heeft dat van den man met den onreinen geest in de synagoge te Kapernaüm, waarvan ons eenvoudig bericht wordt, dat hij, Jezus ziende verschijnen, uitriep — over-

meesterd als hij was door den indruk of den invloed van die verschijning —: *Laat af, wat hebben wij met u te doen, gij Jezus Nazarener. Zijt gij gekomen om ons te verderven? Ik ken u, wie gij zijt, namelijk de Heilige Gods.* Van eenigszins anderen aard, althans in de verschijnselen, is de toestand derzulken, van wie eene gebondenheid door een boozen of onreinen geest vermeld wordt, zonder dat zich die toestand in woorden openbaarde. Zóó de vrouw, die een geest der krankheid had, naar het bericht van Lukas XIII: 11, waardoor zij was *„saamgebogen"* en *„zich ganschelijk niet kon oprichten"*; zoo de mensch, die, naar het verhaal van Mattheüs (IX: 32, 33) en van Lukas (XI: 14), *„stom en van den duivel bezeten was"*; zoo eindelijk de bezetene, die, naar Mattheüs (XII: 22), stom en blind te gelijk was. In deze gevallen toch is het tegenovergestelde van razernij aanwezig: eene verstomping, zonder dat, als bij de gewone kranken, de oorzaak daarvan lag in die zintuigen zelve, eene verstomping namelijk van eene of meer zintuigen, waardoor een toestand van gevoelloosheid, althans van werkeloosheid ontstaan was. Voegen wij hier nu bij het verhaal der Kananeesche, die den toestand van hare dochter beschrijft als *„deerlijk van den duivel bezeten"* (Matth. XV: 22), zonder dien nader te verklaren, dan hebben wij al de berichten der evangeliën opgesomd, waarin deze raadselachtige krankheid in eenige trekken beschreven wordt, en die daarover eenig licht zouden kunnen verspreiden.

Indien wij nu die trekken samenvatten, teneinde uit de verschijnselen het gemeenschappelijk karakter, dat bij alle bestaat, op te maken, dan komen wij tot het niet onbelangrijk resultaat, dat in al die gevallen, hoe ook overigens verschillend, eene gemeenschappelijke weerloosheid of gebondenheid van den wil bestaat, meermalen gepaard met verlies van zelfbewustheid, namelijk dan, wanneer de gebondene in de macht, waardoor hij onwillens en onwetens gebonden wordt, zijn eigen ik aanschouwt en spreekt, alsof hij zelf die macht ware. Dan is er, als bij den bezetene te Gadara en bij dien in de synagoge te Kapernaüm,

eigenlijke krankzinnigheid aanwezig. Zulk een overgang van gebondenheid des geestes tot krankzinnigheid of verlies van zelfbewustheid, is geenszins onverklaarbaar. Het *ik*, aan alle zijden gebonden, verliest het bewustzijn van zijn eigen bestaan; het wordt den ongelukkige, die zich in zulk een toestand bevindt, alsof alleen de hem overheerschende macht werkelijk bestond. Waar daarentegen de gebondenheid maar alleen aanwezig is, en zich in gevoelloosheid en willoosheid openbaart, heeft die overgang nog niet plaats gevonden.

Alzoo: gebondenheid van den wil is het gemeenschappelijk karakter van al deze toestanden. Ik wil nu niet verder in den grond dier toestanden doordringen, noch trachten ze te verklaren. Alleenlijk zij dit opgemerkt, dat het in vroegeren tijd, eer de natuurwetenschappen haar licht hadden begonnen te verspreiden over het zoo duistere gebied van het zieleleven en aan de afgetrokken voorstelling van eene volstrekte scheiding van ziel en lichaam voor goed een einde gemaakt, dat het toen, zeg ik, geene gewoonte was onder de godgeleerden, noch in de gemeente om naar den aard dier toestanden onderzoek te doen. Men bleef eenvoudig bij het geschreven woord, dat de genoemde kranken als door den duivel bezeten aanmerkt. De tegenwerking kon niet uitblijven. Zij openbaarde zich aanvankelijk daarin, dat van de zijde der rationalisten, dat is derzulken, die, rede en openbaring scheidende, aan de eerste den voorrang toekennen boven de laatste, de bijbelsche voorstelling eenvoudig werd op zijde geschoven en zulke toestanden als lichamelijke krankheden, stoornissen in het lichamelijke organisme werden beschouwd. De bijbelgeloovigen daarentegen, om het gezag van het woord te redden, namen wel die verklaring over voor alle dergelijke toestanden buiten de in de Schrift vermelde, maar niet voor deze. Zij zochten rust en vrede met de nieuwere wetenschap, door op den tijd van Jezus' omwandeling op aarde eene andere natuurbeschouwing aan te wenden dan op de volgende tijden. Zoo ontstond bij hen, en dit is nog bij zeer velen het geval, eene rationalistische natuurbeschouwing met een rechtzinnige tint ge-

kleurd. Men meent den Bijbel te eeren, door voor de gebeurtenissen daarin vermeld eene afzonderlijke levensbeschouwing zich voor te behouden, eene levensbeschouwing, die men overigens ter zijde legt en die dus geheel onvruchtbaar is in de praktijk. Het wordt bij dezulken als gebrek aan verlichting, teeken van bekrompenheid en domperigheid beschouwd, om aan eene geestenwereld en hare invloeden op den mensch, aan goede en booze engelen voor den tegenwoordigen tijd te gelooven: dat behoort tot het gebied der openbaring, dat thans gesloten is; thans geschiedt alles natuurlijk, d. i. naar dit standpunt, door de eeuwige, aan vaste wetten gebonden zelfbeweging van de stof. Komen er gevallen voor, dat in het geestelijk leven van geliefde betrekkingen eenige stoornis plaats vindt, men wacht alle hulp alleen van geneeskundige behandeling, in de meening, die, helaas! door zoo vele artsen, die op de verschijnselen van het zieleleven niet letten, gedeeld wordt, dat de wegneming der veronderstelde lichamelijke krankheid ook vanzelf de gezondheid aan de ziel zal teruggeven. Doch overigens, het ware te kort doen aan den eerbied voor de Heilige Schrift om die naturalistische levensbeschouwing toe te passen op de omgeving van Jezus en van de heilige mannen van Oud en Nieuw Verbond. Toen geschiedde alles op bovennatuurlijke, nu geschiedt alles op natuurlijke wijze. Het spreekt vanzelf, dat zulk eene oplossing van een moeilijk vraagstuk, zulk eene schijnbare verzoening, welke niets anders is dan een nevens elkander plaatsen van geloof en wetenschap, geen enkel denkend mensch kan bevredigen. Doch ik voeg er bij: zij is, met meer dergelijke schijnverzoeningen, allerschadelijkst voor het geloofsleven zelf. Ik ken toch in den tegenwoordigen tijd, noch voor de ziel, noch voor de kerk, noch voor de maatschappij, een gevaarlijker standpunt dan dat van die schijnbare rechtzinnigheid, die men zich oplegt, waarin men berust, waardoor men zich geborgen acht voor de eeuwigheid, terwijl men overigens in zijne gansche levensbeschouwing, in denken en doen, een natuurlijk mensch is en blijft.

Het is geenszins mijn voornemen, met u het moeilijk vraag-

stuk der bezetenen des N. Testaments te behandelen. Het behoort tot een gebied, ik zeg niet der natuurwetenschap, maar der zielkunde, waarop tot heden toe slechts hier en daar eenige lichtstraal gevallen is, en welks behandeling in allen geval niet van deze plaats is. Ik spreek alleen dit als mijne overtuiging uit, om den schijn te vermijden van mijne meeningen te verbergen, dat, — indien al de bovennatuurlijke voorstelling, die de H. Schrift ons geeft van deze toestanden, de wetenschap geenszins ontheft van de verplichting om de verschijnselen, waarin zich die toestanden openbaren na te vorschen en te trachten ze te doorgronden, — de naturalistische opvatting, die den grond daarvan slechts zoekt in de stof, in het lichaam, niets verklaart, en geenszins eene oplossing, maar eene ontbinding van het vraagstuk verdient genaamd te worden.

Wat is dan uwe bedoeling? vraagt gij mij wellicht. Ik wensch met u het gebied te betreden, dat uitsluitend te dezer plaatse te huis is, namelijk het zedelijk-godsdienstige, en de vraag te behandelen, vooreerst of ook aldaar zulke toestanden van gebondenheid aanwezig zijn als die, welke wij bij de bezetenen van het Nieuwe Verbond op het gebied van het lichamelijk zieleleven waarnemen; en ten tweede of de wijze, waarop deze zich openbaren en waarop zij genezen worden, ook op de eerste toepasselijk is. De Heer zelf wettigt dit overbrengen van waargenomen verschijnselen van het eene op die van het andere gebied, wanneer hij namelijk den toestand der bezetenen aanwendt tot eene gelijkenis om verschijnselen van het zedelijk-godsdienstig gebied te teekenen. Dit doet hij in deze woorden: *Wanneer een onreine geest van den mensch uitgegaan is, zoo gaat hij door dorre plaatsen, zoekende rust en vindt ze niet. Dan zegt hij: ik zal wederkeeren in mijn huis, van waar ik ben uitgegaan; en komende vindt hij het ledig, met bezemen gekeerd en versierd. Dan gaat hij heen en neemt met zich zeven andere geesten, boozer dan hij zelf, en ingegaan zijnde, wonen zij aldaar; en het laatste van dien mensch wordt erger dan het eerste. Alzoo zal het ook met dit boos geslacht zijn.* (Matth. XII: 43—45).

De beschrijving zelve is hier beeld, beeld van de zedelijke verzonkenheid derzulken, hier van het joodsche volk, die, de eerste reiniging hunner zonden vergetende, zich wederom op nieuw de banden der zonde laten aanleggen. Welnu, waar de Heer ons alzoo voorgaat, om ook deze raadselachtige toestanden van het nachtgebied der menschelijke natuur, wier werkelijkheid juist daardoor wordt gestaafd, aan te wenden, evenals die van het maatschappelijk en van het gezonde natuurleven, tot verklaring van verschijnselen van het zedelijk-godsdienstig gebied, zoo zijn wij gerechtigd, niet alleen dit voorbeeld te volgen, maar gebruiken juist daardoor deze geschiedenissen, die anders voor de meesten verloren gaan, ten algemeenen nutte. Wij vragen dan: wat leeren ons de genezingen der bezetenen in het Nieuwe Testament

1. omtrent de gebondenheid des geestes op zedelijk-godsdienstig gebied;
2. omtrent de wijze, hoe die gebondenheid zich openbaart;
3. omtrent de wijze, hoe zij wordt weggenomen.

I.

De aangehaalde voorbeelden toonden ons, dat er bij de ongelukkigen, waarvan wij spreken op tweeërlei wijze gebondenheid van den wil aanwezig was. Gebondenheid van den wil, waardoor de mensch verhinderd wordt, zich te openbaren en de werking der zintuigen verlamd wordt, zonder dat deze zelve daarom door krankheid behoeven te zijn aangetast; zietdaar wat wij bij de eene klasse dier kranken waarnamen. Gebondenheid van den wil, waardoor de mensch, zijn zelfbewustheid verliezende, ten prooi is aan de heerschappij van alle woeste driften, die in zijn vleesch huisvesten: zietdaar wat wij opmerkten bij de anderen, wier geesten onreine geesten worden genoemd.

Nu is de vraag: bestaat eene dergelijke gebondenheid ook op zedelijk-godsdienstig gebied? Bestaan er ook op dit gebied

booze geesten, die den mensch beheerschen, die zijn hooger leven, zijn zedelijk-godsdienstig zelfbewustzijn òf verdringen, òf geheel onderdrukken? Verstaat mij wel: als ik van booze geesten spreek, spreek ik niet van booze menschen. Het ware voorzeker eene noodelooze en zinverwarrende omslachtigheid om de eenvoudige waarheid, dat er booze en goede, vrome en goddelooze menschen bestaan, op die wijze uit te drukken. Neen, de vraag is deze: is het booze in de wereld eenvoudig de uiting van 's menschen wil, eene wilsdaad, die geheel voor zijne verantwoording ligt, of is de mensch ook vaak zonder het te willen of te weten onder de heerschappij van denkbeelden, die hij niet kent? Ondergaat hij invloeden, waarvan hij zich niet bewust is, dat hij ze ondergaat, en waarvan hij dus noch den oorsprong, noch de richting weet aan te wijzen? Zijn er, in één woord, in het geestelijk leven als op den oceaan stroomingen, die den mensch zijns ondanks medesleepen, strevingen, waaraan hij gehoorzaamt, zonder de macht te kennen, van waar zij uitgaan?

Hoogst gewichtige vraag, en die diep ingrijpt in al de verschijnselen van het zieleleven! Laat u door hare schijnbare afgetrokkenheid niet afschrikken om haar in het aangezicht te zien, want, meer dan gij het vermoedt, staat zij met uw zieleheil, dat is met het doel, dat gij u hebt voor te stellen, en met den weg, dien gij te bewandelen hebt, in nauw verband.

De oppervlakkigheid heeft natuurlijk hier, zooals altijd, haar antwoord gereed, hare oplossing bij de hand. Zij antwoordt eenvoudig ontkennend. Zij ziet het geestelijk leven alleen in het verstand. Verlicht het verstand, zegt zij, vermeerder de kennis en de wil wordt vrij. Hoe meer kennis, des te meer zedelijkheid; hoe minder kennis daarentegen, des te meer onderwerping niet aan geesten, maar aan de prikkels der zinnen. Wij willen met dezen niet redetwisten. Jammer maar, dat degenen, die zich aan het woord der Schrift onderwerpen, dikwerf niet zijn vrij te pleiten van dezelfde oppervlakkigheid. Immers, al nemen zij ook aan, dat de verlichting des verstands en de vrijmaking van den wil het gevolg

zijn van eene inwerking van boven, zoo is het hun genoegzaam om den toestand dergenen, die deze verlichting en vrijmaking niet deelachtig zijn, eenvoudig als een toestand van dood in zonden en misdaden te bestempelen, zonder het der moeite waard te achten, zich af te vragen, waarin die zonden en misdaden bestaan.

Intusschen heeft die doode in zonden en misdaden een hart, een hart, dat gevoelt, dat voor liefde en haat, voor vrees en hoop, voor droefheid en vreugde vatbaar is. Tusschen het verstand, dat denkt, en den wil, die bewogen wordt, bewogen door iets anders dan door het verstand, bestaat dat hart, of liever het gemoed. Dat onbeschrijfelijke nu, — noemt het hart of gemoed, naar gij wilt, — waarin de uitgangen zijn des levens, waaruit de wil zijne beweegkracht, het verstand zijne begrippen ontvangt, dat onbeschrijfelijke is de grond onzer persoonlijkheid. Uit dien grond stijgen beelden op, beelden, die ons aantrekken of afstooten, die ons dus tot handelen nopen, en met dat handelen ook tot denken.

Waardoor nu wordt dat hart beheerscht? Hoe ontstaan die beelden? Uit de natuur, uit de stoffelijke wereld? Dan ware het onmogelijk, dat de mensch ooit aan iets anders dacht, dan aan zichtbare voorwerpen, ooit iets anders begeerde dan bevrediging zijner dierlijke behoeften. Dan ware de mensch, eenvoudig, — niets meer en niets minder dan .... een dier.

Maar zoo is het niet. Aanmerkt de heidenwereld. Zij wordt te weinig gekend, tenzij dan uit zendingsberichten, die maar al te vaak de sporen dragen van de onvatbaarheid van den zendeling om het geestelijk streven van het volk, in welks midden hij verkeert, te begrijpen. Waarom hebben de heidenen godsdienst? Zij aanbidden goden, die zij niet kennen; al hunne altaren zijn eigenlijk gewijd aan den onbekenden God. Waarom hebben zij begrippen van goed en kwaad? Zij weten vaak niet, wat goed en kwaad is, omdat zij God niet kennen, maar toch, zij kennen het onderscheid: zij hebben eergevoel; zij kunnen de oorlogtoorts ontsteken, niet voor persoonlijk lijfsbehoud, maar voor eene gedachte, voor een naam, voor iets, zij weten zelf niet wat, waaraan zij nu eenmaal

het behoud van vaderland of stam of kaste hebben vastgeknoopt; ja, hunne wraakzucht zelve, die dikwerf van geslacht tot geslacht wordt overgeërfd, wortelt in iets geestelijks. Waarom hebben zij in den regel eene symbolisch-dichterlijke natuurbeschouwing, zoo zij niet in de natuur de belichaming zagen van geesten? Zult gij zeggen, dat zij weten, wat zij aanbidden, wat zij willen, wat zij doen? Ach, eerst de Christen leert de heidenwereld verstaan; zij zelve kent zich zelve niet. Zij is gebonden; gebonden, als zij in zich zelve gekeerd, zucht en wacht, of daar niet iets kome, dat zij niet weet; gebonden, als zij in hare woeste kracht zich uitput, haren driften den teugel viert, geweld op geweld stapelt, bloed drinkt en wraak ademt. Voorwaar, het is geene gezwollen kanselstijl, als van de heidenwereld gezegd wordt: daar is de troon des satans; zij is de gebondene, de bezetene uit het Nieuwe Testament, die een geest der krankheid heeft, een stommen en dooven en blinden geest, maar ook tevens een onreinen geest, die haar doet woeden en razen en alle banden verbreken en toch haar ter neder werpt en doet vallen in het water of in het vuur.

Doch genoeg van de heidenwereld. Bestaan er ook in de christenwereld booze geesten, geesten der stomheid of der razernij, die de volkeren binden en hun geestelijk leven verdringen of onderdrukken? Ach, hier zie ik een volk, wat zeg ik? één volk, neen volkeren, sinds eeuwen als met den tooverstaf tot onbeweeglijkheid gedoemd. Wel is daar verstand en gevoel, dichterlijke verbeelding en practische werkzaamheid; wel ontmoet gij de sporen van eeuwenheugende beschaving op den weelderigen en rijk bebouwden grond; wel gaat men vooruit op stoffelijk gebied, wel ontbreekt het niet aan nationale fierheid, en voor de onafhankelijkheid van den vaderlandschen grond zou goed en bloed geofferd worden, of is en wordt het geofferd. Denkt aan Spanje, Italië, Polen. Maar het geestelijk leven is als in een cirkel gebannen; de geest heeft de kracht niet, ook voelt hij de behoefte niet, dien te verbreken. Tot waarachtige zelfbewustheid, tot de vrijheid der kinderen Gods is men niet gekomen; ook verlangt men er niet naar.

noch streeft er naar. De godsdienst heeft het onpersoonlijk karakter van kerkdienst; en waar het godsbewustzijn verduisterd is, zou daar het rechte zelfbewustzijn aanwezig kunnen zijn? Voorwaar, van een stommen en blinden en dooven geest mogen wij wel spreken, al is het niet altijd van een geest der onreinheid. Maar wat te zeggen, wanneer de gebonden geest zijne banden zoekt te verbreken en in een stroom van geweld en losbandigheid uitbreekt, alles vernielende en overweldigende? Wat te zeggen van den revolutionnairen geest, die nu eenmaal in den waan verkeert van het paradijs te kunnen en te zullen scheppen op de puinhoopen van al het bestaande? Zult gij zeggen: het is de crisis der genezing? Het zij zoo; ja, het zal zoo zijn, mits de geneesheer aanwezig zij, die het uitgeputte leven redt van den dood. Maar op zich zelven, in zijne uitbarstingen, is het de onreine geest, die de levenskrachten van den gebondene tegen hem zelven aanwendt en ze verteert.

Ik haast mij, van de beschouwing der volkeren over te gaan tot die van de enkele menschen. Ik neem nu eenmaal aan, wij zullen het straks zien, dat dit te danken is aan de onbelemmerde werking van het woord Gods; ik neem aan, dat die gebondenheid der volkeren in de protestantsche wereld niet bestaat. Daar zijn de geesten ontbonden, althans de geest der doofheid en der stomheid is gebannen; — zij spreken, zij hooren. Of ook de geest der blindheid gebannen is, hangt af van de verhouding, waarin zij staan tot het licht. De onreine geest wordt, evenals in de synagoge te Kapernaüm, in toom gehouden door de heilige ordeningen van het volk Gods, dat is door de zedelijke grondslagen der Christelijke maatschappij. Maar volgt nu hieruit, dat de ware protestantsche vrijheid, dat is de vrijheid der kinderen Gods, de zelfbewustheid van het persoonlijk leven, gegrond in den persoonlijken omgang met God, het eigendom is geworden van allen? Zijn allen, die Protestanten heeten, Protestanten in dien zin, den alleen waren? Gij vindt wellicht die vraag onnoozel? Zoo overtuigd zijt gij, ook de meest tevredenen onder u met den toestand

der gemeente, dat het protestantsch, dat is het ware christelijk beginsel, het beginsel des geloofs, dier vrijheid, die eene gebondenheid is door den Heiligen Geest, slechts het eigendom is van enkelen. Welnu, die anderen dan, die niet gebonden zijn door den Heiligen Geest, waardoor zijn zij gebonden? In het geheel niet gebonden wellicht? Geestelijke atomen in de ijdele ruimte der geestelijke wereld? Zij ondergaan geen invloeden? Zij worden niet medegesleept door den stroom van meeningen, die zij niet kennen? Zij gehoorzamen aan geene aandriften, die van buiten komen? Zij wandelen frank en vrij en fier als helden en vorsten, te midden van de wisseling der openbare meening, der openbare toestanden, op de baren der onstuimige wereldzee? Onnoozelen, die gij zijt! Gij, die zoo hooghartig de schouders ophaalt, als iemand gelooft, dat het woord des apostels: *dood door de zonden en misdaden, wandelende naar de eeuw dezer wereld, naar den overste van de macht der lucht, van den geest, die nu werkt in de kinderen der ongehoorzaamheid*, ook nog op onze tijden toepasselijk is; gij zijt de ware kortzichtigen en bekrompenen en de echte duisterlingen, gij, die daar meent, dat de mensch een wandelend lijk kan zijn te midden zijner medemenschen, onontvankelijk voor indrukken en invloeden, of ze beheerschende door ik weet niet welk ledig *ik*, dat geene andere beweging kent dan de eentonige van de machine zijns verstands, zonder dat het gemoed de stof levert tot bewerking. Voorwaar, in dien god- en mensch-onteerenden zin verstaan zij het woord *dood* niet, zij, die daar meenen, dat de apostel gelijk heeft, als hij den natuurlijken mensch noemt dood door de zonden en misdaden. Wij mogen het er alzoo voor houden, schoon geenszins ontkennende de invloeden van den H. Geest, ook op hen, die niet door hem worden geleid, dat er op zedelijk-godsdienstig gebied booze geesten aanwezig zijn, die den mensch tegen wil en dank gebonden houden. Hoe openbaren zij zich? Dat is onze tweede vraag.

II.

Wij lezen in onzen tekst, dat de onreine geesten, als zij Jezus zagen, voor hem nedervielen en riepen, zeggende: *Gij zijt de zoon Gods.* De Evangelist beschrijft hier den onmiddellijken invloed, dien Jezus' verschijning op de onreine geesten uitoefende, ook eer hij nog een woord had gesproken. Zóó was het in de synagoge te Kapernaüm, zóó in het land der Gadarenen, zóó aan den voet van den berg der verheerlijking. De verschijning van Jezus alleen brengt den kranke in een toestand van gejaagdheid en onrust, waarop de uitbarsting volgt. Diezelfde voorbeelden zeggen ons ook, wat de beteekenis was hunner aanbidding. Zij was onwillekeurig. Het sterkst komt dit uit bij den bezetene te Gadara. Het bericht stelt ons voor, hoe de aanvankelijk aanvallende beweging van den razende, bij de nadering tot Jezus, tot eene smeekende werd. Het was de onwillekeurige werking der zedelijke overmacht, die Jezus op hem uitoefende. Het gevoel dier overmacht drukt zich uit in de belijdenis: *Gij zijt de zoon Gods, of de heilige Gods.* Dit gevoel was dus instinktmatig. De belijdenis was de uitdrukking van dit gevoel, niet van een zelfbewust geloof, dat in dien toestand onmogelijk is. Datzelfde instinkt uitte zich dan ook zeer natuurlijk in de bede, dat Jezus zich mocht verwijderen. Immers, de gejaagdheid en onrust, die hij wekte was pijnlijk. *Zijt gij gekomen om ons te pijnigen?*

Is nu dit alles niet evenzeer toepasselijk op de wijze, waarop de booze geesten zich openbaren op zedelijk-godsdienstig gebied? Tot aan de verschijning van den Zoon des menschen is daar rust, rust in den gemeenschappelijken dood. De bewegingen der volkeren zijn slechts machtelooze pogingen om op te staan uit een gesloten graf. In die pogingen tobt zich de menschheid af, en als de redder komt, gelooft zij niet aan hare redding en voelt slechts de pijn van het geboorteuur, en die pijn wil zij ontvluchten en zij roept uit: *Laat af, wat hebben wij met u te doen?*

Ziet het aan Israël naar het vleesch. Nog was daar niet alles gestorven, 't is waar, evenmin als in de heidenwereld. Met weerzin wordt het juk van Cesar Augustus gedragen, met weerzin aan den Idumeër Davids koningstitel gegeven. Nog eenige druppelen van het bloed der Makkabeërs vloeien in de aderen. Nog kan de Sadduceër aan den Farizeër het woord der profetie niet doen vergeten, noch hem winnen voor zijne heidensche levensbeschouwing. Maar het zijn als stuiptrekkingen der stervenden. Waar de Zoon des menschen komt en het woord Gods spreekt en als de ware Davidszoon den ellendige verlost en den arme verheft, daar voelen de onreine geesten in Israël zich als uit hunne rust plotseling opgeschrikt, onderlinge twist en wrok verdwijnt; groot is de eendracht, ééne leuze vereenigt allen, Farizeër en Sadduceër, Herodiaan en Hellenist, Galilea en Jeruzalem: *Het is goed, dat hij sterve.*

Groot was de rust in de heidenwereld. Het wereldrijk was gevestigd, het laatste, het rijk des vredes. Vredezangen werden aangeheven en profetieën van een paradijstoestand vernomen. Het was als in de tijden van Zacharia, den profeet: de engel des Heeren ging uit onder de volkeren, en brengt het antwoord: *Het gansche land zit en het is stil.* Zij legerden zich zacht en gemakkelijk in de paleizen der Cesaren, in de scholen der wijzen; zij gingen vrijelijk rond in de straten en op de wegen, van Europa's zuidwestkust tot de eeuwige bergen van Indië, van Africa's zandwoestijn tot de onbekende rivieren van het noorden, de onreine geesten van zinnelijkheid en werelddienst, des bijgeloofs en des ongeloofs, der tyrannie en der kruiperij; en waar zijn gebleven Romes fierheid en Athenes wijsheid, waar de godsdiensten van het Oosten en de vrijheidszin van het Westen? Doch ziet, daar komt de man van Tarsen; neen niet de man van Tarsen, maar de man van Nazareth, de man der smarten, de Zoon des menschen. Ja, hij komt, hij daalt af in eenige harten en vestigt er zijnen troon, en ziet, als één kreet van verbaasdheid, weldra van ziedenden toorn, eindelijk eene krijgsleuze op leven en dood, wordt gehoord van het Oosten

tot het Westen, van het Zuiden tot het Noorden, één kreet in de paleizen der vorsten, in de tempels der goden, in de werkplaatsen der daglooners, in de scholen der wijzen, in de schouwplaatsen der kunst, één kreet: *Laat af, wat hebben wij met u te doen, gij Jezus Nazarener; wij kennen u, wie gij zijt. Zijt gij gekomen om ons te verderven?* Het is het koor der onreine geesten, waarmede zij ontvangen het evangelie des kruises.

Maar wat zal ik voortgaan? Ik zou u moeten wijzen op alle heidensche volken van ouderen en nieuweren tijd, waar het evangelie des kruises wordt gepredikt. Wat zeg ik? op heidensche; neen op de christelijke, waar de onreine geesten hunnen zetel hernomen hebben en zich gevestigd hebben op het kruisaltaar zelf. Hoeveel bloed heeft de hervorming doen stroomen, eer zij eene gevestigde macht werd. Is het woord: *Laat af van ons, Jezus Nazarener*, niet gehoord in kerkvergaderingen en van den troon der vorsten? Werd het niet als koninklijk bevel gesproken en als volkskreet herhaald? Werd het niet nog onlangs de leuze van Spanjes eenheid en nationalen roem? Ach, kon ik mij bepalen tot die voorbeelden! Werd het nooit gesproken in de landen en kerken der hervorming! Maar neen, ik wees u reeds op de gebondenheid der geesten daar, waar de vrijheid door den Heiligen Geest aller leuze moest zijn. Ik spreek niet meer van volken; ik keer mij tot enkelen, tot u. Ziet, wij zijn van nature allen slaven; slaven, ik zeg niet van grove zonden, ik zeg niet van booze hartstochten, noch verfoeilijke ondeugden; niet alleen althans; maar slaven der gewoonte, slaven van de sleur des levens, slaven van dikwerf met de moedermelk ingezogen vooroordeelen, slaven van onze omgeving, van menschen en meeningen. Het is zoo gemakkelijk, voort te dobberen op den stroom der openbare meening, niet te denken, niet te willen, bij indrukken te leven, te zijn als een ander, als anderen, als de wereld, niets bijzonders, niets eigenaardigs, niets persoonlijks. Wij zijn allen, ja, allen — en gij, die gelooft of meent te gelooven, zondert u niet uit, denkt niet: dit geldt mij niet, — wij zijn van nature zulke onverbeterlijke werelddienaars en, als wij niet in den

vollen stroom der ongerechtigheid ons baden, dan denken wij, dat wij het niet zijn en zijn zoo gerust. Welnu de Zoon des menschen komt u verontrusten, gij tragen en lauwen, hij treedt op als de zon uit haar paleis in de duistere kameren uws harten en schrikt daar op uit hunnen slaap al het gevogelte van den nacht, al de onreine en booze geesten, die immer om uw hart fladderen en op uw hart azen; geesten der krankheid, die uw hart gebogen houden en naar de aarde gekeerd, doove en stomme geesten, die uw hart verdooven en verstompen, opdat dat hart Gods woord noch hoore, noch belijde; geesten der blindheid, opdat gij zoudt struikelen en vallen en niet weder op staan; onreine geesten bovenal, die u betooveren en bezweren, opdat gij gelooven zoudt de wereld en hare valsche beloften, en uw hart, voor God geschapen, vertrappen in het slijk. Welnu, zij worden opgeschrikt uit hunnen slaap door hem, die gekomen is om de werken des duivels te verbreken. Zegt mij, is niet uwe eerste beweging, wanneer gij hem voelt naderen, u te verbergen en uit de verte hem toe te roepen: laat af, laat af van mij, Jezus Nazarener, treed niet nader; ik zal u eeren, eeren, maar uit de verte, uit de laagte; daal niet af uit uwe hoogte. Ik wil alles belijden, belijden, dat gij zijt de Zone Gods, de koning Israëls; maar laat mij in rust, laat mij mijne huisgenooten, mijne hartbewoners, althans den éénen, den eenen, dien ik bijzonder liefheb en voor wien het altaar is opgericht in het binnenste mijner ziel!

III.

Maar Jezus laat niet af. Hij gehoorzaamt u niet, gij, onreine geesten! Hij verlost ons door u uit te werpen. Wij lezen in onzen tekst, dat hij den onreinen geesten *scherpelijk gebood, dat zij hem niet zouden openbaar maken.* De verklaring van deze woorden vinden wij in de verschillende verhalen der bijzondere gene-

zingen. Hier lezen wij: *Jezus bestrafte den onreinen geest, zeggende: zwijg stil, en ga uit van hem!* Daar: *Gij onreine geest, ga uit van den mensch.* Elders: *Gij stomme en doove geest, ik beveel u, ga uit van hem en kom niet meer in hem.* Overal, naar het bericht van Mattheüs (VIII : 16) wierp hij de booze geesten uit met den woorde. *Met den woorde.* Alzoo niet op heidensch-magische wijze, niet door lichamelijke aanraking of gebaar, niet door magnetischen invloed, noch minder door amuletten of geheime toovermiddelen, zooals de Joden die van de Heidenen hadden overgenomen en zij zelfs nog tot op den huidigen dag in de christenwereld zijn overgegaan. Neen, alleen door het woord. Dat woord bestrafte de booze geesten en liet hun niet toe, zijn naam te belijden, en dat bestraffen was een uitwerpen. Door dat woord werd eene geweldige uitbarsting der krankheid te voorschijn geroepen. Het vreemde leven werd in zijn hartader aangetast en bruiste op in geweldige uitspattingen, als een felle bergstroom plotseling in zijn vaart gestoord door een onwrikbaren tegenstand. Maar ziet, die uitbarsting was de laatste. De kranke was als dood; het gestoorde leven keert tot zijne oorsprongen terug en moet nu als het leven van een pasgeboren kind worden gekweekt en gevoed en gesterkt. Ook hier is de overbrenging op de verschijnselen van het zedelijk-godsdienstig levensgebied niet moeilijk. Op dezelfde wijze geschieden ook daar de genezingen; op dezelfde wijze worden ook daar de booze geesten gebannen en uitgeworpen, namelijk met het woord.

Met het woord. Een bestraffend woord allereerst. Neen, hij neemt uwe onvrije belijdenis niet aan, van u, die daar wel wilt uitroepen: *gij zijt de Zoon Gods, de heilige Israëls*, maar die er bijvoegt: *laat af van mij en pijnig mij niet.* Uwe onreine lippen mogen de belijdenis der kinderen Gods niet overnemen; zij wordt teruggeslagen in uw binnenste om er als een vuur te branden. Hij komt juist om u te pijnigen, u, die de booze geesten in uw hart zoekt te behouden. Hij wil u pijn doen, snijdende pijn; met het zwaard zijns woords doordringen tot de scheiding van ziel en

geest, samenvoegselen en merg; doordringen tot den diepsten, nog zoo gevoelloozen grond uws harten, waar gij geworteld zijt in de eeuwigheid en in God; doordringen, opdat de harde korst doorbroken worde en de heldere straal van het levend water bruisend opschiete naar boven. O, gezegend zijt gij mij, gij, Jezus Nazarener, dat gij niet aflaat van mij, dat gij mij niet spaart, en mij wilt pijnigen, dat gij aan mij gelooft, als ik niet meer aan mij zelven geloof, dat gij, als ik den boozen geest, die mij gevangen houdt voor mij zelven houde, een ander *ik* in mij zelven kent en zoekt en opwekt uit de dooden, een *ik*, dat daar kan zeggen tot uwen Vader, die in de hemelen is: mijn Vader. Gezegend zijt gij mij, daaraan erken ik u als den Zoon Gods en den heilige Israëls.

Met het woord alzoo bestraft hij de booze geesten. Maar is dat woord alleen een straffend woord? Maar wat is dan toch de kracht van dat woord? Waardoor oefent het zulk eene macht? „*Wat is dit?*" Zoo vragen wij verbaasd met de Joden te Kapernaüm: „*Wat is dit?*" „*Wat nieuwe leer is deze, dat hij met macht ook den onreinen geesten gebiedt en zij hem gehoorzaam zijn?*" Ja, wel mogen zij vragen: „*Wat nieuwe leer is deze?*" Hij leerde „*als machthebbende en niet als de schriftgeleerden.*" Geen ijdel woord is het zonder kracht des levens, geen gebod slechts, zonder dat in het gebod eene gave aanwezig is, eene gave des levens. Eene nieuwe leer: niet in den zin van een voor de duizendste maal hernieuwde poging om met behulp van 's menschen verstandelijke vermogens, het vermogen van waar te nemen, van te vergelijken, van te besluiten, van te veronderstellen en te beproeven, de wereldraadselen op te lossen, geen wijsgeerig of godgeleerd stelsel; maar eene nieuwe leer, omdat zij de openbaring is eener persoonlijkheid, vol van God, vast in God, rijk in God. Eene nieuwe leer, omdat zij ons in hem, die spreekt, een hart ontdekt, dat niet als het onze versaagd is en gejaagd, dobberende tusschen wankelmoedigheid en overmoedigheid, nu eens vermetel grijpende naar het onbereikbare, dan weder angstig zich terugtrekkende van het bereikbare, een hart onstandvastig en onbetrouw-

baar, een hart, dat niets kent, omdat het zich zelf niet kent, een hart, welks idealen schimmen blijken te zijn, zoodra men er naar grijpt, welks lichten worden uitgedoofd, zoodra men er op staart. Neen, het hart van Jezus is een wereld van licht en leven, van liefde en kracht; eene wereld veel meer onbeweeglijk dan deze schijnbaar zoo onbeweeglijke wereld der zichtbare dingen, eene wereld, die niet vergaat, als hemel en aarde vergaan. Welnu, die wereld openbaart hij in zijn woord, die wereld deelt hij ons mede door zijn woord. Zij gaat in ons over, als wij hem hooren. Als hij den onreinen geest uitwerpt uit ons hart, laat hij het niet ledig. Zeven andere geesten, boozer dan de eerste, zouden komen, er ingaan en er woning maken. Neen, hij zelf betrekt dat huis; hij zelf met zijn hemelhof, met de reine geesten des hemels, de engelen zijner heerlijkheid. Hoe goed begrijpen wij dan, dat hij de booze geesten uitwerpt *met den woorde!* Met dat woord komt hij zelf; en wij gelooven, wij gelooven aan al wat wij niet meer of nog niet geloofden, aan al wat goddelijk en heerlijk en zalig is, wij gelooven aan God en aan onze toekomst en aan de toekomst der menschheid. Wij gelooven aan het koninkrijk der hemelen. De Zoon, die de koning is, heeft het ons geopenbaard. Voorwaar, voor deze kracht des geloofs, dat Jezus ontvangt in zijn woord, vlieden de booze geesten, en als zij wederkeeren, vinden zij het huis niet ledig, maar betrokken door zijn wettigen Koning en Heer. Ons hart is geworden een heiligdom Gods in den geest.

Met het woord bestraft hij de booze geesten en werpt ze uit, want met dat woord komt hij zelf tot ons en in ons. O zalige pijn, die hij ons doet! o genezende wonde! o levengevende dood! Wilt gij dan nog zeggen: *Laat af van mij, Gij, Jezus Nazarener, zijt gij gekomen om mij te verderven?* Neen, gij zegt het niet, nietwaar? Zegt mij, gij vermoeiden en belasten, wilt gij altijd als een slaaf gedreven worden, gedreven in denzelfden eentonigen cirkel, — zal ik zeggen: uwer lusten en begeerlijkheden, gij zoudt mij wellicht wijzen op uw eerbaar leven en met de Joden mij hooghartig te gemoet voeren: *wij hebben*

nooit iemand gediend — laat mij liever zeggen, uwer alledaagschheden en platheden? Wilt gij altijd de zwoele, drukkende lucht blijven inademen eener wereld, die niets is en niets geeft dan ijdelheid op ijdelheid? Ach, hijgt uw boezem niet naar de frissche, veerkrachtige lucht daar boven op den berg? Gij, jongelingen en jonge dochters, hebt gij geen lust in reinheid en in kracht, in den heldenmoed der zelfbeheersching en der zelfverloochening? Ik zeg niet: gaat tot Jezus; hij is reeds bij u; maar laat hem in, geeft hem toegang, hij staat aan de deur uws harten en klopt. Doet, o doet hem open! Gij, ouden van dagen, hebt gij geene begeerte, een blijmoedigen, hoopvollen blik voorwaarts te slaan, niet meer altijd naar achteren te zien, op een verleden in rook vervlogen? Wellicht is daar in dat verleden niets, dat de vuurproef kan doorstaan. Maar geen nood! daar is geen ouderdom voor den geest, daar is geen sterven voor het hart; die in hem gelooft, zal leven, ook al ware hij reeds gestorven. Daar is nog niets verloren; het is nog niet te laat. Jezus, de uit de dooden opgewekte, wil met u medegaan, medegaan in den dood. Zult gij ook niet tot hem zeggen: *Blijf met ons, want het is bij den avond en de dag is gedaald.* Voorwaar, hij zal met u inkeeren en bij u blijven in eeuwigheid.

Of het mij gegeven ware, Jezus den Nazarener, den Zoon Gods, alzoo te verkondigen, dat er booze geesten uit ons midden gebannen zijn, en dat gij allen als één man opstondt en uit het diepst van uw hart uitspraakt en beleedt: Ja, U kiest ons hart eeuwig tot zijn koning! Maar wat 's menschen woord niet vermag, uw woord vermag het, Koning der eere! Maar immers dat woord hebt gij ook heden tot ons gesproken en gij zult het verder spreken! In dat vertrouwen zeggen wij: Amen, ja, kom Heere Jezus! Amen.

DE TEMPELREINIGING.

> En het Pascha der Joden was nabij, en Jezus ging op naar Jeruzalem. En hij vond in den tempel die ossen en schapen en duiven verkochten, en de wisselaars daar zittende; en een geesel van touwtjes gemaakt hebbende, dreef hij ze allen uit den tempel, ook de schapen en de ossen; en het geld der wisselaren stortte hij uit, en keerde de tafel om; en hij zeide tot degenen, die de duiven verkochten: Neemt deze dingen van hier weg; maakt niet het huis mijns Vaders tot een huis van koophandel. En zijne discipelen werden indachtig, dat er geschreven is: de ijver van uw huis heeft mij verslonden. De Joden antwoordden dan en zeiden tot hem: Wat teeken toont gij ons, dat gij deze dingen doet? Jezus antwoordde en zeide tot hen: Breekt dezen tempel, en in drie dagen zal ik denzelven oprichten. De Joden zeiden dan: Zes en veertig jaren is over dezen tempel gebouwd, en gij, zult gij dien in drie dagen oprichten? Maar hij zeide dit van den tempel zijns lichaams. Daarom als hij opgestaan was van de dooden, werden zijne discipelen gedachtig, dat hij dit tot hen gezegd had; en zij geloofden de Schrift en het woord, dat Jezus gesproken had.
>
> Joh. 2 : 13 – 22.

Zij waren den Profeet van Nazareth niet onbekend, die zuilengangen van den tempel, toen hij daar optrad op dertigjarigen leeftijd te midden van de feestvierende menigte, en eene daad verrichtte ongehoord in de jaarboeken van den tempel, eene daad, die aller oogen op hem vestigde. Sinds hij daar op twaalfjarigen leeftijd voor het eerst de heilige voorhoven was binnengetreden en het woord hem ontglipt was, dat van zijne innigste ervaringen getuigenis had afgelegd, het woord: *wist gij niet, dat ik moest*

zijn in de dingen mijns Vaders, hadden zijne oogen menigmaal aanschouwd, wat daar in die voorhoven geschiedde. Dat het buitenste voorhof, dat der Heidenen genaamd, ingericht was tot eene openbare marktplaats ten gerieve der bedevaartgangers, dat daar de offerdieren gekocht en verkocht werden, dat daar ten behoeve der tempelschatting, die in oud-joodsche munt betaald moest worden, wisselaarstafels waren aangericht, dit alles werd hij thans niet voor het eerst gewaar. Het was een gebruik door langdurigheid van tijd gewettigd, een gebruik, dat aan niemand aanstoot gaf, dat de angstvalligste Farizeër ongerept liet bestaan, dat zelfs den ijver van een Johannes den dooper niet had opgewekt. Was het ook niet ten behoeve van den tempeldienst, voor heilige doeleinden dus, dat ééne der vele voorhoven in eene markt was herschapen? Wie kon zich daaraan ergeren? Ook Jezus scheen daaraan achttien jaren lang geene ergernis te hebben genomen. Zoo vaak hij met de galileesche karavane was opgegaan ter feestviering, had hij dien handel aanschouwd en zonder stoornis laten voortbestaan. Waaruit zijne veranderde handelwijze te verklaren? Waarom dringt hij thans niet door naar het voorhof der Israëlieten, waar zijne plaats was, waar het marktrumoer niet doordrong, waar het geloovige volk zich rustig kon overgeven aan zijne aandacht en gebedsoefeningen? Wat doet hem stilstaan midden in het voorhof der Heidenen, en in plaats van de oogen opwaarts te heffen ten gebede, die eerst om zich heen slaan, ten einde getuige te zijn van alles, wat er voorviel, vervolgens ter aarde, om te zoeken hetgeen hem dienen kon tot vervaardiging . . . . ja, waarvan? van een geesel. Eenige oogenblikken is hij daarmede bezig; niemand weet, wat hij daarmede voorheeft, gesteld zelfs dat er zijn, die er op letten. Hij is nog niet bekend in Jerusalem. Vervolgens slaat hij de oogen op, zijn blik fonkelt van heiligen toorn; in de uitgestrekte hand houdt hij den geesel, hij heft hem op en met snelle beweging slingert hij dien tegen de offerdieren, de schapen en ossen. Hunne drijvers wagen het niet, weerstand te bieden en den ijveraar te storen; zij zelve

helpen mede en volgen de uitgedreven dieren. Zij worden mede uitgedreven door den ijver des hervormers. Vervolgens keert deze zich om, wendt zich tot de tafelen der wisselaren, schudt er aan met de hand, keert ze om met den voet, en terwijl de wisselaren nog bezig zijn, het hunne te verzamelen en den tempel ijlings te verlaten, doorwandelt hij ten slotte ook de uiterste einden van het voorhof en vindt daar, als verscholen in de hoeken, de armen, die het offer der armen, de duiven, verkochten, en zachter in den vorm, maar niet minder beslist in den inhoud, luidt zijn bevel: *Neemt deze dingen weg van hier; maakt niet het huis mijns Vaders tot een huis van koophandel.*

Maakt niet het huis mijns Vaders tot een huis van koophandel. Dat woord openbaart zijn geest. Dat is het dus, wat hem bewoog, alzoo te handelen. Dat huis, van het uiterste voorhof, waar ook de heidenen werden toegelaten tot het binnenste heiligdom, waar slechts de hoogepriester toegang had eenmaal 's jaars, dat huis was *het huis zijns Vaders.* Op twaalfjarigen leeftijd had hij het erkend en van toen af met toenemende klaarheid gevoeld. De God Israëls, de God der vaderen, in dit huis aangebeden, de God, die Israël had uitverkoren om zijn eersteling te zijn onder de volkeren, die zijn zoon geroepen had uit Egypte en had gesteld aan het hoofd der natiën, die God is zijn vader. Durft ook al geen Israëliet dien vadernaam op de lippen nemen, in het duister besef, dat de heilige roeping van Israël om te zijn Gods Zoon door niemand hunner, noch door het volk in het geheel, noch door een enkel lid van dat volk werd verwezenlijkt, niet alzoo Jezus van Nazareth. Natuurlijk, ongedwongen, door niemand opgelegd, van niemand geleerd, was de Vadernaam in het hart van den twaalfjarigen jongeling opgekomen, en hij had het niet begrepen, dat de geliefde en vereerde moeder niet begrepen had, dat hij moest zijn in de dingen zijns Vaders. Niets had later dat heilige en zalige Zoonsbewustzijn in hem verstoord; en wie ook Israëls roeping miskende en weerstond — helaas hij had het wel gezien: de beteekenis van den bekeeringsdoop van Johannes was hem niet

verborgen gebleven — niet hij. De heilige roeping Israëls is hem in dezelfde mate tot zijne eigen roeping geworden, als hij in den God van Israël zijn vader had gezien. Israëliet te zijn en Zoon Gods is hem ééne en dezelfde zaak. En daarom ijvert hij voor den tempel Israëls als voor zijns Vaders huis met grooten ijver. Daarom duldt hij niet, dat dit huis ontheiligd worde: het is zijns Vaders huis. Daarom gevoelt hij de roeping, dat huis te reinigen: het is zijns Vaders huis. Hij vraagt naar geene volmacht, hij is geen priester, geen tempeldienaar, hij heeft geen ambtelijke bediening in dit huis te verrichten. Vraagt ook de zoon des huizes naar een ambtelijke waardigheid in zijns vaders huis om er zich vrij te bewegen? Hij is de Zoon; dit huis is zijn huis, hij gevoelt er zich te huis. *Maakt niet het huis mijns Vaders tot een huis van koophandel*, zoo luidt het woord van den ambteloozen, dertigjarigen profeet van Nazareth.

Van den ambteloozen, dertigjarigen profeet van Nazareth. Waarom nu eerst? Waarom niet vroeger? Waarom niet bij eene der vele feestbezoeken gedurende die achttien jaren? Behoef ik het u te zeggen? Hij was op twaalfjarigen leeftijd teruggekeerd van den tempel naar Nazareth met Jozef en Maria, en hij was hun *onderdanig* geweest. Hij was der israëlietische levensbeschouwing, den israëlietischen zeden en overtuigingen getrouw geweest. Volgens deze toch blijft de jongeling tot op dien leeftijd, eenigermate althans, onder de tucht van ouders en leeraars, en wordt het voor onwelvoeglijk gehouden, dat een man, vóór hij de jaren zijner volle rijpheid bereikt hebbe, als leeraar en voorganger des volks optrede. Daarom was Jezus zijnen ouderen onderdanig, ook toen hij reeds zich als den Zoon des Vaders had erkend; daarom heeft hij zich mede onder Johannes gesteld en zijn doop aangenomen, daarom heeft hij zijne opmerkingen en waarnemingen omtrent Israëls diep bedorven toestand voor zich behouden, totdat zijn ure zou komen, de ure zijner openbaring aan Israël. Voorzeker geen overijlde daad was het, geene opwelling van oogenblikkelijke geestdrift, indien hij thans op deze wijze

optrad in Israëls heiligdom. Dat hier ontheiliging plaats vond van den tempel, dat was hem reeds lang gebleken, die overtuiging was van lieverlede bij hem gerijpt; te vergeefs had hij gewacht dat Israëls voorgangers die ontheiliging zouden doen ophouden. Niemand zag haar, dan hij. Maar tusschen eene gerijpte overtuiging en de ure om haar uit te spreken ligt nog iets in: de inwendige roeping moet tot een uitwendige worden. Die uitwendige roeping was hem geworden: zij was hem geworden in den doop, zij was hem geworden in de woestijn.

Maakt niet het huis mijns Vaders tot een huis van koophandel. Wij begrijpen, dat Jezus dit woord niet vroeger heeft uitgesproken; eerst nu op dertigjarigen leeftijd na zijne wijding, na zijne verzoeking.

Maar begrijpen wij het woord zelf? Is de ijver niet te ver gedreven? Is er niet nog iets in van den Johannesjonger, van de matelooze, roekelooze geestdrift van den jongeling, die de wereld niet kent, of wel die het geduld Gods niet kent? Het geduld heeft zijne plaats, zijne groote plaats in het godsbestuur, in het godsrijk. Maar ook het ongeduld, het heilig ongeduld, de doortastende onverdraagzaamheid. Daar is een tijd van wachten; daar is een tijd van handelen. Dat hij handelen moet, deze overtuiging is bij Jezus de vrucht van een geduld van achttien jaren.

Of hij zich daarin bedroog? Wij weten het wel van niet. Maar ook zij wisten het, die hem niet kenden. Ziet iedere daad Gods wordt beaamd door de consciëntiën, al mogen ook de hartstochten zich tegen haar in slagorde scharen. Het geweten heeft een Amen op ieder werk Gods. Welnu, hoe heeft hier het geweten gesproken? Wat getuigden de consciëntiën der menschen?

Wat zij getuigden? Ziet het aan die vluchtende handelaren: geen hunner heeft den moed, een recht te beweren en den alleenstaanden ijveraar te weerspreken; ziet het aan die wisselaren, bij wie de berekenende geest zwijgt om gehoorzaam te zijn aan den gebieder; ziet het aan die armen, die het niet wagen, hunne armoede als een aanspraak te doen gelden op verschooning. Ziet het aan

die menigte, die het rustig toelaat, dat haar zoo menig ongerief wordt aangedaan in het werk, waarvoor zij was opgekomen in den tempel. Ziet het . . . zal ik zeggen aan de discipelen, aan wie die daad een Godswoord der aloude Godsmannen in herinnering brengt?.... neen, aan die vijanden, die het niet wagen, de daad zelve te laken, die slechts naar een volmacht vragen. Allen, allen zonder onderscheid, zijn onder den indruk der heilige handeling, en dien indruk kunnen zij niet wegredeneeren. Aller consciëntie getuigt mede met de daad van Jezus. Allen stemmen toe: het huis Gods moet geen huis zijn van koophandel.

Eene heilige daad is dus verricht in Israël: eene ongekende wijding is gegeven aan het aloude nationale feest, een heilig vuur is ontbrand in den tempel, beter dan de outervlammen: het vuur des profetischen ijvers, de liefdegloed voor Jehova den God Israëls.

Wat zal het gevolg zijn? Het zal dubbel zijn, zooals altijd waar de Godsstem zich doet hooren in de consciëntiën der menschen.

Daar zijn er, die van de daad opklimmen tot den dader, die aandachtig stil staan bij zijn werk en nadenken. Zij zoeken het werk te verstaan uit dengene, die het doet, en zijn hart te kennen uit zijn werk. Ik zeg niet, dat zij angstvallig zoeken naar eene verklaring en uit verschillende verklaringen, die zich voordoen, ééne kiezen. Neen, voor het waarheidlievende hart verschijnt de waarheid in hare majestueuze gewisheid. Zij is niet te miskennen en niet te verwerpen. IJver voor het huis Gods: zietdaar wat zij voor zich zien; dien ijver verpersoonlijkt in den ijveraar. Hij is op dezen oogenblik enkel ijver. Bewonderenswaardig, ja, onwederstaanbaar aantrekkelijk is het gezicht van eenen, die geheel in de macht is van ééne idee, van één gevoel. Tot aanbidding stemt dit gezicht, wanneer die idee, dit gevoel van dien aard is, dat wij daarin eene goddelijke aandrift kunnen erkennen; pijnlijk mededoogen wekt het op, wanneer de verterende vlam uit den afgrond schijnt op te stijgen. IJver voor het huis Gods. Geen ongoddelijke hartstocht is het, die aldus zijn boezem doet zwellen,

zijn oog doet glinsteren, zijne hand wapent. Een woord Gods doemt op uit het diepst dier Israëlietische consciëntiën. Daar zijn oogenblikken in het leven, dat de woorden Gods diep verholen in het binnenste des gemoeds plotseling te voorschijn treden. Men zoekt ze niet, men herinnert ze zich niet, zij komen als vanzelf. Daar staat geschreven: *De ijver van uw huis heeft mij verslonden.* Of zij bedachten, waar het geschreven stond? Of zij zich dien ganschen schoonen lijdenspsalm (LXIX) herinnerden, of de diepe weemoedstoon van den dichter, tegelijk bestormd door het pijnlijk gevoel zijner zonden en door het onverdiende lijden, hem door de haters des Heeren aangedaan, hun in de ziel weerklonk? Het is niet waarschijnlijk. Alleenlijk daar staat geschreven: *de ijver van uw huis heeft mij verslonden.* En meer dan zij het wisten, profeteerden zij de toekomst van dezen heiligen ijveraar. Ja, *verslonden* zal hij worden door zijnen ijver voor het huis Jehova's, en al de smaadheden dergenen, die God smaden, zullen op hem vallen. Maar zij wisten het nog niet. God sprak in hun binnenste en zijne stem is profetie, al verstaan ook de profeten die nog niet. *Zij werden indachtig, dat er geschreven is: de ijver van uw huis heeft mij verslonden.* Het waren de discipelen; het was Johannes en Petrus, Filippus en Andreas en Nathanaël, en wie meer hadden aangezeten aan de bruiloft te Cana en met hen waren opgegaan naar Jeruzalem.

Daar waren er anderen, die mede nadachten over hetgeen zij gezien hadden, die mede den indruk van dien heiligen ijver hadden ondervonden. Het waren de gestelde machten in Israël, die waken moesten over den tempel en het volk des tempels, al het onheilige daaruit bannen, zorgen, dat de naam Jehova's niet werd ontheiligd, noch het heilige den honden toegeworpen. Reine handen moesten zij opheffen naar het heiligdom, opdat de offeranden des volks niet bezoedeld wierden, de heilige Geest der profetie moest op hunne lippen zijn, opdat het woord Gods niet verontreinigd zou worden, de wet Gods in hun hart, opdat het recht Gods niet verdraaid zoude worden in hunne uitspraken. Het waren de priesters

en schriftgeleerden en ouderlingen des volks. Daar was eene groote daad verricht in Israël, eene daad tot verheerlijking van den God Israëls. Zij moesten daarvan kennis nemen, zij de leidslieden des volks. Zij steken de hoofden te zamen, zij overleggen met elkander, niemand vertrouwt de stem zijner consciëntie. Zij hebben nog een ander geweten dan het persoonlijke, het is het ambtelijke. De daad is goed, maar is zij ambtelijk gerechtvaardigd? Is de goede daad door een daartoe bevoegden persoon verricht? Zij hebben van dien Nazarener niets gehoord, althans niets officieels: de Dooper is geen bevoegd getuige. Wie zendt, wie wettigt dien Nazarener? Waar zijn zijne volmachten? Hij is door geen ambtelijk college aangesteld, hij is niet onderwezen in hunne scholen; hij is noch priester, noch schriftgeleerde, noch ouderling. En hij doet eene daad, die noch priester, noch schriftgeleerde, noch ouderling zich had durven onderwinden, eene daad voorzeker zoo ingrijpend, dat daartoe niet zonder een besluit van den ganschen Hoogen Raad kon worden overgegaan. Is hij dan meer dan zij allen? Hij toone dan zijne roeping: *Wat teeken toont gij ons, dat gij deze dingen doet?*

Met één blik doorgrondt hen Jezus, of liever doorgrondt hij het werk des Satans in Israël. Niet onoprecht is hun vraag, geene strikvraag, zij meenen, wat zij zeggen; zij meenen: daar is voor eene daad des Heiligen Geestes een teeken noodig, eene volmacht voor den dader buiten de daad zelve. Maar die meening is waan, een ontzettende waan, waarin zij bevangen zijn, een waan, die niet verbroken zal kunnen worden, eer hij ganschelijk zal hebben uitgewoed, tot de laatste daad toe, waarin de leugenaar, dien zij volgen, zich als den moordenaar zal doen kennen, den moord van den heilige, den Messiasmoord. Het gansche weefsel van zelfbedrog, waarin zij verstrikt zijn, waardoor een valsch, een priester-geweten naast en boven het ware is geplaatst en als eene kruipende plant de levenssappen van den stam tot zich trekt, ligt open en bloot voor zijne oogen. God is hun dienaar en niet zij dienaren Gods, zijn huis hun huis, waarin zij God laten wonen. Welnu, die god

is een afgod en zijn tempel een afgodstempel. Zij zijn het, die den tempel ontheiligen, ja afbreken. Zij vragen een teeken. Welnu, ziehier het teeken: *„Breekt dezen tempel*, of wellicht nog stelliger, *gij breekt dezen tempel;* het teeken ligt in het volgende; wanneer gij dat zult gedaan hebben, *in drie dagen zal ik denzelven oprichten.*" Drie dagen zal Gods tempel woest liggen; — *ziet, uw huis wordt u woest gelaten*, zal hij later zeggen. Den eersten dag en den tweeden en den derden; maar dan is hun verwoestingswerk ten einde, dan rijst de tempel Gods heerlijker dan vroeger en het profetisch woord zal worden vervuld; de heerlijkheid van het tweede huis zal grooter zijn dan van het eerste. Hij zal den tempel weder oprichten, en nu om niet weder verwoest te worden; het is de eeuwige tempel Gods, de tempel des Geestes, de tempel zijns lichaams, hetwelk is de gemeente, een tempel, waarvan de uiterste hoeksteen is de door de bouwlieden verworpene, maar door God verheerlijkte, deze zelfde, die hier spreekt, de Messias, wel gedood in het vleesch, maar levend gemaakt door den Geest.

„Breekt dezen tempel, en in drie dagen zal ik hem weder oprichten." Voorwaar wij verwonderen ons niet, dat deze woorden niet begrepen werden, noch door de vijanden, noch door de vrienden, dat de eenen spottende zeiden: *zes en veertig jaren is over dezen tempel gebouwd, en gij, zult gij dien in drie dagen weder oprichten?* dat de anderen stil stonden en zwegen. Jezus is geen verstandsman, die altijd terstond wil begrepen worden en wiens hoogste doel is leerbegrippen mede te deelen. Zijn woord is een vuur, nederdalende in de consciëntiën; en dat ook dit woord in de consciëntiën is nedergedaald, daarvan leggen beiden, vijanden en vrienden, getuigenis af. De vijanden, als zij ten slotte in het laatste verhoor uit dit woord aanleiding zochten tot het doodvonnis. Zoo diep was de angel van dit woord doorgedrongen, dat geen der volgende woorden het gebleven lijkteeken had kunnen uitwisschen. De vrienden, want, zegt Johannes, *als hij opgestaan was uit de dooden, werden zijne discipelen gedachtig*,

dat hij dit gezegd had; en zij geloofden de Schrift en het woord, dat Jezus gesproken had.

Neen, dat zij dit woord toen niet begrepen hebben, verwondert ons niet; maar wat ons verwondert, dat er ook nog heden ten dage christelijke godgeleerden zijn, die dit woord niet begrijpen en die, niet achtende hetgeen Johannes zelf aanduidt, als hij dit woord van Jezus in verband brengt met de profetische schrift, zijn profetischen stijl miskennen, en dan uit de hoogte neerzien op het verstand van dien armen galileeschen visscher, die zijn meester zoo weinig verstaan zou hebben, dat hij hem een onwaardig spel in den mond zou hebben gelegd met het woord *tempel.* Neen, de discipel, dien Jezus liefhad, verstond den meester beter dan die geleerden, die hem willen verbeteren. Hij wist beter dan zij, dat de opstanding zijns meesters niet is een enkel, op zich zelf staand feit in zijne geschiedenis, maar het feit zijner hereeniging met zijne verstrooide discipelen, het stichten eener gemeente, waarin hij woont en met hem God, die in hem woont, het wederoprichten van het huis Gods door Israël verbroken. Het lichaam van Jezus, het is hem niet slechts wat zichtbaar is geworden in de wonderbare verschijningen der veertig dagen, maar de vereeniging van het hoofd met de leden daardoor teweeg gebracht. De tempel Gods bestaat; vernietigd kan hij niet worden, thans evenmin als vroeger. Evenwel men kan het trachten te doen; men kan den tempel afbreken of opbouwen. Laat ons zien hoe.

II.

Een tempel Gods, het is een huis, waar God woont. Waar is hier eigenlijk de woning Gods? Is het dat prachtige huis met handen gemaakt, door de hand der Herodesen versierd, door de Annassen en Kajaphassen gewijd? Of is hij het, die in de kracht Gods daar staande, vol des Heiligen Geestes, den

geesel zijns toorns zwaait tegen hetgeen onheilig is in dien tempel? Is het niet, alsof wij hier aanschouwen, wat een apostel later van hem getuigt: *de volheid der godheid woont in Hem lichamelijk?* Dit steenen huis met al zijne pracht kan en zal verbroken worden, geen steen zal blijven op den anderen; maar den tempel Gods kunnen zij niet verstoren, die tempelbrekers, alles moet samenwerken om hem te bouwen, ook de dood. Dit heilige lichaam wordt niet verbroken door den dood, maar verheerlijkt. Den dood verslonden hebbende tot overwinning, zal hij ook den Geest, die in hem is, ontbonden hebben, dat hij zich uitstorte over alle vleesch. De Zone Gods zal het hoofd worden eener gemeente, die zijne heerlijkheid zal deelachtig worden en de vervulling zijn desgenen, die alles in allen vervult.

Die heilige gemeente, die het lichaam is van Christus, zijn wij, wij, voor zoovelen wij door den doop in dat lichaam opgenomen en in Christus ingeplant, door den Geest geleid worden, door welken dat lichaam bestaat. *Door hem hebben wij allen den toegang door éénen Geest tot den Vader, en zijn wij niet meer vreemdelingen en bijwoners, maar medeburgers der heiligen en huisgenooten Gods, gebouwd op het fondament der apostelen en profeten, waarvan Jezus Christus is de uiterste hoeksteen, op welken het geheele gebouw, bekwamelijk samengevoegd zijnde, opwast tot eenen heiligen tempel in den Heer.* (Ef. II: 18—21).

Maar dat gebouw is niet voltooid; geen zes en veertig jaren is er aan gearbeid, maar achttien eeuwen. Geen wonder. Het heeft anderen omvang en andere evenredigheden dan de tempel van Jeruzalem in al zijne pracht.

Voltooid zal het worden, of wij mede helpen bouwen, dan of wij afbreken. Ongelukkig zij, die afbreken. De hoeksteen des gebouws zal hen verpletteren. Welzalig zij, die medebouwen. Hun huis is op de rots gebouwd.

Zijt gij afbrekers of medebouwlieden?

Afbreken. Weet gij waarin het bestaat? Dat onze tekst het ons leere.

Maakt niet het huis mijns Vader tot een huis van koophandel. Zoo spreekt de opperste bouwmeester en toont ons aan, waarmede het afbreken begint, doorgaans zonder dat zij, die het doen, het weten. Het is gelegen in eene, schijnbaar nog zeer onschuldige, weinig beteekenende daad, maar wier gevolgen onberekenbaar zijn. Die daad bestaat in het niet opmerken, het uitwisschen van de fijne grenslijn, die het heilige van het onheilige, het gewijde van het ongewijde, het geestelijke van het gemeene en alledaagsche scheidt. Ja, nog bestaat die grenslijn, nog moet zij scherp getrokken worden in deze wereld, die in de zonde ligt, al is dan ook het onheilige, het ongewijde en gemeene bestemd om te verdwijnen, en het gansche menschelijke leven bestemd om geheiligd, Gode gewijd en dus eeuwig te worden. Nooit wordt dat doel bereikt, tenzij eerst de scheiding worde volbracht. Ziet, wij allen hebben ons deel aan den vloek der zonde, aan den arbeid in het zweet onzes aanschijns, aan het beploegen en bezaaien van eene wederspannige aarde, die doornen en distelen heeft in overvloed. Maar de heilige Sabbathsrust, de rust van God is ons niet ontzegd, zij wordt ons gegeven als eene profetie der eeuwige ruste. Zoeken en bewaren wij haar in ons harte als een kostbaar kleinood, dat wij niet laten verzinken in het stof en het slijk. Heiligt den naam Gods in uw hart; hebt uwe gewijde uren in uwe binnenkamer, uwe heilige rustdagen na den zesdaagschen arbeid, uwe gewijde bijeenkomsten in het huis des gebeds. Ge voelt het, dat gij nog iets anders zijt dan slaven, jagende om het dagelijksch brood, dat gij zijt leden eener heilige gemeente, der gemeente van Jezus Christus, den uit den dood verrezene. Maakt van het huis uws Vaders geen huis van koophandel. Neen, nog is de aardsche maatschappij niet de gemeente Gods, nog heeft het onderscheid van maatschappij en gemeente haar goed recht, en, al ondervindt ook de eerste den weldadigen invloed der laatste, vernietigd zouden die invloeden worden, verlamd de werking dier kracht, die de gemeente uitoefent op de maatschappij, zoodra zij zelve maatschappij wierd, zoodra de eer- en heersch- en gewin-

zucht der laatste hare tronen beklom. De geschiedenis heeft het ons geleerd, hoe de tempel Gods verbroken werd, toen het huis des Vaders tot een huis van koophandel werd gemaakt, toen de gemeente van Jezus Christus andere doeleinden najaagde dan heiligheid, verheerlijking van haar verheerlijkt hoofd. Zijn wij boven dat gevaar verheven, wij Protestanten, omdat wij, Gode zij dank, een kerk hebben, die geene aardsche voordeelen heeft aan te bieden, en die eene knechtsgestalte draagt? Neen, neen; nog is de oude zuurdeesem niet uit ons midden weggenomen, nog is er veel in onze kerkelijke inrichting, veel in onze onderlinge samenkomsten, dat niet uit den Geest is. In bijzonderheden omtrent het eerste, wier vermelding hier misplaatst zou wezen, wil ik thans niet treden. Een ieder steke de hand in den boezem en vrage zich af: ontbreekt er niet veel, zeer veel aan mijne stemming, als wij ons vereenigen om in den naam van Jezus Christus te zamen tot den Vader te gaan en zijn woord te hooren? Kent gij de zondagsstemming? Zijt gij in het bedehuis onder de wijding des Heiligen Geestes?

Maar, mij dunkt, ik hoor daar sommigen zeggen: om den tempel Gods te bouwen, om als gemeente van Jezus Christus te zamen te komen en de gemeenschap des H. Geestes te ondervinden, daarvoor moeten wij zijn erkende geestverwanten, daartoe moeten alleen de geloovigen, de bekeerden zich vereenigen. Dit kan niet geschieden in vergaderingen, waar de wereld zich vereenigt met de kinderen Gods. Weet gij, wat gij doet, gij die alzoo spreekt? Gij doet, wat ook de Farizeën deden: gij maakt eene scheiding, waar Jezus die niet maakt. Ziet, zij lieten in het voorhof der heidenen toe, wat zij zich wel zouden gewacht hebben toe te laten in de voorhoven der Israëlieten en der priesters. Daar mocht het markt zijn, niet hier. Maar Jezus treedt op in het voorhof der heidenen; en daar spreekt hij: *gij zult het huis mijns Vaders niet maken tot een huis van koophandel.* Ook dat voorhof der heidenen was hem het huis zijns Vaders. Immers, daar staat geschreven: *mijn huis zal een huis des gebeds ge-*

beds genaamd worden voor alle volken, wat doet gij anders dan de Farizeën, gij die in plaats van de scheiding tusschen het heilige en onheilige een scheiding maakt tusschen de heiligen en onheiligen, een scheiding, die gij niet kunt maken, gij, die de harten niet kent? Breekt gij het huis Gods niet af, die daartoe de toegangen verspert? Want gij doet het, wanneer gij in farizeesche eigengerechtigheid den eisch stelt, dat men zich tot u bekeere en niet tot den Vader, die in de hemelen is, die ook aanbidders heeft in geest en in waarheid, die gij niet kent. Of is het u geopenbaard, dat zij die de vergadering der gemeente zoeken, daar niet komen zoeken troost en vrede voor hunne verscheurde harten, vergeving en kracht tot heiligmaking voor hunne bezwaarde consciëntiën, licht en waarheid voor hun verstand, door twijfelingen bestormd? Of wel, zoudt gij meenen, — ik kan het niet denken, zoo godlasterlijk komt het mij voor — dat zij het wel kunnen zoeken, maar het niet zullen vinden? Wie zijt gij dan, dat gij u Christenen noemt en aan de liefde Gods vertwijfelt voor anderen dan voor u? Neen, dat is geen opbouwen, maar afbreken; afbreken niet van den tempel Gods, maar van u, die u onbewust zoekt los te maken van het fondament, dat gelegd is, Jezus Christus, gegeven aan de wereld tot eene verzoening harer zonden.

Hier kondigt zich aan de laatste, de krachtigste daad van afbreken, die er kan geschieden. Zij wordt uitgedrukt in dit woord door de Joden gesproken: *Wat teeken toont gij ons, dat gij deze dingen doet.* Een teeken vragen zij voor eene daad des Geestes, eene volmacht voor eene van God vervulde persoonlijkheid. Het werk des H. Geestes, het zijn personen vol des H. Geestes, het zijn de vrijgemaakte consciëntiën, het zijn zondaren, die den vrede Gods gevonden hebben, in wier hart dankbare liefde de plaats heeft ingenomen der angstige vrees, krachtvolle hoop de plaats der werkelooze versaagdheid. Hoe weldadig wordt het gemoed aangedaan, hoe herleeft in onzen boezem het geloof aan de menschheid, het geloof

aan de zoekende en reddende liefde Gods, waar wij dezulken ontmoeten! Hoe zalig is het iemand zonder voorbehoud te kunnen achten, liefhebben, vertrouwen! Hoe verheffend onder de velen, die als het riet zijn der woestijn, bewogen door den wind, iemand aan te treffen, die vast staat als de rots! Maar gij berooft u van die zaligheid, gij dooft in u het heilige vuur der bewondering, der aanbidding, dat is in den grond des geloofs en der hope, gij, die niet gelooft aan het werk des Geestes, gij, die den mensch beoordeelt niet naar hetgeen hij is, niet naar zijne zelfopenbaring in woord en daad, maar naar uw gemaakt bestek, naar uwe geschreven geloofsbelijdenis of kerkelijken partijnaam. Ach, heete tranen zijn er te weenen over dezulken, om het even aan welke zijde zij zich bevinden en welken naam zij dragen in den heeten strijd onzer dagen, over dezulken, die niet aan het geweten gelooven, aan de macht, aan de veerkracht des gewetens, aan zijne ontvankelijkheid voor de waarheid, aan zijne vatbaarheid om het licht Gods te ontvangen, die daar meenen, dat het licht te beter zal schijnen, als men het oog sluit, dat het moest opvangen. Wee u! *Indien het licht, dat binnen in u is, duisternis is, hoe groot zal de duisternis zijn.* Ziet, in die duisternis kan men slechts afbreken; die verblinding heeft Israël ten val gebracht, die verblinding heeft den Messias aan het kruis geslagen.

Vermenging van het heilige met het onheilige; scheiding tusschen menschen en menschen; onderdrukking der consciëntiën: zietdaar waardoor het huis Gods wordt afgebroken. Hoe wordt het opgebouwd?

Ziet, daar treedt uit de afzondering te Nazareth een man op in de openbaarheid van den tempel te midden zijns volks. De ontheiliging van dien tempel is hem sinds lang een doorn in het oog, voor de diepe verzonkenheid zijns volks is dat oog geopend. Als eene groote verzoeking is zij hem te gemoet gekomen in de woestijn. Toch blijft hij niet in die woestijn. Toch zegt hij niet met den ontmoedigden profeet: *Och, dat ik in de woestijn eene herberg der wandelaars had, zoo zou ik mijn volk verlaten en*

van hen trekken; want zij zijn allen overspelers, een trouwelooze hoop. (Jer. IX : 2.) Neen, die tempel, hoe ook ontheiligd, is hem het huis zijns Vaders; dat volk, hoe ook gezonken, is hem het Israëls Gods. Hij gaat mede op ter feestviering. Hij wil met volle teugen indrukken de nationale feestvreugde, hij wil haar mogelijk maken. *Wie zal klimmen op den berg des Heeren, en wie zal staan in de plaats zijner heiligheid? Die rein van handen en zuiver van hart is, die zijne ziel niet opheft tot ijdelheid, en die niet bedrieglijk zweert. Die zal den zegen ontvangen van den Heer, en gerechtigheid van den God zijns heils.* (Ps. XXIV : 3—5.) Staat dan op, o Israël, uit uwe tenten en reinigt uwe handen en besnijdt uw hart. Heft heilige handen op naar den berg des Heeren en de arke zijner heiligheid, en God zal opstaan u te gemoet en uwe priesteren bekleeden met heil en uwe nooddruftigen verzadigen met brood. Die gloed des ijvers, die moed der getuigenis, die krachtige hand, die misbruiken aantast, die lippen, die zondaren beschamen, de hoop doen herleven in het hart der zuchtenden, dat is het, wat den tempel Gods bouwt. Is het zonder toepassing op ons? Ziet om u heen. Christenen heeten wij, de tempel Gods is in ons midden opgericht, maar zijn onze ongerechtigheden niet als de baren der zee? Lichtzinnig ongeloof hier, schaamtelooze zondedienst daar, koude liefdeloosheid bijna overal; de opvoeding der jeugd in vele huisgezinnen verwaarloosd, eene jongelingschap in werelddienst verzonken, eene mannenschaar aan den Mamnon verslaafd, eene vrouwenschaar in de ijdelheden verstrikt: zietdaar het treurig schouwspel, dat de zoogenaamde christenmaatschappij oplevert meer dan ooit in onze tijden. Welnu, gemakkelijk is het te zuchten en te klagen en de handen in den schoot te doen zinken. Maar dit leert gij niet in de school van Christus. Zijt gij Christenen, vlucht niet in de woestijn, maar treedt op met moed en fierheid, met veerkracht en standvastigheid, met geloof en hoop tegen al wat uit den booze is in uw kring, in huis en maatschappij en kerk. Met geloof en hoop, zeg ik, want voorwaar gij doet geen ijdel werk, gij bouwt den tempel Gods,

welks fondament vast staat, gij doet een werk, dat niet bezwijkt, al moest gij bezwijken.

Al moest gij bezwijken. Ja, gij zult het. Het was een profetisch woord door den psalmist gesproken, door de discipelen herdacht: *de ijver van uw huis heeft mij verslonden.* Het vuur des H. Geestes, dat inwendig brandt, behoudt ons wel voor de eeuwigheid, maar het verteert ons hier op aarde. Daar is een lijden weggelegd hier op aarde voor de dienaren Gods, een lijden, dat zij niet kennen, die de wereld dienen. Daar is eene gemeenschap aan het lijden van Christus, eene gelijkvormigheid aan zijnen dood, die de voorwaarde is voor de gemeenschap aan zijne opstanding en heerlijkheid. De gemeente vervult in haar vleesch de overblijfselen van het lijden van Christus. Onverschillig moogt gij niet zijn, moogt gij niet worden voor hetgeen de menschen u aandoen, voor hetgeen zij doen; integendeel immer meer gevoelig, immer meer geopend van hart, immer meer vatbaar voor alle indrukken, zoowel van vreugde als ook van smart. De liefde is ééne zenuw van gevoel, die op de minste aanraking trilt, of als de snaren van de Aeolusharp, steeds door den wind bewogen. Zult gij dit lijden schuwen? daarvoor angstig terugdeinzen? Neen, want dat is de heerlijkheid van den Christen, laat mij liever zeggen, van den Christus, dat hij ons geleerd heeft, te roemen in de verdrukkingen. Ziet op den Nazarener en erkent uwen meester, uwen voorganger. Immer meer spannen de bouwlieden te zamen om hem te verwerpen, die den tempel bouwt; *de goddeloozen spannen den boog, zij schikken hunne pijl op de pees, om in het donker te schieten naar de oprechten van harte* (Ps. XI : 2). En toch, met welke trouwhartigheid komt hij hun te gemoet, biedt hij zich hun aan, spreekt hij tot hen van den Vader. Hij spaart hun niet de harde redenen, maar zoo ooit, hier kon het gelden: *de rechtvaardige sla mij, het zal weldadigheid zijn; hij bestraffe mij, het zal olie des hoofds zijn.* Hadden zij den moed, — dien de goddelooze niet heeft, — zich uit te spreken, zij zouden allen getuigd hebben van zijne liefde. In dien tempel, dien zij

afbraken, ziet men hem gestadig weer bij de feesten, en wanneer hij dien voor het laatst betreedt, is het weenende: *Jeruzalem! Jeruzalem! hoe menigmaal heb ik uwe kinderen willen bijeen vergaderen, gelijk de hen hare kiekens bijeenvergadert onder hare vleugelen; en gijlieden hebt niet gewild.* Welnu, ja, hij vergadert ze toch, hij vergadert ze aan het kruis. Daar bouwt hij den tempel, dien zij verbreken. Ziet, Christenen, dat is de kracht des lijdens, dat is de overwinning in de nederlaag, dat het leven in den dood. Dat bereikt gij, zoo gij met Christus lijdt en sterft: het stichten zijner gemeente, het bouwen van het eeuwige vaderhuis.

Maar, wellicht spreek ik stout. „Gij spreekt tot ons — zoo hoor ik mij toeroepen, niet alsof wij christenen, maar alsof wij christussen waren. Immers zijn werk is eenig; en onze heiligmaking, nu ja, wel is zij noodig, maar niet in dien omvang, niet alsof zij een Christuswerk ware. Dat is hoogmoedig." Hoogmoedig! Dan zijn ook een Paulus, een Petrus en Johannes hoogmoedig, die van geen ander werk van Christus weten dan hetgeen eerst voor, maar dan ook in en door de gemeente geschiedt, die hem wel noemen den eersteling, maar opdat hij vele broeders zou hebben. Waar leert gij het, dat het werk van Christus eenig is in dien zin, dat gij het niet na te volgen hebt? Het is een booze list van den Satan, die u van eene verlossing door Christus spreekt zonder navolging van hem.

Maar nu dan, zegt gij, het is onmogelijk, en daartoe is men niet gehouden. Onmogelijk: ja, ik stem het u toe, zoolang gij niet gelooft, zoolang gij u angstvallig afvraagt: ben ik wel verlost? ben ik wel een kind Gods? zoolang gij geene vrijmoedigheid hebt voor den dag des oordeels. Maar waant niet, dat dit ongeloof u verontschuldigt. Zoo Christus u niet alzoo had liefgehad, als hij u heeft liefgehad, zoo de Zoon u niet gegeven ware, zooals Hij u gegeven is, geheel zonder voorbehoud, voor eeuwig: laat het ons dan maar vrijuit zeggen, ellendige zondaren, die wij zijn: ik kan niet gelooven, een draaglijk leven is al wat ik begeer, maar heerlijkheid, eeuwig leven is te hoog voor mij. Maar nu, waant niet, dat het nederigheid is, neen, het is

hoogmoed, die u alzoo doet spreken. Indien God u alzoo heeft liefgehad, dat Hij zijn eeniggeboren Zoon aan u gegeven heeft, opdat gij niet verloren zoudt gaan, maar het eeuwige leven beërven, dan is het geene nederigheid van u te zeggen: zoo kan God mij niet liefhebben, wel iets, wel veel minder. Het is geene nederigheid; het is hoogmoed, eigengerechtigheid. Dat is de heerlijkheid Gods, dat Hij zondaren liefheeft, werkelijke zondaren, zondaren, zooals wij zijn, geene begrippen, noch algemeenheden. Dat is *de prijs der heerlijkheid zijner genade, dat Hij ons begenadigd heeft in den Geliefde, in welken wij hebben de verlossing door Zijn bloed, namelijk de vergeving der misdaden, naar den rijkdom zijner genade.* (Ef. I: 6, 7). Hoort het: *naar den rijkdom zijner genade.* Die genade is niet arm, maar rijk, rijk als God. Hoort het: *in welken wij hebben de verlossing door zijn bloed.* Die verlossing is geen verleden, maar een heden, een eeuwig heden. Wij hebben haar in hem, die voor eeuwig is gelegd tot het hoofd des hoeks van den tempel Gods. Nu dan, zijt niet meer versaagd, maar blijmoedig; weest niet ongeloovig, maar geloovig. Laat u invoegen op het fondament als levende steenen, en ook gij zult ervaren, dat de volheid Gods is in de gemeente, en dat gij mede bouwende tevens mede wordt opgebouwd tot een heiligen tempel Gods in den geest. Amen.

BIJ GELEGENHEID DER INZEGENING VAN NIEUWE LEDEN TE ROTTERDAM.

ZONDAG 13 MAART 1864.

Men is gewoon dezen dag als een feestelijken dag in de gemeente te beschouwen. Een feestdag is een dag van vreugde. De vreugde der gemeente kan geene andere dan eene geestelijke vreugde zijn, eene vreugde, waarin de engelen Gods kunnen deelen. Gij weet het, daar is vreugde in den hemel over eene ziel, die zich bekeert. Die vreugde is ook de vreugde der gemeente: vreugde over de zielen, die zich bekeeren.

Hoe groot zou onze vreugde zijn, indien wij wisten, dat over deze allen, die heden tot de gemeente toetreden, vreugde was in den hemel! Maar mogen wij het veronderstellen? Ik wil geen somberen toon heden in de gemeente doen hooren, niet meer althans dan noodig is. Maar immers, met schijn zijn wij niet gediend en voor de klaarblijkelijkheid mogen wij de oogen niet sluiten. Voor de klaarblijkelijkheid! „Zijt gij dan een kenner der harten — zoo hoor ik mij toeroepen — en weet gij het, of deze allen, die zich na afgelegde belijdenis des geloofs heden aan de gemeente verbinden, niet in waarheid aan zich zelve ontdekt zijn, Jezus Christus hebben aangenomen en hun hart gegeven aan den Vader van alle barmhartigheid?"

Of ik het weet? Neen, voorzeker niet. Ik weet het niet van mijne eigen leerlingen; hoe zou ik het weten van u allen? Maar wij mogen en behoeven dit ook niet te weten. De kerk oordeelt

niet over het inwendige; de mensch mag geen rechter zijn over zijnen broeder.

Maar als ik van klaarblijkelijkheid spreekt, dan spreek ik van hetgeen de ervaring ons leert. Vier malen 's jaars heeft deze plechtige toetreding tot de gemeente in ons midden plaats. Hoe vele honderden worden er alzoo niet jaarlijks toegebracht! En van de tienduizendtallen, waaruit onze gemeente bestaat, hoe vele duizenden zijn er, die de behoefte gevoelen, welke men toch bij den geloovige moet veronderstellen, om 's Heeren avondmaal te houden en het verbond, waarin zij zijn opgenomen door steeds hernieuwde bekeering en toetreding tot den troon der genade te bevestigen? Is het de helft? Is het een derde?

Zouden wij de cijfers laten spreken? Zij zijn menigmaal zoo welsprekend. Ach, hoe beschamend zouden zij zijn!

Genoeg, om u te toonen, dat het geene gewaagde, geene overdreven voorstelling is, wanneer ik durf beweren: neen, niet allen, die tot de gemeente toetreden, hebben de getuigenis Gods in zich zelve, dat zij kinderen Gods geworden zijn.

Maar dit is ook niet de beteekenis van uwe toetreding. Ware dit het geval, hoe zouden ooit leeraren of opzieners der gemeente u mogen toelaten? Wie zou de verantwoordelijkheid op zich durven nemen van eene verklaring, die een oordeel over den inwendigen mensch zou bevatten? Maar ook gij, zouden niet de nauwgezetsten, zij wier hart het meest tot den Heer getrokken wordt, zich wellicht het eerst terughouden? Zouden niet juist de lichtzinnigsten zonder vreeze zijn en niet aarzelen toe te treden?

Neen, de kerk is niet de gemeente der uitverkorenen. Deze is onzichtbaar, en de kerk maakt haar niet zichtbaar.

Maar is daarom de toetreding tot de kerk zonder beteekenis? Is zij eene daad, waarop geenerlei zegen te verwachten is, ja veeleer het tegendeel? Dit toch zou het geval zijn, zoo zij zonder oprechtheid geschiedde. Onoprechten van hart kan de Heer niet zegenen. Maar de toetreding tot de kerk kan eene daad van oprechtheid zijn, al is hare beteekenis niet, dat men nu verklaart, wederge-

boren te zijn, de onverliesbare genade te hebben ontvangen, den Heere Jezus te zijn ingeplant door een oprecht geloof.

Eene oprechte daad kan deze toetreding alleen dan zijn, wanneer men hare beteekenis beperkt en daar niet meer in legt dan de aard der zaak en de tegenwoordige toestand der kerk gedoogt daarin te leggen.

Ja, ook de tegenwoordige toestand der kerk. Immers ook daarvoor mogen wij niet blind zijn en de klaarblijkelijkheid niet loochenen.

Ik althans acht mij verplicht, daarvan niet te zwijgen. Ik acht, dat de getrouwheid aan den Heer en aan de gemeente gebiedt, bij gelegenheden als deze ook in de gemeente uit te spreken, wat ieder weet, die met de toestanden, al is het maar zeer oppervlakkig, bekend is, en den schijn niet aan te nemen van iets, dat niet bestaat. Er was een tijd — of wij dien terugwenschen? neen, men kan het verleden, dat den raad Gods gediend heeft, niet terugbrengen — er was een tijd, dat de kerk rustte op den grondslag der leer uitgesproken in hare belijdenisschriften. Wanneer toen nieuwe leden tot de gemeente toetraden, werden zij geacht, die leer in hoofdzaak aan te nemen. Over den toestand des harten hebben de protestantsche kerken zich altijd zorgvuldig onthouden een oordeel te vellen. Niet dat men iets was, maar dat men iets voor waarheid hield, verklaarde men met het afleggen der belijdenis.

Die tijd is voorbij. De strijd is ontbrand in den boezem van het Protestantisme, een strijd niet over bijzaken, niet over bijzondere opvattingen en toepassingen der eene, algemeen erkende waarheid; maar over hoofdbeginselen, over het middelpunt der algemeene christelijke belijdenis, den persoon van den Christus, dientengevolge over Gods wezen, over de natuur van den mensch, over 's menschen heden en toekomst. Stormen, niet meer te binden, zijn losgebroken over de erve der vaderen en niets is er, geen enkel punt, dat niet door den wervelwind wordt losgerukt en her- en derwaarts geslingerd.

Die stormen kunnen wij niet bezweren; dien strijd te loochenen ware dwaze, ja schuldige zelfverblinding.

Onze vaderlandsche kerk is niet het minst het tooneel van dien strijd. Ook hier loeit de storm; ook hier openbaarden zich krachtig de geesten, die Jezus belijden als den Christus in het vleesch gekomen, en de geesten, die niet belijden.

Niet altijd zijn zij terstond te onderscheiden, want in de botsing der geesten schijnen zij soms eene wending te nemen tegenovergesteld aan de richting, die zij aan hunnen oorsprong ontleend hadden. De belijdende geesten schijnen dikwerf ontkennend, en de ontkennende belijdend te zijn. Aan de uitdrukkingen, die gebezigd worden, is het niet meer te erkennen, of een geest ontkennend of belijdend is. Dikwerf dient de kerkleer tot dekmantel voor materialisme en ongeloof; en ontstaat de strijd daartegen uit een beginsel van geloof in Jezus Christus.

Wanneer ik zoo spreek, dan kan ik den diepen weemoed niet terughouden, die mijne ziel vervult, als ik u aanschouw, nieuwe leden der gemeente, meest nog zoo jeugdig, zoo onervaren, veelal zoo weinig geoefend, zoo weinig in staat om op die holle zee van meeningen de richting naar de veilige haven te ontdekken. Mag ik u vragen: wat hebt gij beleden? Mag ik bij u veronderstellen vastheid van overtuiging, helder inzicht in het middelpunt der waarheid, van waar ook de ongeleerde en onervarene den weg vindt in den doolhof?

Ik zou u te veel opleggen en medewerken tot bestendiging van het grootste gevaar, dat heden ten dage in de kerk kan bestaan, namelijk dat de schijn in de plaats trede van het wezen.

Neen, dat kan ik u niet opleggen; dat is ook de beteekenis niet der vragen, die ons kerkbestuur heeft voorgeschreven bij de bevestiging der lidmaten.

Voor ik u die vragen voorstel, wensch ik ze kortelijk uit te leggen, in samenhang met de ervaringen, die in meerdere of mindere mate de uwe zijn geweest.

In de christelijke kerk zijt gij allen, op ééne na, bij wie dit in hare jeugd geen plaats heeft gevonden, opgenomen door het

teeken des doops, des doops in den naam des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes. De doop, de inlijving zijnde in het lichaam van Christus, de gemeente, plaatst u onder den invloed des Geestes, die in de gemeente is.

Ware het denkbaar, dat de Geest geheel uit eene gemeente geweken ware, zoo zou de doop geene beteekenis meer hebben en geen zegen kunnen aanbrengen. Niet in het water toch, maar in het woord, dat door den Geest tot de gemeente gebracht wordt, nadert Christus tot de gemeente. De Geest werkt door het woord en brengt den Christus tot de consciëntiën door het woord.

Welnu, ik vraag u: is het woord Gods niet tot u gekomen? Ik vraag u niet: is het zuiver, is het volkomen, is het onvermengd tot u gekomen? Maar is het niet tot u gekomen? Wat beweegt u tot de gemeente toe te treden? Immers geen dwang. Het is u niet opgelegd, het is u niet bevolen, het is niet van u geëischt, dat gij lidmaat zoudt worden. Voorbeeld, vermaning, raad hebben daartoe kunnen medewerken; en in dat voorbeeld, die vermaning, dien raad kan aan de kracht der gewoonte veel worden toegeschreven, maar toch niet alles. Ja, zelfs in die gewoonte is nog eenige overtuiging van het heilzame der Christelijke kerk verholen aanwezig. In de kennis der heilige Schrift zijt gij min of meer gebrekkig — in den tegenwoordigen tijd, dat de bijbel uit de school geweerd en in zoo vele huisgezinnen niet meer het huisboek is, mag ik niet te veel onderstellen — maar toch eenigszins onderwezen; op de heilige Schrift zijt gij althans, als op de kenbron der christelijke waarheid, gewezen in het onderwijs, dat gij ontvangen hebt, en voorzeker is u de verplichting voorgehouden om zelve te onderzoeken, en van uw recht tot onderzoek hebt gij immers eenigszins gebruik gemaakt? Van dat recht gebruik te maken, was u een plicht, die u immers is voorgehouden bij het onderwijs, dat gij hebt ontvangen. Uwe leeraren en onderwijzers waren u geene meesters, die hun gezag oplegden, maar voorgangers en leidslieden op den weg, dien gij

zelve te bewandelen hadt. Zoo althans moet het zijn. Welnu, dit is het geringste, dat bij u mag verondersteld worden — daar zijn er voorzeker, van wie met grond meer kan verwacht worden — maar dit is het geringste: dat er op den beschreven weg bij u ontstaan is *eenige* overtuiging van de waarheid, dat gij *iets* ontdekt hebt van het woord Gods, zooveel inzicht hebt verkregen in den inhoud der heilige Schrift, dat gij nu te goeder trouw u kunt aansluiten aan de christelijke kerk en een belijder van Christus worden in dien zin, dat gij meent, dat in hem, als het middelpunt der Schrift, de waarheid is geopenbaard, en ook, dat gij die wilt zoeken. Daarom neemt gij dan nu de gelofte door uwe ouders bij den H. Doop gedaan, zelve over, en wordt u gevraagd, of gij belijdt te gelooven in hetgeen als het kort begrip dier openbaring moet beschouwd worden, namelijk „in God den Vader, den Almachtige, Schepper des hemels en der aarde, en in Jezus Christus, zijnen eeniggeboren Zoon, onzen Heer, en in den Heiligen Geest." Wel wordt niet bij u verondersteld, dat gij de diepte der geheimenis, uitgedrukt in den naam des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes hebt gepeild. Behalve dat zij onpeilbaar is, en dat ook de kerk, wanneer zij dien naam belijdt, niet belijdt, wat zij begrijpt, maar wat haar geopenbaard is in de ervaring haars levens, zoo is de openbaring Gods van dien aard, dat zij eerst door ervaring gekend wordt, en veel ervaring kan men bij de meesten van u niet veronderstellen. Maar toch, niet waar? iets hebt gij wel bespeurd van die geheimenis, en eenige kracht uitgaande van dien naam hebt gij wel ondervonden? Zegt het mij, hebt gij nooit die stem des Vaders vernomen in uw binnenste, die u trok tot den Zoon? Is de vreeze Gods niet in u gewekt geworden? Heeft uw geweten u niets getuigd van zijne heiligheid en van uwe zonde, van uwe verantwoordelijkheid en van zijn gericht, van zijne rechtvaardigheid en van uwe schuld? Vreest gij den rechter van levenden en dooden niet?

Vervolgens, of gij de besliste keuze gedaan hebt, den Heer Jezus aan te hangen met een oprecht geloof, vraag ik u niet.

Mocht het zoo zijn bij velen, velen uwer! Maar zegt mij, hebt gij nog nooit eenige kracht gevoeld uitgaande van het kruis? Heeft de man der smarten, hoe veel of weinig gij hem moogt kennen, niets tot uw hart gesproken van verzoenende liefde, van vergiffenis van zonden, van verlossing en eeuwig leven? Hebt gij, zoo niet de hoop, althans het verlangen naar die hoop, die vaste en onwankelbare hoop op Hem, niet in u voelen ontwaken, en schijnt het u begeerlijk toe, te kunnen zeggen met onzen katechismus: „mijn eenige troost in leven en in sterven is, dat ik niet mijn, maar mijns getrouwen Zaligmakers Jezus Christus eigendom ben?"

Eindelijk, of gij het weet, wat het zegt: den Heiligen Geest te bezitten tot een onderpand der hemelsche erfenis, den Trooster, die bij u is, in u te hebben, den Geest der waarheid, die in alle waarheid leidt, die uit Christus neemt en het u mededeelt, dit wordt u niet gevraagd; maar zijt gij vreemd aan de eerste bewegingen des Geestes, bestaande daarin dat soms uw hart onwederstaanbaar naar boven getrokken wordt, dat gij u gedrongen gevoelt u in uwe binnenkamer op te sluiten en u op uwe knieën te werpen om uw hart uit te storten voor God, den God uws levens? Hebt gij in de vergadering der gemeente nooit iets ervaren van de werking des Geestes, die de harten te zamen voegde in het gemeenschappelijk gebed en te zamen bond onder het woord der prediking? Is u de vóór-pinksterlijke gave des Geestes, toen de Verrezene blies op zijne discipelen en het woord sprak: *ontvangt den Heiligen Geest*, ten eenenmale onbekend? Ik weet het beter; en hoe menigmaal gij ook den Heiligen Geest hebt weerstaan of bedroefd, toch weet ik, omdat de Geest niet is weggenomen, maar bij ons blijft in eeuwigheid, dat hij zich ook niet onbetuigd heeft gelaten aan uw hart, en ik heb moeite te gelooven, dat gij hem ook nu nog weerstaan zoudt, moeite te gelooven, dat er één is onder u, die niet in deze dagen menigmaal zijne knieën gebogen heeft voor den God en Vader van onzen Heere Jezus Christus, om zijne zonden te belijden en Gods genade af te smeeken, en daarom

heb ik vrijmoedigheid, u te vragen, of gij belijdt te gelooven in God den Vader en in Jezus Christus zijnen Zoon en in den Heiligen Geest?

Ik sprak van schuldgevoel en behoefte aan genade. Ik weet het: zij kunnen voorbijgaande zijn. Dat gevoel en die behoefte zijn nog geen teeken eener waarachtige bekeering, waartoe zij de voorbereiding kunnen zijn. Zonden, bepaalde overtredingen van Gods wet, kunnen ontdekt, beleden en betreurd worden, zonder dat daarom nog de zonde, de zonde des harten zelve, de bittere wortel van zooveel bitters ontdekt is, en zoolang die niet ontdekt is, is het schuldgevoel slechts voorbijgaande als een morgenwolk, en het ware, het blijvende berouw, de droefheid naar God, die eene onberouwelijke bekeering werkt tot zaligheid, is nog niet voorhanden. Maar daarom toch zijn die eerste bewegingen des harten niet te verachten. Zij zijn werkingen der voorbereidende genade, der zoekende liefde; zij zijn de roepstemmen des goeden Herders, die het verloren schaap komt zoeken in de woestijn. Zij kunnen veronachtzaamd worden en door eigen schuld te loor gaan, en indien dat bij toeneming geschiedt, zouden eindelijk die roepstemmen verstommen en het zich verhardende hart zoude komen onder het oordeel der verharding. *De aarde, die den regen op haar komende indrinkt en slechts doornen en distelen voortbrengt, is verwerpelijk en nabij de vervloeking.* Zoo dit, wat God verhoede, één uwer overkwame — ach hoe pijnigend is die gedachte, al ware het slechts één uwer, — dan zoude de tweede vraag, waarop gij thans bereid zijt met een plechtig „ja" te antwoorden, eenmaal tegen u getuigen in het gericht. Immers gij belooft in de tweede plaats niet iets te doen uit u zelve, in eigen kracht, niet iets te zullen behouden, dat gij wellicht nog niet hebt, gij belooft door Gods genade te zullen volharden in eene belijdenis, waarin alle eer gegeven wordt aan God, alle kracht toegekend aan God, alle hulp verwacht van God. De zonde te verzaken, te streven naar heiligmaking, uwen Heiland te volgen, het wordt alles in afhankelijkheid gesteld van Gods genade, die gelijk zij u gezocht

heeft, u is voorgekomen, u toebereid heeft tot deze ure, zoo ook verder u den weg wil banen en meer licht geven, ontdekkend licht over u zelve, meer lust in u wekken om tot Jezus te gaan, meer vrede doen vinden in het bloed des kruises, met meer kracht u aandoen om den booze te wederstaan in al zijne verzoekingen.

Ten slotte: met deze belijdenis zijt gij lid der gemeente van Jezus Christus, die haar gekocht heeft met zijn dierbaar bloed, der gemeente, die de belofte heeft, dat de poorten der helle haar niet zullen overweldigen. Maar deze gemeente, naar haren oorsprong en bestemming heilig en onberispelijk, vertoont niet die gedaante op aarde. Op aarde is zij niet — wij zien het genoeg — zonder vlek of rimpel. Haar bruiloftskleed is nog niet afgewerkt, het wordt om hare leden geweven door den Heiligen Geest, die haar is gegeven. De bruid wordt toebereid voor de bruiloft des lams. Op aarde openbaart de gemeente haar leven in kerken, kerkelijke leerstellingen, instellingen, eerediensten, werkzaamheden, die alle, de eene meer, de andere minder, gebrekkig zijn en bezoedeld. Toch in en door en met die gebrekkige kerken doet de Heer zijn werk en wordt de gemeente voorbereid voor den dag harer heerlijkheid. *De Geest der waarheid, die van den Vader uitgaat, zal van mij getuigen*, heeft de mond der waarheid, wiens beloften onfeilbaar zijn, beloofd in zijne laatste redenen, die zijn testament behelzen aan de gemeente, en als in éénen adem voegt hij er bij: *en gij zult ook getuigen*, de menschelijke getuigenis wel onderscheidende van, maar toch ten nauwste verbindende aan die des Heiligen Geestes (Joh. XV: 26, 27). Ja, gebrekkig is de getuigenis der menschen; gebrekkig noemden reeds de apostelen de hunne, als zij van de aarden vaten spraken, waarin zij den schat Gods droegen, en gebrekkig is de uitlegging der apostolische getuigenis in de gemeente. Toch — hierin openbaart zich de kracht van het woord niet minder dan de goedertierenheid van den Vader, die ons zijn woord brengt, — met die getuigenis der menschen getuigt de Heilige Geest mede. In die gebrekkige kerken, door vele zonden ontheiligd, door vele dwalingen ondermijnd, waar de

leugengeest niet minder dan de Heilige Geest werkt en de zielen zoekt af te trekken van den levenden God, in die gebrekkige kerken, ook in de onze, in de Nederlandsch-Hervormde, hoe ook verscheurd en schijnbaar ontbonden, vormt zich de gemeente Gods, en wordt zij gereinigd met het bad des waters door het woord en daarom hebben wij vrijmoedigheid u te vragen „of gij mede wilt werken, zoo tot den bloei van het Godsrijk in het algemeen, als tot dien der Nederlandsche Hervormde kerk in het bijzonder? Een ieder naar zijn vermogen," dat is naar de mate van het licht, dat gij ontvangt, van de kracht, die u ten deel wordt. Dat licht moet schijnen voor de menschen, die kracht moet openbaar worden in de gemeente. Niet tot slaafsche lijdelijkheid, maar ook niet tot zelfzuchtige en ziekelijke afzondering wordt gij geroepen als leden der gemeente van Jezus Christus. Met blijmoedigheid hebt gij zijnen naam te belijden in de wereld, voor de menschen. In uw huis, in uwen maatschappelijken kring, in de gemeente hebt gij te doen uitkomen, dat gij Jezus Christus' eigendom zijt geworden of wenscht te worden. Zoo bouwt gij de kerk, terwijl gij zelve als levende steenen op het fundament, dat gelegd is, gebouwd wordt. Zoo en op geene andere wijze werkt gij mede tot den bloei van het Godsrijk in het algemeen en van de Nederlandsche kerk in het bijzonder.

In dien zin dan, zooals ik dien kortelijk omschreven heb, doe ik u voor het aangezicht Gods en der gemeente de volgende vragen:

1. Belijdt gij te gelooven in God den Vader, den Almachtige, Schepper des hemels en der aarde, en in Jezus Christus, Zijnen eeniggeboren Zoon, onzen Heer, en in den Heiligen Geest?

2. Zijt gij des zins en willens bij deze belijdenis te volharden, de zonde te verzaken, te streven naar heiligmaking en uwen Heiland in voorspoed en tegenspoed, in leven en in sterven getrouw te volgen, gelijk aan zijne ware belijders betaamt?

3. Belooft gij tot den bloei van het Godsrijk in het algemeen en van de Nederlandsche Hervormde kerk in het bijzonder naar uw vermogen mede te werken?

(Na de belofte:)

„De God des vredes heilige u geheel en al, en uw geheel oprechte geest en ziel en lichaam worde onberispelijk bewaard in de toekomst van onzen Heer Jezus Christus. Hij, die u roept, is getrouw, die het ook doen zal!" Amen.

„*Och! heilig ons dan in uw waarheid.*" Gij weet, aan wien die bede ontleend is, dat zij eerst voor u gebeden is, althans voor al degenen, die op de apostolische getuigenis in zijnen naam gelooven zouden. Zoo bad de medelijdende hoogepriester in den nacht, waarin hij verraden werd voor alle zijne discipelen. Gij vindt die bede Joh. XVII: 17.

„HEILIG ZE IN UWE WAARHEID: UW WOORD IS DE WAARHEID."

Wij willen in het licht dezer bede de verklaringen beschouwen, die gij thans hebt afgelegd.

Gij hebt beleden te gelooven in den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest. Jezus Christus zelf, die de waarheid is, het eeuwig woord, dat vleesch is geworden, heeft aan de waarheid, die, nadat zij te voren op verschillende tijden en op velerlei wijze aan Israël door de profeten was aangeduid geworden, in hem volkomen geopenbaard is, die uitdrukking gegeven, toen hij afscheid nemende van de aarde aan zijne discipelen beval, de volkeren te doopen in den naam des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes. Getrouw aan dit bevel heeft zijne kerk standvastig dien naam beleden en in den zin dier belijdenis zoeken in te dringen. Dien zin ten volle te verstaan, den grond te peilen der geheimenis in dien naam

uitgesproken: dit, wij zeiden het reeds, is haar niet gegeven. Altijd blijft de waarheid boven haar, en hoe diep zij delve, hoe hoog zij stijge, altijd blijft de naam haar te wonderlijk. Geen wonder: Gods wezen is ondoorgrondelijk, en indien de Geest de diepten Gods peilt, de volheid des Geestes is niet uitgestort in de gemeente. En toch op verwonderlijke wijze aantrekkelijk is de geheimenis, uitgedrukt in de naam des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes; en een iegelijk, wiens oogen beginnen open te gaan, begint ook iets te verstaan van het verborgen en toch zoo machtig werkende wezen Gods, iets te kennen van dien God, die daar is boven allen en door allen en in allen. Ja, naarmate men toeneemt in geestelijk leven, in zelfkennis, in behoefte aan en ervaring van verzoening met God, in kracht tot heiligmaking, neemt ook die kennis toe, dan onthult zich immer meer de heerlijkheid van dien naam des Vaders, die ons heeft liefgehad vóór de grondlegging der wereld, des Zoons, die zich zelven voor ons heeft overgegeven, des Geestes, die ons leidt in al de waarheid. Maar hoe zult gij toenemen in ervaring en daardoor in kennis, mijn jeugdige broeders en zusters en gij allen, die dezelfde belijdenis met hen hebt afgelegd en wederom wenscht te vernieuwen aan de tafel des Nieuwen Verbonds? Wordt gij daartoe verwezen naar hetgeen in uw eigen binnenste omgaat? Bepaalt zich de kenbron der waarheid tot uwe eigen gemoedsbewegingen en overdenkingen? Hoe zoudt gij in dien doolhof den leiddraad vinden? Hoe zoudt gij weten te onderscheiden tusschen hetgeen uit God is en hetgeen niet uit God is? Zoudt gij niet spoedig, de verwarring uwer gedachten en gevoelens moede, liever de oogen sluiten, niet meer naar binnen zien, maar slechts naar buiten, al uwe aandacht en liefde schenken aan de wijde, wijde wereld daar buiten, die u immers lokt en trekt en u zooveel, zoo oneindig veel belooft? Neen, aan dit gevaar kunt gij ontkomen; tot u zelve zijt gij nog niet bepaald en binnen de grenzen van uw eigen gemoed niet beperkt, zoo gij de waarheid zoekt en liefhebt. Die waarheid heeft een woord; dit woord is gesproken in de wereld, en daarom kunnen wij de waarheid

kennen. De mond der waarheid heeft gebeden: *heilig ze in uwe waarheid*; maar voegt er terstond bij: *uw woord is de waarheid.*

Uw woord is de waarheid. Ik wensch u geluk, nieuwe leden der gemeente, u en mij zelven en zoo velen er tot de gemeente zijn toegetreden, niet over hetgeen gij zijt, over hetgeen wij zijn. Wij zijn zelve in ons zelve niets, niets dan onmachtige stervelingen, niets dan weerlooze speelballen van de wereld buiten ons en van onze begeerlijkheden in ons. Maar ik wensch u geluk met die vastheid, die wij hebben, zoodra wij haar begeeren, in het woord Gods, in dat woord, dat voorwaar niet vreemd aan onze consciëntiën, maar dat klaarlijk is uitgesproken in Israël en belichaamd in den Zoon des menschen, die zelf niet dan woord Gods is, het afschijnsel der heerlijkheid Gods en het uitgedrukte beeld zijner zelfstandigheid. Wat zal ik u dan zeggen? Waartoe zal ik u vermanen? Waartoe anders in de eerste plaats dan hiertoe: onderzoekt dat woord? Het zij u het licht op uw pad, de lamp voor uwen voet. Ziet, als ik let op de tijden, die wij beleven, en op uw zwakheid en onmacht, dan zou ik geen hoop kunnen koesteren voor uw toekomst, slechts bezorgdheid en angst. Maar dit is mij, dit zij ons allen tot troost: Gods woord blijft in eeuwigheid. Ja, vele benauwdheid der tijden staat ons te wachten, naar de ervaring en naar het woord des Heeren. Oorlogen en geruchten van oorlogen aan alle plaatsen. Ontbindingen van kerk en staat zijn toenemende en ook voor den oppervlakkigste niet meer te loochenen. Indien we geen anderen steun hadden aan te bieden aan degenen, die tot ons toetreden, dan dien van eene kerk, die open staat voor alle wind van leering, van eene maatschappij, waarin materialisme en ongeloof hand over hand toenemen en ook het laatste overblijfsel van eerbied voor den christelijken naam dreigen te verzwelgen, hoe zouden wij den moed hebben, zulk eene rietstaf u in de hand te geven, die knakken zou, zoodra gij er op steundet? Maar neen, gij weet het, wie gezegd heeft: *hemel en aarde zullen voorbijgaan, maar mijne woorden zullen geenszins voorbijgaan;* en tot hiertoe heeft de geschiedenis haren

stempel gedrukt op deze getuigenis. Nu dan, mijne jeugdige broeders en zusters, laat die woorden op u werken; zondert iederen dag, behalve wat uw ouderlijk huis u mocht aanbieden, ook voor u zelve eenige oogenblikken af om onder de wijding des gebeds een woord Gods te zoeken voor uwe ziel in die schriften, die u wijs kunnen maken tot zaligheid. Om u te mengen in de twisten der geleerden over den oorsprong en de samenstelling der bijbelsche schriften, daartoe wordt gij in den regel niet geroepen. Ik wil u voorzeker niet zeggen: blijft daaraan vreemd, zoo gij gelegenheid mocht hebben over de belangrijke vraagstukken van onzen tijd ook op dit gebied u in te lichten. Maar wel durf ik u dezen raad geven, laat mij liever zeggen, deze smeekstem u doen hooren: stelt den indruk, dien de inhoud der Schrift op u mocht maken, niet afhankelijk van die vraagstukken des verstands. De Schrift zal zich als woord Gods aan u kenbaar maken door de eigen kracht van het woord Gods, zoo gij dat woord zoekt. Dat dan ook geene godsdienstige geschriften, hoe voortreffelijk zij ook mogen zijn, ooit de plaats bij u bekleeden van de oorspronkelijke getuigenis Gods in de profetische en apostolische Schrift. Bekommert u niet in de eerste plaats over stelselmatige eenheid en leerstelligen samenhang; hoort, wat God spreekt tot uwe zielen, en bij het licht van zijn woord zal er licht komen in uw verstand, orde in uwe denkbeelden, omdat er vrede zal zijn in uw hart. En gij, ouderen van dagen, dat gij eerst dan toetreedt tot de gemeente, is misschien niet uwe schuld, — allicht toch eenigszins — maar altijd duidt dit feit op eene min of meer verwaarloosde jeugd, min of meer in onverschilligheid doorgebrachten rijperen leeftijd. Maar ook daarom — is het niet zoo? — mag men bij u thans des te meer veronderstellen levendige behoefte des harten aan het evangelie des koninkrijks en een gerijpt voornemen des harten om den levenden God te dienen. Welnu, het verleden zij u tot waarschuwing, om thans met verdubbelden ijver de kennis te zoeken van zijnen naam, het licht te zoeken, dat van hem uitgaat, en het te laten schijnen voor de menschen. Zijt gij hoofden eens huisgezins,

het hangt voor een groot deel van u af, of ook uwe kinderen zullen te klagen hebben over eene verwaarloosde jeugd, over de onwetendheid en onverschilligheid, waarin de zoo vatbare kinderlijke geest zal zijn begraven geweest en de frissche jongelingsleeftijd zal zijn doorgebracht. De Bijbel worde dan uw huisboek, en door het gemeenschappelijk gebed worde gelijk uw hart, zoo ook uwe nederige woning tot een heiligdom voor den almachtigen God, die hemel en aarde geschapen heeft. En ook gij, die uit de moederkerk, die ons verstooten heeft, tot ons zijt overgekomen, wat heeft u bewogen, uwe vastigheid te verlaten voor hetgeen men van uwe zijde onze puinhoopen noemt, wat anders dan dat gij op die puinhoopen zaagt bloeien de liefelijke plant van Gods woord, en dat die u onsterflijker toescheen dan het steenen gebouw, hoe hecht ook de steenen er van te zamen gevoegd schijnen! Zocht gij slechts eene andere kerk dan de uwe, ik zou u niet hebben toegeroepen: kom over tot ons; maar neen, gij zocht en gij vondt, niet waar? Gods woord. Welnu, wij dienaren der kerk, wij reiken het u toe met beide handen en wij roepen: gelooft *ons* niet, maar gelooft dat woord, en verwerpt ons, zoo wij iets leeren in strijd met de getuigenis van apostelen en profeten, iets, dat u niet tot Jezus brengt, tot hem, die de geest is der profetie en de inhoud der apostolische verkondiging.

„*Uw woord is de waarheid,*" spreekt de Heer, en daarom, omdat die waarheid niet verborgen is, maar geopenbaard in het woord, daarom kan hij bidden: „*Heilig ze in uwe waarheid.*" Ziet, mijne geliefde broeders en zusters, dat beloofdet gij in de tweede plaats, dat gij de zonden zoudt verzaken, zoudt streven naar heiligmaking, en alzoo uwen Heiland getrouw zijn in voorspoed en in tegenspoed, in leven en in sterven. Hoe overtollig ware die belofte — verondersteld, dat uwe eerste verklaring oprecht is afgelegd — indien gij nu slechts te doen hadt voortaan met oprechte belijders, indien gij, toetredende tot de gemeente, nergens meer de wereld zoudt ontmoeten, de wereld, die in den booze ligt en die krijg voert

tegen de uitverkorenen Gods. Maar gij weet het, wat de laatste waarschuwing was en de laatste vertroosting van hem, die alzoo voor u gebeden heeft: *In de wereld zult gij verdrukking hebben; maar hebt goeden moed, ik heb de wereld overwonnen.* (Joh. XVI: 33). Gij weet het, wat hij mede voor u gevraagd heeft: *Ik bid niet, dat Gij hen uit de wereld wegneemt, maar dat Gij hen bewaart van den booze.* (XVII: 15). De wereld, de wereld! weet gij, wat dit woord beteekent, naar de Schrift? Niet maar alleen de verloren, de in de duisternis van onkunde en zonde hopeloos naar redding uitziende, niet de heidenwereld met hare diepe ellenden en onuitsprekelijke behoeften, neen de afvallige, de Gode en zijn woord vijandige wereld. Zij grijnst u tegen in en buiten het heiligdom, zoekende u als een roof weg te voeren, o ziele, die u aan Christus wilt geven. Wat zeg ik? Zij grijnst u tegen! Ach, deed zij dat slechts, gij zoudt haar dreigen niet vreezen, haar spot verachten, haar aanvallen afslaan aan den voet van het kruis. Neen, zij lacht u aan, zij nadert tot u met de snoeren der liefde, waarmede zij ook beweert aan het kruis gebonden te zijn, om u te trekken en te verstrikken en onder liefelijk gezang te dooden. Kent gij niet reeds dien schijnbaar niet boosaardigen, maar goedaardigen en medelijdenden glimlach, waarmede zij uwe eenvoudigheid bespot, zoo gij eenigszins laat blijken, dat er vreeze Gods is in uw hart? Kent gij niet dien beschermenden toon, waarmede zij uw geloof in Christus prijst, want ook zij gelooft in Christus, immers doopt zij met zijn naam de vrijgeesterij, de menschvergoding en den natuurdienst, dien zij u aanprijst? Kent gij niet dien verpletterenden blik van minachting, waarmede zij u aankondigt, dat zij u voortaan zal verstooten en uitwerpen, zoodra gij den moed hebt, haar in het aangezicht te zien en te weerstaan? Ach, ik weet het wel — neen laat mij niet alzoo spreken, hoe zou ik het weten? maar ik vrees het toch maar al te zeer, — dat meer dan één een prooi zal worden der wereld en met haar zal vergaan. Mij dunkt, ik zie reeds meer dan één van u, die nog op dezen zelfden dag den Heer zal verloochenen, die zich

zijner belijdenis zal schamen, als straks deze en gene nog slechts ten halve een spottoon zal wagen. En dan .... deze indrukken gaan voorbij; daar wordt u voorgespiegeld, neen geen kwaad, maar onschuldig genoegen, noodige verstrooiing, eene vrije, frissche levensbeschouwing, een onbekommerd genot der dingen dezer wereld. *Verblijd u, o jongeling, in uwe jeugd*, wordt u toegeroepen, *en laat uw hart zich vermaken in de dagen uwer jongelingschap, en wandel in de wegen uws harten en in de aanschouwing uwer oogen;* maar er wordt niet bijgevoegd: *weet, dat God om al deze dingen u zal doen komen voor het gericht* (Pred. XI: 9;) en zoo zachtkens, onmerkbaar, gij hebt het niet gewild, gij hebt het niet besloten, glijdt gij af op het hellende vlak, den afgrond te gemoet. *Heilig hen in uwe waarheid:* heeft hij gebeden, die de wereld kende en de wereld heeft overwonnen. Heiliging, het is afzondering, afzondering, ik zeg niet uitwendige, maar inwendige, stille wijding des gemoeds. Heiliging, het is besnijdenis des harten, het is de verborgen samenstemming van al de genegenheden uws harten tot den Heilige, die uw hart zoekt om er woning in te maken. Heiliging, het is het immer hooren van de Godsstem in uw hart, het opmerken van het Godswerk om u heen. Daartoe is u de waarheid geopenbaard, opdat zij niet buiten u blijve, maar de waarheid worde van uw hart, de waarheid van uw leven. Daarom bidden wij voor u en voor ons zelve, wat onze hemelsche hoogepriester voor ons heeft gebeden en nog bidt: *Heilig ons in uwe waarheid, o God.* Daarom smeeken wij u in deze heilige ure: bluscht den Geest der heiligmaking niet uit: dooft het licht Gods niet in uw binnenste; speelt niet met het heilige, speelt niet met uw geweten, spot niet met Gods woord. Het heilige zij u heilig en gij zult heilig worden, want de Heilige Geest in uw hart zal de zonde van dat hart te voorschijn roepen, bestraffen, uitwerpen. Door den Heiligen Geest in uw hart scheidt zich een nieuwe mensch af in uw hart van den ouden; en de nieuwe mensch zal machtig worden over den ouden, niet om hem te verdelgen, althans niet in dit leven, maar om hem te binden, om hem te kruisigen, en gij zult leeren, wat het

zegt, dien ouden mensch dagelijks af te leggen en den nieuwen mensch aan te doen, den nieuwen, dat is Jezus Christus den rechtvaardige, den heilige, den nieuwen mensch, die ook in u geschapen zal zijn in ware rechtvaardigheid en heiligheid.

„*Heilig ze in uwe waarheid: uw woord is de waarheid.*" Zoo bad de hemelsche hoogepriester op aarde, toen hij zich zelven voor de zijnen heiligde in het offer des kruises, opdat ook zij heilig mochten zijn in waarheid. Zoo gaat hij voort te bidden voor de gemeente in het hemelsch heiligdom, waar hij is ingegaan met het bloed des eeuwigen testaments. Voor de gemeente ja. De gansche gemeente was hem voor den geest en in het hart, toen hij alzoo bad, en de gansche gemeente heeft hij geheiligd door zijn bloed en zegent hij met zijnen hoogepriesterlijken zegen. Vergeet het niet, nieuwe leden, vergeten wij het niet, mijne medebelijders van Christus' naam, met onze belijdenis staan wij niet afgezonderd van elkander, maar zijn elkanders leden. Ons toewijdende aan Jezus Christus treden wij in gemeenschap met elkander in een heilig verbond der liefde. Dit beloofdet gij in de derde plaats, nieuwe leden der gemeente, dit, dat gij zoudt medewerken tot den bloei van het godsrijk en van de kerk, die u opnam. De kracht van die kerk ligt niet in haar bestuur — niet alleen nu niet, maar nooit — maar in de gemeente, die samenkomt om gemeenschap des geestes te oefenen, in den Geest, die in woord en sacrament tot haar nadert en haar leven uitspreekt. Daarom is het ons ook niet genoeg uwe persoonlijke belijdenis te ontvangen, maar komt gij te zamen, om in de gemeente te worden opgenomen, uwe belijdenis voor haar te herhalen en haren zegen te ontvangen. Nu dan, bouwt mede den heiligen tempel Gods. Wat de toekomst zal zijn van den kerkvorm, die tegenwoordig nog zoo vele en zoo tegenstrijdige geesten omvat, of de Heilige Geest machtig zal worden over dien vorm en hem doordringen en bezielen, dan wel, of de geest der ontkenning ook dien vorm meer en meer zal ontbinden door de belijdende geesten uit te

werpen, ik weet het niet, het is Gode alleen bekend. De naaste toekomst onzer kerk in haar uitwendig bestaan is stikdonker. Maar dit weet ik, dat de steenen, ingevoegd op het levende fondament, daarvan niet kunnen worden afgerukt en dus ook niet van elkander gescheiden. Dit weet ik, dat iedere poging om te behouden, wat wij hebben, om het wegstervende te versterken, om het kreupele en afwijkende te bevestigen, niet verloren zal gaan, al mocht ook de uitkomst anders schijnen dan de bedoeling medebracht. En daarom wek ik u op, geliefde broeders en zusters, niet alleen: *verlaat onze onderlinge bijeenkomsten niet,* immers zoolang u het woord Gods verkondigd wordt; niet alleen: verkondigt den dood des Heeren aan de tafel des Nieuwen Verbonds, in het geloof aan de verborgen gemeenschap der heiligen, maar ook en bovenal, als den grond van iedere uitwendige gemeenschap: Hebt lief! Hebt de broederen lief in de gemeenschap des geloofs. Hebt de afdwalenden lief en trekt hen door uw woord en voorbeeld. Hebt de vijanden lief en overwint hen door uwe lijdzaamheid en geduld. Maar wat zeg ik? Wat wek ik op om anderen lief te hebben, zoo gij wellicht u zelve nog niet liefhebt? Zoo gij u zelve nog niet liefhebt? Neen, gij hebt u zelve nog niet lief, zoo gij nog uw eer vindt in uwe schande en u zelve zoekt, wandelende naar de begeerlijkheid des vleesches en naar de begeerlijkheid der oogen en naar den hoogmoed des levens. Neen, de zelfzucht der zonde is het tegenbeeld van de zelfliefde des geestes. Daarom zij dit mijne laatste vermaning: Hebt u zelve lief; en dan zult gij uwen naaste liefhebben als u zelve. Hebt u zelve alzoo lief, als Christus u heeft liefgehad, toen hij zijne ziel stelde tot een rantsoen voor uwe ziel. Hij heeft aan u niet gewanhoopt: gij waart verloren, hij is u komen zoeken. Gij waart hongerig en dorstig, hij is u komen spijzigen met de spijze des eeuwigen levens en drenken met het levende water; gij waart vreemdeling, hij is u komen opnemen in het vaderhuis; gij waart naakt, hij is u komen kleeden met het bruiloftskleed; gij waart krank, hij is u komen genezen; gij waart in de gevangenis, hij

is u komen verlossen. Erkent dan zijne liefde jegens u en gij zult zijne liefde openbaren in de wereld door de uwe. Zoo zij het. Daartoe beware hij u in zijne genade. *De God nu aller genade, die ons geroepen heeft tot zijne eeuwige heerlijkheid in Christus Jezus, nadat wij een weinig tijds zullen geleden hebben, dezelve volmake, bevestige, versterke en fundeere ulieden. Hem zij de heerlijkheid en de kracht in alle eeuwigheid.* Amen. (1 Petr. V : 10, 11).

WIEN WIJ VERWACHTEN.

Want nog een zeer weinig tijds, en hij, die te komen staat, zal komen en niet vertoeven.

HEBR. 10 : 37.

Wij allen leven, zonder het te weten wellicht, in de verwachting van iets, dat komen zal. Ons geheele leven is één wachten. Ieder mensch heeft het gevoel, dat hij niet verkregen heeft, wat hij verkrijgen moet, niet bereikt, wat hij bereiken moet. Wachten is eene der voorwaarden van 's menschen leven op aarde.

Wij hebben ons zelve slechts gade te slaan, onze gedachten als 't ware te beluisteren, en met een oog door zelfkennis verlicht anderen waar te nemen, om in te zien, dat niet het heden, maar de toekomst den grondtoon aangeeft van onze inwendige overlegging en besluiten. Onder de schijnbare eenvormigheid onzer levensdagen, te midden der kalmte op de oppervlakte der maatschappij, terwijl het dagelijksche leven vaak zoo alledaagsch, zoo onbeduidend, zoo kleurloos schijnt en slechts al de eentonige beweging van hetzelfde raderwerk den cirkel terugbrengt van dezelfde gewoonten en verrichtingen; — gewoonten en verrichtingen, die men uit een zeker standpunt beschouwd met den wijzen koning van Israël *ijdelheden* zou kunnen noemen; — onder die effen oppervlakte kloppen harten en dat kloppen is vaak gejaagd, in die harten woont onrust, hijgend verlangen, gespannen verwachting. Gij behoeft den sluier van gewoonten en maatschappelijke vormen, die over het leven ligt uitgespreid, zelfs niet op te lichten, om die gejaagdheid des harten waar te nemen. Zij verraadt zich door

dien sluier heen, zij verraadt zich minder in de woorden dan in het beweeglijke spel der gelaatstrekken, in het wisselend licht van het oog, in de trillingen der stem. De mensch kan zijne spraak beheerschen, maar niet zijn oog, niet de zenuwen zijns gelaats, niet den omloop zijns bloeds. Het gelaat eens menschen is de sprekende wederlegging van het materialisme, dat den geest loochent of althans den geest aan de stof onderwerpt en uit haar verklaart.

Wij zijn wachtende. Zonder toekomst leven wij niet. Zonder verbeelding is er geen geest, en de verbeelding, die zich eene toekomst maalt, onderdrukken, dat is den geest onderdrukken. Zonder verbeelding, zonder toekomst zijn wij dood.

Zal ik u nu de verschillende tijdperken des levens opsommen om te zien, hoe zich deze verwachting van hetgeen komen zal openbaart? Zal ik u wijzen hier op het kind, dat in zijne spelen en ongekunstelde taal zijne bewondering openbaart van het leven der volwassenen en het zoekt na te bootsen en alzoo onwillekeurig toont, hoe zijn geest bezig is met de toekomst? Zal ik u binnenleiden in den huiselijken kring om u te wijzen, hier op den strevenden, ondernemenden of leergierigen jongeling, daar op de jonge dochter, wier schuchterheid niet kan verhinderen, dat zich op haar gelaat allerlei droomen afspiegelen? Wat is de drijfveer van dit streven? Wat zoeken die droomen?

Maar de leeftijd is voorbij, waarin het zoeken en streven natuurlijk schijnt. De jongeling is in de maatschappij gevestigd, de jonge dochter bestiert haar eigen huis, als gelukkige vrouw en moeder. Is het nu uit met de droomen en verlangens en verwachtingen? Hij, die staat te komen, is hij gekomen? Antwoordt, gij mannen, in huis en maatschappij geëerd en die eer waardig. Zegt het mij, gelukkige vrouwen en moeders. Ik stel mij uw leven zoo gezegend mogelijk voor. Alle denkbare voorrechten, zelden in één leven saamgevat, zijn in het uwe vereenigd. Gij zijt in het bezit van gezondheid, fortuin, van een gewenschten werkkring, die uw tijd vervult, zonder u af te matten. Gij zijt gelukkig gehuwd,

hebt voorspoed met uwe kinderen, hebt eenige weinige ware vrienden, wat zeldzaam is. Al wat men in het leven redelijk verlangen kan, is het uwe. Welnu, zijt gij bevredigd? Is de inwendige stem, die altijd iets eischt, verstomd? Doet zij hare klacht niet meer hooren? Zoo gij — wat zeer mogelijk is — slechts u zelve zoekt, uw eigen geluk en niet dat der u omgevenden, dan draagt gij uwe kwelling met u, uwe plage is daar iederen dag, een onverzadelijk verlangen knaagt aan uw leven; u kwelt, u drukt, u slaat ter neder het ledig van uw hart. Zoekt gij u zelve niet, — wat ook mogelijk is — zoekt gij gelukkig te maken, omdat gij gelukkig zijt, dan zal eigen geluk u niet bevredigen, noch u volkomen omtrent de toekomst gerust stellen. Immers zoolang gij om u heen ziet lijdende menschen, eene lijdende menschheid, kan uw geluk u ook niet voorkomen, vast gevestigd te zijn. Waar geluk toch eischt harmonie en sluit tweespalt uit. De enkele mensch kan niet gelukkig zijn, zoo het geslacht, waartoe hij behoort, het niet is; het geluk des enkelen eischt het geluk des geheels.

Ja, de besten van ons geslacht, de degelijkste en nauwgezetste menschen, zij, die niet klagen over hun lot, die betuigen en gevoelen, dat zij voor zich zelve meer hebben dan wat zij hadden durven verwachten, deze menschen haken het vurigst naar verandering, naar een anderen toestand dan dien, waarin zij verkeeren.

Welnu, wat verwachten zij? De vruchten van hun werk? Het welgelukken van hunnen arbeid voor de maatschappij, voor eigen huis en in eigen hart? Een beteren toestand der maatschappij vooreerst? Zullen zij in vrede sterven, zoo zij kunnen sterven met de bewustheid van iets goeds verricht, iets nuttigs en duurzaams gesticht te hebben en een gezegende nagedachtenis na te laten? Ach, de ouderdom volgt den rijperen leeftijd als op de hielen. Hij is daar, vóór men het weet. En ziet de taak is niet afgedaan; het werk is pas begonnen. Hoe meer men werkte, des te uitgebreider werd de taak. Alle krachten heeft men ingespannen, maar heeft men iets bereikt? Men heeft dapper gestreden tegen het

kwade, maar, waar men éénen hydrakop verbrijzelde, daar kwam een andere te voorschijn. Men heeft de veredeling der menschheid, de verbetering der maatschappij zich ten doel gesteld, maar is er nu minder kwaad, minder lijden in de wereld dan vóór wij begonnen? Zullen wij de wereld verlaten met het bewustzijn, haar beter achter te laten, dan toen wij in haar optraden?

Maar het zij zoo: met de wereld hebben wij weinig te doen. Onze wereld zij ons huis. Zijn wij daar tenminste voorspoediger geweest dan in de maatschappij? Nog eens: antwoordt mij, gij ouders. Ziet op uwe geliefde kinderen, voor wie gij uw bloed zoudt geven, aan wie gij beter dan uw bloed, aan wie gij uw hart gegeven hebt, ja, voor wie gij een geweten hebt, dat gij wellicht voor u zelve — helaas, dit is maar al te vaak het geval — prijs geeft. Immers gij duldt in hen het kwaad niet, dat gij wellicht in u zelve toelaat. Welnu, hebt gij met hen uw doel bereikt? Zijt gij geslaagd in uwe liefderijke bedoelingen jegens hen? Ik wil het tafereel niet donker kleuren, zoodat waarheids- en eigenliefde het zou afwijzen. Ik neem aan, dat uwe kinderen u teeder liefhebben, dat zij u geen verdriet, noch uw naam en opvoeding schande aandoen. Neen: zij zijn uwe eer en kroon in de wereld. Nog eens: hebt gij uw doel met hen bereikt? Zijt gij met hen geslaagd, zooals gij hadt willen slagen? Ik wil u den grootsten troost, dien christelijke ouders omtrent hunne kinderen kunnen bezitten, niet ontrooven. Ik weet wel, dat men omtrent de toekomst, d. i. de eeuwige toekomst zijner kinderen gerust kan zijn; maar dit is eene gerustheid, die noch van hen, noch van u afhangt, en die tot een gebied van ervaringen behoort, dat ik tot hiertoe onaangeroerd liet. Ik spreek van hetgeen voor oogen is en vraag u: bezit gij eenigen waarborg in hen zelve? Is u het menschelijk hart nog zoo vreemd, dat gij niet zoudt weten, dat, hoe sterk ook de invloed der liefde zij, die invloed niet verder reikt dan het bereik van de werking der liefde, dat eene eindige liefde een eindigen invloed uitoefent, dat het hart uwer kinderen niet in uwe macht is, en dat dezelfde strijd, dezelfde gevaren, die gij hebt

moeten doorworstelen, ook door hen moeten doorleefd en doorworsteld worden, strijd en gevaren, die gij noch voorzien, noch weren kunt? Vaders en moeders, zoo gij geen anderen waarborg hebt voor de toekomst uwer kinderen, dan wat gij voor hen hebt kunnen doen, dan mag ik u wel vragen: zijt gij geslaagd? Kunt gij hen gerust verlaten en uw hoofd nederleggen zonder zorg, noch kommer?

Maar, ten minste, zijt gij met u zelve geslaagd? Hebt gij vrede gevonden? Naarmate gij toeneemt in jaren — is het niet zoo? — heeft uwe eigenaardigheid, uw persoonlijk karakter zich altijd duidelijker afgeteekend te midden der u omgevende menschen en zaken. De golven des levens zijn gestegen om u heen, ja tot boven uw hoofd, soms schenen zij u mede te sleepen en gij hebt u kunnen inbeelden, dat gij slechts een deel waart van het geheel. Meestal hebt gij er misschien in het geheel niet aan gedacht, wat gij toch zelve waart, en hebt u laten voortleven op den stroom, die u zachtkens medevoerde. Maar toch, gij hebt uwe uren van inkeer in u zelve gehad, vrijwillig of gedwongen. Welnu, hoe meer gij nadacht, des te meer gevoeldet gij duidelijk, dat wat gij uw *ik* noemt, uw eigen persoonlijk leven, niet opgaat in die menschen, die u omringen, hoe lief zij u ook zijn, niet in die wereld, wier stroom u medesleepte, ook niet in dien werkkring, dien gij den uwen noemt; dat uw *ik*, uw eigen persoonlijk leven, niet is noch uw ambt, noch uw huis, noch uwe geliefden. *Gij, gij zelf*, dat is noch uwe vrouw, noch uwe kinderen, noch uwe vrienden, noch uw vaderland; *gij*, dat zijt *gij* zelf. Als wij daaraan denken, dan worden wij wel eens bang voor ons zelve, wij vreezen om ons zelve in het aangezicht te zien, om aan ons zelve ontdekt te worden. Dat wij *zijn*, dat verschrikt ons. En wij sluiten de oogen teneinde ons niet te aanschouwen, en wij slaan de oogen om ons heen ten einde ons aan iets vast te klemmen, wij heffen ons hoofd opwaarts, in valsche gerustheid en ziende op onze geliefden, op onzen werkkring, op onzen stand in de maatschappij, zeggen wij met fierheid: dat ben ik, dat is mijn leven.

Dat is mijn leven. Wij bedriegen ons; neen, dat is ons leven

niet. Ziet om u heen in de natuur. De boomen, die de lente heeft zien uitbotten, de zomer bloeien, waarop de herfstzon een laatsten glans heeft gespreid, wier kroon wij eerst geel, weldra bladerloos hebben zien worden, om eerlang als uitgestorven stammen met het doodskleed van den winter te worden bekleed: die boomen, zij zijn ons beeld. Wij werden ook door het leven als ontbladerd; terwijl wij leven, verliezen wij ons leven, onze kroon verdort, onze bladeren vallen af. Leven wij lang, dan zijn wij spoedig een alleenstaande, bladerlooze stam. Alles is afgevallen, vruchten en loof; maar de stam is gebleven, en die stam dat zijn wij.

Zoo is de ouderdom daar, en hij die te komen staat, is niet gekomen. Nog wachten wij. Wij wachten altijd. Dat wachten begint ons te verontrusten. Mijn God, mijn God, roepen wij uit, is dat, is dat mijn leven: altijd wachten! Twintig, veertig, tachtig jaar was ik wachtende, en niets is gekomen, niemand is gekomen! Zal het eeuwig zoo zijn? Is dit leven symbool en profetie van het toekomende? Hoe somber is dat symbool, hoe wanhopig die profetie! Zal ik eeuwig wachten? In de wereld met al hare afleidingen en afwisselingen stond ik toch eigenlijk alleen. Blijf ik alleen in den dood? alleen in de eeuwigheid? Ben ik gedoemd tot een leven, zooals dat van den boom, die in de lente weder bloeit om dan weder te verdorren en wederom te bloeien? Is mijn leven alzoo een eeuwig wachten, een eeuwig worden, dat is een eeuwige ontkenning van de eeuwigheid? Zal ik nooit het geheim leeren verstaan van mijnen strijd, van mijne angsten en verwachtingen? Zal ik altijd in den omtrek der dingen gevangen blijven en nooit tot het middelpunt doordringen? Of is mijn bestaan een altijd voortgetrokken rechte lijn, die nergens eindigt en waarvan ieder beschreven punt de opheffing is van het voorafgaande? Is er geen middelpunt, geen rustpunt? En wat er in al deze wisselingen alleen niet wisselvallig is, is het de wisselvalligheid zelve?

O gij grijsaard, die het leven moet kennen, troost u, zoo gij kunt, met dit troostelooze vooruitzicht. Ontvlamt dan, gij jonge-

lingen, in geestdrift bij de gedachte aan zulk een eindeloozen vooruitgang, een vooruitgang bestaande daarin, dat men altijd op nieuw verliest, wat men bereikt had, altijd stijgt naar het onbereikbare, het kleurlooze licht, de ijle lucht, het vormlooze wezen! Ach, al kondt gij die ijzige hoogten bereiken, gij zoudt er sterven! En als ik zie, wat onder de heerschappij van dit schijnbeeld van vooruitgang van de geestdrift en de veerkracht der jeugd wordt; wanneer ik zie, dat zulk een groot deel der hedendaagsche jongelingschap, nu ze niet meer gelooft aan een kenbaar en bereikbaar doel, en onder voorwendsel van vrij onderzoek niet meer wil noch bewonderen, noch aanbidden, bezield is met een geest van critiek, die alles hekelt behalve zich zelve: dan is het mij, alsof ik die levens door een adem des doods zie aangetast, en ik durf aan deze jeugd, die niet aanbidt en niet strijdt, een ouderdom voorspellen, die niet zal hebben overwonnen, een ouderdom zonder vreugde en zonder hoop.

Neen, dat wachten bedriegt ons niet. Daar komt *iets*, daar komt *iemand*. Wij strekken ons niet alleen uit naar de eeuwigheid, maar de eeuwigheid naakt tot ons, ja, overvalt en overrompelt ons. En de eeuwigheid, dat is de eeuwige. *Nog een zeer weinig tijds en hij, die te komen staat, zal komen en niet vertoeven.*

Een weinig tijds. Ja, *een zeer weinig tijds.* Morgen, vandaag misschien. Nog een zeer weinig tijds. En wij denken, dat het ver af is. Wij meenen, dat wij wel gewaarschuwd zullen worden, eer hij komt. Maar hij komt onverwachts als de dief in den nacht. De eeuwigheid is eene levende, persoonlijke kracht. De eeuwigheid is de eeuwig levende. Ziet, het valt ons moeilijk te gelooven, dat die kracht eene persoonlijke is. Waarom? Omdat zij zoo redeloos schijnt te werken. De slagen van den dood komen ons voor eer als de grillen van het noodlot dan als de werkingen eener rede. Gaan wij slechts de gangen van den dood na. Hier is de eerste levenskreet tevens de stervenssnik. Daar schijnt het lichaam zich slechts te ontwikkelen en in krachten toe te nemen

om den overgang te moeilijker en te smartelijker te maken voor een geest, die den tijd niet heeft gehad tot bezinning te komen. Hier is de rijpheid der jeugd het sein van verval. Daar wordt de mannelijke kracht als een ceder door den bliksem geveld. Hier is de eerste moederkus een afscheidskus aan het leven. Daar breekt eene langzame tering den mensch als 't ware stuk voor stuk af, en toch daagt de dood niet, alsof ook de kracht tot sterven verbroken ware. Hier plant zich een doodelijk gif voort van geslacht tot geslacht, en blijft, om beter het willekeurige te doen uitkomen, werkeloos bij den eenen, terwijl het voortwoedt bij anderen uit hetzelfde bloed gesproten. Daar snijdt een onverwacht toeval een hechten levensdraad gewelddadig af. Ginds schijnt een doodsengel over eene stad of een land te waren en teekent als in de lucht verwarde lijnen, wier richting niet is te volgen, maar waar die lijnen getrokken worden, is de lucht verpest. Elders: — maar genoeg, gij kent wel allen bij ervaring het willekeurige, het redelooze van den dood. Gij hebt er allen onder geleden. Geleden van het feit zelf des doods, geleden van het onverklaarbare van zijne wegen. Een blinde kracht is de dood, eene kracht, die niet redeneert, die niets ontziet, niets acht, niets spaart, die haar liefste slachtoffer kiest onder 't geen haar 't meest weerstaat, en die, na hare slachting te hebben aangericht onder de dichte gelederen der sterken, zich nog even omwendt om de krachteloozen en van het leven verzadigden als naoogst te lezen.

En die dood, dat zou de Eeuwige zelf zijn, God de Heer? Zoo het God niet is, dan is het de natuur. Het woord *natuur* of het woord *God* verklaart onze lotgevallen, d. w. z. de onpersoonlijke macht. *De natuur.* Wij hebben dit woord uitgedacht om aan te duiden, wat wij voor oogen hebben, wat ons werkelijk, noodzakelijk, onvermijdelijk voorkomt. *God.* Wij hebben dit woord uitgedacht om aan te duiden, wat wij zoeken, waaraan wij behoefte hebben, wat wij in ons voelen leven. *Natuur:* dit woord spreekt alzoo tot ons: o mensch, denk niet meer, hoop niet meer, bid niet meer, geloof niet meer; want denken en hopen en bidden en

gelooven, 't is al ijdelheid; zie, en tast en smaak en geniet; dat is werkelijkheid. *God:* dit woord spreekt alzoo tot ons: o mensch, hoop altijd, geloof altijd: wat gij voor oogen hebt, is niet het laatste woord; daar onder is iets en daar boven. Natuur of God! Kiest, want hier geldt het niet te bewijzen, maar te kiezen. Vraagt geene beslissing der geleerden. Hier, in de hoogste gewesten van het leven, waar het niet meer de vraag geldt om eenige verschijnselen des levens, maar om het raadsel des levens zelf te verklaren, hier bewegen wij ons op een gebied, ver boven dat der verstandelijke redeneering en logische sluitrede. Het is het gebied van den wil en het geweten. God of de natuur! De natuur of God. Zegt gij: *de natuur*, het zij zoo: ik heb u niets meer te zeggen. Ik beweer niet, u God te kunnen bewijzen; maar dan ook, bidt niet met de gemeente, mengt uwe stem niet in hare lofgezangen, gaat niet met haar op in hare heiligdommen. Uwe heiligdommen zijn de zalen der ontleedkunde. Zegt gij: de natuur, 't is wel. Maar weet, dat gij het zijt, die het zegt: uw wil, uw geweten, en dat gij geenerlei verstandelijken dwang ondergaat, als gij het zegt. Wel kunt gij u beroepen op dezen of genen geleerde, of, wat meer gewoon is, op dezen of genen jonger eens geleerden, die u zal hebben gezegd: de wetenschap heeft uitgemaakt, dat God natuur is en dat de natuur God is, dat, wat het volk God noemt, door den wetenschappelijken mensch natuur genaamd wordt: ten slotte zijt *gij* het, die beslist en die alleen kunt beslissen. Want om deze machtspreuk aan te nemen, moet gij iets opofferen, iets uitrukken uit u zelve, dat tot uw wezen behoort. Hier verstaat de rede niets en het geweten alles. *God* of *natuur* het is de keuze, die uw geweten en uw geweten alleen heeft te doen.

Heeft het gesproken, heeft het gezegd: *God;* welnu hebt dan ook den moed om de verantwoordelijkheid van deze beslissing geheel op u te nemen en er al de gevolgen van te aanvaarden. Zijt niet vervaard voor al hetgeen, waartoe deze eerste beslissing u brengt, al brengt zij u ook onvermijdelijk midden in duisternissen, die u doen sidderen, al moest gij ook de hand uws Gods,

die u in het duister gereikt wordt, bij de aanraking voelen branden in de uwe, al schijnt die hand ook te storten in bodemlooze afgronden.

De dood, dat is dus God! Die willekeur is een wil. Die slagen, die smarten, die verscheuringen, een hooger wil legde ze u op. Als gij ter aarde nedervalt, het is geene natuurnoodwendigheid, het is eene hand, die u velt. Als gij ineenzinkt, de krachten ontgeven u niet, maar zij worden u ontnomen. En de hand, die u slaat en velt is de hand Gods! Die u het leven gaf, die is het, die u doodt! Uw schepper is uw beul! En schijnt dit woord te hard voor uwe kitteloorigheid, gewoon als gij zijt aan woorden, die de werkelijkheid verhullen, aan het zoete lied der minne zonder merg, noch pit, welnu, ik zal mijn ergerlijk woord plaatsen onder de wijding van dat woord, dat gij niet ergerlijk durft noemen. Wat zegt het, als de heilige Schrift ons spreekt van eenen God, die ons *tegenkomt*, *zoekende ons te dooden*, die *uitbreekt tegen den mensch*, die hem *nederwerpt met de hand*, die hem wordt *als een felle leeuw*, *als een luipaard*, *loerende op den weg*. De heilige schrift vreest niet die snijdende woorden; want om al het zoete, het verkwikkende en het vertroostende van 's Heeren hand te kennen, moeten wij eerst weten en gevoelen, dat die hand ons slaat en velt en ons wortel, noch tak overlaat.

II.

Is het onder zoo afschrikkend licht, als wij daar beschreven, dat de heilige schrijver, wiens woord wij tot tekst kozen, zich des Heeren komst voorstelt? Maar leest, wat aan dat woord voorafgaat. „*Gij hebt lijdzaamheid van noode*, — zegt hij tot zijne lezers — *opdat gij den wil van God gedaan hebbende*, *de belofte moogt wegdragen*. *Want* — voegt hij er bij — *nog een zeer weinig tijds en hij*, *die te komen staat*, *zal komen en niet*

vertoeven." Het is onmogelijk, zich omtrent de bedoeling van dit woord te vergissen. Hij spreekt tot dezulken, die ongeduldig uitzien naar de komst van Hem, die komen moet, en hij vermaant hen tot geduld, tot lijdzaamheid; hunnen ijver wil hij matigen, opdat die ijver eenigszins bedwongen, eene zedelijke kracht worde en niet worde verspild.

Voor degenen, die hier bedoeld worden, is dus die natuurlijke verwachting van iedere menschelijke ziel *eene hoop* geworden. In Hem, die komen moet, begroeten zij eenen weldoener, eenen verlosser. Beteekent dit, dat zij, die in het leven veel te lijden hebben, nu meenen, dat zij des te meer te verwachten hebben van hier namaals, en dat de toekomst aan gene zijde des grafs hun vergoeden moet, wat zij hier hebben gemist? Is hunne hoop eene denkbeeldige, hoogmoedige, zelfzuchtige hoop, de hoop van hem, die in de toekomst een toevlucht zoekt, wanneer het heden hem ontsnapt? Van dergelijke verwachtingen is de wereld vol, en zelfs hetgeen die anders onbegrijpelijke godsdienstige onverschilligheid verklaart, dat matte midden, dat bij de meeste menschen bestaat, dat dobberen tusschen hoop en wanhoop, dat is, helaas, die illusie, waarin zij verkeeren omtrent de toekomst. Eene illusie, zeg ik, eene zelfmisleiding. Wellicht gelooft gij mij niet, als ik de hoop der zaligheid, zooals die bij velen bestaat, alzoo noem. Welnu, dat dan hun eigen leven verklare, van welk gehalte die hoop is. Is die hoop eene kracht, eene kracht in het leven, eene kracht in den dood? Houdt die hoop van iets terug? Geeft zij moed tot iets? Houdt zij terug van lichtzinnigheid, van werelddienst; stemt zij de ziel tot ernst en geeft zij helderheid aan den geest? Ziet men den wereldling niet veeleer vreezen, om zich daaraan te hechten, en zoekt hij zich niet zooveel mogelijk daarvan los te maken? Zich zoeken los te maken van zijn schat? Er met moeite en als gesleept zich heen te begeven in de uren, dat men ontstemd en teleurgesteld is, om dien schat zoo spoedig mogelijk weer te verlaten en afleiding te zoeken in de wereld! Alzoo te dobberen tusschen de eene en andere afkeerigheid, de eene en de andere

verstrooiing: in zijnen godsdienst een voorbehoedmiddel te zoeken tegen teleurstellingen der wereld, en in de wereld een voorbehoedmiddel tegen het sombere van den godsdienst! Dat zou de levende hoop zijn, de hoop, die een zedelijke kracht is? Ziet dan ook, hoe machtig die hoop is tegen de verschrikkingen des doods. Doet zij naar den hemel verlangen, den dood althans niet vreezen? Stort zij vrede in het hart in de bange ure? Ach, misleiden wij ons zelve niet! De hoop, die onze heilige schrijver bij zijn lezers veronderstelt aanwezig te zijn, de hoop, die de christelijke kerk belijdt en die de kracht is van het christelijk leven, de hoop, wier levendigheid moet getemperd worden teneinde lijdzaamheid te werken: die hoop is een zekere, vaste, onfeilbare hoop, geenszins een ijdele en onbestemde wensch, een onzekere kans. Die hoop hecht zich aan eene *belofte.*

Eene belofte. En welke is die belofte? Is het eene belofte, in woorden bestaande, een onderwijs van een daartoe gemachtigden, ja, onfeilbaren leeraar, die als gezant Gods zijn volmacht toont? Dat zou iets zijn, maar niet genoeg. Gesteld zelf dat dit onderwijs alle denkbare machtiging kon erlangen, dat die leeraar geloofsbrieven kon overhandigen met een goddelijk zegel voorzien: wat zijn woorden tegenover feiten, beloften tegenover ervaringen? Het woord Gods is iets anders dan letter of klank. De belofte Gods is een daad Gods, een gave Gods. De belofte Gods in den zin van den heiligen schrijver is de gave Gods bij uitnemendheid: de belofte Gods is Jezus Christus.

Jezus Christus. Nog een zeer weinig tijds en hij, die te komen staat, zal komen en niet vertoeven. Ziet, dat woord van den evangelist was reeds in het O. Verbond gesproken door meer dan één profeet. Het apostolisch woord is eerst een profetisch woord geweest. De profeten zagen in die komst Gods de komst van den rechter. Van den rechter. Reeds dit is eene vertroosting. Wij kunnen nu eenmaal de willekeur niet dragen. In de raadselachtige beschikkingen van ons lot daden van gerechtigheid te mogen aanschouwen, openbaringen van Gods oordeel, dat bevre-

digt reeds. Ja, laat mij al de strengheid van het gericht ondergaan, het gericht zelf doet mij hopen, hopen op mijn rechter. Op Hem zal ik mij beroepen tegen zijn eigen vonnis; en, daar ik niets anders kan laten gelden, zal ik mijn eigen schuld en rechtvaardige straf Hem voorstellen als een beroep op zijn medelijden. Gerechtigheid toch sluit geene genade uit. Ja, zonder gerechtigheid is er geene genade. Welnu, op die genade zal ik mij beroepen, terwijl ik de gerechtigheid erken en er mij aan onderwerp.

Wanneer het woord *genade* komt opdoemen aan den horizon onzer ziel, en dat kan niet geschieden, alvorens de bliksemschicht der gerechtigheid daarin gevallen is, dan is niet alles meer duisternis, dan verkondigt reeds eene flauwe weerschijn den dag. Maar wij behoeven ons niet meer te bepalen tot dien flauwen weerschijn, niet meer te bepalen tot een eenvoudig roepen om genade; op die roepstem is antwoord gegeven. De genade is voor onze oogen verschenen als een feit, een werkelijkheid. De genade is vleesch geworden: zij is persoonlijk verschenen in Jezus Christus.

Nog een weinig tijds en hij, die te komen staat, zal komen en niet vertoeven. In den zin van den schrijver van dezen brief en van zijne broeders, is hij, die te komen staat, *Jezus Christus.* Laat ons voor het oogenblik ter zijde stellen de vraag naar den grond van deze hoop en de redenen, waarom het O. Testamentisch woord in dezen zin wordt opgevat. Maar onderzoeken wij, gesteld dat die hoop gegrond zij, of het eene *hoop* is, d. i. iets heerlijks en vreugdevols, iets dat moed geeft en dat ons de zege doet behalen over hetgeen ons anders neerdrukt en verschrikt.

Om dit te weten, moet men Jezus Christus kennen. Welnu, wij kunnen hem kennen. Hij wordt ons getoond in de verhalen zijns levens; hij wordt ons getoond in het geloof der gemeente. Hoe toont hij zich? Bovenal als liefde. Wat ons bovenal noodig is te kennen van Jezus Christus, — en dit geldt niet alleen van

Jezus, maar van allen, aan wie wij ons in eenig opzicht toevertrouwen — dat is minder de verborgen grond, de oorsprong van zijn wezen, de geheimnis zijner persoon, — dit komt eerst in de tweede plaats, — als wel zijne gezindheden, de gevoelens, die hem bezielen, de beginselen, die hem doen handelen, in één woord, zijn zedelijk karakter. Welnu, ik aarzel niet te zeggen, dat wij in dit opzicht Jezus volkomen kunnen kennen; want hij heeft zorg gedragen zich volkomen en in niet twijfelachtig licht aan onze oogen voor te stellen. Jezus Christus is liefde, enkel liefde; dat is zijn karakter, zijn levensbeginsel, ja, zijn wezen. De liefde is in Jezus Christus niet iets afgeleids, eene eigenschap van zijn wezen, eene verworven deugd. De liefde is zijn wezen zelf; de liefde is zijn leven. Voorzeker, Jezus Christus heeft den menschen strenge woorden toegesproken; Jezus Christus heeft het vertrouwen gehad, dat in ieder ander buiten hem getuigen zou van onnoozelheid, het vertrouwen, dat de mensch de waarheid kon dragen, de waarheid over zich zelven; en hij heeft niet gevreesd, de afgronden des harten te peilen en de geheimen des harten te onthullen. Vernederende en strenge woorden heeft Jezus gesproken; ja zelfs jegens zekere menschen, in zekere omstandigheden, heeft hij een stilzwijgen bewaard, dat nog strenger was dan zijn strengste woorden. Jezus Christus is heilig, hij ziet de dingen, zooals zij zijn en hij liegt niet. Maar dat hij de waarheid ziet en den moed heeft, haar uit te spreken, dat verklaart zich alleen uit de liefde. De liefde alleen behoeft geen sluier; zij alleen weet het eenig geneesmiddel te ontdekken en aan te wenden, en dat is de waarheid te zeggen.

Jezus Christus is liefde. Indien wij in de bange stervensstonde een vriendenhart konden voelen kloppen tegen het onze, indien wij dan nog vatbaar waren om den levenden adem, de koesterende warmte der liefde ons te voelen omgeven, zouden wij kunnen sterven? Maar helaas, gij weet het wel, daar komt een oogenblik, dat de arm der liefde het teeder beminde voorwerp niet meer kan ondersteunen, het ontvalt hem. Lang, lang, o treurende

moeder, hieldt gij van het kind van uwen schoot het oog niet afgewend, gij bedektet het met uwe liefkoozingen; het was niet los te maken uit uwe armen; maar, daar nadert het noodlottig oogenblik, dat het kind uwe liefde niet meer voelt en onverschillig is voor uwe liefkoozing. Eene andere liefde dan de uwe is noodig, een andere levensadem, andere armen om het te ontvangen. Is nu Jezus Christus die liefde, die sterker is dan de dood? De schrijver van dezen brief gelooft en veronderstelt het, als hij zegt, dat het Jezus Christus is, die in de ure des doods tot ons komt. Voor hem, voor de gemeente, wier woordvoerder hij is, is de dood van Jezus Christus niet zijn einde. Dat eenige en geheimzinnige wezen, die ons lief had tot den dood, heeft over den dood gezegevierd. Dat kruis, dat zijne liefde hem had bereid, is niet het laatste woord zijner verschijning. Dat wil zeggen, niet dat hij het voor zeer waarschijnlijk, ja bijna zeker houdt, dat de prijs van zulk een leven van liefde eene zege zal geweest zijn, een onbekende triomf in de onbekende gindsche wereld; maar dat de dood hem niet heeft gescheiden van degenen, die hij heeft liefgehad, dat, indien hij voor de wereld gestorven is, hij ook in de wereld herleeft, dat het zijn triomf is, dat zij, die hij in de wereld heeft lief gehad, met hem kinderen worden der opstanding. Die Christus, die onze zielen heeft liefgehad, ons lot heeft op zich genomen, onzen dood gesmaakt, die vóór de sombere deur der eeuwigheid, gelijk wij en meer dan wij, omdat hij de kracht had om alles te zien en alles te kennen, met onbeschrijfelijken angst werd aangedaan, die Christus is in de oogen der gemeente de Verrezene, de Levensvorst. *Hij heeft*, zegt onze schrijver met krachtige taal, *door zijnen dood hem overwonnen, die de heerschappij des doods had;* den koning der verschrikking heeft hij onttroond, niet door zich aan zijne dreigingen te onttrekken, maar door die te dragen; niet door geen angst te kennen, maar door den angst, die den mensch eigen is, in de heiligheid van zijn leven op te nemen en haar door de liefde te overwinnen. Daarom heeft hij ook den dood overwonnen; zijn onverderfelijk en eeuwig leven is sterker

geweest dan de dood, en aan zijne gansche menschelijke natuur, lichaam zoowel als geest, heeft hij de kracht zijns levens medegedeeld, teneinde dat leven thans aan stervelingen te kunnen schenken. Hij is uit de dooden opgestaan, teneinde ons, als wij sterven, te hulp te kunnen komen. In hem is de dood doorzichtig geworden, hij is verzwolgen door het leven; en nu, als de zijnen sterven, dan sterft hij met hen, opdat zij met hem zouden opstaan; als de armen der aardsche liefde het lang vastgehouden voorwerp moeten loslaten, dan valt het niet: andere armen vangen het op, en uit den schoot der aardsche liefde wordt het overgebracht in dien der hemelsche.

Ik weet niet, of dit geloof, deze hoop der gemeente de uwe zijn. Ik weet niet, of gij behoort tot de zoodanigen, die meenen, geen Jezus op hun doodsbed noodig te hebben en wel alleen te kunnen sterven. Maar, hetzij gij deze hoop al of niet deelt, gij moet toestemmen, dat zij, die meenen niet alleen te kunnen sterven, en die in den dood op zich zelven geen teeken van hoop vinden, geen bewijs van liefde, zich onuitsprekelijk verlicht, ja getroost en verkwikt moeten gevoelen door de verzekering, dat zij met Jezus sterven en met Jezus zullen opstaan. Te midden der ellenden van dezen tegenwoordigen tijd is het natuurlijk, dat dit profetische woord voor hen een evangeliewoord, een blijde boodschap wordt: *Nog een zeer weinig tijds en hij, die te komen staat, zal komen en niet vertoeven.*

Toch is dit niet alles. Wellicht zouden wij nog in vrede kunnen sterven, zoo wij de verzekering hadden, dat de laatste bange strijd niets anders is dan eene heiligende beproeving, en dat daarna noodzakelijk vrede volgt en heiligheid en eeuwig leven. Maar hoe die zekerheid te verkrijgen? De dood zelf zegt het ons niet, en niemand is gekomen van gindsche zijde om het ons te zeggen. Welnu, deze zekerheid is ons gegeven, ik zeg niet door Jezus' verheerlijking zelve, maar door den aard dier verheerlijking. Hij is opgestaan, niet door eenige kracht van buiten op hem uitgeoefend, maar door de macht van den eeuwigen geest, die in hem is, en

die geest is de geest der heiligmaking. Zoo is door Jezus' triomf, triomf over de wereld in zijn dood en over de natuur in zijne opstanding, ons de eenheid der wereld geopenbaard, de eeuwigheid onthuld, en door het verscheurde voorhangsel heen ontdekken wij enkel licht, schoonheid, harmonie, heerlijkheid. Het ideaal, dat wij onbewust in ons dragen en dat ons eene kwelling was, zoolang wij het niet begrepen, noch kenden en wij dus onze onrust niet wisten te verklaren, dat ideaal herleeft in ons, nu wij het buiten ons zien verwerkelijkt. Aan onze onvoldane begeerte is voldaan. Dezelfde, die buiten ons leeft, leeft in ons, en het geheim onzes levens is ons ontdekt. Wij kunnen zeggen: ik heb gevonden. Ik heb gevonden, wat ik zocht: licht, waarheid, zaligheid, den God, dien ik noodig had. Ik begrijp den schrik des oordeels en keur mijn vonnis goed: ik begrijp, dat in mijne ontaarding, mijne zonde, mijne smadelijke gebondenheid aan de ijdelheid, de eeuwigheid niet anders kon afdalen in mijn leven dan in een kleed van verschrikking. Ik begrijp, dat de Eeuwige, de God mijns levens mij moest verschijnen als de vijand, die mij doodt. Ja, ik begrijp het rechtvaardig oordeel; maar in de gerechtigheid zie en voel ik de genade. In den God, die mij doodt, zie en voel ik mijn verlosser. Als Hij mij doodt, maakt Hij mij levend. Ik aanbid de hand, die mij kastijdt, en het stoute geloofswoord van den lijder wordt het mijne: *Zelfs al doodde Hij mij, nochtans zal ik op Hem hopen.*

Nog een zeer weinig tijds en hij, die te komen staat, zal komen en niet vertoeven. Ik weet niet, of gij dit woord kunt spreken in den zin, waarin het bedoeld is, namelijk of gij den troost dier uitspraak gevoelt. U den zin uitleggende van deze evangelische uitspraak, heb ik hare waarheid verondersteld en niet bewezen. Waarom? Omdat het eene uitspraak is der heilige Schrift? Ik zoude het recht hebben als kerkleeraar mij daarop te beroepen en dit als laatste reden te doen gelden, een recht, dat soms een plicht kan worden. Maar het recht is niet onze laatste reden. De liefde kan gebieden, daarvan afstand te doen; en nu

is het een uitgemaakte zaak, dat men bij velen heden ten dage niets gewonnen heeft door eenvoudig te zeggen: *daar staat geschreven.* Twijfel ligt bewust of onbewust op den bodem van vele harten. Zou ik dan redenen hebben aan te voeren, die dieper liggen dan die, welke de Schrift aangeeft? Geenszins. Ik kan u de opstanding van den Heer niet bewijzen, schoon ik haar geloove. Wat dan? Wat bedoelt gij met stellingen te prediken, die gij verklaart, niet te kunnen bewijzen, en waarvoor gij u niet beroept op eenig gezag? Het is, dat er in het geestelijke geene andere zekerheid ontstaat dan uit ervaring; en daarom heb ik u, door vergelijking van de behoefte des natuurlijken menschen en van de ervaring van den Christen, den weg willen wijzen om tot die zekerheid te komen. En al mochten wij ook bewijzen op bewijzen stapelen, en zonder eenig gebrek in onze sluitredenen de opstanding van den Heer betoogen, wat bewerkt ten slotte logische bewijsvoering? Dat zij ons het zwijgen oplegt, doch ons niet overtuigt. Er is in de logica dwang, en het hart duldt geen dwang, zelfs dien der logica niet. Overtuiging ontstaat langzaam in ons, te midden van veel strijd, angst en gebed. Indien slechts de prediking des woords den stoot geeft aan die inwendige wereld, die in ons sluimert, opdat zij ontwake, dan is haar doel bereikt. Overtuigen kunnen wij niet. De H. Geest alleen overtuigt. Maar heb ik dit bereikt met dit woord, dat velen het voor eene begeerlijke zaak houden in den zin van onzen schrijver te kunnen zeggen: *nog een zeer weinig tijds en hij, die te komen staat, zal komen en niet vertoeven*, dan smeek ik hen: betreedt den weg, waarop die zekerheid te vinden is, namelijk den weg van waarneming, nadenken, gebed. Van waarneming: ja, gaat aandachtig na, wat in en buiten u omgaat, en slaat dan het oog op Jezus Christus en aanschouwt hem. Van nadenken: ja, overdenkt zijn woord, het woord zijner getuigen en ziet, of dat woord u geen licht geeft, u uw hart en uwe ervaringen niet verklaart. Ik zeg niet, dat gij bij dit onderzoek niet zult verontrust, ja beangst worden; onrust en angst zult gij hebben, ja, overvloedig hebben, zoo gij niet terugkeert

op uwe schreden. Gij moet ze hebben. Want men wordt niet geboren voor het koninkrijk der hemelen zonder te sterven aan de wereld. Sterven nu en geboren worden is beide smartelijk. Maar in dien bangen strijd wordt gij ondersteund. De angst leert u bidden; want vóór men beangst is, bidt men niet van harte; en het gebed doet u naderen tot den levenden God en gij ondervindt, dat Hij een God is niet van verre, maar van nabij, een persoonlijke God, niet de onpersoonlijke natuur. God zal tot u spreken en u antwoorden, u verootmoedigen en verheffen. God zult gij vinden in hem, die uw broeder geworden is en uw verlosser, die eenmaal gekomen is, en die ten tweeden maal komt, *in zeer korten tijd*. Amen.